

“ ΝΕΟΣ ΠΟΙΜΗΝ ”

ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΘΕΟΛΟΓΩΝ

ΑΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ

ΓΝΩΜΗ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΘΕΟΛ. ΑΚΑΔΗΜΕΙΑΣ

κ. Β. ΑΝΤΩΝΙΑΔΟΥ

Παναγιώτατε Δέσποτα,

Ἡ διὰ σεπτοῦ πατριαρχικοῦ πιττακίου ἀπὸ 20 Μαΐου ἐ. ἔ. ἀνατεθεῖσά μοι ἐντολὴ περὶ νέας τινὲς εἰσηγήσεως ἐπὶ τῶν ὑπὸ μελέτην ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΩΝ, θὰ ἐπεθύμουν νὰ εἶ-
 χεν ἀνατεθῆ εἰς ἄλλον, καὶ τοῦτο ὄχι πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ κό-
 που, οὐδὲ διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς πρὸ τριετίας τῇ τότε ἐπὶ τού-
 τῳ ἐργαζομένη ἐν τοῖς Πατριαρχείοις Ἐπιτροπῇ ὑποβλη-
 θείσης μου εἰσηγήσεως ἐπὶ εἰδικῶν τινῶν σημείων, ἀλλὰ δι-
 ὅτι ἡ πείρα καὶ τῶν ἐκτοτε γενομένων διέθηκέ με ἔτι συντη-
 ρητικώτερον, ἐνίσχυσέ με ἐπὶ μᾶλλον εἰς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ
 ἀνυσιμωτέρα τῶν Μεταρρυθμίσεων ὁδὸς εἶναι ἢ ἐκ τῶν ἰδῶ
 πρὸς τὰ ἔξω, ὅτι τὰ ἐξωτερικὰ πρέπει νὰ εἶναι ἔκφρασις καὶ

ἀποκατόπτρισις τῶν ἐσωτερικῶν, καὶ ὅτι ἄνευ τῆς ἐσωτε-
ρικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ αἱ εὐστοχώταται τῶν ἐξωτερικῶν
μεταρρυθμίσεων ἢ μένουσι νεκρὸν γράμμα, ἢ ἐφαρμοζόμε-
ναι ὅπωςδήποτε ἔχουσιν ἀποτελεσμα ὁμοιον πρὸς ἐκεῖνο,
ὅπερ ἐξέφρασαν ὁ Κύριος διὰ τῆς γνωστῆς εἰκόνας τοῦ ἀ-
γνάφου ἐπιβλήματος ἐπὶ ἱματίῳ παλαιῷ, καὶ τοῦ νέου οἷ-
νου εἰς ἀσκούς παλαιούς. Λέγων ταῦτα δὲν θέλω νὰ ἀρνηθῶ
παντελῶς τὴν χρησιμότητά, ἣν ἔχει καὶ ἡ ἄλλη ὁδὸς, ἡ ἐκ
τῶν ἔξω πρὸς τὴν ἔσω, ἀλλ' ἐννοῶ τούτο, ὅτι «προδιειργάσθαι
δεῖ τὴν ψυχὴν, ὡς περ γῆν τὴν θρέψουσιν τὸ σπέρμα». Ἡ
ἰδέα αὕτη ἀποτελεῖ, Παναγιώτατε, τὸ κέντρον καὶ τὸν πυρῆ-
να τῶν ταπεινῶν μου σκέψεων, ἃς ὑποβάλλω ᾧδε τῇ πεφα-
τισμένῃ κρίσει τῆς Ἑμετέρας Θειοτάτης Παναγιότητος καὶ
τῆς περὶ Λύγην Ἁγίας καὶ Ἱεράς Συνόδου, τὴν ἐμὴν ἐπιθυ-
μίαν ὑποτάσσω τῇ ἀξιῶσει τῆς Ἐκκλησίας.

Πᾶσα μεταρρύθμισις, ἐν οἴσῃποτε κλάδῳ τῆς ἀνθρωπί-
νης δράσεως μελετωμένη, ὁρμᾶται ἀπὸ τῆς προϋποθέσεως,
ἔστω καὶ μὴ ὀρθῆς τυχόν, ὅτι ὑπάρχει τι, καθιερωμένον μὲν
ὅπωςδήποτε, νόμῳ, ἢ συνηθείᾳ, ἢ ἄλλως, μὴ ἔχον
ὁμως καλῶς ἢ προσφόρως εἴτε αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ, εἴτε ἐκ πε-
ριστάσεων. Ἄν ὑπάρχουσι, καὶ τίνα ὑπάρχουσι μὴ καλῶς ἢ
μὴ προσφόρως ἔχοντα ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικοῖς,
περὶ τούτου διέλαβον μὲν πρὸ καιροῦ ἐν τῷ Προγράμματι
τοῦ «Νέου Ποιμένος», ἐν οἷς ἐξῆρρον καὶ ἐτόνιζον, ὅτι χριστι-
ανικῶς, κατ' αὐτοὺς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου, πᾶσα ἀρχὴ
καὶ πᾶσα ἐξουσία, καὶ ἡ ἀνωτάτη, σύνθημα πρέπει νὰ ἔχη
τὸ γνωστὸν ἐκεῖνο «οὐκ ἦλθον διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆ-
σαι», ἀρκοῦσαν δὲ ἐνταῦθα νομίζω τὴν παράθεσιν τούτων,
ὅτι τὸ «Περιοδικὸν ἔσται ὄργανον ὑπηρετικὸν τῇ Ἐκκλησίᾳ,
κυβερνώσῃ τε καὶ κυβερνωμένη, θὰ ὑπηρετήσῃ δὲ κατὰ νέ-
ον τρόπον, ὡς προσαρμόσῃ τὴν ἑαυτοῦ ὑπηρεσίαν πρὸς
τοὺς ὄρους τοῦ νεωτέρου βίου, καὶ πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς

ἀπαιτήσεις τῆς ἐν ἐπιτολῇ ἐποχῆς, ἐπὶ τῇ αὐτῇ ὁμῶς βάσει
καὶ τῷ αὐτῷ θεμελίῳ ἐφ' ᾧ ἔκπαλαι ἐδράζεται τὸ μέγα καὶ
ἀκαθαίρετον οἰκοδόμημα τῆς μιᾶς ἁγίας καθολικῆς καὶ ἀ-
ποστολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. «Θεμέλιον γὰρ ἄλλον
οὐδεὶς δύναται θεῖναι παρὰ τὸν κείμενον, ὅς ἐστιν Ἰησοῦς
ὁ Χριστὸς» (1 Κορ. 3, 11). Ὅσα ἐπὶ τοῦ θεμελίου τούτου,
πρὸς ἀποτελεῖσιν καὶ ἐπιστέγασιν τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος,
ἐπ' οἰκοδόμησαν οἱ θεῖοι Ἀπόστολοι τὸ πρῶτον, καὶ ἔπειτα οἱ
τοῖς ἔχουσιν αὐτῶν στοιχήσαντες γνήσιοι καὶ ἀξιοὶ αὐτῶν
διάδοχοι, οἱ κατὰ τὸν ἀσματογράφον ἀστέρες πολύφωτοι
τοῦ νοητοῦ στερεώματος τῆς Ἐκκλησίας, οἱ Πατέρες αὐτῆς
καὶ Διδάσκαλοι, κατ' ἰδίαν ἕκαστος ἢ ἀπὸ κοινῆς συσκέψε-
ως καὶ συνεργασίας ἐν συνόδοις, ταῦτα ὡς ἔργα σοφῶν ἀρ-
χιτεκτόνων, ὡς χρυσοὶ ἢ ἄργυρος ἢ λίθοι τίμιοι, ἀναφαί-
ρετον ἔχουσι τὴν ἀξίαν καὶ ἀκατάλυτον τὴν οὐσίαν καὶ δύ-
ναμιν, καὶ οὔτε χηρῆζουσιν οὔτε εἶναι δεκτικὰ ἀντικαταστά-
σεως ἢ μεταλλαγῆς ἄνευ διαστροφῆς καὶ ἐξαλλαιώσεως τοῦ
θαυμασίου οἰκοδομήματος. Ὅσα ὁμως παρεισήχθησαν ἢ ἐ-
πεισῆχθησαν ὕστερον εἴτε ὡς ἐπιπροσθῆκαι καὶ ἐπιδιορθώ-
ματα ἤττον δοκίμων τεκτόνων, εἴτε ὡς ἐπενεργήματα τῶν ἐ-
πηρειῶν τοῦ μακροῦ χρόνου, τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν καὶ
τῶν ἐναντιοτήτων τῶν καιρῶν καὶ περιστάσεων, ταῦτα, ὡς
τίνα ξύλα ἢ χόρτος ἢ καλάμη, οὔτε καθ' ἑαυτὰ εἶναι τιμῆς
τινος ἀξία, οὔτε δύναται νὰ ὑποστῶσι τὴν δοκιμασίαν τοῦ
πυρὸς τῆς ἀληθείας, οὔτε τῆς εὐαγγελικῆς καὶ χριστιανικῆς
διδασκαλίας, τῆς ὑποκειμένης τῇ γραπτῇ τε καὶ ἀγράφῃ ἐκ-
κλησιαστικῇ παραδόσει καὶ διδασκαλίᾳ, οὔτε τῆς ἱστορικῆς,
τῆς προκυπτούσης ἐκ τῆς ἀπροκαταλήπτου ἐξετάσεως
τοῦ παρελθόντος καὶ τῆς ἀδεκάστου ἐκτιμήσεως τῶν γεγονό-
των αὐτοῦ, ὡς τοιαῦτα δὲ ἄνευ τινὸς ζημίας τοῦ λαμπροῦ
οἰκοδομήματος ἢ καὶ ἐπὶ πλείονι ἀναδείξει τοῦ πρώτου αὐ-
τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῶν πρώτων αὐτοῦ καλλουῶν, εἶναι καὶ δεκ-
τικὰ καὶ χηρῆζουσι μεταστάσεων τινων ἢ ἐπισκευῶν».

Ἐμπεριέχουσι ταῦτα, Παναγιώτατε, καὶ τὸν κανόνα, καθ' ὃν θὰ κριθῶσι τὰ δεκτικὰ καὶ χρήζοντα μεταστάσεως ἢ ἐπισκευῆς, αὐτὸν τὸν κανόνα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, τὴν καλῶς ἐννοουμένην θεωρίαν καὶ τὴν καλῶς ἐφαρμοζομένην πράξιν αὐτῆς, οὕτως ὥστε, πᾶσα νῦν ἐπιζητούμενη μεταρρυθμισίς, καὶ ὡς τοιαύτη ὑπόνοιαν νεωτερισμοῦ παρέχουσα, νὰ μὴ εἶναι νεωτερισμὸς, ὅπως δὴποτε ἐπερεάζων τὴν πρὸς τὸ ἀρχαῖον σχέσιν καὶ συνάφειαν, ἀλλὰ νὰ εἶναι μᾶλλον ἀρχαϊκὸς, ἐπάνοδος εἰς τὸ ἀρχαῖον καὶ κατὰ τὸ ἀρχαῖον ρυθμισίς τῶν τοῦ παρόντος ἀναγκῶν καὶ σχέσεων. Σύνθημα δηλ. θὰ ἔχη ἡ μεταρρυθμιστικὴ ἐνέργεια μάλιστα μὲν τὸν νεωτερίζει ἀρχαϊζόντας, ἔπειτα δὲ τὸ ἀρχαϊζόντας νεωτερίζει, τουτέστι τὸ προσαρμόζειν τὰ ἀρχαῖα πρὸς τὰς ἀνάγκας τοῦ παρόντος καὶ ρυθμίζειν τὰ σύγχρονα κατὰ τὸ ἀρχαῖον.

Ἐπειδὴ πολλαχῶς ἐξάιρεται ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν ὁ συγχρονισμὸς ἢ τὸ συγχρονιστικὸν πνεῦμα καὶ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ ἀπαιτοῦνται πολλὰ καὶ ποικίλα ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἀνάγκη νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ ἐνταῦθα τὸ τοῦ Ἀποστόλου «μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε, ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα, εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν», ἀνάγκη νὰ γίνωσι διακρίσεις τινὲς μεταξύ συγχρονισμοῦ καὶ συγχρονισμοῦ, συγχρονιστικοῦ καὶ συγχρονιστικοῦ πνεύματος. Ὑπάρχει συγχρονισμὸς ὅλως ἀνεπίληπτος ἢ καὶ ἐπαινετὸς, ὑπάρχει ὅμως καὶ συγχρονισμὸς ὑπόπτος, ὑπάρχει δὲ καὶ συγχρονισμὸς πάντη ἀπόβλητος χριστιανικῶς. Συγχρονισμὸς ἀνεπίληπτος εἶναι ἢ ὑπὸ τὴν προρρηθεῖσαν ἐννοιαν ἐπάνοδος εἰς τὴν θεωρίαν καὶ τὴν πράξιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, εἰς τὴν θεωρίαν ἐκείνην καὶ τὴν πράξιν, καθ' ἣν χριστιανίζειν ἐξελαμβάνετο ὄχι τὸ κατ' ὄνομα καταλέγεσθαι εἰς τοὺς χριστιανούς καὶ τὸ ἀπλῶς τῷ στόματι καὶ τοῖς χείλεσιν ὁμολογεῖν ὠρισμένα τινὰ ἄρθρα πίστεως, ἢ τὸ ἀπλῶς δοξάζειν ταῦτα ἢ ἐκείνα τὰ δόγματα ἐκ τῶν πρεσβυνομένων παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔχειν

τὴν πίστιν τῆς καρδίας, τὴν πίστιν τὴν ζῶσαν καὶ ζωποιοῦσαν, αὐτὸν τὸν ἀγνὸν φόβον τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτὴν τὴν ἀκραιφνῆ ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ τὸ ζῆν καὶ αὐτὸ τὸ πολιτεύεσθαι κατὰ τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. Πᾶσα μεταρρυθμιστικὴ κίνησις, τοῦτο ἔχουσα τὸ ἐλατήριον καὶ τοῦτον τὸν στόχον, τὸ ἐνιζάνειν καὶ ἐμποιεῖν τοῖς πᾶσι, λαϊκοῖς τε καὶ κληρικοῖς, τὴν τοιαύτην πίστιν καὶ τὰ τοιοῦτον ἰδεώδες, καὶ συγχρονιστικὴ, καὶ νεωτεριστικὴ ὑποτιθεμένη, εὐνόητον ὅτι οὐδὲν παρ' οὐδενὸς ἔχει νὰ φοβηθῇ, ὡς εὐρισκομένη ἐν πλήρει ἀρμονίᾳ πρὸς τε τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τῶν πηγῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ δύναται νὰ ἀψηφήσῃ ἀδεῶς πᾶσαν κρίσιν καὶ ἐπίκρισιν καὶ ἀντενέργειαν ὅθεν δὴποτε καὶ ἐπὶ οἴωδὴποτε ἄλλῃ λόγῳ καὶ ἐλατηρίῳ γινομένην. Ἄλλος ὁ λόγος περὶ τοῦ ἐτέρου συγχρονισμοῦ, περὶ τοῦ ὑπόπτου συγχρονιστικοῦ πνεύματος, τοῦ ἀξιούτου ἰθικῆν πάντη ἀσχημάτιτον, καὶ πλὴν τῶν ἠθικῶν στοιχείων τοῦ χριστιανισμοῦ, τὰ λοιπὰ αὐτοῦ πάντα, καὶ δόγματα καὶ διδάγματα καὶ μυστήρια, παραπέμποντος εἰς τὴν κρίσιν καὶ ἀνάκρισιν τῶν Μεταφυσικῶν. Μεταρρυθμιστικὴ κίνησις, οἰκείως ἔχουσα πρὸς τοιοῦτον νεωτεριστικὸν πνεῦμα, θὰ ἔχη μὲν, ὡς εἰκὸς, τὴν τούτου ἐπὶ δοκιμασίαν καὶ ὑποστήριξιν, θὰ προσκρούσῃ ὅμως εἰς τὴν ἀντίστασιν τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, τοῦ διαβλέποντος ἐν τῷ Χριστιανισμῷ πλέον τι ἢ ἀπλὴν ἠθικὴν.

Ἐπι μᾶλλον ξένον, καὶ αὐτὸ τοῦτο ἀντίπαλον πρὸς τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα εἶναι τὸ ἄλλο εἶδος τοῦ συγχρονισμοῦ, τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος τούτου, ἢ, ὡς ἄλλως λέγεται ἐν τῇ Γραφῇ, τὸ πνεῦμα τῆς σαρκὸς, τὸ πνεῦμα ἐκείνο, ὅπερ, εἰ μὴ καὶ κατὰ θεωρίαν, πάντως ὅμως κατὰ πράξιν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνισμοῦ, καὶ ὡς τις ἀναβίωσις αὐτοῦ, ὑπὸ ἄλλα ὀνόματα θεοποιεῖ καὶ λατρεύει ὠρισμένα τινὰ εἰδωλα, περὶ μὲν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἐπέκεινα βίου οὐδὲ ἐν

Καρὸς μοίρα φροντίζον, πᾶσαν δὲ μέριμναν καταναλίσκον εἰς τὴν κατὰ σάρκα εὐζωίαν καὶ εὐδοκίμησιν, εἰς τὴν θεραπείαν τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα εἰδώλων. Ἐἶναι τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο, ὅπερ ὑπὸ διάφορα εὐήχα ὀνόματα κατέληξεν εἰς ὃ κατέληξεν, εἰς τὰς γυμνότητας τοῦ γυναικείου φύλου, τὰ ἐκφυλατῶν θεαμάτων καὶ διασκεδάσεων ἡμῶν, τὰς φρικαλεότητας τοῦ παγκοσμίου πολέμου, τὴν ἡμερησίαν διάταξιν τῶν δολοφονιῶν ἢ αὐτοχειριῶν, καὶ τὰς ὠμοφαγίας τοῦ μολοσεβικισμοῦ, ἐπιμένει δὲ, καὶ μετὰ τοσαῦτα συντριμματα, νὰ ἐκθειάζῃ ἑαυτὸ ὡς μόνον σῶφρον, ὡς μόνον ἄξιον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ νὰ οἰκτείρῃ τὴν ἡλιθιότητα, τὸ ἀνελεύθερον, τὴν μικρολογίαν καὶ τὴν στασιμότητα τοῦ ἀντιθέτου πνεύματος, τοῦ χριστιανικοῦ. Καὶ οὕτως ὁμως, καὶ παρὰ τοὺς ὀνειδισμοὺς τούτους, καὶ παρὰ τὰ προβαλλόμενα αἰτοῦ μειονεκτήματα περὶ τὴν κατὰ κόσμον εὐδοκίμησιν, εὐπραγίαν καὶ εὐδοξίαν, μένει ἀπαρασάλευτον τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐκπροσωποῦν τὴν ἰδέαν παρὰ τὴν χαμαιζήλον ὕλην, ὡς τὸ κρεῖττον καὶ εὐγενέστερον καὶ μόνον ἄξιον τοῦ ἀνθρώπου, εὐρίσκει δὲ τὴν πρὸς ἐκεῖνο ἀντίθεσιν τοσαύτην, ὥστε πᾶσαν μὲν ὑφ' οἰονδήποτε τύπον καὶ πρόσχημα σιγκαλυπτομένην πρὸς ἐκεῖνο συνθηκολογίαν καὶ οἰκείωσιν ἀποδιοπομπεῖται ὡς ἀσύμφυλον, ὡς αὐτόχρημα τὸ τοῦ Ἀποστόλου «μετοχὴν δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας, ὡς κοινωνίαν φωτὶ πρὸς σκότος, ὡς συμφώνησιν Χριστῷ πρὸς Βελίαν», μόνην δὲ ἀρμόζουσαν ἑαυτῇ στάσιν ἀπέναντι ἐκείνου λογίζεται τὸ εἶναι ὡς ἐν φυλακῇ, ὡς ἐνπαρασκευῇ καὶ παρατάξει δι' ὄλων ἂν διατίθῃσιν ὀπλῶν τῆς πνευματικῆς στρατείας, τῶν τε πρὸς ἄμυναν καὶ τῶν πρὸς ἐπίθεσιν.

Ὁ λόγος περὶ τοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐχὶ δὲ περὶ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν σχέσεων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ὁ ἀγὼν πρὸς τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο δὲν ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἀγῶνα κατὰ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν σχέσεων τοῦ κόσμου

τούτου, κάλλιστα δὲ δύναται ὁ κατ' ἐκείνου ἀγωνιζόμενος νὰ μειέχῃ τούτων ἐν πνεύματι χριστιανικῷ. Οὐδὲν ἔχει τὸ χριστιανικῶς ἀθέμιτον, τὸναντίον πληρέστατα συνάδει πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ τὸ ἐντὸς τῶν ὀρίων τῆς εὐσεβείας καὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου μεταλαμβάνειν τῶν τοῦ Θεοῦ δάρων καὶ χρησιμοποιεῖν τὰ τοῦ κόσμου πρὸς δόξαν Θεοῦ καὶ πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ θείου θελήματος. Ἐἶναι ἴδιον τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος τὸ ἠθικοποιεῖν τὴν χρῆσιν καὶ τῶν μάλιστα ἀδιαφόρων νομιζομένων πραγμάτων, ἐν ᾧ τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος τούτου ἴδιον ἔχει τὸ βεβηλοῦν τὴν χρῆσιν καὶ τῶν μάλιστα ἱερῶν πραγμάτων καὶ σχέσεων.

Ἐκ τοιαύτης ἀπόψεως ἀναντιρρήτως ὑπάρχουσιν ἐν τῷ βίῳ τῆς Ἐκκλησίας, ὡς τε ποιμαινούσης καὶ ὡς ποιμαινομένης, ἱκανὰ σημεῖα χρῆζοντα ἀναθεωρήσεως καὶ ἀναρρυθμίσεως ἐπὶ τὸ λυσιτελέστερον. Ἄλλ' ἢ παρούσα μεταρρυθμιστικὴ κίνησις μᾶλλον ἀφορᾷ εἰς τὰ τῆς ποιμαινούσης Ἐκκλησίας, εἰς τὰ τοῦ κλήρου, καὶ δὴ εἰς ἐκεῖνα τὰ σημεῖα τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως αὐτοῦ, ὅσα ἐν ἄλλοις χρόνοις καὶ ὑπὸ ἄλλας περιστάσεις, εἴτε νόμῳ εἴτε συνηθείᾳ ἢ ἄλλως πως καθιερωθέντα εἰς τὴν παρούσαν αὐτῶν μορφήν, δύναται νὰ ἔχῃσιν καὶ ἄλλως, ἀνεῦ τινὸς ζημίας τῆς κλήσεως αὐτῶν, ἴσως δὲ καὶ πρὸς τελεσφορωτέραν ἐπιτέλεσιν τῶν καθηκόντων τοῦ ἱεροῦ ὑπουργήματος. Ὅσα δὲν ὑπάρχονται μὲν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην, οὐδὲν ἦττον ὁμως δέονται βελτιώσεως, εἰς τὰ τοιαῦτα εἶναι ἐπαρκῆς ἡ ἰδιαίτερα πρόνοια καὶ ἐπιμέλεια τῶν ἀρμοδίων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν, ὅπως λάβωσι τὴν ἀπαιτουμένην βελτίωσιν, ἔστω καὶ ἂν εἶνα αὕτη πᾶν ἄλλο ἢ βελτίωσις τῆς κατὰ κόσμον θέσεως τοῦ κλήρου. Δὲν κρίνω, Παναγιώτατε, περιττὴν τὴν ὑπόδειξιν τινῶν ἐκ τῶν σημείων τούτων. Δὲν εἶναι ἔργον μεταρρυθμίσεως ἀλλὰ χρῆζει μόνον τῆς ὀφειλομένης ἐκκλησιαστικῆς προνοίας, ὅπως ὁ κλήρος ἅπας, καθ' ἣν ἔχει πολλαπλῆν,

ἀμέσως δὲ καὶ πρώτως πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ χαρακτή-
ρος ἀποστολῆν παρα τῷ χριστεπωνύμῳ πληρώματι, καταρτι-
σθῆ ἀναλόγως, καὶ οὐ μόνον κατὰ τὰς ἀναγκαίας θεολογι-
κὰς τε καὶ ἄλλας γνώσεις, ἀλλ' ὅπερ ἀποτελεῖ οὐχ ἦττον σπου-
δαῖον, καὶ ἴσως πολλῶ χρησιμώτερον ἐφόδιον τῆς εὐδοκί-
μου δράσεως τοῦ κληρικοῦ, κατὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἔσω
ἀνθρώπου, ὑπὸ τε τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν αὐτῆς
ὄψιν. Εἶναι ἄλλο ζήτημα, καὶ οὐ τῆς παρουσίας εἰσηγήσεως,
ἢ ἀναζήτησις καὶ ἀνεύρεσις τῶν καταλλήλων ὀργάνων τῆς
τοιαύτης μορφώσεως, ἀρχῆς, ὡς εἰκὸς, γινομένης ἀπὸ τῶν
διευθυνόντων ὀργάνων ἢ ἐὰν μὴ καὶ οἰκοδομούντων διὰ τοῦ
καλοῦ παραδείγματος, ἀλλὰ τοῦλάχιστον μὴ παρεχόντων
ἀφορμὴν πρὸς καθάρεισιν δι' ἐναντίου παραδείγματος. Δὲν
λέγεται δωρεὰν ὅτι χρηστότης καὶ εὐσέβεια ἀνυπόκριτος
πλείον δύναται εἰς οἰκοδομὴν ἢ πολλὰ γράμματα ἔρημα ἐ-
κείνων. Ἐπίσης δὲν εἶναι ἔργον μεταρρυθμίσεώς τινος, ἀλ-
λὰ χρῆζει μόνον συναισθήσεώς μὲν τῆς ἰδίας κλήσεως παρὰ
τοῦ κληρικοῦ, ἐπαγρυπνήσεως δὲ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ὅ-
πως ἐκκικήσῃ ἡ ἰδέα, ὅτι εἶναι τι πάρεργον, καὶ ἐκ μόνων
τῶν χαλεπῶν περιστάσεων τοῦ Γένους ὑπάρχει ἐπιβεβλη-
μένον τῇ Ἐκκλησίᾳ νὰ μετέχη πῶς, ὡς ἀρχὴ ἐκκλησια-
στικῆ, τῶν πολιτικῶν, καὶ νὰ ἀσκῆ ἰδιά τινα πολιτικὰ καθή-
κοντα καὶ δικαιώματα, ὅτι παρεκβαίνει ὁ ἐπὶ μέρος κληρι-
κὸς τοῦ ἰδίου ἔργου μεταποιῶν τὸ ἀναγκαῖον κακὸν εἰς μέ-
γιστον ἀγαθόν, εἰς κύριον σπούδασμα τῆς ἱερᾶς κλήσεως,
καὶ ἐτι μᾶλλον ἐκπίπτει αὐτῆς κομματιζόμενος, καὶ εἴτε κο-
πτόμενος εἴτε φυσιούμενος, τὸ τοῦ Ἀποστόλου, ὑπὲρ τοῦ ἑνὸς
κατὰ τοῦ ἑτέρου· ὅτι ἀμαρτάνει θανασίμως διὰ τῆς ἐνερ-
γοῦ αὐτοῦ μετοχῆς παροιστρῶν τὰ πλήθη καὶ ἰξάπτων τὰ
πάθη, ἀντὶ νὰ συντελέσῃ τὸ ἐπ' αὐτῷ διὰ λόγου καὶ παρα-
δείγματος εἰς κατεύνασιν αὐτῶν καὶ καθησυχασιν. Ὡσαύ-
τως δὲν εἶναι ἔργον μεταρρυθμίσεως, ἀλλὰ χρῆζει μόνον
συναισθήσεως ἀπὸ τοῦ κληρικοῦ καὶ ἐπιβολῆς ἀπὸ τῆς Ἐκ-

κλησίας, ὅπως ἐκκικήσῃ ἡ ἄλλη ἰδέα, ὅτι μεμέρισται, ὅτι δια-
κέκριται καὶ ἀποκέκριται ὁ ἄνθρωπος τῆς Ἐκκλησίας καὶ
ὁ ἄνθρωπος τοῦ κόσμου τούτου, ἢ ὡς λέγεται κοινῶς τοῦ σα-
λονίου· ὅτι ἀποτελεῖ διάφιευσιν τῆς κλήσεως τοῦ κληρικοῦ
καὶ ἀθέτησιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὁμολογίας, ὅχι βεβαίως τὸ
ἐρχεσθαι εἰς σχέσεις πρὸς τὸν κόσμον, ἀλλὰ τὸ τιθέναι
τὴν δόξαν τοῦ κόσμου ὑπὲρ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, τὸ φιλαρε-
σκεῖν τοῖς ἀνθρώποις ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ κληρικοῦ ἀξιώματος
καὶ τῆς εὐαρεστήσεως τῷ Θεῷ, ἐπὶ ὀλιγωρίᾳ τοῦ εὐαγγελίου
τοῦ Χριστοῦ. Δὲν χρῆζει μεταρρυθμίσεώς τινος, ἀλλ' ἀπλῶς
ἀπαιτεῖται ἐφαρμογὴ τῶν ὑπαρχουσῶν ποινικῶν διατάξων
τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τῶν οἰωδῆποτε τρόπῳ καὶ ἐφ' οἰαδῆ-
ποτε προφάσει ἐπιλανθανομένων τῆς ἰδίας κλήσεως καὶ ὑ-
ποδικῶν καθισταμένων, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι.
Δὲν χρῆζει μεταρρυθμίσεως, ἀλλ' ἐπιστασίας, ἵνα οἱ ἐκ τοῦ
κλήρου, οἰουδῆποτε βαθμοῦ καὶ ἂν ᾧσι, χρησιμεύωσιν ὡς
ὑπόδειγμα εὐταξίας καὶ εὐλαβοῦς στάσεως κατὰ τὰς ἐντὸς
καὶ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ τελουμένας πράξεις τῆς θείας λατρείας
καὶ τῶν ἄλλων ἱεουργιῶν. Δὲν νομίζω ὅτι χρῆζει μεταρ-
ρυθμίσεως, ἀλλ' ἀπαιτεῖ ἀπλήν θέλησιν ἐκάστου καὶ ἀπό-
φασιν τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως ἀπὸ τῶν ἀρχιερατικῶν, εἴτε χο-
ροστασιῶν, εἴτε λειτουργιῶν, εἴτε ἱεροτελεστιῶν ἄλλων, ἐ-
κλείψῃ ὅ,τι νῦν, καὶ ἐπὶ συγχύσει τῶν ψαλλομένων, συμ-
βαίνει, οἱ συχνοὶ δηλ. πολυχρονισμοὶ τοῦ τελεταρχοῦντος
ἀρχιερέως, τὸ πολὺ περιοριζόμενου τοῦ ἐθίμου εἰς ὀλίγας
περιστάσεις, εἰς τὴν ἀρχὴν λ. χ. καὶ τὸ τέλος τῆς ἀκολου-
θίας. Βεβαίως δὲν θὰ θεωρηθῇ ὡς μεταρρυθμίσις, ἐὰν λη-
σμονηθῇ ἡ κρατήσασα διάκρισις ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου
κλήρου, παρὰ τὴν ἀρχαίαν χρῆσιν, ὅχι βεβαίως χάριν τοῦ
ὀνόματος, ἀλλὰ χάριν τοῦ πράγματος αὐτοῦ, ὅπως ἀνέλθωσι
κατὰ τὸ προσῆκον καὶ οἱ ἄλλοι, ἀνευ καὶ τῆς ἐλαχίστης
μειώσεως τῆς μυστηριακῆς αὐτῶν διαφορᾶς. Δὲν εἶναι

ἤττον σπουδαία ἢ ποιμαντικὴ λειτουργία τοῦ πρεσβυτέρου παρὰ τὴν τοῦ ἐπισκόπου, καὶ ἴσως πολλῶν ἑνὸς καὶ ἀμεσώτερα, ἐὰν μόνον ἀσκῆται ὅπου καὶ ὡς δεῖ.

Δὲν γνωρίζω ἂν, πλὴν τῆς ἐκάστου θελήσεως καὶ ἀποφάσεώς τινος τῆς Ἐκκλησίας, ἀπαιτεῖται καὶ ἄλλο τι, ὅπως τὴν θέσιν τῶν λαμπρῶν καὶ πολυτελῶν ἀρχιερατικῶν στολῶν καὶ παραρτημάτων λάβωσιν ἄλλα ἀπλούστερα καὶ ἤττον δαπανηρὰ, ἐν εἶδει πολυσταυρίων, κατὰ τὸ συμβαῖνον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ. Ἄλλη εἶναι ἢ λαμπρότης ἢ τῷ Θεῷ ἀρίσκουσα, ἀμφιβάλλω δὲ ἂν ἔχει νὰ φοβηθῆ ἢ τινὰ ἐκ τῆς ἀπλοποιήσεως, τοῦλάχιστον παρὰ τοῖς εἰλικρινῶς εὐσεβέσι, μείωσιν τὸ γόητρον τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος, ὅταν ὑπάρχη ἢ ἄλλη ἐπιβολή, ἢ ἐκ τῶν ἔσω. Μανθανέωσαν δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι διακρίνειν καὶ προκρίνειν τῶν ἐξωτερικῶν τὰ ἐσωτερικά.

Τὸ αὐτὸ, καὶ πολλῶ μᾶλλον, ἰσχύει περὶ τῶν πολυκρότων ζητημάτων τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, τῆς τε κόπης τοῦ κλήρου καὶ οὐ νῦν φέρει ἰδίῳ καλύμματος τῆς κεφαλῆς καὶ ἰδίας περιβολῆς τοῦ ἄλλου σώματος, εἶναι γνωστὸν καὶ ἄλλως, ἢ δὲ ἱστορία ἔχει ἐξηκριβωμένον ἤδη, ὅτι τὰ περιβλήματα ταῦτα οὐδὲν ἔχουσι κοινὸν οὔτε πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς ἱερωσύνης οὔτε πρὸς τὴν πράξιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἀλλ' εἶναι ἀποτέλεσμα μακρᾶς ἐξελίξεως καὶ ποικίλων παραγόντων. Τὸ κοινὸν μάλιστα ἐνομιζέται ἐπὶ χιλιετηρίδα καὶ πλέον ἀνοίκειον τοῖς ἐκ τοῦ κλήρου, καὶ ἴσως οἱ ἰονάζοντες ὑπέβαλλον αὐτοῖς ἑαυτοὺς εἰς τὸ τῶν Ναζιραίων «σίδηρος οὐκ ἀναβήσεται ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ», καὶ ἐκ τῆς ἐκείνων πράξεως εἰσῆχθη ἔπειτα κατὰ μικρὸν ἢ συνήθεια καὶ παρὰ τοῖς κληρικοῖς. Ἄλλ' εἴτε οὕτως εἴτε ἄλλως εἰσῆχθη τὸ μὲν καὶ ἐπεκράτησε τὸ δὲ, ἀμφότερα εἶναι οὕτως ἀδιάφορα καθ' ἑαυτὰ, ὥστε θὰ ἔλεγεν ὁ θεὸς Ἀπόστολος περὶ αὐτῶν ὅσα καὶ περὶ τοῦ ἀδιαφόρου τῶν τροφῶν ὅτι, «βρῶμα ἡμᾶς

οὐκ ἐστὶν ἡμῶν, ὅτι θρησκευτικῶς καὶ ἠθικῶς «οὔτε ἐὰν φάγωμεν περισσεύομεν, οὔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν ὑστεροῦμεθα», ὅτι «τὰ βρώματα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει». ἢ ὅτι «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστὶ βρώσις καὶ πόσις· ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ» ὅτι δηλ. ἡ ἱερωσύνη οὐκ ἐστὶν οὔτε κόμη καὶ ράσον, οὔτε κουρὰ καὶ φράκον, ἀλλὰ σωφροσύνη καὶ δικαιοσύνη καὶ ἁγιασμός ἐν πνεύματι ἁγίῳ· «ὁ γὰρ ἐν τούτοις δουλεύων τῷ Χριστῷ εὐάρεστος τῷ Θεῷ καὶ δόκιμος τοῖς ἀνθρώποις». Μόνον διὰ τοῦτο, διότι δὲν ἔχουσι πάντες τὴν γνώσιν ταύτην, εἴτε κληρικοὶ εἴτε λαϊκοὶ, ἐπιβάλλεται τις φειδῶ τῆς συνειδήσεως τῶν ὀπωσδήποτε ἀσθενούντων τῇ πίστει καὶ ἐν ἀγαθῇ συνειδήσει σκανδαλιζομένων ἐφ' ὧς οὐκ ἔδει. Ἀσχέτως ὁμως πρὸς τοῦτο, καὶ κατ' ἐμὴν ταπεινὴν γνώμην εἶναι διὰ πολλοὺς λόγους ἀναγκαῖον ὅπως οἱ κληρικοὶ καὶ ἐκτὸς τοῦ ναοῦ, καὶ ἐκτὸς τῆς ὑπηρεσίας, φέρωσιν, ὅπου οὐδὲν τὸ κωλύον, ἰδίαν τινὰ στολὴν ὁμοιόμορφον, ἄνευ βεβαίως τοῦ πλάτους καὶ τοῦ μήκους τῶν ἐν χρήσει νῦν. Ἐυνοεῖται ὅτι ἀποκλείεται πᾶσαν ἐπιβολὴν τοῦ νέου εἰς τοὺς θέλοντας νὰ ἐμμένωσι εἰς ὅ,τι εἰθίσθησαν, ἕως οὐ οἴκοθεν ἐπικρατήσῃ τὸ ὁμοιόμορφον. Θὰ παρήγγελεν ὁ Ἀπόστολος καὶ περὶ τούτου ὅ,τι περὶ τῶν τροφῶν· «ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω, καὶ ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω». Τὸ εἶδος τῆς νέας περιβολῆς δύναται βεβαίως νὰ ὀρισθῆ ἐκκλησιαστικῶς· εὐνόητον ὁμως ὅτι τὰ τοιαῦτα δὲν χρήζουσιν τινος συνεννοήσεως μετὰ τῶν ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν κέντρων, οἷα ἀναντιρρήτως εἶναι ἀναγκαῖα εἰς ὅ,τι πράγματι ἀποτελεῖ μεταρρυθμίαν, εἰς τὸ ζήτημα τοῦ γάμου τῶν κληρικῶν, τοῦ τε τῶν ἐπιεικῶν καὶ τοῦ δευτέρου γάμου τῶν κληρικῶν.

Ἐπ' ἀμφοτέρας αὐτοῦ τὰς ὁψεις εἶναι πρόβλημα ἐκ τῶν σπουδαιότων, γενικοῦ μὲν ἐνδιαφέροντος εἰς πάσας τὰς

Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας, δυσκολωτάτης ὅμως ἐπιλύσεως διὰ ποικίλους λόγους, ὧν ἴσως ἐλάχιστοι εἶναι οἱ ἔρμη-νευτικοῦ ἢ δογματικοῦ ἢ ἠθικοῦ ἢ κανονικοῦ ἢ ἱστορικοῦ χα-ρακτῆρος μετέχοντες. Ἐξ ἀπόψεως ἐρμηνείας τῶν σχετικῶν χωρίων τῆς θείας Γραφῆς θὰ ἦτο μᾶλλον σύμφωνον πρὸς τε τὸ γράμμα αὐτῆς καὶ τὸ πνεῦμα, ἐὰν ἀφίνετο ἐλευθερία περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἐγγάμου τοῦ ἀγάμου βίου εἰς ὅλους ἀδια-κρίτως τοῖς βαθμοῖς τῆς ἱερωσύνης. Δυσκολίαν τινὰ ἐρμη-νευτικὴν θὰ εἶχεν ὁ δεύτερος γάμος τῶν χηρευόντων κλη-ρικῶν (1 Τιμ. 3, 2 12), ἐὰν προσεκολλᾶτο τις εἰς μόνον τὸ γράμμα. Δογματικῶς, καὶ ἀκριβέστερον, μυστηριακῶς, δὲν δύ-ναται νὰ ὑποτεθῆ ὅτι τὸ ἐν μυστήριον, ἡγούμενον ἢ ἐπό-μενον ἀποκλείει τὸ ἕτερον. Ἐξ ἀπόψεως ἠθικῆς δύναται μὲν διὰ τινὰς λόγους καὶ ὑπὸ ὄρους τινὰς ἢ ἀληθῆς παρθενία νὰ ὑπερέχη τῆς ἐγγάμου συμβιώσεως, ἀλλ' εἶναι τίμιος καὶ ὁ γάμος, καὶ ὑπὸ τινὰς ὄρους οὐδαμῶς ὑπολείπεται ἐκείνης. Ἐξ ἀπόψεως δὲ τῶν ἱερῶν κανόνων καὶ τῆς ἱστορίας ἐξεταζό-μενον τὸ νῦν κρατήσαν δὲν φαίνεται τι ἄλλο εἰμὴ κατάντημα ἐξελίξεως, κατάντημα ὄχι κατὰ πάντα σύμφωνον πρὸς τὴν πρᾶξιν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἀντιπίπτει πρὸς κανόνας προγενεστέρους, προσκροῦσαν πάντοτε εἰς ἀντιρρήσεις καὶ ἀντιδράσεις, ὡς δὲ ὑπευτηρίχθη ἐσχάτως μετὰ τινος εὐλο-γοφανείας, ὀφείλου τὴν κατίσχυσιν μᾶλλον εἰς διατάξεις αὐ-τοκρατορικὰς ἢ εἰς τὰς σχετικὰς ἀποφάσεις τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (ἡ Ἐκκλησ. Ἀληθ. ἀριθμ. 21 τοῦ ἔ-τους 1920). Καὶ ἀνεξαρτήτως ὅμως τῆς τοιαύτης ὑπονοίας, οὐδὲ κατὰ τὴν κοινὴν παραδοχὴν πρόκειται περὶ καθεστῶ-τος ἀπολύτως ἀκαταλύτου. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι ἐν τε τῇ Ρωσσίᾳ καὶ παρ' ἡμῶν, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς μετὰ τὴν Ἄλωσιν χρόνοις, φαίνεται ἐκδηλωθεῖσα ἢ τοιαύτη ἀντίληψις, ἀφ' οὗ αὐτὸς ὁ Ἱερεμίας Β' ἐν εἰδικῇ τινι περιπτώσει φαίνεται λα-βῶν ἐπιεικεστέραν ἀπόφασιν ὑπὲρ τῶν ἐν Κρήτῃ χηρευ-

σάντων πολυαρίθμων ἱερέων, παρὰ τὴν ἐναντίαν γνώμην τοῦ Ἀλεξανδρείας Μελετίου τοῦ Πηγᾶ («Νέου Ποιμένος» τεύχ. Τον τοῦ Α' ἔτους).

Μεθ' ὅσα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ἔστω καὶ μετὰ τινων ὑπερβολῶν καὶ ὑπερθεματίσεων, ἐγράφησαν, δὲν νομίζω, Παναγιώτατε, ὅτι ὑπολείπεται τις ἀμφιβολία, τοῦλάχιστον περὶ τοῦ ἕξοσι, περὶ τοῦ κατ' ἀρχὴν δυνατοῦ, ἐὰν μὴ καὶ περὶ τοῦ συμφόρου, καὶ περὶ τοῦ ἐπιβεβλημένου τῆς τροπο-ποιήσεως τῶν ἐν ἰσχύϊ ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων. Τοῦτο, ὄση μοι δύναμις, ὑπεστήριξα καὶ ἐγώ, καὶ πολὺ πρὶν, ἐξ ἀ-φορμῶν τινων, καὶ τὸ πρῶτον σχολιάζων πρὸ τεσσαρακον-ταετίας καὶ πλέον, ἐν τῷ «Νεολόγῳ» Κωνσταντινουπόλεως, μεταρρυθμιστικόν τι ὑπόμνημα τοῦ ἀοιδίμου Πατριάρχου Ἰωακείμ Γ', ἐκπονηθὲν τότε, ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς πρώτης αὐτοῦ πατριαρχείας. Παρὰ πάντα ὅμως ταῦτα δὲν μοι φαίνεται ἄ-μοιρον δυσκολιῶν τὸ ζήτημα, καὶ δὴ ἐξ ἀπόψεως πρακτικῆς καὶ κοινωνικῆς, καὶ πρὸς τοιαύτας δυσκολίας ἀποβλέπων, συνηγόρου μὲν καὶ ἐν τῇ ἀπολεσθείσῃ μου εἰσηγήσει ὑπὲρ τῆς ἄρσεως τοῦ ὑφισταμένου ἀπὸ τοῦ ἐγγάμου βίου κωλύ-ματος τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος, συνίστων ὅμως τὴν ἀποκλείσιν, ἢ μᾶλλον τὴν οἰκειοθελῆ παραίτησιν τῶν ἤδη κε-χειροτονημένων ἐπισκόπων ἀπὸ τῆς χρήσεως τῆς κατ' ἀρ-χὴν ἀναγνωριστέας καὶ αὐτοῖς ἐλευθερίας, καὶ διὰ τοῦτον μὲν τὸν λόγον, ὅπως μὴ δοθῆ λαβὴ πρὸς παρεξήγησιν καὶ μώμησιν αὐτῆς τῆς μεταρρυθμιστικῆς κινήσεως, μάλιστα δὲ ἐκ τοῦ φόβου, μήπως τὰ ὑπὸ τοιούτους ὄρους τὸ πρῶτον συναπτόμενα συνοικέσια, καθ' οἷανδήποτε αἰτίαν δὲν εὔρω-σι τὰ ἀπαιτούμενα στοιχεῖα πρὸς συγκρότησιν οἰκογενείας ἀληθῶς χριστιανικῆς, ἀνταποκρινομένης πρὸς τὴν κλήσιν καὶ ἀποστολὴν τοῦ ἐπισκόπου αὐτοῦ, οἰκογενείας διακρι-τέας, ὡς εἰκὸς, ἐπὶ εὐσεβείᾳ καὶ ἀτυφίᾳ καὶ ὑπεροχῇ ὑπὲρ τὸ σῦνηθες κοσμικὸν φρόνημα, μήπως ἀντὶ σεμνῆς, μετρι-

όφρονος καὶ εἰς ἔργα καλὰ καὶ κοινωφελῆ ἀμιλλωμένης κατ' οἶκον Ἐκκλησίας, ἀνακύψῃ αἰφνης ἀλλυίων τάσεων καὶ ἀξιώσεων οἰκογένεια, πρόσχημι εὐλογον προβαλλομένη τὴν κοινωνικὴν θέσιν καὶ ἀξιοπρέπειαν τοῦ Μητροπολίτου ἢ Ἀρχιεπισκόπου ἢ καὶ ἀπλοῦ Ἐπισκόπου, καὶ ἀμιλλωμένη ἀναλόγως νὰ ἀνταποκριθῇ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ συγχρόνου βίου, ἀπὸ τῶν σαλονίων καὶ ὑποδοχῶν μέχρι τῶν σοιρῶδες danasson, καὶ τῶν dames fumantes μεθ' ἑλῶν αὐτῶν τῶν ἀκολουθιῶν καὶ θεραπειῶν, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ οἱ ἐκ τοῦκλήρου κατὰ τὰς νέας ἀντιλήψεις θὰ ἐμφορῶνται τοῦ αὐτοῦ συγχρονιστικοῦ πνεύματος καὶ ὡς σύνθημα τοῦ νέου αὐτῶν βίου θὰ ἔχῃσι τὸ πάντα μοι ἔξεστιν, ἀνεὺ τῆς προσθήκης, ἀλλ' οὐ πάντα συζῆρει, καὶ ταῦτα πάντα ὑπὸ τοὺς νῦν παρόντας ὄρους τοῦ βίου, τοὺς τε οἰκονομικοὺς καὶ τοὺς ἄλλους. Δὲν ἀμιλλῶ, Παναγιώτατε, περὶ τῶν εὐεξηγητῶν πειρασμῶν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ ἀναμιγνύεσθαι εἰς τὰς κοινὰς ὑποθέσεις. Πρὸς τὸ ἐνδεχόμενον τοῦτο ἀποβλέπων εἶχον προτείνει ἐν τῇ πρώτῃ μου εἰσηγήσει ὡς ἀπαραίτητον τὴν διάκρισιν καὶ τὸν χωρισμὸν τοῦ δημοσίου ἐπισκοπικοῦ ἢ μητροπολιτικοῦ οἰκήματος ἀπὸ τῆς ἰδιωτικῆς αὐτοῦ κατοικίας. Βεβαίως ὑπάρχουσι καὶ παρ' ἄλλαις τισὶν Ἐκκλησίαις οἰκογένειαι ἐπισκόπων καὶ ἀρχιεπισκόπων, θρησκευτικῶς τε καὶ ἄλλως ἐπίζηλοι, οἰκοῦσαι δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ δημοσίῳ ἢ κοινοτικῷ ἐπισκοπικῷ ἢ ἀρχιεπισκοπικῷ οἰκῆματι Ἄλλ' εὐρίσκονται ἐκεῖνοι ὑπὸ ἄλλους ὄρους τοῦ ζῆν, καὶ ὅπερ μείζον, τὸ νῦν παρ' ἐκείνοις συμβαῖνον ἔχει παρελθὸν ἀναλόγου ἀνατροφῆς καὶ μορφώσεως πολλῶν γενεῶν Μορφώσεως ἀνεπίδεκτοι δὲν εἴμεθα βεβαίως οὐδὲ ἡμεῖς, δύνανται δὲ τὰ παρ' ἐκείνοις καλὰ καὶ ἐπίζηλα νὰ ἐγκλιματισθῶσι καὶ παρ' ἡμῖν σὺν τῷ χρόνῳ, οὐχὶ ὅμως καὶ ἀλματηδόν. Οἱ προὑποδειχθέντες φόβοι θὰ εἶναι ἴσως ὀλιγώτεροι, ἐὰν πρὸ τῆς ἀρχιερατεύσεως, ἢ καὶ πρὸ τῆς

ιερατεύσεως αὐτῆς, σχηματίζονται οἰκεγένειαι μετρίοφρονες καὶ ἐκ μετρίων ἀρχόμεναι, ἐθιζόμεναι δὲ καὶ οἶον ἐξοικειούμεναι πρὸς τὸν μέτριον τοῦτον βίον οὕτως, ὥστε ἐκ τῶν προτέρων νὰ παρέχῃσι τινα ἐχέγγυα, ὅτι μετὰ τὸ ἀρχιερατεῦσαι δὲν θὰ ἔχῃσι τάσεις καὶ ἀξιώσεις δυσσυμβιβάστους πρὸς τὸν χαρακτῆρα οἰκογενείας χριστιανικῆς, καὶ ταύτης λειτουργοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν φαίνεται ἄλογος καὶ ἄδικος ἡ ἀπαίτησις, ὅπως πᾶσα εἰς ἀνώτερα ἀξιώματα προαγωγή κληρικοῦ ὄρον ἔχη πρὸς τῇ ἰδίᾳ ἀξιότητι καὶ τὴν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ (1 Τιμ. 3, 4-5). Ἄλλ' εἶναι, Παναγιώτατε, καὶ ταῦτα τὰ μέτρα καταστρατηγήσιμα, ὅπου χωλαίνει ἡ μεταρρύθμισις τοῦ ἔσω ἀνθρώπου. Καὶ οὕτως ὅμως, καὶ μὴ συμμεριζόμενοι τὴν αἰσιοδοξίαν τῶν διαβλεπόντων ἐν τῷ γάμῳ τῶν ἐπισκόπων εἰδὸς τι πανακειίας, φρονῶ καὶ ἐγὼ ὅτι δὲν θὰ εἶναι ὅλως ἄκαρπος ἡ ἐπάνοδος εἰς τὴν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἐκκλησίᾳ παρεχομένην πᾶσιν ἀδιακρίτως τοῖς κληρικοῖς ἐλευθερίαν περὶ τὴν αἵρεσιν τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἐτέρου βίου, ἐν πρώτῃ εὐκαιρίᾳ καὶ ἀπὸ κοινῆς συμφωνίας πασῶν τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν αἰρουμένου τοῦ κύρους τῶν διατάξεων, τῶν συναριθμουσῶν εἰς τὰ κωλύματα τῆς ἀρχιερωσύνης καὶ τὸ ἔγγαμον. Εἶναι ἀναντίρρητον ὅτι καὶ εἰς αὐτὸν τὸν χαρακτῆρα ἔχει χρησιμότητα ἡ οἰκογένεια ὡς παιδευτήριον, ἐννοεῖται εἰς τοὺς θέλοντας νὰ παιδευθῶσιν.

Ἐξ ἄλλης ἀπόψεως, καὶ ταύτης μόνον κοινωνικῆς, ἔχω τινὰς ἐνδοιασμοὺς ὡς πρὸς τὴν ἀπόλυτον ἐλευθερίαν τοῦ δευτέρου γάμου τῶν ἐν νεαρῇ ἡλικίᾳ χηρευόντων κληρικῶν, καὶ ἤδη πραγματευθεὶς τὸ ζήτημα ἐκ τῆς αὐτῆς ἀπόψεως ἐν τῇ «Ἐκκλησιᾷ Ἀληθείᾳ» (ἀριθ. 10 ἔτος 1920) δύναμαι νὰ παραθέσω ἐνταῦθα ἐκ τοῦ ἀρθρου ἐκείνου («Καὶ ἐξ ἄλλων ἀπόψεων») ὅτι καὶ τότε ἐφρόνον καὶ νῦν ἔτι φρονῶ. «Ἐπὶ προβλημάτων τοιούτων, ἔγραφον, δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ ζήτησις τοῦ εἰ ἔξεστιν, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ἐξέτασις τοῦ

ει δυνατόν και πώς είναι δυνατόν, και ὅπερ πολλῶ σπουδαίω-
 τερον, ει θυμῆρει καὶ ἐπὶ τίνος ὄρους και περιπέσεις διμῆρει,
 ἵνα μὴ βελτίωσιν τῆς καταστάσεως ἐπιζητοῦντες κατα-
 τήσωμεν εἰς τὸ ἐναντίον. Ἐκ τῆς ἀπόψεως ταύτης πλείονος
 προσοχῆς ἄξιος φαίνεται μοι ὁ γάμος τῶν χηρευόντων κλη-
 ρικῶν ἢ ὁ μετὰ τὴν χειροτονίαν πρῶτος γάμος τῶν ἄλλων,
 διὰ λόγους ἄλλοιους, διὰ λόγους οὐδὲν μὲν ἔχοντας κοινὸν
 πρὸς τὰ δόγματα και τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, οὐχ ἡγ-
 τον ὁμως σπουδαίους ἐξ ἀπόψεως κοινωνικῆς.... Ὁ δυνάμενος
 νὰ φαντασθῆ τὴν θέσιν ἀνθρώπου χηρευσαυτος ἐν νεαρῇ
 ἡλικίᾳ και μείναντος μετὰ ἀνηλικίων τέκνων, πάσης μη-
 τρικῆς στοργῆς και ἐπιμελείας ἀπωφανισμένων, δὲν δυσκο-
 λεύεται νὰ αισθανθῆ τὸν πόνον τῆς ψυχῆς τοῦ...., πόνον το-
 σοῦτι μᾶλλον ἐπαισθητὸν, ὅσῳ ὁ κληρικὸς στερεῖται τῆς ἐ-
 λευθερίας τοῦ ἐλθεῖν εἰς δεύτερον γάμον, ἐν ᾧ τὴν προ-
 σθηκὴν ταύτην τῆς θλίψεως δὲν ἔχει ὁ λαϊκὸς, δυνάμενος
 νὰ ἐπανορθώσῃ πως τὸ προσγεγόμενον κακὸν κατ' ἀρέ-
 σκειαν. Ἀναντιρρήτως πλεονεκτεῖ κατὰ τοῦτο ὁ λαϊκὸς, εἶναι
 δὲ γνωστὸν και ψυχολογικῶς εὐεξήγητον, ὅτι δυσχερῶς φέ-
 ρει τις ἄκων και κατ' ἐπιβολὴν ἔξωθεν στερούμενος ἐκεῖνο,
 ὅπερ ἐκὼν και ἀγογγύστως θὰ ἀπεστέρει ἑαυτὸν, ἐλευθέρως
 διαθέτων τὰ καθ' ἑαυτὸν. Οὐχ ἡττον ὁμως εἶναι βέβαια και
 ταῦτα, ὅτι τῆς τοιαύτης ἐλευθερίας εἶναι πολλάκις ἀσφαλέ-
 στερος και σωτηριωδέστερος ὁ περιορισμὸς, ὅτι πολλοὶ
 πολλάκις λαϊκοὶ ἐμακάρισαν τοὺς ἱερεῖς και ἐξήλευσαν τὴν
 θέσιν αὐτῶν, διότι μὴ ὄντες ἐλεύθεροι νὰ ἔλθωσιν εἰς δεύτε-
 ρον γάμον, δὲν ἐδοκίμασαν ὅτι και αὐτοὶ, δὲν εἶδον τὰ
 σπλάγχνα αὐτῶν ἀπολαύοντα στοργῆς και ἐπιμελείας μητρυ-
 ιᾶς, και ἐὰν ἐπι ὑποθεθῆ ὅτι ἡ μητριὰ αὕτη δὲν θὰ εἶναι
 τῆς αὐτῆς ἰδιοφυῖας πρὸς ἐκεῖνην, ἥτις πρό τιμων ἐτῶν και
 ποιικῶς κατεδιώχθη ἐνώπιον τῶν ἑλληνικῶν δικαστη-
 ρίων διὰ τὴν ἀπάνθρωπον μεταχείρισιν τῆς μόνης θυγατρὸς

τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ἀπὸ τῆς πρώτης γυναικός. Πᾶσαι βε-
 βαίως αἱ μητριαι δὲν εἶναι τοιαῦται, ὑπάρχουσι δὲ μεταξὺ
 αὐτῶν και τῶν μητέρων μητρικώτεροι. Ἄλλ' ἐὰν ὁ δεύτερος
 γάμος δὲν ἔχη ἄλλον λόγον και σκοπὸν εἰμὴ τὴν ἀνέυρεσιν
 μητρικῆς στοργῆς και μερίμνης εἰς τὰ ἀπορφανισθέντα τέ-
 κνα, εἶναι ζήτημα ἂν οἱ χηρευόντες ἱερεῖς ἔχουσιν ἀφορ-
 μὰς ἀθυμίας ἢ τοῦναντίον δοξολογίας τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῇ ἐκ-
 κλησιαστικῇ διατάξει, τῇ ἀπαγορευούσῃ αὐτοῖς τὸν δεύτε-
 ρον γάμον.

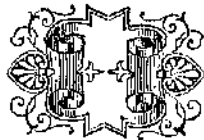
Δὲν λέγομεν ταῦτα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀμετατρέπτου
 διατηρήσεως τῆς ὑπαρχούσης διατάξεως, ἀλλὰ πρὸς ἔξαρσιν
 τοῦτου, ὅτι πλην τῆς καθαρῶς κανονικῆς ἀπόψεως ἔχουσι
 τὰ ζητήματα ταῦτα και ἄλλας ὄψεις οὐχ' ἡττον προσοχῆς
 και μελέτης ἄξιας, και δὴ ταύτην, ὅτι και αἰρομένης κατ'
 ἀρχὴν τῆς ἀπολύτου ἀπαγορεύσεως εἴτε διὰ τῆς ἀπὸ κοινῶ
 συσκέψεως και συνεννοήσεως τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν,
 εἴτε διὰ τῆς κατ' ἰδίαν ἀποφάσεως και ἐνεργείας ἐκάστης
 αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας, δύναται νὰ ἐπιφυλάσσηται ἑαυτῇ
 ἢ ἐκκλησιαστικῇ ἀρχῇ τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφασίξῃ ἐκά-
 στοτε ἀναλόγως, κατὰ τὴν φύσιν τῶν ἐκάστοτε συνθηκῶν
 και περιστάσεων ἐπιτρέπουσα ἢ μὴ τοῖς ἰδίους ἑαυτῆς δια-
 κόνους και λειτουργοῖς τὴν σύναψιν τοῦ δευτέρου γάμου,
 σφζομένης μὲν και ἐνταῦθα κατ' ἀρχὴν τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευ-
 θερίας, ἀποτεριχομένης ὁμως κατὰ τὸ ἐνὸν τῆς καταχρήσεως
 αὐτῆς διὰ τιμων σωτηρίων πείρισμῶν»

Τοιαῦτα ἡμεῖς, Παναγιώτατε, ἀνθρωπίνως λογιζόμενοι,
 ἴσως δὲ και νηπιάζοντες. Τὰ ἐλλείποντα παρ' ἡμῶν, τὰ ὡς
 ἀληθῶς κρείττονα και συμφορώτερα, ἀπόκεινται εἰς τὴν ἐπί-
 πνοιαν και τὸν φαιτισμὸν Ἐκείνου. Οὐ ἄνευ διατρέχου-
 μεν τὸν κίνδυνον παλαίοντες νὰ κενοκοπῶμεν, και τρέχοντες νὰ κε-
 νεβατῶμεν, τὸ τοῦ ψαλμῶδου «ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ
 οἶκον, μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες», και τὸ τοῦ Ἀπο-

στόλου «οὔτε ὁ φυτεύων ἐστὶ τι, οὔτε ὁ ποτίζων, ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός».

Τῆς ἡμετέρας Θεωτάτης Παναγιότιστης
τέκνον ἐν Κυρίῳ ἐλάχιστον
καὶ θεράπων πρόθυμος
Β. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ

Ἐν τῇ Ἱ. Θεολογικῇ Σχολῇ Χαλκίδος
Ἰουνίου 12, 1922.

GERMANO-GRAECA

ΓΕΡΜΑΝΙΑ-ΕΛΛΑΣ

ΚΩΝ)ΠΟΛΙΣ

ΤΥΒΙΓΓΗ

«Σπουδὴ μοι τοὺς Ἕλληνας καὶ Γερμανοὺς
ἀλλήλους γνωριμότερους ποιῆσαι»
(Κρούσιος ἐν Diarium, II, 358 ἀνέκθ.)

Α.

Ἑλλάς-Ἑλληνικὴ παιδεία
ΚΠολις, Ἀθήναι
Βενετία
Ὁρθόδοξοι
Γλώσσαι

Ζώπυρον ἡμετέρας
Μ. Κρουαίου

Βυρτεμβέργης Πρίγκιπες
Μελάτχθων, Ρεϋχλίνιος
Καμεράριος Ι.
Λεονγκλάβιος Ι.

Γερμανία
Τυβίγγη
Αὐγούστα, Νυρεμβέργη
Διαμαρτυρόμενοι, Παπισταί.
Λατινική, Ἑλληνική (ἀρχαία,
νεωτέρα, δημώδης, Διάλε-
κτοι, Γραμματικά,)
γλώσσης καὶ θρησκείας.
Diaria-TurcoGraecia,
Germano-Graecia κλπ.
Ἱερεμίας Β' πατριάρχης
Μητροφάνης Κριτόπουλος
Μ. τοῦ Γ. Σχολῆ
Ζυγομαλάς Θ. καὶ Ι.

Γερλάχιος Στ.	Φραγκ: ὁ Πόρτος
Σουηκκίηρος Σαλ.	*Αντ: *Ἐπαρχος
Βρεουνίγγιος	Συμ: Καβάσιλας
*Αγρικόλας Ρ.	Μ. Χρυσολωρᾶς
Καισάριος Ι.	*Αργυράπουλος
*Ἐτιος	Δαρμάριος ὁ *Ἐπίδ:
*Ἐσχέλιος Δ.	*Ἐρμόδωρος Λήσταρχος
Χυτραίος Δ.	Φροντιστήριον
Ἐλευθερία ἀδιατίμητον	*Τυπογράφοι αὐτοκράτορες*
Σχολή Τυβίγγης	Τυπογραφία ἐν ΚΠ.
Διδάσκαλοι ἐν αὐτῇ	Προγράμματα, *Ι. Γραφή
Κρούσιος Μαρτίνος	Μάξιμος Μαρτουνίος
Κρουσίου ἑλληνομάθεια	*Ἀλληλογραφία
> φιλελληνία	*Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαί
> περιεργία, φιλοξενία.	*Ἕλληνες ἐν Τυβίγγη
> *Ὀνειρα	Βυζαντίδες πριγκίπισσαι.

B.

Μαρτίνου Κρουσίου

ἰδιόγραφος Βιογραφία

A.

A.

§ 1. ΜΑΡΤΙΝΟΣ ὁ ΚΡΟΥΣΙΟΣ, ὁ τῶν γλωσσῶν καὶ συγγραφέων ἑκατέρας Ρώμης ἐν Τυβίγγη διδάσκαλος, ὁ γραϊκολατίνος καὶ τῆς Ρητορικῆς διδάσκαλος ἀνάξιος, ὡς ὑπογράφεται, ἢ λατινιστὶ ὁ *ultriusque linguae cum Oratoria in celebri Academia Tubingensi professor* γεννηθεὶς ἐν Μποτεστάινω τοῦ Μπαυπεργαίου ἐπισκόπου, ὑπῆρξε καὶ ὑποπέτρω πολίτευμα(1) τῇ 19 Σεπτ: 1526 *horam circiter media 4 die γ* ἐδίδαξεν,(2) ὡς γνωστὸν,

+

(1) *Ὅρα ἑλληγιστὶ βιογραφίαν ἐν Turcograecia σελ. 505-506, καὶ λατινιστὶ αὐτοβιογραφίαν ἰδιόγραφον, ἀνέκδοτον ἐν τῷ II μέρει τῆς δε μου τῆς πραγματείας. *Ἐν κώδ. Μh 13 τοῦ Παχυμέρους, περὶ οὗ ἄλλοτε, αὐτὸς ὁ Κρούσιος ἐν τέλει σημειοῦται: M. Martinus Crusius, φιλέλλην: Haet Botestelno, episcopatus Papebergensis oppido petroso, oriundus: in Acad. Tybingae Ciceronis, Homeri et Thucyd. explicator. *Ὅρα καὶ τοῦ φιλάτου μοι διδασκάλου κ. W. Schmid, Verz: d. griechischen Hands. d. Universitätsb: zu Tuebingen, 1902, 4o.

Λοιπὰ ἐν τοῖς Ἐγκυκλιαι. Λεξικοῖς καὶ ἐν τῇ Allg: Deutsche Biographie, κατ' ἐμὲ ἀτελεῖ καὶ συμπληρωτέα. Πρὸς καὶ II τόμον τῆς Bibliogr: d. Wuerttemb. Gesch: in Auftr. d. wrhlt. Kommission f. Landesgeschichte, ὑπὸ Heyd, τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου μεσαιωνολόγου, καὶ σοφοῦ προισταμένου τῆς ἐν Στουτγάρδῃ Βιβλιοθήκης, ἦν' οὗ ἐπὶ ὄρας τινας κατὰ τοὺς χρόνους τῶν μελετῶν μου ἔν τισι καὶ ἐχειρογωγήθην.—Stuttgart 1886, τοῦ Klupiel κλπ.

(2) *Ἐκ τοῦ Diarium τ: IX (=cod. Tubing: Mh 466) σελ. 599, ὅθεν ἀντιγράφας τὸ ἑλληγιστὶ δεκάστιχον ἔλεγειον τὸ ἐπ' αὐτοῦ ποιη-

ἀπὸ Αὐγούστου τοῦ 1559 μέχρι μεσοῦντος Φεβρουαρίου τοῦ 1607 ἔνευ διακοπῆς πρὸς ἄλλους τὰ Ἑλληνικά, πλουσίολόγως ὑπῆρξε δὲ ἀναμφηρίστως ὁ εὐγενέστατος ἀντιπρόσωπος τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἐν Βυρτεμβέργῃ καὶ καθόλου ἐν τῇ τότε ΝΑ Γερμανίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως, πνευματικῆς τε καὶ θερησκευτικῆς, ὑπερμεσοῦντος τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος.

§ 2. Ὁ Κρούσιος ἦτο ἀληθῶς ἀκριβέστατος γνώστης τῆς ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ καταστάσεως, τοῦ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Σουλτάνων ἑλληνισμοῦ ἕνεκα τῆς ἐπιμόνου καὶ λεπτολόγου ἀλληλογραφίας, ἣν διὰ πάσης θυσίας καὶ παρακλήσεως διετήρει μετὰ τῶν ἐν ΚΠόλει ἑλλήνων, τὴν κατάστασιν δὲ ταύτην ἐγνώρισεν οὐ μόνον εἰς τοὺς γερμανικοὺς καὶ εὐρωπαϊκοὺς κύκλους ἀλλὰ καὶ εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας δι' ἀλληλογραφίας ἐκδεδομένης τε καὶ ἀνεκδύτου ἔτι, διὰ γραμμάτων καὶ συγγραμμάτων ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τοὺς ἐν σκοτει καὶ σκιᾷ τρέχοντας, ἦτοι τὸν ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' αἰῶνα, καθ' οὓς ἐνομιζέτο ὅτι σχεδὸν δὲν ζῆ, δὲν ὑπάρχει καὶ ὅτι καὶ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ σὺν τῇ ἐλευθερίᾳ ἀπώλεσεν, ὡς κατωτέρω γενήσεται ὁ προσήκων λόγος.

§ 3. Ὁ Κρούσιος ἦτο ὑπερμεσοῦντος τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ὁ ἐνθερμότερος φιλέλληνας, ὡς ἦδη ἀπὸ τοῦ 1890 νομίζω ὅτι ἀπέδειξα διὰ τῶν διαφορῶν δημοσιευμάτων μου(1) διὰ

θὲν καὶ ὑπογραφὴν κατὰ τὴν γενέθλιον αὐτοῦ ἡμέραν τῷ 1604, ἔδημοσίευσεν ἐν τῇ 25ετηρίδι τοῦ Κόντου, Ἀθήναις, 1892, σελ. 150. [Υ = τετάρτη].

(1) Ἐν «Ἐκκλησι. Ἀληθ.» 1890 φυλλ. 23-24—Καὶ ἐν Κόντου 25ετηρίδι — «Ἱερὸς Κλήρος» κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα, Μάξιμος ὁ

τοῦ Δ. Καμπούρογλου καὶ ἰδίως διὰ τῆς ἐν τῇ *Revue d. E. Grecques*(1) Γράφων πρὸς τὸν Χίον Λεονάρδον Μενδώνην, ἱατρὸν τῶν πατριαρχείων, ἄρχεται διὰ τοῦ «φιλελληνέστατος ἔγωγε ὢν»(2). «Τῆς Ἑλλάδος φωνῆς καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εἰμὶ θαυμαστής τε καὶ φίλος, ὡς οὐδεὶς τῶν ὁμοεθνῶν» ἀναβοᾷ ἐν ἐπιστολῇ, ἣν στέλλει πρὸς τὸν ἐν Γενεύῃ τῆς Ἑλβετίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων σοφὸν διδάσκαλον Φραγκίσκον τὸν Πόρτον(3) κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1570.

§ 4. Ὁ Κρούσιος ἦτο καὶ ἑλληνομαθέστατος καὶ πολυγράφος ἀκαταπόνητος, καθηγητῆς φιλοπονώτατος — ἴδιον φαίνεται χαρακτηριστικὸν τῶν συγχρονηζόντων αὐτῷ σπουδαίων ἀνδρῶν — ἅμα δὲ ζητητικώτατος. Οὕτω τολμᾷ ἵνα γράψῃ τῷ οἰκουμένῳ πατριάρχῃ αἴτιον δὲ αὐτοῦ οὐ πολυπραγμοσύνη τις ἢ κουφότης ἄλλη ὡς τιμὴ δόξειεν»(4) οὕτω τολμᾷ καὶ πρὸς τὸν γέροντα Ζυγομαλάν, τὸν Ἰωάννην τὸν πατέρα τοῦ Θεοδοσίου, πρωτονοταρίου γνωστοῦ τῆς Μ.

Παργούσιος — 1892 ἐν Ἀθήναις· Καμπούρογλου, Ἰστ. Ἀθηναίων 1889 τ. Α' 73 κ. ἔ.

(1) 1898 σ. 276-306 ἐνθα καταλήγω «Martin Crusius gardera devant l'histoire le nom de philhellène sincère aussi bien que d'helléniste eminent.»

(2) *Turcograecia*, 479.

(3) *Turcograecia*, Basileae, 1584 σ. 516. Πρὸς εἰ βούλει, καὶ *Germanograecia*, Basileae, 1585 σ. 232, 239 κ. ἄ.

(4) Πατριάρχης ἦτο ὁ Ἱερσεμίτας ὁ Β' ὁ Τρανός (5 Μαΐου 1572-1579, πρώτη πατριαρχία) *Turcogr.* 410. Προσωπογραφίαν αὐτοῦ ἔγραψεν ἐν ἐπαλλήλοις φύλλοις τῆς «Ἐκκλησιαστ. Ἀληθείας» τοῦ 1894, ἐν ἣ καὶ ἀνέκδοτα.

τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ διδασκάλου ἐν τῇ *U. M.* τοῦ Γένους Σχολῆ γράφων καὶ χαριεντιζόμενος ἵνα ἀρξῆται τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ διὰ τῶν ἐξῆς φιλοπαιγμόνων ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ λέξεων «πῶς νῦν οὐκ εἰκότως ἂν ἐγὼ Κρούσιος καλοίμην; Ἐκρουσα, πόρρω ἀπρωκισμένος καίπερ οὐ βασιλεὺς μακρόχειρ θύρας ἡσφαλισμένας, φορτικῶς μὲν ἴσως εὐτυχῶς δ' οὖν καθάπερ καὶ ὁ Κύριος τῷ κρούσαντι ἀνοίγεσθαι ἀπεφάνητο»(1) Χαίρει δὲ ὁ ἀγαθὸς Κρούσιος ὅτι οὐκ ἀπεκρούσθη τὸ τῆς κρούσεως τολμηρὸν, καὶ ὅτι τῷ Θεοδοσίῳ, τῷ θεόθεν... δεδομένῳ ἐζύγη, διότι καὶ αὐτῷ τὸ ὄνομα Ζυγομαλᾶς(2).

§ 5. Κιλοῦ καὶ θερμοουργοῦ ἱεροκῆρυκος υἱὸς(3) ἐμαθήτευσεν ἐν Οὐλμη τῇ παλαιᾷ, ἐξ ἧς εἰς Στρασβούργον μεταβάς καὶ εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἀφοσιωθείς ἀπέκλινεν εἰς τὸ στάδιον τοῦ διδασκάλου ἢ τὸ τοῦ ἱεροκῆρυκος, δ' ὅ ἦτο προωρισμένος(4). Ἐν Στρασβούργῳ

(1) Turcogr. 441. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη. ἦν ἀπάντησα ἐν *Diarium* I, σ. 270-275 ἔχει διαφορὰς οὐχὶ ὀλίγας: ἐν πρώταις ἀντὶ εἰκότως ἔχει «δικαίως».

(2) Πρβλε κατωτέρω § 17 — Turcogr. 448.

(3) *Μαρτίνου Κρουσίου ὁμωνύμου*. Ὅρα εἰς *Μαρτίνου Κρουσίου τὸν πατέρα*, τῇ ζ' μαρτίου α.φ.ξ τελευτήσαντα, ἠρωελεγεῖον ἐκ δώδεκα στίχων ἐν σ. 94 τοῦ *M. Crusii, Poematum Liber II*, βιβλίου σπανιωτάτου, περὶ οὗ λόγος κατωτέρω.

(4) Hier [in Strassburg] warf er sich nun ganz in das Studium d. griechischen Sprache u hier entschied er sich, dass er sich mehr f. den Lehrer=als fuer d. Predigerstand bestimmt fuehlte. Ὅρα ἐν *Veesenmeyer G. Sammlung u Aufsaezte z. Erlaeuterung d. Kirchen=Litteratur=Muenz=Sitten Geschichte bes. d. 16sten Jhrhs*, ἐν Οὐλμη, 1827, σελ. 101-111. *M. Crusius Uim Zoeghling. Vorlesung...*

ἀπὸ τοῦ 1528 ἡ πόλις ἄμα τῇ εἰσόδῳ τῆς Μεταρρυθμίσεως συνέστησε δύο σχολὰς λατινικὰς, μετὰ δεκαετίαν δὲ καὶ γυμνάσιον, ὡριαίαν μάλιστα διδασκαλίαν τῆς ἑλληνικῆς καθ' ἑκάστην ὥρισεν, διὸ καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ πολλοὶ *studiosi graecitatis* ἀπαντῶσι διὰ τῆς Γραμματικῆς τοῦ Μελάγχθονος(1) προκόπτοντες εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Λουκιανοῦ, τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Ἡσιόδου, τῆς Ἀπολογίας τοῦ Πλάτωνος καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Στοβαίου, τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου, ἐν ἑλληνικῇ δὲ μεταφράσει καὶ αὐτοῦ τοῦ Κάτωνος. Ἐνταῦθα ὁ Κρούσιος ἐν ὀλίγῳ καιρῷ ἀνέγνω Δημοσθένην, Αἰσχίνην, Λουκιανόν, Ξενοφῶντα, Ἡερφδιανόν, ὄλους ἐξ ὀλοκλήρου, διεξῆλθεν ἐπανελλημμένως τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ ἠσκήθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Οὕτω κατὰ τὴν 16 Ἀπριλίου τοῦ 1547 συντάξας ἀπήγγειλεν ἐνταῦθα λόγον παρὰ τὰ κρατοῦντα ἔθιμα οὐχὶ ἐν λατινικῇ ἀλλ' ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ, λόγον, οὐ πλῆρες τὸ κείμενον ἀνεῦρον καὶ ἐσημειωσάμην πρὸς γνῶσιν τῶν φιλολογοῦντων καὶ τὴν φιλολογικὴν κίνησιν, τὴν ἑλληνικὴν, τῶν μετὰ τὴν Ἄλωσιν χρόνων παρακολουθούτων, πρὸς τριακονταετίας, πρὸ ὀκταετίας δὲ ἀκριβέστερόν πως(2) Τὸ πρᾶγμα προξένησεν ἐκπληξιν. Ἐνταῦθα καιρὸς ἕνεκα τοῦ ἐμοῦ θέματος ἵνα σημειώσω καὶ ἐπιπροσθέσω ὅτι ἀπέφυγον ἵνα εἶπω ἄλλοτε, τοῦ γεγονότος τούτου μνησόμενος ἐν ταῖς περὶ Κρουσίου δημοσιεύσεσί μου, ἄξιον δὲ νῦν ἀναγρα-

(1) Ὅρα κατωτέρω. Ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Μελάγχθονος βλέπε ποίημα Κρουσίου «Μελάγχθον» α.φ.ξ σ. 94 ἐνδ' ἀνωτ. τοῦ *Poematum Liber II*.

(2) R. E. Grecques, 1898 σελ. 298. καὶ *Festschrift Dietrich v. Schaefer z. siebzigsten Geburtstag dargebracht v. seinen Schuelern*, Jena 1915 σ. 508.

φῆς καὶ σημειώσεως ὅτι ὁ Κρούσιος, ὡς λέγει ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ τούτῳ «οὐχί... αὐτοκείμενος παρήειν» λέξεων εἰς ὑμᾶς· ἀλλ' ὑπὸ τῶν διδασκάλων ἐγκείμενος. Οὗτοι τοῦτο ἐπέταξάν μοι τοῦπίταγμα(1) Τοῦτο δὲ καθ' ὃν χρόνον ὁ **Καμεράριος I.** τὰ ἑλληνικὰ γράμματα μετεχειρίζετο διὰ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν θεολογίαν καὶ ἐξεδίδοντο αὐτοῦ τὸ σχολικὸν ἀναγνωστικὸν (*Schullesebuch*), εἰς ἑξάμετρον ἑλληνιστὶ «Κεφάλαια χριστιανισμοῦ προσφωνηθέντα τοῖς παιδίοις» (1545), ἢ μετάφρασις τῆς *Αὐγουσταίας Ὁμολογίας* (1547) καὶ ταῦτοχρόνως ἢ αὐτῷ ἀναγραφομένη ἀλλ' ἀνωνύμως φερομένη *Κατήχησις τοῦ χριστιανισμοῦ*, ἣ γουν κεφάλαια τῆς ὑγιούς, διδασχῆς Χριστοῦ τε αὐτοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων» s. l. e. a. (=λατινιστὶ δὲ τῷ 1563). Ἄν ἐκτείνομαι. Ἡ δημοσία ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ διάλεξις τοῦ Κρούσιου κάλλιστα μνησεί ὅτι πνεῦμα πρὸς διάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς παιδεύσεως ἔπνεε κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ἰσχυρὸν, ἐπιτακτικὸν καὶ δὴ καὶ ἐν Βυρτεμβέργῃ καὶ τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς γηραιᾶς καὶ συμπαθοῦς Τυβίγγης. Ἐάν ἐνθυμηθῶ ὅτι γεγονός τῆς ἡμέρας σημειῶδες ἐθεωρήθη καὶ τὴν προσοχὴν τῆς γερμανικῆς λογιότητος εὐχαρίστως ἐπεσπάσατο οὐ μόνον ἢ νεωστὶ ἐν Ἰγγολστάδῃ ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ τῶν Βιτελσβάχων ἴδρυσις ἔδρας τῆς ἑλληνικῆς (*Professur in Ingolstadt*) ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ πολλοῦ **Ρεϋχλινίου** ὡς καθηγητοῦ τῆς ἑλληνικῆς (1519), καὶ ὅτι ὁ ἕτερος οὗτος τῶν δύο ὀφθαλμῶν τῆς Γερμανίας ἢ ὑψέστερον τῆς γερμανικῆς καθόλου Ἀναγεννήσεως

(1) M. Crusii. *Orationum liber unus*, Basileae, 1566. σ. 5-11. ἐν Βιβλ. Τυβίγγης ΔΚ1, βιβλίῳ σπανιωτάτῳ, δι' ὃ βλέπε καὶ I. Moser, *Schwaebische Chronik*, 1733, καὶ Brunet, *Manuel*, παρ' ᾧ 3 part. pp 1 vol. in 4 σημειοῦται.

ἐδίδασκε π. μ. ἑβραϊκά, μ. μ. δὲ ἑλληνικά(1) καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν εἶχε *discipulus prope quatuordecim annis quosdam annos docens* καὶ μάλιστα ὅτι ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ἠῦξανε καθ' ἡμέραν *quotum in dies augetur numerus*—(2) κατ' ἀνάγκην δὲ ἀπορῶ ὅτι ἐν Τυβίγγῃ— καὶ περιορίζομαι εἰς τὰ περὶ αὐτῆς μόνον— ὅτε ἔνεκα τοῦ ἐπικρατήσαντος λοιμοῦ κατελθὼν ὁ **Ρεϋχλίνιος** ἀνέλαβε τὴν διδασκαλίαν(1521), αἱ ἀκαδημικαὶ ἀρχαὶ διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἀκροατῶν ὑπεχρεώθησαν ἵνα ἀνοικοδομήτωσι καὶ εὐρύνωσιν ἐπὶ τούτῳ αἰθουσαν τὴν τοῦ Ὁμηρίου κληθεῖσαν (*Homershaersaal*) ὡς προϊόντος τοῦ λόγου περὶ διδασκαλίας τοῦ Κρούσιου γενήσεται μνεία καὶ ἑκατοντάδος ἀκροατῶν(3). Ὁ **Ρεϋχλίνιος** (1455-1522) ἐν Τυβίγγῃ ἐδίδασκεν, ἐάν καλῶς ἀντελήφθῃ τὰ πρὸ ἐτῶν σεσημειωμένα μοι τὰ αὐτὰ, ἀλλὰ τὰ ἑλληνικὰ ἡμέραν παρ' ἡμέραν π. χ. κατὰ τὸ χειμερινὸν ἑξάμηνον τοῦ 1521]22(4), δι' ὃ καὶ δικαίως παρὰ *Bursian* λέγεται ὅτι [*die Universitaet. Tübingen*]... *seitdem mit besonderer Eifer die griechischen Studien pflegte*(5) μετὰ ζήλου ἰδιαιτέρου τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπεμελεῖτο. Ἐν Τυβίγγῃ—διότι ἐπαναλαμβάνω περὶ ταύτης ὁ λόγος μόνον— ἐσπούδασεν, ἀνεδείχθη ὁ πολὺς **Φ. Μελάγγθων**(6) (1497-1560), ὁ *praecceptor*

(1) Prantl, *Gesch. d. L. Maximilians-Universitaet in Ingolstadt*, München, 1872, I, 207.

(2) Geiger, *Reuchlins Briefwechsel*, Tueb. 1875 p. 323.

(3) Ὅρα κατωτέρω σημ....

(4) Roth, *Urkunden d. Univ. Tuebingen* (1877) No. 30. Δυστυχῶς νῦν παρ' ἔμοι δὲν ἔχω τὸ βιβλίον. Ἐνταῦθα στερούμεθα βιβλιοθηκῶν, ἐπὶ τῶν ἰδίων δὲ μέσων καὶ τρόπων ἕκαστος βασίζεται.

(5) σ. 185. *Gesch. d. Klass. Philol. in Deutschland*, 1883.

(6) Λόγος αὐτοῦ «de artibus liberalibus, ἐν Τυβίγγῃ, 1517, 4ο,

Germaniae, ὁ τοῦ Λουθήρου τοῦ Ἀναμορφωτοῦ δεξιὸς βραχίον, ὁ συντάκτης ἑλληνικῆς Γραμματικῆς (*Institutiones graecae Grammaticae*) τέσσαρας πρὸς τεσσαράκοντα μέχρι τοῦ 1622 ἀριθμούσης ἐκδόσεις(1), ὁ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ρεϋχλιου Γάσπαρ Κούρερος (*Kurzer*) ἐκ τῶν μαθητῶν καὶ ὁμιλητῶν τοῦ Μελάγχθονος, ὁ Ἰωακείμ ὁ Καμεράριος ἀπὸ τοῦ 1535, οἱ ἀναδιοργανώθη τὸ Πανεπιστήμιον, αὐτὸς ὁ δημιουργήσας τὴν συντέλεσιν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Νωρεμβεργίας ἐν Ἀλτδόρφῃ (*Urheber d. Nuernbergischen Hohen Schule zu Altdorf*) ἐν τῇ περικλύτῃ Ἀκαδημίᾳ [κυρίως δ' ἀπὸ τοῦ 1623 Πανεπιστημίῳ] τῆς ὁποίας μετὰ τινὰς δεκαετηρίδας, ἤγουν τῷ 1625, προτροπῇ ἀκαδημεικῶν φίλων ἀπήγγελλεν ΕΛΛΗΝΙΣΤΙ τῇ 25 Δεκεμβρίου Δόγον πανηγυρικὸν ἅμα καὶ δογματικὸν εἰς τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ φωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ(2) ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ πρῶτάνεως

(1) Προχείρως παρὰ Pöckel: *Phil: Schriftsteller Lexicon* ἐν λέξει.

(2) Τοῦ βιβλίου τούτου μετὰ μεταφρ: λατινισῆς ὁ ἐκτενὴς τίτλος πλήρης εὑρηται παρὰ Α. Δημητρακοπούλω, de vita et scriptis M. Critopuli, Ληψία 1870, σελ. 56, τελευταῖον δὲ παρὰ Legrand, *Bibl. Hell.* 2 τ. Α. σ. 219. Ὁ μακαρίτης φίλος Legrand, οὐδὲν ἄλλο ἀντίτυπον ἐγένωσκεν ἢ τὸ ἐν τῇ Βιβλ: τοῦ Μονάχου ὑπὸ Dogm: 391, 40, καθ' ὃ καὶ ἡ ἐν σ. 219-220 περιγραφή. Τὸ παρ' ἐμοὶ ἀντίτυπον ἔχει ἐν τῷ τίτλῳ ἀντὶ ἀπαγγελτοῦ **Θημοσίου**, ἀπαγγελοῦ (sic), δὲν ἔχει δὲ errata μετὰ τὸ ποίημα, ὡς ἔχει ἡ παρὰ Legrand ἀναγραφὴ. Σημειωτέον ὅτι καὶ ὁ Ph: Meyer ἐν τῇ *Realencyclopædie f. Protestant: Theologie u. Kirche* τοῦ Herzog-Hauck—ἐκδόσει τρίτῃ— σ. 32 τοῦ 13 τόμου λέγει περὶ τοῦ βιβλίου τούτου τοῦ Κριτοπούλου *einzig bekanntes exemplar*, ἐν ᾧ ἴσως αὐτὸ

τῶν καθηγητῶν, φοιτητῶν καὶ μεγαλοπρεπεστάτων ἀρχόντων, ΜΗΤΡΟΦΑΝΗΣ ὁ ΚΡΙΤΟΠΟΥΛΟΣ, ὁ πρωτοσούγκελλος τοῦ πατριάρχου ΚΠόλεως, εἶτα δὲ καὶ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας γενόμενος ὑπερμεσοῦντος τοῦ 1636, καθ' ὃ σήμερον ὠριαμένως ἐξάγεται ἐξ ἐπιστολῆς Ναθαναὴλ Κωννοπίου πρὸς τὸν Ἄντ: Λεγύρον εἰς Γενεύην(1) καὶ ἀσφαλῶς ὀρίζεται.

ἔπρεπεν ἵνα λεχθῆ ἴσον δι' ἄλλο φυλλάδιον τοῦ Μητροφάνου, «τὴν Ἀπόκρισιν περὶ τοῦ... ρητοῦ Ἐζλατ. Ε'», περὶ οὗ ἔρα αὐτόθι παρὰ Legrand.

(1) Legrand, *B. Hell.* 2, A, 493. Ἐπιστολὴ τῆς εἰς Ἰανουαρίου 1637. Ὅρα ἐν σ. 41 τοῦ περὶ Κριτοπούλου **Δοκιμίου** τοῦ μακαρίτου Δημητρακοπούλου τὰς ἐπὶ τούτῳ ἐρεῦνας, διότι οὐχὶ περὶ τούτων ὁ λόγος, σπουδαιότης ἐξ ἧς καὶ περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις παπιστικῶν ἐνεργειῶν μανθάνομεν, περὶ φροντιστηρίων ἐνταῦθα, περὶ τῶν ἐν Γαλατῇ ναῶν τῶν καθολικῶν, τοῦ ἁγίου Φραγκίσκου ὅστις ἔμελλεν ἵνα μεταβληθῆ εἰς μωαμεθανικὸν τέμενος κτλ.

B'.

§ 6. Ὁ Κρούσιος καθ' ἑκάστην διδομένην εὐκαιρίαν ἐπαναλαμβάνει ὅτι εἶναι φιλλέλων καὶ δὴ ἀκορέστως φιλλέλων, ὡς νεωστὶ ἀνεῦρον ἐν τοῖς κρουσιανοῖς ἀνεκδότοις ἀπογράφους μου(1) ἵνα τὴν εὐμένειαν τῶν Ἑλλήνων, πρὸς οὓς ἀπηυθύνετο, πατριαρχῶν τε καὶ ἐπισκόπων καὶ ἄλλων προκαλέσῃ ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν προθυμίαν καὶ τὴν συμπάθειαν αὐτῶν ὑπεγείρῃ πρὸς τὸ συμφέρον ἀμφοτέρων, διότι δὲν πρέπει ἵν' ἀπαρτήρητον καὶ ἀσημείωτον ἵν' ἀντιπαρέλθῃ ὅτι ὁ Κρούσιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν θεολόγοι καὶ τρύφιμοι τῆς Τυβιγγαίας Ἀκαδημίας ὑπεξέκαυσαν τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἐμπεφυκυῖαν μὲν ἀλλ' ἕνεκα τῶν ἐπιτρεχόντων καθ' ἡμέραν τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ ἔθνος κακῶν καθεύδουσιν καὶ ἡρεμισοῦσαν διάθεσιν καὶ εὐγένειαν, ὅπως ἀποκρίνονται εἰς παντοίας ἐρωτήσεις περὶ θρησκευτικῶν, περὶ παιδευτικῶν, περὶ πόλεων, περὶ σχολείων, περὶ ἀρχαίων οἰκῶν, εἴπου ἀπέμειναν μετὰ τὴν Ἄλωσιν, περὶ γλώσσης, ἀρχαίως τε καὶ ἐκβαρβαρωθείσης, καὶ ἄλλων τοιούτων. Καὶ ἐν ταῖς ἀπαντήσεσιν ἀπητεῖτο, ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐκ τε τῶν ἐκδεδωμένων συγγραμμάτων καὶ τῶν ἀνεκδότων Ἡμερολογίων (π. χ. τὰ *Diaria*, τόμ. β' ἐννεαπολυσέλιδοι ὑπὸ γρ. *Mh* 460 ἐν τῇ Π. Β. τῆς Τυβίγγης) ἱκανὴ περιληψὶς καὶ συλλογὴ τῶν ζητουμένων λεπτομερειῶν καὶ οὐχὶ γενικὴ καὶ περιεκτικὴ. Καὶ ἀνεγεννήθη τὸ πνεῦμα καὶ ἀνεξωγογήθη ἡ προθυμία ἀμφοτέρων τῶν φίλων μερῶν ζητούντων ἐν πάσῃ εὐκαιρῇ στιγμῇ ἕνεκα τῶν ἐκ Ρώμης

(1) Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Φιλαδέλφειας τῆς 30 Μαρτίου τοῦ αὐτοῦ «θεράπων καὶ φιλέλληνα ἀκορέστως Μαρτίνος ὁ Κρούσιος» *Diarium*, II σελ. 540-541.

προσβολῶν καὶ συκοφαντιῶν ἵνα ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τῆς ΚΠόλεως θρησκευτικῆς ἐπικουρίας τύχωσιν, ὅτε καὶ ἀπεστάλησαν ἢ τε Αὐγουσταία Ὁμολογία(1) καὶ σχετικαὶ πρὸς τὰ τῆς νέας Ἐκκλησίας ἐπιστολαί, καὶ ἐπὶ τέλους, εἰ δυνατόν, καὶ ἐνώσεως καὶ ὁμοδοξίας Διαμαρτυρομένων καὶ Ὁρθοδόξων(1) καὶ ἄλλας ἐπι πληροφορίας, τῶν δὲ θαρρούντως καὶ εὐχαρίστως ἀποκρινομένων, εἰ καὶ οὐχὶ ἀνευ τινὸς φόβου διὰ τε τῶν κρατούντων τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν τῶν καθολι-

(1) *Acta et Scripta Theologorum Wirtembergensium et Patriarchae Constantinopolitani D. Hréremiae quae utriusque graece et latine ab iis Theologis edita. Witembergae, 1584*, δι. σπλον, μεγάλου σχήματος, πρὸς τῷ Προλόγῳ ἐκ 388 σελίδων καὶ ἐνός τετραδίου περιέχοντος ὄμο ἐπιστολὰς *Index Materialium* καὶ *Errata*. Τὴν σπανιωτάτην ταύτην βίβλον περιέγραψεν ἤδη ὁ *Legrand*, B. Hell II σελ. 41-44 καὶ ἐγὼ ἐν τῇ «Ἐκκλ. Ἀκ.» τ. ΙΑ' (1894) 318-320 κατὰ τὸ παρ' ἐμοὶ ἀντίτυπον. Σημειούσθαι μοι καὶ ἐπισηθεῖν ὅτι καὶ ἄλλοτε, ὅτι ἡ ἐν τοῖς *Actis* δευτέρα ἐπιστολὴ ὑπὸ ἡμ. 20 Μαρτίου 1575 δημοσιεύεται συγχρόνως ἐν σελ. 428-424 τῆς *Turcograecia*, ὑπογράφουσι δ' αὐτὴν Ἰάκωβος ὁ Ἀνδρέου, καγκελλάριος τοῦ Πανεπιστημίου, θεολόγος ἀριστος καὶ ὁ Κρούσιος. Ἐν ταύτῃ ἀναγινώσκω: «Ἡ ΚΠολις καὶ ἡ Τυβίγγη χριστιανικῆς ΟΜΟΔΟΞΙΑΣ καὶ ἀγάπης θεομῶ ἀλλήλαις συνθεῖσθαι» Διὰ τὰ *Acta* σημειώτεον ὅτι 1) ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς χαρτίοις τοῦ Κρούσιου καὶ νέα ἔγγραφα σχετικὰ, ὅτι δὲ 2) πρὸ αὐτῶν τῷ 1583, ἦτοι ἐν ἔτος πρότερον ὅτε κατὰ τὴν 1 Σεπτεμβρίου ὑπογράφεται ὁ πρόλογος αὐτῶν ἐξεδόθη ἐν Τυβίγγῃ παρὰ τῷ *Georg Sturpenbach*, ὁμοῦ πρόδρομος αὐτῶν ὑπὸ τοῦ *Heerbrand Jacob* τυχὸς εἰς 4ον ἐκ σελίδων 91, *damit*, ὡς λέγεται ἐν τῇ 2α σελίδι, *der Christenlich Leser ehe dann die gange Acta und Handlungen auss gehn.*, ἕνεκα δημοσιεύσεως τῶν ἐναντίων, τευχος, ὅπερ ἔχει ἡ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τ. Βιβλιοθήκης, μένει δ' ἐτι ἀγνωστὸν καὶ αὐτοῖς τοῖς ἐνδιαφερομένοις.

κῶν ραδιουργίαν, ἦν καὶ ὁ Κρούσιος ἐπιστέλλων τῷ Πατριάρχῃ Ἱερεμίᾳ κηρύττει(1) καὶ ἡ σύγχρονος Ἱστορία δὲν ἀποκρύπτει. Μὴ λησμονηθῆτω πράγματι ἡ τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Ἄλωσιν πρὸς τοὺς ἐν ΚΠόλει στάσις, μὴ λησμονηθῆτω ὅτι εὐρισκόμεθα ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἐν Τριδέντῳ Συνόδου, ἣτις συνελθοῦσα καὶ πρὸς εἰρήνευσιν τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας δὲν ἀπηξίωσεν ἵνα ἐν ταῖς συζητήσεσιν αὐτῆς καὶ τὸ γλυκὸ **περὶ ἐνώσεως** θέμα περιλάβῃ (1545-1563), προκαλέσῃ δὲ κατ' ἀκολουθίαν συνέχειαν πολεμικῆς ἀπολογητικῆς κατὰ τῆς ἐτεροδοξίας. Τῷ αὐτῷ συστήματι ἀπολογητικῆς ἠκολούθησαν ἀντιτάσσοντες καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι ὑποπιεζόντες ἐπιτηδεύοντες ἐνεργείας τῶν ἐν Ρώμῃ βοηθουμένων νῦν καὶ ὑπὸ τῶν λεγομένων ὀπαδῶν τοῦ Ἰουσοῦ· διότι ὁ πάπας Ρώμης δὲν ἐλησμόνησεν ἵνα καὶ αὐτὸν τὸν πατριάρχῃ Ἱερεμίαν καλέσῃ πρὸς ὑποταγὴν καὶ δι' ἀποστόλων ἐργασθῆ ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ τούτου ἢ καὶ ὑπὲρ συμβιβασμοῦ, ὃν ὡς καλὸς καὶ ἀγαθὸς χριστιανὸς πρὸς στιγμήν καὶ αὐτὸς ὁ Μαργουίνος ἐπίστευσε δυνατόν(2). Καὶ οἱ Διαμαρτυρόμενοι καὶ οἱ ΚΠολῖται τὴν ἐν γένει κατάστασιν ἀπολοφύρονται καὶ ἐὰν δὲν συμπράττωσιν, συσφίγγουσιν ὁμῶς τὰς σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον. «Δόξη δὲ Θεὸς ποτε ἄνεσιν καὶ ἐλευθερίαν τὴν τε εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν» γράφει ὁ Θ. Ζυγομαλάς, ὁ πρωτονοτάριος, ὁ καὶ εἰς τὰς ἀπαντήσεις πρὸς τὰ ἔγγραφα τῶν ἐν

(1) Τῆ 7 Ὀκτ. 1589 «παρὰ τῶν παπιστῶν οἱ ἐνταῦθα σφόδρα διεσφύθημεν» σ. 311 τῆς «Ἐκκλησ. Ἀληθείας» 1894, Turcogr: 428, τῶν φράσεων ἐννοεῖ τῶν ὑποτασσομένων τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης, οἱ σφας αὐτοὺς **παπίστας** καλοῦσιν. Ὅρα ὅτι καὶ ὁ Μαργουίνος τὰ αὐτὰ ἔπαχε «sed metu papistarum...». Diarium, IV, 211). Ἀνάγνωθι καὶ τὰ ἐν τῷ τῆς 17 § καὶ τὴν 20.

(2) Legrand B. Heil: 1, τ: 2, ἐν τοῖς περὶ Μαργουίνου.

Τυβίγγῃ σὺν τῷ πατρὶ αὐτοῦ Ἰωάννῃ, τῷ ρήτορι καὶ μεγάλῳ ἐρμηνευτῇ τῶν Γραφῶν μεγάλως ἐργασθεῖς—πρὸς τὸν Κρούσιον, τὸν ἐν Χριστῷ φίλιον αὐτοῦ ἀδελφόν(1) διότι ἐλλανικῶν χαρίτων τὸ κλέος, βαρῦς ὄλεσεν αἰὼν, βαρβαρικοῖς δαμάσας ἤθεσιν ἀγλαῖν»(2). Καὶ ὁ Κρούσιος γράφων τῷ Ζυγομαλᾷ καὶ ἐπαινῶν τὰς ἐν τῇ γενναίᾳ ἐπιστολῇ τούτου ἰδέας ὁμολογεῖ... «ἰλλίκον» ἐμὲ παθεῖν ἡγῆ τὴν ψυχὴν, ἀκούοντα τὸ «ΑΔΙΑΤΙΜΗΤΟΝ ἢ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ»(3)

§ Καὶ εἰργάζετο κυρίως Θεοδόσιος ὁ Ζυγομαλάς καὶ ὑπηρετεῖ φιλικώτατα τῷ Κρούσιῳ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν μεσαζόντων τῶν ἐν Βενετίᾳ Ἑλλήνων καὶ ὀπηρετούντων τῶν ἐν ΚΠόλει λογίων ἐφημερίων τῆς Γερμανικῆς πρεσβείας κυρίως **Στεφάνου τοῦ Γερλαχίου καὶ Σολομώντος τοῦ Σιωπικοῦ**(4) (Step: Gerlach—Sal: Schweigger), παρ' ὧν

(1) Turcogr: 94.

(2) Αὐτόθι.

(3) Turcogr: 447, κυρίως 437. «τῇ ἐλευθερίᾳ τετιμημένοι, πράγματος ἀδιατιμήτου».

(4) Türkisches Tagebuch, ἐν Franckfurth 1674. 18 φῶλ. μὴ ἠριθμημένα καὶ 552 σελ. δις τῆλοι. Eine neue Reizbeschreibung aus Teutland nach-Konstantinopel Jerusalem v. S. Schweigger, Nürnberg, 1608, 4ον ἐκ σελ. 348 ἐκτὸς Προλόγου καὶ Συλλάβου, βιβλίον, ὅπερ πολλὰς εἶδαν ἐκδόσεις. Παρ' ἐμοὶ ἡ ἐκδ. τοῦ 1608, ἀλλ' ἡ τοῦ 1613 ἐκ σελ. 340 φαίνεται μοι καθαρωτέρα καὶ μᾶλλον εὐανάνωστος, ἐὰν δὲν ἀπατώσῃ με αἱ ἐκ τῆς πολυκαιρίας ἀποχρωματισθεῖσαι σημειώσεις μου. Ὁ Σιωπικὸς ἢ Σουηκκῆρος τῆ 1 Ἰανουαρ. τοῦ 1578 ἀφίκετο εἰς ΚΠ ὡς ἱεροκῆρυξ τῆς γερμανικῆς πρεσβείας (τοῦ Joackim v. Zinzendorf), παρευρέθη ἐν τοῖς γάμοις τοῦ Ζυγομαλᾷ (2 Νοεμβρ. 1578), ὧν ἔχομεν καὶ περιγραφὴν, ὡς ἔχομεν καὶ περιγραφὴν τῆς σφραγίδος τοῦ Θεοδοσίου ἐν Turcogr: 510-511. Ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Σιωπικοῦ ἀνευρίσκει ὁ βουλόμενος καὶ σεερῶν τῶν ἐν ΚΠ γερμανῶν πρεσβευτῶν.

ἔχομεν καὶ ἐκδεδομένα τῆς ἀνὰ τὴν Ἀνατολὴν περιηγήσεως αὐτῶν Ἀπομνημονεύματα, λίαν ἐνδιαφέροντα.

Ἐξ ἀνεκδότου(1) ἐπιστολῆς Σολομώντος τοῦ Σιωπικοῦ λατινιστὶ γεγραμμένης ἀπαντητικῆς εἰς τοιαύτην τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Κρούσιου δόντος συστατήριον πρὸς τὸν ἰσάδελφον αὐτῷ Θεοδοσίον τὸν Ζυγομαλᾶν, γνωστῆς ἤδη ἐκ τῆς Τουρκογραφικῆς (σ. 465) μανθάνομεν ὅτι ὁ Κρούσιος ἐπιμάνως συνίστα τῷ Σιωπικῷ ἵνα διατηρῆται τὴν τῶν Ἑλλήνων φιλίαν καὶ ἐργασθῆ πρὸς σύσφιγξιν αὐτῶν, καὶ ἦται εἰκόνας ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀλλ' ἅμα πληροφοροῦμεθα ὅτι ὑπόσχεται πάντα ἵνα ἐκτελέσῃ καὶ τοιοῦτοτρόπως τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ ὡς μαθητοῦ πρὸς κράτιστον διδάσκαλον ἐκδηλώσῃ «ὡς ἀνοιχθῆ εἰς ἐμέ, [γράφει,] ἢ εἰς τὰ πατριαρχεῖα εἰσόδος». Μέχρι τοῦδε, γράφει ὁ Σιωπικός, δὲν ἐπέτροπήν εἰς ἡμᾶς ἵνα ἐξαγάγωμεν τὸν πόδα ἐκ τοῦ οἴκου ἡμῶν ἕνεκα τῶν ὑπονοιῶν τῶν Τούρκων καὶ ἕνεκα τῶν ἐνεδρῶν, ἃς πολλάκις κατ' ἐμοῦ ἔστησαν».(2) [*Uacienus nobis non licuit pedem domo efferre, propter Turcarum suspiciones, et insidias, quas mihi saepius struxerunt.*]

§ 8. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἐπεκεύρουσαν εἰς τὴν συναφὴν σχέσεων ὡς ὁ Λεονγκλάβιος Ἰωάννης(3). Εἰς τοῦτον ὁ Θεο-

Ἄρα καὶ Allg: Deutsche Biographie ἐν λέξει καὶ Rohricht, Deutsche Pilgerreisen n. d. Heiligen Lande, Gotha, 1889, καὶ Turcogr: 527.

(1) σελ. 60-65 τοῦ Β' τ. τῶν Diarii.

(2) Τὴν μακρὰν ταύτην καὶ ἐνδιαφέρουσαν ἐπιστολὴν κατὰ μετὰ φρασίν τοῦ φιλιτάτου συναδέλφου κ. Μπάροκ ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ «Ἐκκλησ. Ἀληθεία» σελ. 384-385 τοῦ 1921. Ἡ ἐπιστολὴ χρονολογεῖται ἐκ Βυζαντίου τῇ 8 Μαρτίου τοῦ 1579.

(3) Ὁ Leunclavius (Loewenklaue) Ἰωάννης, φιλόλογος, ἱστορικός, νομικός, —ἐν Βιέννῃ. Ὅρα προχείρως τὴν λίαν σπουδαίαν αὐ-

δόσιος καὶ ἐπιστολὴν ἐνεχείρισεν διὰ τὸν Κρούσιον, πρὸ χρόνων τούτων γνωστὸν ὄντα, ὅτ' ἐπανέκαμπεν εἰς Γερμανίαν ἦν πρὸ ἐτῶν πολλῶν δημοσιεύσας ἔχων ὄμοῦ μετ' ἄλλης αὐτοῦ τούτου ὁμοίας πρὸς τὸν τῆς Τυβίγγης διδάσκαλον ἐκ Βιέννης τοῦ Ἰουλίου 1586. Σήμερον δὲ χαίρω ὅτι καὶ ἐτέραν τοῦ Θεοδοσίου πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὴν ἀνεκδοτὸν τοῖς φίλοις ἀναγνώσταις προσφέρω κατὰ τύχην ἀνευρῶν αὐτὴν ἐν τοῖς *Diariis* τοῦ Κρούσιου(1) ἐξ ἧς αὐθις ἀποδεικνύται

τοῦ ἐργασίαν ἐν Poeschel Philol: Schrift: Lexicon, Leipz: 1882. Δι' ἡμᾶς τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰδίαν ἐξοίεστον σπουδαιότητα ἔχουσι τὰ περὶ Ἀνατολῆς δημοσιευθέντα ἔργα αὐτοῦ Annales—Neuve Chronica. Ὡς μοι ἔλεγεν ἄλλοτε ὁ μετὰ τὴν ἀνοκοχὴν ἐντεῦθεν ἀποχωρήσας φιλιτάτος διδάκτωρ κ. J. Mordtmann, ἐντριβέστατος γνώστης τῆς ἀνατολικῆς φιλολογίας «die Annales εἶναι eine abgekuerzte Fassung τοῦ Μουγγεῶν Δζεμαλί ὡς καὶ αἱ Historiae ἔχουσιν ἀντίλησιν εἰδήσεις ἀπὸ τοῦ Ἀνὴκ πασσῶ Ζαῦῆ τῆς Ἱστορίας καὶ ἄλλων. Ὁ Λεονγκλάβιος, ὃν κατὰ τὰ τοῦ αἰῶνος τούτου συστήματα, Λεοντωνύχων ὀνομάζει ὁ Θεοδοσίος ἐν τῷ σημειώματι, ἔπερ ἰδίᾳ χειρὶ ἐγραψεν ἐν τῇ Φιλοθῆκῃ τὴν ἡμέραν τῆς κατ' οἶκον ὑποδοχῆς αὐτοῦ (Mystakides, R. E. Gr: 1898, 292-295) ἦν ἀκόλουθος τοῦ Lichtenstein, πρεσβυτοῦ ἐνταῦθα, ἐξέμαθε τὴν τουρκικὴν βαθύτερον ἢ ὁ Schweigger, ὁμολογεῖ δὲ ἐν ταῖς ἱστορίαις αὐτοῦ ὅτι καὶ περὶ τοῦ Ζυγομαλᾶ ἠντιλησεν εἰδήσεις. «Th: Zygomalas, protonotarius graecus, in manuscript,» ἐβοήθησεν αὐτῷ.

(1) III, 430-31. Πρβλ. Rerum Moscoviticarum comment. Sigismundi Liberi Bar: in Herberstain, Neyperg... quibus Russiae ac Metropolis indicatio... et alia quaedam continentur his nunc primum accedunt.

Scriptum recens de Graecorum fide, quos in omnibus Moscorum natio sequitur et commentarius de bellis Moscorum adversus finitimos, Polonos, Lituanos Suedos, Livonios... ad annum usque LXXXI scriptus ab Joanne Leuenclavio. Ἐν Βασιλεῖα 1571

ἔτι ὁ Θεοδόσιος καὶ τῷ Λεοντωνύχῳ φιλικῶς ὑπερέτει, καὶ ὁ Λεοντωνύχος τῷ Κρουσίῳ. Τὴν ἐπιστολὴν γεγραμμένην τῇ 27 Ἰανουαρίου 1586 ἀπαντητικὴν εὗρισκει ὁ ἀναγνώστης ἐν Ἐπιπέτρῳ ὑπὸ σειρὰν I.

Μὴ λησμονηθῆτω ἐπὶ τούτοις μεταξὺ ἄλλων ὁ I. Ἰάκωβος ὁ Βρεουνίγγιος(1) (*Breuning—Brauning von und zu Buochenbach*), ὅστις εἰς τὰς Ἀθήνας (9 Ἰουνίου 1579) καὶ εἰς τὴν ΚΠολιν (22 Ἰουλίου 1579) ἀφικόμενος καὶ τῆς προστάσεως τοῦ γερμανοῦ πρεσβευτοῦ v. Zinzendorf τυχὼν

fol. Ἐν τῷ σπανίῳ τούτῳ βιβλίῳ ἀπαντᾷ καὶ τοῦ Jovius, τοῦ γνωστοῦ ἐπισκόπου Νεοκώμου de Legatione Basilii Magni, Princ. Moscoviae ad Clementem VII τὸν πάπαν (σ. 158-172), καὶ τοῦ Λεονγκλαζίου ἢ μεταφράσεως τῶν XII ἐρωτημάτων περὶ θρησκευτικῶν ζητημάτων ὑπὸ τοῦ καρδινάλιου Gulsani καὶ αἱ εἰς ταῦτα ἀπαντήσεις τῶν Ἑλλήνων, Graecorum ad eas (quaestiones), responsiones: σ. 196-204. Ἐἴτα ἔπεται τὸ Commentarius.

(1) Orientalisches Reyss des edlen vund Besten Hans Jacob Breuning von u zu Buochenbach so er selbst in d. Turkey.... alles in fünf unterschiedliche Meerfahrten dispanirt.... Strassburg bey Johan Carolo im J. MDCXII, fol, μετ' εἰκόνων. Ὅρα τὰς τῆς εἰσόδου εἰς ΚΠ λεπτομερείας ἀπὸ σ. 44 τὰ περὶ παλατιῶν... πατριαρχείων, ἅτινα ἔτι ἦσαν ἐν τῇ Μονῇ τῆς Πατριαρχείας (Φετχιγιέ Ὁζαμιέ). Ὁ Βρεουνίγγιος διέσωσεν ἡμῖν καὶ τὰς ἐν τῇ Πατριαρχείᾳ ἐπὶ τῶν αυτοκρατορικῶν εἰκόνων ἐπιγραφὰς (σ. 67) περὶ ὧν γίνεται λόγος ἐν τῇ Turco-graecia, εὐτυχῶς σήμερον γνωστῶν γενομένων διὰ τῆς λαμπρᾶς δημοσιεύσεως τοῦ κ. **Σιδερλίδου** ἐν τοῖς **Παραρτήμασι** τοῦ Ἑλ. Φιλ. Συλλόγου (Κ-ΚΒ', 1892), καὶ ἐκ τοῦ Millingen καὶ τοῦ φίλου βυζαντιλόγου κ. Ebersolt, les Egffses de Constantinople, Paris. Ἐν Turco-gr. σ. 235 καὶ ἰδίως 236 ἀπὸ τῆς ὅτι τὰς σπουδὰς αὐτοῦ καὶ apud nos Tybingae (ubi patriae habet) συνεπλήρωσεν, ὡς καὶ ὁ **Κυτράτος Δαβίδ**, περὶ οὗ κατωτέρω.

ὡς καὶ τῆς τοῦ γάλλου καὶ βενετοῦ κατέλιπεν ἡμῖν λίαν ἐνδιαφέρουσαν διὰ τοὺς ἡμετέρους ἐν τῇ βασιλευούσῃ θρησκευτικὸς κύκλους περιγραφὴν ἐν τῇ κατὰ τὸ 1612 εἰς μέγα σχῆμα ἐν Στρασβούργῳ τυπωθεῖσῃ Ἀνατολικῇ Περιηγήσει αὐτοῦ.

Ὁ Βρεουνίγγιος εἶδεν ἐνταῦθα τὸν Σιωπικόν, ὡς ὁ Λεονγκλάβιος τὸν Γερλάχιον, ἐπεσκέφατο τὰ πατριαρχεία, πλησίον τῶν ὁποίων ἔκειτο ἡ τριώροφος οἰκία τοῦ Ζυγομαλά, πρὸς τὸν Κεράτιον εὐρείαν θέαν ἔχουσα, περιγράφει αὐτὰ ὡς ὁ Σιωπικός(1). Μετὰ περιήγησιν ἀνὰ τὴν Αἴγυπτον, Συρίαν καὶ Παλαιστίνην ἀφίκετο κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1580, εἰς Μασσαλίαν(2).

Μετ' ὀλίγα εἴη ἐξ Αἰγύπτου ἀφικνεῖτο εἰς ΚΠ ὁ **Κιχαὶλ Heberer von Bretten**, Γερμανὸς ἀπελευθερὸς ἐκ τουρκικῶν χειρῶν. Τούτου ἔχομεν περιγραφὴν πλουσίαν ἐντυπον (3) ἐκ σ. 666 ἠριθμημένων μετ' εἰκόνων 24, ὧν ἐνάτη ἐν δισηλιδίῳ ἀναπτύξει ἢ τῆς πόλεως ἡμῶν, καὶ περὶ πατριαρχικοῦ ναοῦ καὶ οἴκου (*Patriarchen Residentz sampt der Kirchen...*).

Ὁ οἶκος τοῦ Breuning ἀρχαῖος (ΙΓ' αἰῶνος), κατάγεται ἐκ τοῦ **Ἐχγγεν**, πόλιν κ. τῆς Βυρτεμβέργης. Ὅρα Γενεαλογικὸν πίνακα ἐν 122-23 καὶ 276 τοῦ Westermayer, Grabdenkm: d. Stifsk. zu St. Georg. in Tuebingen, Tuebingen, 1912.

(1) Ἡ τετυπωμένη ἴδι.

(2) **Λυττό**: σ. 298. εἶχε συνοδοιπόρον καὶ τὸν Ἰωάννην Καρλιέ de Pinon, Γάλλον.

(3) **Aegyptiaca Servitus**. Das ist wahrhafte Beschreibung.... Χαϊδελέβεργη, 1610, 4ον. Ἀναχώρησεν ἐκ ΚΠ τῷ 1588.

Γ.

§ 9. Καθ' οὓς χρόνους ὁ καλὸς Κρούσιος ἐκραταιοῦτο πνεύματι ἐν Στρασβούργῳ, Φραγκίσκος ὁ Λος τῆς Γαλλίας ἐπεφόρτιζε τὸν γνωστότατον Π. Γύλλιον (*Gyllius*), τὸν πατέρα τῆς γαλλικῆς Ζωολογίας, (1544-45), ἵνα περιέλθῃ τὴν Ἀνατολήν, ἐξ οὗ ἔχομεν τὰς βάσεις τῆς τοπογραφίας τῆς τε ΚΠόλεως καὶ τοῦ Θερρακικοῦ Βοσπόρου καὶ τῆς ἀρχαιολογίας αὐτῆς, (*Lyon*, 1561) ὁ δὲ τῆς Γερμανίας Φερδινάνδος Α' τὸν σοφὸν ἐπίσης *Amy: Ghislain de Busbecq* ἐπὶ διπλωματικῆ ἀποστολῇ (1555-1562) παρὰ τῇ Μεγάλῳ Σουλεϊμάν, ἐξ οὗ ἔχομεν τὰ *Itinera* (ἔκδ. *Amstelr.*, 1582). Δὲν ποιοῦμαι μνησθῆναι ἄλλων περιηγητῶν, μὴ γερμανῶν, οἵτινες κατὰ τὰ αὐτὰ ἔτη ἐνταῦθα ἐλθόντες περὶ ἄλλα ἠσχολήθησαν, π.χ. περὶ *Thevet*, περὶ *Belon*, τοῦ *Melchior Lorch*: καὶ δὴ τοῦ Ὀλλανδοῦ Γεωργίου *Doussa*, εἰς ὃν ἐκ τῆς συλλογῆς αὐτοῦ ὁ Θεοδόσιος ἀνεκοινώσατο ἐπιγραφάς. Ὁ Κρούσιος ἐν Ἰνδιέγγῃ ἐγκαταστάς ἐκαλλιέργει τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ὡς ἀλλαχοῦ ἔδειξα «τὰς δυστυχίας τῶν Ἑλλήνων κοινὰς λογιζόμενος καὶ [τοῖς φίλοις] μεταδιδούς(1)» Ὁ τε Κρούσιος λοιπὸν καὶ ὁ Θεοδόσιος ἀλλήλους περιπτυσσάμενοι καὶ ἀδελφικῇ φιλίᾳ συνδεθέντες ἐβοήθουν τὴν μεγάλην προστατευτικὴν ὑπὲρ τῆς διαδόσεως καὶ ἐνισχύσεως τῆς ἑλληνικῆς παιδείας κίνησιν. Ἐν τῇ Δύσει ἀνησυχία τις καὶ φόβος εἶχεν ἐπικρατήσῃ μὴ τοι μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων Ἀλώσει τῆς ΚΠ καὶ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος «οὖν τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία συναπόλλυται» ὡς κατωτέρω λέγω. Τοῦτου ἕνεκα ηὔξησεν ἡ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν μετῴρων ἀγάπη καὶ ἡ πρὸς

(1) *Festschrift Schaefer*. σ. 502 κ. ε. *Turcogr.* 453. Ὁ Θ. Ζυγομαλάς συνιστᾷ ἑαυτὸν τῷ Κρούσιῳ λέγει ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ (= *Turcogr.* 431) «ἀν δὲ... τις εἶμι καὶ τὸν τρόπον ποῖος ἐρώτησον τοὺς εἰδότες ἡμᾶς τῶν Γερμανῶν τὸν τε πύξ-μυξ... καὶ τὸν...»

τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῆς Ἑλληνας ἐξ Ἀνατολῆς φυγάδας στοργῇ καὶ βοήθειᾳ καὶ ἡ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἀπλοῦς ἐργάτας ἐπικουρία. Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἀποκατασταθεῖσης τῆς τυπογραφικῆς τέχνης καὶ ἡ ἐκίδοσις βοηθεῖα Ἑλλήνων μὴ ἐχόντων ἵνα καὶ περὶ ἐπιουσίῳ πολὺ φροντίσωσι καὶ ἡ περὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα τριβὴ καὶ ἡ ὑπὲρ τὰ λατινικὰ ἐκτίμησις τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ ἡ εἰς αὐτὴν καὶ δι' αὐτῆς ἔτι ἀλληλογραφία, ὡς δύναται τις μεταξὺ ἄλλων καὶ ἐν τῇ πολυτόμῳ Συλλογῇ τῆς Βιβλ: τοῦ Μοιάχου, τῇ *Καμεραριανῇ* (*Collectio Camerariana*)(1) ἵνα παρατηρήσῃ, καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς λατινιστῆ ἐπιστολαῖς ἀναμιξῆ πλείστας δοσας φράσεις καὶ λέξεις ἑλληνικὰς. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ διὰ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπ' αὐτοῦ τοῦ περικλεοῦς Μουσοῦρου τοῦ Κρητὸς καὶ ἐφεξῆς διαφορότροπος σύστασις τοῖς ἐν τῇ Δύσει μικροῖς τε καὶ μεγάλοις πρὸς ἀπολύτρωσιν τῆς φίλης πατρίδος αἴης ἐντεῦθεν τὰ γράμματα τοῦ σοφοῦ Κερκυραίου Ἀντωνίου Ἐπάρχου πρὸς τὸν Γερμανὸν Φ. τὸν Μελάγχθωνα καὶ ὁ Θρηῖνος εἰς τὴν Ἑλλάδος καταστροφὴν, ἐν ᾧ περιπαθῶς ἐπὶ τῇ δουλείᾳ τῆς πατρίδος ἐξορκίζει τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς(2).

Οἱ ἡγεμόνες ἔβυσαν τὰ ὦτα.

(1) *Catalogus cod: latinorum Bibl: Reg: Monacensis tom. II Pars I codices num: 8101-10930 complectens Monachii 1874*, 8. Ἡ *Collectio Camerariana*==cod: lat: 10351-10428 Pal. 351-428 ἐν tom. 78. Ὁ Halim ἔγραψεν ἐν *Sitzungsb. d. phil-hist. kl: d. Muenchener Academie 1873 ueber die hands: Sammlung. d. Cameratii u ihre Schicksale*: διατριβὴν, ἣν δυστυχῶς μόνον εἶδον.

(2) Ὁλόκληρος ὁ Θρηῖνος ἐν ἠρωελεγεῖσι πρόχειρος ἐν τῇ *Νεο-ελληνικῇ Φιλολογίᾳ* τοῦ Σόφου. Ἐλπίδες κεναί. Ὅρα ὅσα ἐπὶ τῷ θέματι τούτῳ ἔγραψα ἐν τῇ ἐργασίᾳ μου «Ἐπὶ τῇ Ἀλώσει μετὰ τὴν Ἀλώσει, 1921»

Δ'.

§ 10. Δὲν ὑπόκειται μοι ἐν τῷ μέρει τούτῳ ὁ λόγος περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς ἕως διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς ἐν Γερμανία καὶ τῆς προαγωγικῆς εἰσαγωγῆς αὐτῆς ἐπισήμως εἰς τὰς Σχολὰς αὐτῆς μάλιστα κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Μεσαίωνα εἰς τὴν Νεωτέραν τῆς Ἱστορίας περίοδον μετάβασις, διότι τοῦτο ἐκτὸς τοῦ θέματος καὶ ἐκτὸς τῶν βιβλίων, ἅτινα ὑπὸ τὴν ἐμὴν διάθεσιν ἐνταῦθα ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ ἔχω. Ὡς εἰκόσ, τὸ ἀνθρωπιστικὸν πνεῦμα, ἢ νέα πνευματικὴ κίνησις, ἢ νεωτερίσασα νοολογία ἢ νοοτροπία ἢ βᾶσις τὴν ἀρχαίαν, τὴν κλασικὴν μόρφωσιν καὶ σπουδὴν σχολῶσα προῆλθεν ἐκ νότου, ἐξ Ἰταλίας, καὶ δὴ ἐκ τῆς ἀμέσου ἐπαφῆς μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ἦτοι τῆς τῶν ἐκ ΚΠ προσφύγων ἀναστροφῆς καὶ διδασκαλίας. Οἱ Γερμανοὶ οὗτοι ἐκ ζώντων βιβλίων, ἐκ τοῦ στόματος τῶν Ἑλλήνων ἰδίῳις ὡσὶν τὴν καθαρότητα τῆς γλώσσης τοῦ Δημοσθένους ἤκουσαν καὶ τὴν ὡραιότητα αὐτῆς ἠσθάνθησαν, ταύτην δὲ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἤρξαντο ἵνα προτιμῶσι καὶ ἐν αὐτῇ γράψωσιν(1), ὃ δὲ περιεργότερον χάριν

(1) Παράδειγμα ἐν πρόχειρον ἔστω μοι. Ἀνοξᾶτα τὸν τρίτον τόμον τῶν *Rerum Germanicarum Scriptor: ex Biblioth: Freheri consiliiarii Palatini olim editus nunc denno. 2° ed. tertiam curante. B. Gotth: Struvio, ἐν Ἀργεντοράτῳ. anno MDCCX. VII, fol. ἐν σ. 459-499 εὐρήσεται Belli Smalcadici [...] Commentarius graeco sermone eleganter scriptus a Cl: V. Joachimo Camerario, cum versione latina.... ἦτοι ὅλην τὴν Ἱστορίαν τοῦ Σμαλκαδικοῦ πολέμου ἑλληνιστί καὶ δὲν ἔχετε ἀνάγκην μεταφράσεων καὶ.... ἀντίθετε δὲ καὶ τοῦ Κρουσίου «Διήγησιν, περὶ ὧν οἱ γονεῖς αὐτοῦ κατὰ τὸν Σμαλκαδικὸν πόλεμον ἐπειράθησαν, φωνᾶ (sic) συγγραφῆσαι» βαίνουσαν εἰς σ. 518.*

αὐτῆς ταύτης καὶ περὶ τὴν λατινικὴν τὴν κλασικὴν ἵνα διατρίβωσιν ἠσχολήθησαν, διότι ταύτην μετεχειρίζοντο πρὸς διάδοσιν καὶ μετάδοσιν τῆς ἑλληνικῆς. Ἐντεῦθεν ἢ ἀμέσως ἀπὸ τοῦ 1456-1506 νέα περίοδος συστάσεως νέων πανεπιστημίων ἐν τῇ Ν. καὶ τῇ ΝΔ. Γερμανίᾳ, ὅτε καὶ τὸ τῆς Τυβίγγης Πανεπιστήμιον ἰδρῦθη, ἢ ἐμὴ ὑπάτι πνευματικῆ τροφῆς. Πρὸς τὴν μάλιστα καὶ ἕξαρον τοῦ γερμανικοῦ πνεύματος νομίζω ὅτι δύναμαι ἐν τινι μέτρῳ ἵν' ἀποφῆνωμαι γνώμην τινὰ ἐξ ὧσων ἐπιτρέπεται μοι μελετῶν ὅτι τὴν ἀνθρωπιστικὴν δύναμιν ἐν Γερμανίᾳ διακρίνει ἀπ' ἀρχῆς ὤθησις μᾶλλον παιδευτικὴ, μᾶλλον σκόπιμος, πεπαιδευμένη καὶ συγκεκριμένη ἢ ἐν Ἰταλίᾳ ἢ πνευματικὴ κίνησις δὲν εὐρίσκεται ἐν τοῖς μεγάροις ἢ τοῖς παλαιῖσι μεγιστάνων ἢ ἡγεμόνων, ἀλλ' ἐν σχολαῖς τακτικαῖς, ἐν πανεπιστημίῳ, ἐν προγράμμασιν, ἐν οἷς καὶ ἡ σπουδὴ τῆς ἑλληνικῆς ἀνεγράφετο, ἦτις ἐν τῇ Ἀναγεννήσει, τῇ Θεοσκευτικῇ Μεταρρυθμίσει ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὴν κατανόησιν τῆς Ἀγίας Γραφῆς. Ὁ Κρούσιος λέγει πού ὅτι κατὰ τὴν Γερμανίαν πάμπολλοι εἰσι σχολαὶ εὖ κτισθεῖσαι καὶ διοικούμεναι, ὡς λεχθήσεται κατωτέρω ἐν οἰκείῳ μέρει. (§ 19)

§ 11. Ἡ Ἑλλησιαστικὴ—Θεοσκευτικὴ—φιλοσοφικὴ κίνησις, εἰς ἣν τὰ μέγιστα συνεβάλλοντο αἱ κατὰ σειρὰν συνελθοῦσαι Σύνοδοι (Κωνσταντίας, Βασιλείας—Φλωρεντίας) ἤγαγεν εἰς μέσον νέον κόσμον ἰδεῶν καὶ κατέληξεν εἰς ἀνόλογον πνευματικὴν κατάστασιν καὶ διδασκαλίαν διὰ τῆς συστάσεως σχολῶν, ἐν αἷς πρὸς τῇ μητρικῇ καὶ ἢ λατινικῇ κυρίως ἐδιδάσκετο. Αὕτη κάλλιον ἐκαλλιεργήθη καὶ πρόδον ἐποιήσατο, ὅτε δι' αὐτῆς μειηγγίζοντο εἰς τοὺς ἐφιμενοὺς αἱ ἀνθρωπιστικαὶ τῆς ἑλληνικῆς σοφίας ἰδέαι, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα.

Ροδόλφος ὁ Ἀγρικόλας, διδάσκαλος καὶ παιδαγωγὸς τελευταῖον ζῶν ἐν Χαϊδελβέργη εἶναι ὁ πρῶτος ἀληθὴς ἑλληνιστὴς καὶ ἀνθρωπιστὴς, ὁ ἐκ Φερράρας τὰς ἰδέας τῆς Ἀναγεννήσεως ἀνὰ τὰ γερμανικὰ χῶματα μεταδοὺς, γνώστης ἔτι τῆς γαλλικῆς τῆς ἰταλικῆς καὶ τῆς ἑβραϊκῆς βαθύς (+1485). Ἡ ἑλληνικὴ δι' αὐτὸν ἦτο *lebende Sprache*, ζῶσα γλῶσσα, ἦν παρὰ τῶν συνομιλησάντων αὐτῷ Ἑλλήνων ἠκούσθη καὶ ἐξέμαθε καὶ ἐξ ἧς μετέφρασεν ἑλευθέρως μὲν ἀλλὰ μετ' αἰσθηματικῆς λεπτότητος, πλατωνικοῦς διαλόγους, τὸν πρὸς Δημόνικον, λόγους Δημοσθένους καὶ Αἰσχίνου καὶ τὸν Ἀφθόνιον, ὡς ἔπρατεν μεθύστερον καὶ ὁ Κρούσιος διὰ τὰ τοὺς συγγραφεῖς καὶ τὰς ἑλληνιστὶ ἐκ ΚΠ ἀποστελλομένας αὐτῷ ἐργασίας ἢ ἐπιστολάς. Τὸ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν βαθὺ τοῦ Ἀγρικόλα αἰσθημα μὴνύει κατ' ἐμὲ καὶ αὐτὴ ἢ τὸ πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ, ὡς φρονῶ, χρῆσις τῆς λέξεως *φροντιστήριον* διὰ τὰς Σχολὰς(1) καὶ αἱ συμβουλαὶ αὐτοῦ διὰ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ διδασκάλου, τὴν οἰκονομίαν τῶν σπουδῶν, περὶ ὧν οὐ τοῦ παρόντος. Παραλλήλως δέον ἐνιαῦθα ἵνα προσθέσω δι καὶ οἱ Ἕλληνες ἐν Ἰταλίᾳ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς λατινικῆς, ἵνα χρησιμοποιῶσιν αὐτὴν κατὰ τὰς περιστάσεις εἰς τὴν διδασκαλίαν καὶ εἰς τὴν μετάφρασιν ἑλληνικῶν ἐκδόσεων καὶ θερησκευτικῶν ἔτι βιβλίων, ὡς δύναται ὁ βουλούμενος ἵνα παρατηρήσῃ πρόχειρα παραδείγματα ἐν τῇ τοῦ πολυῖστορος Σάθα «Νεοελληνικῆ Φιλολογία»

(1) Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν φίλον αὐτοῦ Βαρθελεμῶν τοῦ 1482 «... Graeci enim Scholam id est otium dicunt, Latini iudum litterarium vocant eam.... Rectius sane graecus comicus Aristophanes qui φροντιστήριον, id est curarum locum appellat».

(Ἀθήναις, 1868)(1) Ὁ υἱὸς Ζυγομαλᾶ, ὁ Θεοδόσιος δηλονοῦν, παράπονον ἐκφράζει τῷ Κρούσιῳ διτι δὲν γνωρίζει τὴν λατινικὴν [καὶ ἰταλικὴν] ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ(2) τριακοντούτης δὲ ὧν ἐπεθύμει ἵνα ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἐκμάθησιν αὐτῆς. Οἱ Ἕλληνες ἄλλως, οὐ λησμονητέον καὶ τοῦτο, ἔζων ἐν μέσῳ Λατίνων, ἢ δὲ λατινικῇ ἦτο οὐ μόνον γλῶσσα τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀλληλογραφίας ἀλλὰ καὶ τῆς διπλωματίας αὐτῆς, ὁ δὲ πατὴρ Ζυγομαλᾶς δὲν ἦτο κοινὸς τις ἀνὴρ ἀλλὰ πεπαιδευμένος καὶ γλωσσομαθὴς, μέγας ρήτωρ, λεπτὸς τοὺς τρόπους ἰταλικῷ πνεύματι ἀνεπτυγμένος, στολισμὸς τοῦ πατριάρχου (*patriarchatus ornamentum*) ὁμοιάζων κατὰ πολὺ κατὰ πρόσωπον τῷ Μελάγχθονι ὡς ἐξ ἀνακοινώσεως φιλικῆς ἐκ ΚΠόλεως ἑβειαιούτο(3) φορῶν τὸν μακρὸν μέχρις ἀστραγάλων ἐπενδύτην, τὸν μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκάδων ἐτῶν γνωστὸν παρ' ἡμῖν *τζουμπέ*, ὃν ἔφερον οἱ μακαρίζται ἐκεῖνοι καὶ μακάριοι τοῦ ἔθνους ἡμῶν διδάσκαλοι καὶ σύργετοι.

(1) Περὶ τὰς Ἀλδείου ἐκδόσεις, τοὺς προλόγους καὶ τὰς ἐν αὐταῖς ἀφιερώσεις.

(2) Turcogr: σ. 431. «ἦν πενία διεκόλυσε σπουδάσαι»...

(3) Ὁ παρατηρητικὸς Κρούσιος ἐξ ἀνακοινώσεως τοῦ Γεργαχίου ὡς διὰ τὸν Ἱερειάν, σημειοῦται διὰ τὸν Ἰ. Ζυγομαλᾶν καὶ τότε τὸ σημεῖωμα (Turcogr: 491) ὅτι «si imaginem Ph. Melanchthonis vides, hujus Zygomalae expressum figuram vidisti». Ἐὰν τὴν εἰκόνα τοῦ Μελάγχθονος ἴδῃς, βλέπεις ἐν αὐτῇ αὐτὸν τοῦτον τὸν Ζυγομαλᾶν φορεῖ μακρὸν ἔνδυμα (τὸν *τζουμπέ*).

Ε'.

§ 12. Ἄλλ' ἀφ' οὗ περὶ ἑλληνομαθείας ἐν τῇ ΝΑ. Γερμανίᾳ ὁ λόγος ἀξίον ἵνα μνησθῶ τοῦ Ἰωάννου Καίσαριου (*Caesarius* + 1551), ὅστις ἐξ Ἰταλίας εἰς Κολωνίαν ἐλθὼν ἀμέσως ἀνέλαβε τὴν διδασκαλίαν τῆς ἑλληνικῆς Γραμματικῆς καὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτῆς ἐπὶ ἰσοκρατικῶν λόγων· μνησκομαι δὲ τοῦ ἀνδρὸς τούτου καὶ διὰ τὸν λόγον οὗ καὶ προσευχᾶς ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐχρησιμοποιοεῖ καὶ τὴν Γραμματικὴν τοῦ Χρυσολωρᾶ(1) ἐν ταῖς παραδόσεσιν αὐτοῦ, αὐτοῦ τοῦ ΚΠολίτου, ὅστις πρῶτος ἐδίδαξε τὴν καθ' Ἑλληνικὴν παιδείαν τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ, ἐξ ὧν ἢ εἰς τὰς ἄλλας χώρας διάδοσις,(2) καὶ τὴν ἑλληνικὴν Γραμματικὴν εἰς τὸν λατίν.

(1) Περὶ Χρυσολωρᾶ Μανουῆλ τοῦ ΚΠολίτου διδασκάλου ὄρα νῦν Legrand, B. Hell: 1 τ. I, XIX-XXX, ἅμα δὲ καὶ Turcogr: 500, ἐπίσης καὶ Annales Suenici σ. 323 anno 1398. Ἡ πρώτη τῆς Γραμματικῆς ἐκδοσις χρονολογεῖται τῷ 1484, ἡ δευτέρα τῷ 1496, ἄλλας δὲ παρὰ Legrand. B. Hell: 1 τ. III.

(2) Legrand, B. Hell: 1 τ. II, σ. 594 ἐξ ἐπιστολῆς Ἀντωνίου τοῦ Ἐπαρχοῦ. Ὅρα καὶ ἐν σ. 2 τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1512. Ἐν τῷ προλόγῳ φέρεται εὐθύς ἐν ἀρχῇ «M. Chrysoloras, qui primus Juniorum, reportavit in Italiam litteras graecas easque.... Αὐτόθεν, τ. I, σ. 98. Καὶ παρὰ Voigt, Wiederbelebung d. Klass: alterthums II, 380, (3 ἐκδ: 1893). Τ' ἀνωτέρω εἶχον ἐτοῖμα πρὸς τύπωσιν, ὅτα ἔλαβον παρὰ τοῦ ἐν Ληρίᾳ γνωστοῦ βιβλιοπωλείου κ. Harassovitz τὰ Neue Jahrb: f. d. Klass: Alterth... Pädagogik τῶν δύο τελευταίων ἐτῶν. Ἐν τῷ τεύχει 6]7 τοῦ 1920 εὐχαρίστως εἶδον σύντομον ὥρασαν πραγμασίαν τοῦ κ. Pendzik «Die anfaenge d. griechischen Studien in d. gelehr: Schulen Westdeutschlands:

Ἐκ τῆς 1 σημειώσεως τῆς 177 σελίδος πληροφοροῦμαι 1) ὅτι ὑπάρχει ἐκδ. τῆς Γραμματικῆς τοῦ Χρυσολωρᾶ ἐν Παρισίοις τοῦ 1500,

κὸν κόσμον μετέδωκεν, Γραμματικὴν, ἣτις καίτοι ἐπηκολούθησεν αὐτῇ ἐκδοσις τῆς τοῦ Θεοδώρου Γαζῆ καὶ τῆς τοῦ Κωνστ: Ασκάρεως ἕμεινε σὺν τῇ ἐπεξεργασίᾳ τοῦ Γκουαρίνου, *das beliebte Schulbuch*, τὸ προσηφίλις σχολικὸν βιβλίον ἀνὰ τὴν Γερμανίαν(1).

Ἡ πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐπίσημος κατεύθυνσις ὀφείλεται εἰς τὸν μαθητὴν τοῦ Ἀγρικόλα, τὸν Ἀλέξανδρον *Hegius*. Τίνα γνώμην περὶ τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν εἶχεν οὗτος καὶ περὶ τῆς θέσεως αὐτῶν ἐν τῇ καθόλου παιδείᾳ ἐπαρκέστατα δηλοῦσιν ὀκτωκαίδεκα ὁμοιοτέλευτα, ἐξ ὧν μόνον τὰ ἐννέα παρατίθημι ὡςδε:

Quisquis Grammaticam vis discere, discito Graece,
Ut recto scribas non prave, discito Graece.

Si Graece nescis, corrumpis nomina rerum.
Si Graeco nescis, male scripis nomina rerum.
Si Graeco nescis, male profers nomina rerum.

Quisquis Rhetoricem vis discere, discito Graece.
Scire Mathematicam quisquis vis, discito Graece.
Artibus es medicis qui aptus, discito Graece.
Morbis nam cunctis sunt indita nomina Graeca. 2)

ἦτοι:

ἦν οὕτε παρὰ Roeckel οὕτε παρὰ τῷ Legrand ἀπῆντησα(2) ὅτι ὁ Καίσαριος διὰ τὴν ἐν Μινστερφ διδασκαλίαν αὐτοῦ ἐκ Παρισίων τρεακῆσια ἀντίτυπα τῆς ἐκδόσεως ταύτης παρήγγειλε. Ὡραία σημείωσις.

(1) Πρβλ. Voigt, Die Wiederbel. d. kl: Alt: II, σ. 381.

(2) Ὁ Ἔγιος (1433-1498) «de utilitate linguae graecae, 1501 ἐν Davendiae—Διδάσκαλος τοῦ Ἐράσμου. Τοὺς στίχους τούτους παραλαμβάνω ἐκ τοῦ Λεξικοῦ τοῦ Roeckel ἐν λέξει.

Ὅστις θέλεις μαθεῖν γραμματικὴν, μάνθανε τὴν Ἑλληνικὴν.
 Ἴνα ὀρθῶς γράφῃς, οὐχὶ κακῶς, μάνθανε τὴν Ἑλληνικὴν.
 Ἐάν δὲν γνωρίζῃς τὴν Ἑλληνικὴν, διαφθείρεις τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων.
 Ἐάν δὲν γνωρίζῃς τὴν Ἑλληνικὴν, κακῶς γράφεις τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων.
 Ἐάν δὲν γνωρίζῃς τὴν Ἑλληνικὴν, κακῶς προφέρεις τὰ ὀνόματα τῶν πραγμάτων.

Ὅστις θέλεις μαθεῖν Ῥητορικὴν, μάνθανε τὴν Ἑλληνικὴν.
 Γνωρίζειν τὰ μαθηματικὰ θέλεις, μάνθανε τὴν Ἑλληνικὴν.
 Ταῖς ἱατρικαῖς τέχνας εἰ ἀρμόδιος, μάνθανε τὴν Ἑλληνικὴν.
 Πάσαις γὰρ ταῖς νόσοις ὀνόματά εἰσιν ἑλληνικά.

§ 13. Εἰς τὰ περὶ ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Τυβίγγῃ, ἐν ἣ καὶ θερησκευτικὰ βιβλία ἐξεδόθησαν (π. χ. τῷ 1568 *typis et impensis I. H. Reisi* Αἱ ΖΗΤΗΣΕΙΣ τῆς τῶν Χριστιανῶν πίστεως... διὰ Αὐγουστίνου Ψίδακος (εἶναι ὁ *Brunnius*) *pro Scholis in Ducatu Wirtembergio*, καὶ τὰ ἐν τῇ ΝΔ. Γερμανίᾳ συντόμως εἰρημένα μοι μετὰ τὰ ἀνωτέρω δὲν δύναμαι ἵνα παραλίπω τοῦλάχιστον τὸ τετραστίχον, ὅπερ εὔρον ἐν ταῖς ἐπι τοῦ θέματος τούτου ζητήσεσί μου ἐν τῇ δευτέρᾳ σελ. τοῦ πρώτου φύλλου τοῦ ἐν Βασιλείᾳ *ex officina Ioannis Oporini* κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1561 τυπωθέντος εἰς 8ον σχῆμα ἀξιοσπουδάστου βιβλίου, ὅπερ ἐπιγραφῆ: *Graecae linguae Enotemata, quae hoc ordine explicata complectuntur, Michaelis Neandri Soraviensi auctore*, μετὰ πρόλόγου τοῦ Μελάγχθονος ἐκ σελ. 460.

Πρὸς τοὺς φιλομούσους παῖδας τετραστίχον.

Ὅς μὴ Ῥωμαίκοις ἑλληνικὰ γράμματα ζεθεῖ,
 οὐ δύναται συνετοῦ τοῦνομα ἀνδρὸς εἶχειν.
 Νῦν οὖν, ὦ παῖδες, ζητήματα ταῦτα μαθόντες
 ὀρθὴν καὶ τελεάν κτᾶσθε διδασκαλίαν.

Ἐπὶ τούτοις ἐξαιτοῦμαι τὴν ἐπιείκειαν τοῦ ἀναγνώστου τῶν γραμμῶν τούτων διότι προστίθημι(1) καὶ δίστιχον ταῦτοσημαντον ἀγνώστου χειρὸς, ἣτις ἔγραψεν αὐτὸ ἐν τῷ ἔσω τοῦ περιβλήματος βιβλίου, ὅπερ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Αὐγούστης ἀπήντησα κατὰ τὰς αὐτόθι ζητήσεις μου Ἰουνίῳ τοῦ 1913. Τὸ βιβλίον εἶναι *Γραμματικὴ τοῦ Κρουσίου cum Latina congruentis [Etymologia] in usum Cholae Gortlicensis seorsim inedita cum oratione de Graecae linguae utilitate... mense Martio anno MDLXXVII, Gortlicii* εἰς 8ον, Ἐν τῇ ἔσω λοιπὸν σελίδι τοῦ σταχώματος (1579) φέρεται ὑπὸ συγχρόνου χειρὸς τόδε τὸ δίστιχον:

Qui non graeca simul jungit documenta latinis
 Is vere docti nomen habere nequit (2).

ὅπερ παραβληθῆτω πρὸς τοὺς πρώτους δύο στίχους τοῦ ἀνωθι τετραστίχου.

§ 14. Ἀπαρατήρητον ἔμεινεν οὐ μόνον παρ' ἡμῖν τοῖς Ἑλλησι τοῖς παρακολουθήσασι τὴν Ἀναγέννησιν τῶν Γραμμάτων ἐν τῇ Δύσει ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς φίλοις Γερμα-

(1) Ἄξια ἀναγραφῆς εἶναι ἡ ἀπὸ σ. 5 τῆς Γραμματικῆς ταύτης *Responsio ad Quaestiones: quis hodie usus sit studiorum graecae linguae in Germania...* ἣν ὑπογράφει τῷ 1567 Gortlicii ὁ Laurentius Ludovicus Leobergensis, συμβάλλουσα εἰς τὰ περὶ στοργῆς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν εἰρημένα μοι ἐν γένει. Μετὰ τὴν *Responsio* ἔπεται *Oratio continens argumenta praecipua, quibus scholae ad studia graecae linguae invitantur. De studiis linguae graecae, μεθ' ἧ ἐν φύλλον κατέχει περὶ μεθοδικότητος τῶν τοῦ Κρουσίου Γραμματικῶν καὶ ἡ Γραμματικὴ ἐν 219 ἡριθμημέναις σελίσιν ἔπεται.*

(2) Ἄγνωσθ' ἐνταῦθα διατρέψων καὶ περὶ ἄλλας ζητήσεις τριβόμενος, εἰάν ποῦ εὕρισκεται τετυπωμένον. Συγγνωστός εἰμι νομίζω—εὔρον ἐγὼ τοῦλάχιστον ἐν χειρογράφῳ.

νοῖς, ὡς νομίζω, τὸ περιεχόμενον τῆς πρὸς τοὺς ἐνδοξοτάτους πρόγκιπας τῆς Βυρτεμβέργης, τὸν τε Ἐβερχάρδον καὶ Λουδοβίκον ἀφιερωτικῆς ἐπιστολῆς, ἣν ὁ Κρούσιος γράφει ἐπὶ τῇ ἀφιέρωσει τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματικῆς, τῆς μεγάλης, τῆς προσωρισμένης διὰ τὴν διδασκαλίαν ἐν τῷ δουκάτῳ τῆς Βυρτεμβέργης. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐν ταῖς μεταγενεστέραις ἐκδόσεσι τῆς πλουσιωτάτης ταύτης εἰς κανόνας καὶ παραδείγματα Γραμματικῆς(1). Μόνον τὰ ἐν ἀρχῇ ὑποβάλλω τῷ εὐμενεῖ ἀλλὰ καὶ περιέργῳ ἀναγνώστῃ λυπούμενος ὅτι δὲν ἐπιτρέπει ὁ προσμεμετρημένος μοι χῶρος ἵνα τὰ κυριώτερα καὶ ἱστορικώτερα μέρη αὐτοῖς μεταδώσω, διότι καὶ τὸ βιβλίον σπάνιον, εἰ καὶ ἀριθμεῖ ἱκανὰς ἐπαλλήλους ἐκδόσεις(1).

(1) Ἐκδόσεις γινώσκω βξ ἰδίως μελέτης ἱκανὰς ἐκ τῶν Βιβλιοθηκῶν **Τυβίγγης, Στουτγάρδης, Λύγυοστης, Μονάχου** καὶ ἐν σημειώμασί μου κατέλεξα, ἀλλὰ καὶ οὕτω δὲν δύναμαι ἵνα προβῶ εἰς ἀπαρίθμησην καὶ ἀναγραφὴν αὐτῶν καὶ παραλληλισμὸν ἀνευ νέας ἀντιβολῆς αὐτῶν τούτων τῶν βιβλίων. Ἐπὶ ὅσῃν μοι ἔχω μόνον τὴν παρ' ἐμοὶ ἐκδοσιν τοῦ 1568.

MARTINI [Crusii] Grammatica Graeca [majori pro [Scholis] Ducatus Wyrtembergici, in forma succinctiore, cujus rationem. Epistola ad lectorem docebit, REDACTA ἐν Τυβίγγῃ Typis et Impensis Johan-Heinrici Reisi Anno MDCLXVIII, 8ο ἐκ φύλ. 8 καὶ σελ. ἡριθμημένων 332 καὶ ἐνός φύλλου, ἐν ᾧ διὰ τεσσάρων λατινιστῶν σειρῶν αἰεῖται συγγνώμην διὰ τὰ Errata καὶ ἔπεται τὸ «Θεῶ δόξα, Finis. Ἐν συνεχείᾳ ὅμως ἀλλ' ἀνευ τέλους καὶ μετ' ἰδίως ἀριθμώσεως 1-363 σελίδων De Syntaxi. Ἡ 364 σελὶς μὴ ἡριθμημένη ἐν τῷ τύπῳ φέρει: Tubingae, κόσμημα καὶ τὸ Typis Johan-Heinrici Reisi, Anno MDCLVIII. 8ο.

(1) Ὅρα τὴν ἀνωτέρω σημείωσιν. Πρὸς καὶ ἔκδ: τοῦ MDCXXI, Wittembergae, Gramm: Graecae cum Latina congruentis.... nunc

MARTINUS CRUSIUS

S. T. D.

Etiam, puer ita amans Graeciae fui, ut sicut natio illa in Turcicam servitutem reducta est; ita quoque linguae meae interitum. Qua propter non secus in eam descendam mihi incumbendum putabam, quam si quid aliquid opis ad conservationem ejus a me afferendum esset....
 Ὁ ἐστὶ: Παις ἔτι ὢν οὕτως ἡγάπων τὴν Ἑλλάδα ὥστε εὐθύς ὡς τὸ ἔθνος ἐκεῖνο ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δουλείαν ὑπήχθη, οὕτως ἐφοβοῦμην μὴ καὶ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἀφανισθῆ. Δι' ὃ ἐνόμιζον ὅτι οὐχὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἔπρεπεν ἵνα ἐγκύψω εἰς τὴν ἐκμάθησιν ταύτης, ἢ ἐάν ποτε ἤθελεν ἀνάγκη ἐπιστῆ ἵνα προσφέρω βοήθειαν τινὰ πρὸς διάσωσιν (διατήρησιν) αὐτῆς.»
 Ἄκροιστελευτίον σημεῖωμα τῶν ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ περιτῆς ἐν Βυρτεμβέργῃ ἰδίως διαδόσεως τῆς ἑλληνικῆς ἔστω ἐκ τῆς ἐν Βασιλείᾳ παρὰ τῷ I. Ὀπωρινῷ κατὰ Μάρτιον τοῦ 1563 ἐκδόσεως ἀμφοτέρων τῶν μερῶν καὶ ἑλληνικοῦ λατινικοῦ (*pars prima, pars altera*) τῆς μεγάλης αὐτοῦ Γραμματικῆς (σ. 1-996) ἀντιγεγραμμένον στιχοῦργημα. Τοῦτο ἐποίησεν ὁ Ἰάκωβος *Hertelius* «*ad puerum φιλόκαλον*» ἐν εἴδει προσφωνήματος ἔχει δὲ ὡς ἐξῆς:

«Τὰ πρῶτα πολλῆς ἀξίως
 τιμῆς διδάσκει Κρούσιος

correctior et ab infinitis mendis Typographicis vindicata, ἐν Staats bibl: τοῦ Μονάχου = 8 L gr: 68. Ἐπίσης Biblioth: Tybingae Cb πρὸς ἕλεγχον. MDLXXI ἐκδοσιν—τῇ ἐν Μονάχῳ L gr: 66 β.
 24

ἑλληνικῆς ζητήματα
 γλώττης σαφῶς καὶ χρησίμως
 ὅστις μὲν οὖν ἔχεις μέγαν
 πόθον νοεῖν τὰ μείζονα
 τεχνῶν καλῶν πονήματα,
 τὰ πρῶτα ταῦτα μάνθανε
 τυτθοῖσι καλὰ παιδίσις
 ἔξεσται (sic) ἀεὶ μανθάνειν,
 τυτθὸν ὀπάζει πολλίαις
 σπουδῇ χάριν πολλὴν Θεός·
 τοιαῦτα πιστῶς Κρουσίῳ
 νῦν συγγράφοντι εὖχεο
 τ' ἄριστα, εἰπόν· φίλτατε
 Μαρτίνε χαῖρ' εὐδαιμόνως».

Διὰ τοῦτο εὐχαριστεῖ καὶ τοὺς ἐκδότας καὶ τοὺς τυπογράφους ἐπὶ τῇ ἐκδόσει τῆς Γραμματικῆς ἢ μᾶλλον τῶν Γραμματικῶν, ὡς ἐκ τῶν Σουηθικῶν Χρονικῶν τοῦτο βλέπω. Ἐν τούτοις τοῖς Χρονικοῖς περὶ τοῦ ἐν Βασιλείᾳ γνωστοτάτου ἐκδοτικοῦ οἴκου Ἰωάννου τοῦ Ὀπωρινοῦ φέρεται «*quædam honoris causâ nomine virum optime de re literaria et meis Grammaticas utriusque lingue Graecae et Latinae, libellis, meritum*»(1) ἐν ᾧ ἄλλοτε ἀλλαγῶ διὰ τοὺς τυπογράφους οὐχὶ τόσον εὐμενῶς ἐκφράζεται καὶ δυσφορεῖ «*nulla scripta, Graece et Latine composui: sed non habeo Typographos. Ipsi sunt certe αὐτοκράτορες...*» (Ἐξ ἐπιστολῆς πρὸς Δαβίδ τὸν Ἐσχέλιον τῆς 20 Μαρτίου 1594 ἐν *Diarium V.*)

Καὶ μεθ' ὅλα ταῦτα τὰ παράπανα ὁ Κρουσίος μόνον

(1) Ann: Suevici, II, 241.

κατὰ τὰ 1584-85 τύποις ἐξέδωκε βιβλία πολυσέλιδα, τὰ *Acta et Scripta Theologorum W.*, τὴν *Turcograecia*, τὴν *Germanograecia*, καὶ τὰ *Λιθιοπικὰ* τοῦ Ἡλιοδώρου, πάντα ἀπὸ τοῦ προπαρελθόντος αἰῶνος δυσεύρετα καὶ περισπούδαστα(1)

§ 15. Οὐ λησμονητέον δὲ λόγον γενομένου ἐν τῷ σημίῳ τούτῳ περὶ Ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων καὶ τῆς ἰδρύσεως τυπογραφείων. Πρὸ τοῦ ἔτι ἐγκαταστῆ ἐν ΚΠόλει ἢ ἐπὶ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως ἑλληνικὴ τυπογραφία Νικοδήμου τοῦ Μεταξᾶ, ἡ ἐφήμερος, ἡ ταχύτατα ἕνεκα τῶν ξένων ραδιουργιῶν διαλυθεῖσα (1627) ὁ πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Β' πρὸς τῇ ὑποστηρίξει τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς καὶ περὶ συστάσεως σχολείων καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἐφρόντισε καὶ διὰ καὶ τυπογραφεῖον, ὡς τοῦτο μαιθάνομεν ἐξ ἀνακοινώσεως τοῦ ἱερομονάχου Λεοντίου τοῦ Κυπρίου τοῦ Φιλοπόλου. Οὗτος κατελιθὼν εἰς Τυβίγγην μετὰ τοῦ πρεσβυτέρου Ἱεζεκιὴλ Ξυράχη κατὰ τὴν 17 Μαρτίου τοῦ 1590 μεταξὺ ἄλλων οὐκ ὀλίγων καὶ περὶ τῆς τοιαύτης προθέσεως τοῦ Ἱερεμίου λόγον τῷ Κρουσίῳ ἐποίησατο. Ὁ Ἱερεμίας ἐπεχείρησε τῷ θεαρέστῳ ἔργῳ διὰ τὴν ἀκαδευσίαν τῶν κληρικῶν (*episcopus et clerus graecorum indoctos plerosque esse et aduersatos τῷ πατριάρχῃ*) ἀλλ' εὗρεν ἀντίδρασιν. Ὁ Κρουσίος, ὅστις ἀναφέρει τὸ πρᾶγμα καὶ ἐν τοῖς Σουηθικοῖς Χρονικοῖς(2)

(1) Τοῦ τελευταίου τούτου συγγράμματος ἐν Γερμανίᾳ ἔτι διατρέβων δὲν ἠδυνήθηεν ἵνα εἶρω ἀντίτυπον πρὸς ἀγορὰν καὶ ἡραγκάσθη πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐν' ἀντιγράμῳ. Εἰς 4ον, 383 σελίδων (κυρίως 386). ἔχει τοῦτο ἡ Βιβλ. τῆς Στουτγάρδης, τῆς Τυβίγγης καὶ τοῦ Μονάχου.

(2) Annal: Suevici σ. 830-31. — Μυστακίδου, Μάξιμος Μαργούνης σ. 7 καὶ ἐν σ. 21-22, ἐν αἷς καὶ ἀνακοινώσεις ἄλλαι τοῦ Λεοντίου τῷ φιλαναγκάστῃ προσφέρονται.

προστίθῃσιν ἐν ἀνεκδότῳ μέρει «*Ugo dixi: licet ne talia
introducere per Turcas? Oio, inquit*(1).

(2) Ἐν ΚΠόλει ὑψίστατο τυπογραφεῖον ἑβραϊκόν. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνος καὶ καθ' ἕλον σχεδὸν τὸν ΙΣ' αἰῶνα ἱκανὰ βιβλία ἑβραϊκὰ ἐδημοσιεύθησαν ἐνταῦθα. Ὅρα de Rossi, Annales hebraeotypographici, ἐν Πάρμα (1795-1799) ἐν 2 τόμοις εἰς 4ον καὶ τοῦ Schwab «les incunables orientaux, ἐν Παρισίους 1883, εἰς 8ον. Ἐν ταῖς ἐκδόσεσι ταύταις διακρίνεται ἡ τῷ 1547 (11 Ἰουνίου) ἐκδοθεῖσα πολύγλωττος **Πεντάτευχος**, ἧς τὴν ὑπαρξίν ἐγνώρισον μὲν ἀλλὰ κοινὴν κατέστησεν ἡ περιγραφή τοῦ μακαρίτου Legrand ἐν τῇ Bibl: Hébraïque 1835 τ. Β' σ. 159. καὶ τελευταῖον ἡ τοῦ Ὀλλανδοῦ Hesseling ἐν Λεύδη 1897 καθ' ὅλοκληρίαν. Εἶναι ἡ **Πεντάτευχος** εἰς ἀπλὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν τῶν χρόνων ἐκεῖνων δι' ἑβραϊκῶν χαρακτήρων πρὸς χρῆσιν τῶν Καραϊτῶν Ἰσραηλιτῶν τῶν ἐν Χάσκοϊ, οἵτινες ἦσαν ἐξηλληνισμένοι κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἐχρῶντο τῇ ἑλληνικῇ, ὡς οἱ καθολικοὶ τῆς Χίου, τῆς Σκύρους χρῶνται ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῇ τῇ ἑλληνικῇ διὰ λατινικῶν χαρακτήρων. Εἶναι μέγα εὐτύχημα ὅτι διὰ τῆς ἐδημοσιεύσεως ταύτης λαμβάνομεν γνῶσιν σαφεῆ τῆς κοινῆ τότε ὁμιλουμένης ἑλληνικῆς ἐν ΚΠ, διότι αἱ λέξεις μεταγράφονται ὡς ἐλαλοῦντο καὶ προεφέροντο. Οὕτως ἔχομεν τὰ: **ὁ γέρος, τοῦ ἐνοῦ, ἡ γῆς, μερτικὸς, ξέγγε, βράβυ, πουρνό, μάλαμα** κλ. μεταξὺ ἀρχαῖσμων πλείστων. Ἀντίτυπον ἑλλιπὲς μόνον κατὰ δύο φύλλα τῆς μοναδικῆς ταύτης βίβλου, ἧς ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων καὶ τοῦ Βερολίνου κατὰ τὰς ἐμὰς πληροφορίας πλήρης καὶ ἀνεραία εὐρίσκειται ἔχει ὁ ἐμὸς πολυφίλιτος καὶ πατρῷζων Στέφανος Α. Καραθεοδωρῆ.

Ἑβραϊκὰ βιβλία ἐτυπώθησαν ἐν ΚΠόλει καὶ πρότερον τῷ 1505 καθ' ἃ ἐσημείωσα ἐκ τῆς σπανίας βίβλου τοῦ οὐτοῦ de Rossi «*De ignotis nonnullis antiquissimis Hebr: text. editionibus* (Erlangae 1782, VIII—72, 4ον) ἐν Μονάχῳ.

Καὶ ὁ Κύριος Σταμάτιος Δονάτος εἶπε τῷ Κρουσίῳ ὅτι ἐν Θεσσαλονίκῃ tygraphiam esse in Macedonia... περὶ ὧν ἴσως ἄλλοτε... ἀλλὰ τότε;

§ 16. Οὕτω κατ' ὀλίγον ἡ Σχολὴ τῆς Τυβίγγης ἐξέχουσαν κατέλαβε θέσιν ἐν τε τῇ τῶν Διαμαρτυρομένων νεοτεύκτῳ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ Διδασκαλίᾳ τῶν ἑλληνικῶν, τὸ μὲν διὰ τὴν περὶ ἐνώσεως ἀλληλογραφίαν πρὸς τοὺς ἐν ΚΠόλει(1), τὸ δὲ διὰ τὴν τῶν ἑλλήνων ποιητῶν καὶ συγγραφέων διδασκαλίαν καὶ ἐρμηνείαν καὶ τὴν ἑλληνιστὶ ὀμιλητικὴν. **Μάξιμος ὁ Μαργούνιος**, ὁ Κυθήρων ἐπίσκοπος, γράφων Ἐνετίθην πρὸς τὸν Κρούσιον κατὰ τὸ 1587, ἄκρος καὶ αὐτὸς ἑλληνιστῆς καὶ λατινιστῆς, θαυμάζει τὴν ἑλληνομάθειαν τοῦ τῆς Τυβίγγης διδασκάλου καὶ οὕτω ἀεκατέρην τὴν γλῶσσαν ἐξησκήσθαι σε ἔγνω, γράφει, «ὥστε... ἀμφιβάλλειν, πότερον, Ἑλληνα σέ τις εἴποι πεφυκέναι ἢ Ἴταλὸν ἢ καὶ ἄκρως ἐκότερον. Τοῦτο δὴ μου τῶν πρὸς σε γραμμάτων τό γε νῦν ἔχον ἢ ἀφορομή...»(2). Ἡ περὶ τὴν ἑλληνικὴν εὐχέρεια τοῦ Κρουσίου κατέστη παροιμιώδης, διότι ἦτο ἱκανὸς τοῦ ἱεροκήρυκος ἐπ' ἐκκλησίας κηρύττιοντος αὐτὸς ἵνα μεταφράζῃ ἀμέσως τὰ λεγόμενα. Εἰς χιλιάδας ἀνέρχονται αἱ Ὀμιλίαι αὗται (*In Ecclesia Conciones*. Πρὸς αὐτοῦ: **Στέφανος τοῦ Ἐνιαυτοῦ**, τουτέστιν Ἐξηγητοῦς Εὐαγγελίων καὶ Ἐπιστολῶν τῶν δι' ὄλου τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐν ταῖς κυριακαῖς ἡμέραις καὶ ἑορταῖς ἐν..... *Witebergae*, 1602-3 τομ. 4 εἰς μέγα σχῆμα).

(1) Ὅρα τὰ Acta et Scripta, περὶ ὧν ἀνωτέρω ἐν σ. 1 τῆς σελ. 15 καὶ σ. 35.

(2) Ἐκ χειρογρ. κώδ. 463 τοῦ ἐνταῦθα Μετοχίου τοῦ Π. Τάρου ἐπιστολὴν, ἣν ἐδημοσίευσεν πρὸ τριακονταετίας ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τοῦ Κόντου σ. 159 «Ἱερὸς Κληρὸς ἢ Μάξιμος ὁ Μαργούνιος σ. 46 (1892).

ΣΤ'.

§ 17. Ὁ Κρούσιος ὁ τόσον περιεργός καὶ μέχρι λεπτολογίας ζητητικὸς ἐν τῷ μεταξὺ ἠσκέιτο καὶ περὶ τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν τὴν ἐκβαρβαρωθεῖσαν καὶ περὶ τὰς διαλέκτους(1) ὧν ὁ ἀριθμὸς εἰς ἑβδομήκοντα καὶ πλῆσι(II) ἀναβιβάζεται ὑπὸ τοῦ πρὸς αὐτὸν ἐπιστέλλοντος κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1578 ἐκ τῶν παιρμαρχείων Συμεῶν τοῦ Καβάσινα. Ὁ τῷ Κρουσίῳ ἀποκρινόμενος Συμεὼν γράφων περὶ τῶν διαλέκτων καὶ τὰ περὶ αὐτῶν ἐξηγούμενος συνίστησιν αὐτῷ καὶ ἐπιδοκιμάζει αὐτὸς ὡς μίαν καὶ μόνον μαθῶν, ἵναι καὶ ἡμεῖς, ἀπάσας καλῶς εἴδῃ». Ὁ Κρούσιος ὁμολογεῖ μόνος ὅτι πρὸς τὴν νέαν ἑλληνικὴν ἠσθάνθη τὴν πρώτην ὁρμὴν ἐκ τῆς συναναστροφῆς Νικολάου τοῦ Καλοῦ, ὅστις ἐκ Κορῶνης τῆς Πελοποννήσου ὁρμώμενος ἐπσοκέφατο αὐτὸν ἐν Μερνίγγῃ τῇ 27 Μαρτίου τοῦ 1557. «Αὐτὸν *quarens primis mihi occasio* τῆς κοινῆς τῶν γραικῶν γλώσσης *contigit*, γράφει ὁ Κρούσιος ἐν τῇ *Turcogr.* 323, σημειοῦται δὲ σχετικὰ περὶ τούτου καὶ ἐν τοῖς Σουλεϊμάνικοις Χρονικοῖς (σελ. 699) ὅτι ὠμίλει Ἰταλιστὶ, *quaedam Latine*, καὶ *vulgariter Graece*.

Ἄλλὰ ἡ περιεργία ἐξηκολούθησεν ἀξέανουσα. Ἐν τῷ κώδικι ὑπ' ἀρ. καὶ γράμμ. Μβ 37 ὃν ἄλλοτε ὠνόμασα Φύρδων μίγδων ἀναγινώσεται σελ. 83-84 *Graeci homines, qui*

(1) *Turcogr.* 461 ἐπὶ δ' ἂν εἴποιμι; πολλῶν οὐσῶν καὶ διαφόρων, ὑπὲρ τῶν ἑβδομήκοντα; (II) Ἄλλ' ἐν αἷς τόποις ὑπῆρχον τὰ καλλίτερα ἰδιώματα, ἢ δημιώδης γλῶσσα προσήγγιζε τῇ ἀρχαίᾳ, ὡς ἐν Πελοποννήσῳ, λέγει ὁ Καβάσινας. Αὐτόθι σ. 402. Ὅρα κατωτέρω σιμ. 4 τῆς σελ. 41.

*meum (in Germania) fuerunt diversis temporibus: ex quorum ore ea quae ad hodiernam corruptam Graecam linguam pertinent, annotavi M. M. 1559, 1579, 1581... ἔπεται δὲ κατάλογος ἀλφαβητικὸς τῶν συντυχόντων αὐτῷ Ἑλλήνων καὶ ἐν ἄλλῃ σελίδι τῶν μέχρι τοῦ 1606. (Πρὸς τὰ ἐμὰ ἐν *R. E. Graecus* 1898 σ. 287).*

Ὁ Κρούσιος λοιπὸν συνέλεγεν ἕλην πρὸς ἐξέτασιν ταύτης καὶ κατανόησιν καὶ παρ' αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων προσφύγων τῶν λύτρα ζητούντων πρὸς λύτρωσιν τῶν ὑπὸ πειρατῶν συλληφθέντων οἰκείων ἢ συγγενῶν αὐτῶν. «Βουλοίμην ἂν καὶ τῆς καινουργηθείσης ταύτης. (ἦς ἤδη μικρὰν τινα γεῦσιν ἔχω) μέχρι τοῦ γινῶσιν (μόνον τοῦ συνιέναι τὰ ἐν αὐτῇ ἐκδοθέντα) τῇ παλαιᾷ καὶ γνησίᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ συνάπτειν ὡς οὐ καλόν, ἔμοιγε δοκεῖν τὰρχαῖα εἰδῶτα πη τῶν παρὰ πόδας πάντη σχεδὸν ἀμαθῶς ἔχειν». Λαμπρὰ γνώμη, ἦν καὶ ἡμεῖς πρέπει ἵνα ἐφαρμοζώμεν. Τοῦτο ἐρήρησε καὶ διὰ τὴν λατινικὴν «πρὸ πλειόνων ἐτῶν μελετήσας τὴν ἰταλικὴν καὶ τὴν κελτικὴν, ἐκείνης ἀπορρώγας οὔσας»(1) Καθὼς δὲ πρὸ ἐτῶν, (§ 5) ὠμίλησεν ἑλληνιστῶν, οὕτω νῦν κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ κοσμητείαν (δεκανεῖαν) τῷ 1570 (2) *in Aula nova plai-*

(1) *Turcogr.* 426.

(2) Ἐν *Festschrift f. Schaefer* σ. 504 σιμ. 1 (=6η σελίδι) εἶχον ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 300 χαρτίου ἰδιογράφου κώδικος ἀκριβῶσαι ὅτι ἐπτάκις ἐκείνησεν τὴν κοσμητείαν τῆς Φ. Σχολῆς ὁ Κρούσιος, ὑπεσημείωσα δὲ καὶ τὰ ἔτη καθ' ἃ ἐξέλεγει ἐν τῇ κοσμητείᾳ. Νῦν παρετήρησα ὅτι ἐν τῷ ἐπισημειωθέντι λόγῳ, ὃν ἐξεφώνησεν ὁ Ἄνθ. Ὑσιανθῶρος τῇ 27 Φεβρ. 1607 (*Leichpredigt bei d. Begr. d. Crusius* 13-18,) ἀναφέρεται ἡ *das Decanat bey seiner Facultet zum achten Mal* getragen. Ἄρα τὸ ἐπτάκις εἰς ὀκτάκις μεταβλητέον, διότι τὴν ὀγδόην δεκανεῖαν δὲν προσέλαβεν ὁ ἴδιος Κρούσιος ἵνα σημειώσῃ.

θούση λόγον ἐκφωνήσας *de conservanda lingua graeca* πανηγυρικὸν λατινιστὶ θερμότατα συνηγορεῖ ὑπὲρ διατηρήσεως καὶ ἐπεκτάσεως τῆς διδασκαλίας τῆς ἐλληνικῆς ἰσχυρισθεὶς μάλιστα ὅτι *ex ignorantia linguae graecae* ἐπεκράτει δεισιδαιμονία καὶ ἀμαθία κατὰ τοὺς μέσους χρόνους καὶ ὅτι ἡ τῆς λατινικῆς ἐκμάθησις δυσκολίας μείζονας παρεῖχε(1).

Ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Ζυγομαλᾶ ἀλληλογραφίας, ὡς ἐν τῇ *Turcograecia* ἔστιν ἰδεῖν, ἐμάνθανεν οὐ μόνον τὰ τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τῶν ἐν ΚΠ καὶ ταῖς ἐπαρχίαις π. γ. Θεσσαλονίκης, Σπάρτης, Κορίνθου, Ναυπάκτου, Ἡρακλείας, Νικαίας κλπ. ἀλλὰ καὶ ἀκολουθίαν καὶ τὰ περὶ γλώσσης(2). Ἐν τῇ περὶ Ἀνδρέου Δαρμαρίου τοῦ Ἐπιδαυρίου μελέτῃ μου, ἐν ἧ ἔγινετο ὁ προσήκων λόγος περὶ τῆς ἐν Τυβίγγῃ ἐπισκέψεως, διαμονῆς καὶ φιλοξενίας τοῦ Ἑλλήνος τούτου καλλιγράφου καὶ πωλητοῦ ἑλληνικῶν κωδικῶν ἀπέδειξα, νομίζω, ὅτι ὁ τῆς Τυβίγγης φιλέλληνη καὶ ἐλλαδίμαργος διδάσκαλος πρῶτος ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς νέας ἑλληνικῆς(3) καὶ πρῶτος εἰσηγητῆς τῆς νέας ἑλληνικῆς, τῆς δημῶδους *vulgaris linguae*

(1) Germanogr: ὁ πρῶτος λόγος.

(2) Σάθα, Νεοελλην. Φιλολογ. Παράρτημα. Ἀθήναις 1870. Ἱστορίαν τοῦ ζητήματος τῆς νεοελληνικῆς γλώσσης ἔρα.

(3) Festschrift Schaefer καὶ ἐν ἰδίῳ φυλλαδίῳ (1-30 σελ.) ὑπὸ τὸν τίτλον «Μαρτίνος ὁ Κρούσιος καὶ Ἀνδρέας Δαρμαρίου ὁ Ἐπιδαυριος ἐν Τυβίγγῃ, 1584... Ὅρα καὶ κερσιν ἐπὶ τῆς πραγματείας μου ταύτης τοῦ καθηγητοῦ κ. H. Lamer ἐν Wochenschr: f: Klassische Phil. 1917 No 1.

graecae introductor(1) ἐγένετο ἢ ὡς ἐν Μονάχῳ ἀνέτως, τῇ πρόφρονι καὶ ἀξιαγάτῳ μερίμνῃ τοῦ τότε Διευθυντοῦ τῆς Βιβλιοθήκης καὶ ἀκαδημικοῦ φίλου κ. G. Leidinger, ἀναδιωρῶν τελευταῖον ἐμπεσῶν τῷ τοῦ J. M. Lang «*ad poesin barbarograecam Introductio*» βιβλίῳ(2) παρετήρησα ὅτι ἀναγράφεται περὶ αὐτοῦ ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ τιτλοφόρῳ σελίδι πρῶτος *barbarograecae linguae in nostram Germaniam introductor*. Ἄξιον δὲ σημειώσεως ὅτι Θεοδοσίος ὁ Ζυγομαλᾶς ὁ καὶ διδάσκαλος τῆς Π. Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς εἰς τὰς ἐπιμόνους παρακλήσεις τοῦ Κρουσίου ἐνδίδων ἔπεμψεν εἰς Τυβίγγην αὐτὰ τὰ τετράδια τῶν θεμάτων τῶν μαθητῶν, διὰ τὰ ὅποια ὁ βουλούμενος ἵνα εἰδικώτερον μελετήσῃ τὴν κατάστασιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα ἐπ' αὐτῶν τῶν ἐγγράφων καὶ τὴν μέθοδον αὐτῆς τῆς ἐπεξεργασίας τῶν θεμάτων παραπέμπεται εἰς τὰς σελ. 347-370 τῆς *Turcograecia*, ἢ εἰς τὸν κώδικα τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης ὑπ' ἀρ. Mβ30, ἐν ᾧ καὶ λόγους ἀνεκδότους ἡμετέρων(3) καὶ ἄλλας τινὰς παραφράσεις καὶ ὑπὸ Συμεῶν Καβάσιλα γενομένας ἀπαντήσῃ(4) περὶ ὧν ἐκτενεστέρον μὲν

(1) Ἀυτόθε καὶ Turcogr: 185. Ὅρα καὶ ἀνωτέρω ἐν Turcogr: σ. 328 ὑπόμνησιν.

(2) Altdorff, 1707, 4o.

(3) Ἢ ἐν Turcogr. Πατριαρχεικῆ Ἱστορία μετηνέχθη εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν χάριν τοῦ Κρουσίου. — Ἰωάννου τοῦ Ζυγομαλᾶ λόγος περὶ Ἀζύμων = λόγος περὶ Ὁρθοδοξίας, κυρίως περὶ εἰκότων ἐπὶ χάριτος εὐτελοῦς ἐν δυσαναγνώστῳ ταχυγραφίᾳ. Ὁ λόγος οὗτος ἐν κοινῇ ἀπλῇ διαλέκτῳ, ἐλήφθη ὑπὸ τοῦ Κρουσίου τῇ 19 Δεκεμβρίου 1578 πρὸς Γεραχίου. — Liber quintus, in quo Thematō epistolae Theodosianae L II sunt ἐν τῇ Turcograecia.

(4) Ἐν τῷ δευτέρῳ ἀκριβῶς μέρει τοῦ κώδικος τούτου ὑπάρχει

διέλαβον ἐν τῇ *R. des E. G.* (1898, 286-87) ἀλλὰ καὶ πρότερον ἐν τῇ «Ἐκκλ.: Ἀληθ.» τοῦ 1894, βεβαίως δὲ δὲν θὰ ἐπανέλθω πλέον... διότι καὶ ἡ ἡλικία προουχόρησε καὶ ἐκ τῶν ἐπιτηδείων πρὸς εὑρεσιν συνδρομῶν οὐκ εἶμι. Ἐγγράφειο μάλιστα τῷ Κρούσιω ἐκ ΚΠόλεως καὶ τότε: «μὴ ἔσο πολλῶν γλωσσῶν συζητητῆς ἵνα μὴ βαρβαρίσης, σφοδρώτατε κύριε Κρούσιε» (*Turcogr.* 99). Ὁ Κρούσιος ἄμως, ἐβαιανίζετο (*sic*) μὴ δυνάμενος ἵνα ἐρμηεύη λέξεις τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς, παρεκάλει δὲ τοὺς φίλους ἵνα πέμψωσιν αὐτῷ τὰς ἐρμηνείας ἢ ἑλληνικῶς ἢ ἰταλικῶς ἢ κελτικῶς ἢ ἰσπανικῶς, μάλιστα δὲ ἑλληνικῶς (πρβλ: *Mystakidis* παρὰ *Scharfer* σ. 514 ἢ 16).

§ 18. Οἷαν χάρην ἠσθάνθη ὁ Κρούσιος τῇ 18 Ἰανουαρίου τοῦ 1576(1). ἀναγράφεται ἐν τοῖς Σουμβικοῖς Χρονικοῖς (II, 757) ὅτε τὴν ἡμέραν ταύτην ἐδέξατο ἐκ ΚΠόλεως *Litteras à Cypoli accepti*, τὰς ἐξῆς:

1) *M. Steph. Gerlachii Latinas* 2) *Graecas Joannis Zygomatae Rhetoris Patriarchici viri septuagenarii* 3) *Graecas filii ejus, Theodosii protonotarii. Uterque ex Nauplia Peloponnesi oriundus* 4) *Graecas Patriarchae Hieremiae, cancellario nostro [ἐννοεῖ τὸν Ὁσιάνδρον] et mihi communes.* 5) *Theodosii ejusdem graecas (eruditus, benevolus, prolixus) aut auditores Graecae L. Tybingensis Academiae:*

ἐν δυοῖ σελ. ἐξηγήσεις τοῦ ραγ' ψαλμοῦ: «ὡς ὄλιθος πᾶς ἐστὶ φῶς», ὅπερ ἀνωθι ἐπὶ τοῦ στίχου ἐξηγεῖται διὰ τῶν «πολλὰ καλῶς ἕνας ἄνδρας» (*sic*) καὶ τοῦτο γενέσθω γνήματος δίκην χάριν τῶν πολλῶν γνωστῶν. Ὁ κώδιξ τελευτᾷ διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Καβιάδα πρὸς τὸν Κρούσιον εὐτυχῶς ἐκδοθέντος ἤδη ἐν σελ. 461-462 τῆς *Turcogr.* ἐν ἣ περι' Ἀθηνῶν καὶ περι' διαλέκτων τῆς ἑλληνικῆς λόγος.

(1) *Turcogr.* 444. Πρβλ. καὶ τὰ ἐν σελ. 461,

mae editae extant [ἐν Τουρκογρ: ἐξεδόθησαν] Respondimus, ἐπάγεται ὁ Κρούσιος April 16 ad singulas graecorum graeco. Annus mundi erat 7085 Indict. 4. Turcis vero a Pseudopropheta Mahomete 983. —(1).

§ Τὰ ἐν ΚΠόλει καὶ τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ὡς εἶπον, ἐμάνθανεν ὁ Κρούσιος ἐκ τῶν ἐκθέσεων τοῦ Ζυγομαλᾶ κυρίως καὶ τῶν ἐφημερίων τῆς γερμανικῆς πρεσβείας Γερλαχίου καὶ Σουηκλήρου. Ὁ Κρούσιος ὁμολογεῖ ὅτι «ἄσμενος ἐπέγνωκεν ἅπερ περὶ Ἀθηνῶν οὗτος ἔγραψεν, χαίρει ὅτι αἱ Ἀθῆναι, ἡ πόλις, ἐξ ἧς αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι πανταχόσε διεσπάρησαν, ἔτι καὶ νῦν σώζεσθαι(2) ἠύχετο δὲ καὶ ἀπεικόνισμα τῶν Ἀθηνῶν οἰονδήποτε μόνον τῇ χειρὶ τοῦ Ζυγομαλᾶ βλέπειν, Θεουκιδίδου ἕνεκα, ὃν τοῖς φοιτηταῖς διεσάφει, κατὰ σύστημα, ὅπερ καὶ σήμερον ἡμεῖς οἱ διδάσκοντες μεταχειρίζομεθα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ προβάλλοντες τοῖς ἀκροαταῖς ἡμῶν εἰκόνας καὶ σχέδια τῶν πάλαι Ἀθηνῶν, τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Ρώμης, τῆς Πομπηίας καὶ τῆς Πορήνης αὐτῆς τελευταῖον, τῆς πατρίδος τοῦ Βίαντιος κατὰ τὰς εὐτυχεῖς σκαφὰς καὶ δημοσιεύσεις τοῦ φιλτάτου διδάκτορος καὶ ἐκ τῶν Δευθυνητῶν τῶν Βερλινίων Μουσειῶν κ. *Th. Wiegand*(3).

(1) Τὸ ἔτος τῆς Ἐγείρας 983 λήγει τῇ 2 Μαρτίου τοῦ 1576, ὅτε συμπύπτει καὶ ἡ τετάρτη Ἰνδικτιῶν. Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἀνεκδοτόν τέως ἐν τοῖς *Actis* ἔρα ἐν Ἐπιμύτρῳ V. Μετέγραψα ταύτην ἐκ τοῦ *Diarium*, I, 265.

(2) *Turcogr.* 446. Εὐδαίμων δ' ἂν καὶ ἀπεικόνισμα τῶν Ἀθηνῶν οἰονδήποτε μόνον τῇ σῇ χειρὶ βλέπειν, Θεουκιδίδου ἕνεκα, ὃν τοῖς φοιτηταῖς διασαφῶ. «Πρβλ. καὶ 430 καὶ γὰρ Ἀθῆναι...» καὶ σ. 95.

(3) Πρβλ. Homerssaal ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ «*Mense Aprili* (1581) *Βατραχομουσομαχίαν homericam vulgaris linguae auditorib: ex-*

Οὕτως ἔλαβε καὶ περὶ ΚΠόλεως πολλὰς εἰκόνας, τοῦ παλατιοῦ καὶ τοῦ πατριαρχείου καὶ γράμματα αὐτόγραφα καὶ ὑπογραφὰς, ὧν δείγματα ἐν τῇ Τουρκογραφικῇ βλέπομεν, ἐγνώρισεν δὲ καὶ πολλοὺς ἀνδρας ἱερωμένους τε καὶ μὴ, ὧν σήμερον ἐν τῷ προσφωνητικῷ ποιήματι τῷ ἐπὶ τοῖς γάμοις τοῦ εἰς Τυβίγγην ἐπανελθόντος Στ. τοῦ Γερλάχιου, τοῦ καὶ συναδέλφου αὐτοῦ, μικρὸν κατάλογον ἀνευρίσκομεν(1) ἀρχῆς γινομένης ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Βύζης ἱερωτάτου ἀρχιεροῦς, Κυρίου ἢ φιλοσόφου πατρὸς Ἱερεμίου κλπ.

Τῇ 1 Ὀκτωβρίου τοῦ 1577 ὁ Γερλάχιος π. γ. αὐτὸς ὁ κομιστὴς τῆς Αὐγουστιαίας ὁμολογίας προσελθὼν εἰς τὰ πατριαρχεῖα συνήντησεν ἐν αὐτοῖς τὸν πρωτοψάλτην ὀνόματι Καρύκην, τὸν ἐξ Ἀθηνῶν, (τὸν μετὰ ταῦτα πολυθρόνητον πατριάρχην) συνωμίλησε μετ' αὐτοῦ περὶ τῶν διαφορῶν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῶν δογματικῶν, περὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν ἐν Χῷ φύσεων, περὶ τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως, περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως, περὶ τῶν καλῶν ἔργων, περὶ τῆς ἐπιλήσεως τῶν ἁγίων καὶ περὶ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἀναπαύονται αἱ ψυχαί. μετέσχε δὲ τῆς συζητήσεως ἐπὶ τούτων ὁ μοναχὸς Ἱεροθέος, μαθητὴς τελέσας τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Ἀρσενίου, ἀλλὰ μετὰ φωνῶν (*mit lauterem Geschrey*)...

placuit Κρούσιος; et hujus etiam gustum aliquem perciperent. Αππ: Suenici ἐνθ' ἀνωτέρω σελ. 774. Ὅρα ἐν Τουρκογρ: τὴν Βατραχομομαχίαν ἐν κοινῇ γλώσσῃ Lib. VI ἤτοι σ. 371 - 373 κ. ἔ. ἀναδημοσιευομένην καὶ ἐν Langii, Philol: Barbarograecae Alt. 1708, 4o.

(1) Germanogr: 197 στήλη ἑλληνικῇ. Δι' εἰκόνας προσώπων πρβλε καὶ σελ. 232. Ὁ Κρούσιος εὐχαρίστως μετέδιδε καὶ διέδιδε τὰς ἑαυτοῦ εἰκόνας ἐν μικρῇ ἢ μεγάλῃ κλίμακί. Ἀντίγραψεν δὲ καὶ ὅρα, περὶ ὧν οὐδὲν τὴν ὥρα λέγω.

Ὁ πατριάρχης ἐξῆλθε πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Καντακουζηνοῦ ἐφ' ἵππου ἐφόρει μέγαν εὐρὺν πῖλον καὶ ἐπ' αὐτοῦ μέγαν ἐπίσης καὶ εὐρὺν σταυρόν· προεπορεύετο γηραιὸς ἀνὴρ, παρ' αὐτῷ δὲ ἔβαιναν ὁ ἰδιαίτερος αὐτοῦ γενίτσαρος, ἅμα δὲ ἀμέσως ἔμπροσθεν καὶ ὀπισθεν ἐξ ἧ ὀκτὼ θεράποντες ὀφικιάλοι (*Bediente, Officiales*). Ἀλλαγὴ διηγείται π. γ. ἐκ στόματος τοῦ γέροντος Ζυγομαλά πῶς ὁ πατριάρχης εἶαι σχεδὸν (*fast*) δοῦλος τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὃν καλεῖ ἄρχοντα, πῶς ὁ πατριάρχης ἀνθίσταται καὶ ἐρίζει πρὸς τὸν Πιαλή πασσάν, τὸν μετὰ τὸν μ. βεζύρην Μεχμέτ, μέγα δυνάμενον, διὰ τὴν ἐκλογὴν μητροπολιτῶν καὶ τὰ τοιαῦτα(2) περὶ μοναχῶν ἀλλαγῶν καὶ περὶ νηστείας (ἰχθυοφαγίας, χαβιαρίου, καταλύσεως οἴνου καὶ ἐλαίου). Ἀλλαγῶν πάλιν κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν, ἦν ἐποιήσατο συνοδευόμενος ὁ Γερλάχιος ὑπὸ τοῦ Σ. Σιωπικοῦ παρὰ τῷ γέροντι Ζυγομαλά, τῇ 3 Μαρτίου (1578) πληροφορεῖται ὅτι ὁ ἀνωθι μνημονευθεὶς πρωτοψάλτης ὁ μοναχὸς Καρύκης ἔλαβε παρὰ τοῦ δεσποδερδάρη διὰ τὸν πατριάρχην ἢ τὸν ἐπίτροπον αὐτοῦ Μητροφάνην ἐπιτακτικὴν συστατικὴν, δι' ἧς οὗτοι διετάσσοντο ἵνα αὐτὸν ἐκλέξωσιν μητροπολίτην Ἀθηνῶν ἐπὶ διαδοχῇ τοῦ αὐτόθι τελοῦντος. Ἀλλαγῶν πῶς τῇ 14 τοῦ αὐτοῦ Μαρτίου προσεκλήθη αὐτὸς καὶ ὁ Σιωπικὸς ἵνα παραστῇ εἰς τὴν Ἀκολουθίαν τοῦ Ἀκαθίστου, ἐπειδὴ δὲ εὐρέθη ἡ πύλη τοῦ Φαναρίου κλειστὴ ἠναγκάσθησαν ἵνα μεταβῶσι παρὰ τῷ μεγάλῳ οἰκονόμῳ τῶν Πατριαρχείων, ὅστις ἦτο καὶ ὁ πρωθιερεὺς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Νικολάου (Τζιβαλλοῦ) τῆς ἐκτὸς τῶν τειχῶν, μέχρις ὅτου ἔλθῃ ἡ ὠρισμένη διὰ τὴν τελετὴν ὥρα. Ἄλλην ἡμέραν τῇ 16 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ὅτι παρηκολούθησε διδασκαλίαν

(2) Gerlach: Tagebuch: σ. 389, 393, 395, 458 κ.

έλληνιστί γενομένην ἐν τῷ ναῶ τῶν Φραγκισκανῶν ἐν Γαλατῶ ὑπὸ Χίου μοναχοῦ (ἐννοεῖ ἑλληνοκατολικοῦ) καὶ ὅτι συνωμίλησεν αὐθημερὸν μετὰ τοῦ κομισαρίου τοῦ κάπσο, ὅστις πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων εἶχεν ἔλθει εἰς ΚΠολιν τυχὼν παρὰ τῶν Περαιωτῶν καλῆς ὑποδοχῆς.

§ 20. Ὁ Κρούσιος «οὐχὶ τοῦ κομπάζειν ἐνεκα» ὡς βεβαιοῖ, λέγει ὅτι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἐν Ἀνατολῇ ὑπάρχοντα «ἐν Γερμανίᾳ σχολαὶ πάμπολλαι εὐκτισθῆσαι καὶ διοικουμέναι... ὡς μὲν καθολικῆς, ὑψηλῆς κοινότητις ἂν τις εἴποι. ἡμεῖς δὲ ἀπὸ τῶν κλεινῶν Ἀθηνῶν προσηγορίαν δανεισάμενοι καὶ Ἀκαδημίας ὀνομάζομεν, ἐν αἷς... πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι διδάσκονται ἢ τε θεολογία καὶ ἡ νομικὴ καὶ ἡ ἰατρικὴ καὶ σὺν τοῖς λογικοῖς ἢ φιλοσοφία τέσσαρες οὗτοι κίονες... τῶν δὲ εὐαγγελικῶν ἢ Λουθηρανῶν, καλουμένων ἀκαδημειῶν, οὐχὶ ὑστάτη νῦν — Θεῶ χάρις — ἡ Τυβιγγαία ὑπάρχει: καθοτιοῦν ἂν μέρος αὐτῆς θεωρηθῆ, θεολογίας μὲν διδάσκαλοι τέσσαρες: νομικῆς δ' ἑπτὰ: ἰατρικῆς δὲ τρεῖς: φιλοσοφίας δὲ καὶ τεχνῶν περὶ τοὺς ἰβ, ἐν οἷς καὶ τῆς ἐβραϊδος φωνῆς ἔστιν εἰσηγητής. Οὕς πάντας ἵνα μετὰ πάσης ἐπιμελείας τὰ δέοντα ποιῶσι καὶ νόμοι καὶ νομοφύλακες ἐποτρύνουσι... Ταῦτα μὲν τὰ ἐν Τυβίγγῃ τό γε νῦν ἔχον (δῆλα δὲ τῷ 1576) θεῖα δῶρα, ἃ διαφυλάξειεν ἡμῖν ὁ πολυοικτίρμων Θεὸς καὶ πόρρω μηδὲ διὰ τὴν ἀχαριστίαν καθέλαι». (*Turcogr.* 446-47).

Ἐν τοῖς χειρογράφοις ἕμως τοῦ Κρούσιου ὑπάρχει ἐπισημαστικὴ συνέχεια τῶν ἀνωθι περὶ τῆς Τυβιγγαίας Ἀκαδημίας πραγμάτων ὀνομάζονται μάλιστα καὶ οἱ καθηγηταὶ τῶν διαφόρων τῆς Ἀκαδημίας Σχολῶν καὶ συνεχίζεται ἡ ἐπιστολὴ αὕτη μέχρι τῆς παραγράφου, τῆς ἐν σελ. 447 τῆς Τουρκογοραιοῦς, ἀφ' ἧς ὁ λόγος τρέπεται περὶ τὰ ἡμέτερα

ἐνταῦθα σχολεῖα. Ὡς ἄλλοτε(1) καὶ νῦν παρατίθημι ἐκ τοῦ κώδικος τὰ ἐν τῷ ἐντύλῳ παραλειφθέντα ἢτοι μὴ δημοσιευθέντα ἔχοντα ὡς ἑξῆς.

...θεωρηθῆ. Τῆς μὲν καθαρᾶς θεολογίας προΐστανται γενναίως, ἐμπόδιον τοῖς παπισταῖς ὄντες, οἱ τρεῖς οὗτοι (ἐν τε τῇ ἀκαδημείᾳ καθ' ἡμέραν λατινιστὶ τοὺς νέους διδάσκοντες: καὶ ἐν τῷ ναῶ ἐκάστην ἐβδομάδα γερμανιστὶ, νέοι τινὲς Δημοσθένεις καὶ Κικέρωνες, μᾶλλον δὲ θεοφόροι ἄνδρες, τῷ λαῶ δημηγοροῦντες. Ἰάκωβος ὁ Ἀνδρέου, τῆς ἐνταῦθα Ἐκκλησίας πραιπόσιτος (νοηθεῖν ἂν πρόκριτος ἢ προστάτης) καὶ τῆς Ἀκαδημίας καγκελλάριος (ἢ δύναται ἔφορον καὶ νομοφύλακα καὶ ἐργοδιώκτην) εἶτα Θεοεώρικος ὁ Σνέπφιος, (*Snepphius*) τῆς Ἐκκλησίας χρηματίζων πάροχος· ἔπειτα Ἰάκωβος ὁ Ἐρβραῦνδος δεκάνος, εἶτον δεκαδάρχης (ὀνόματα ἐκκλησιαστικῆς τιμῆς ταῦτα ἔστιν). Ἐπι δὲ τέταρτος ἐν τῇ σχολῇ μόνον διδάσκων, Ἰωάννης ὁ Βρέντιος(2).

Τοὺς δὲ νόμους ἐξηγοῦνται ἑπτὰ. οὗτοι ὁσμέραι, ἐὰν μὴ τι κωλύσῃ. Χειλιανὸς Οὐνγλῆρος, (*Voglerus*) Ἰάκωβος Καππελβᾶχιος, (*Cappelbeccus*) Νικόλαος Οὐαρεβυλῆρος (*Varebylerus*) Ἀναστάσιος Δεμλῆρος, Ἰωάννης Ὁχμᾶνος (*Hochmannus*), Οὐαλεντίνος Οὐόλζιος (*Volcius*) καὶ Ἀνδρέας Λωβεμάριος (*Laubmarius*).

Τοῖς δὲ Γαληνοῦ καὶ Ἰπποκράτους σχολιάζουσι τρεῖς Ἰάκωβος Σχέκκιος (*Scheykius*, ὁ πᾶν φιλόσοφος, οὗ οὐδεὶς βέλτιον τὰ Ἀριστοτέλους καὶ Πλάτωνος ἐπίσταται καὶ ἐξη-

(1) Ὅρα τὰ ὑπ' ἐμοῦ ἐν R. Et: Grecques 1898 σελ. 304 κ. ε.

(2) Τοῖς ἐξονομασθεῖσι κατὰ τὸ 1580 προστίθεται καὶ Στέφανος ὁ Γερλάχιος. Τῶν ὀνομάτων μεταγράφω λατινιστὶ μόνον τὰ μὴ εὐκόλως κατανοούμενα ἐν παρενθέσει.

γεῖται, ὁ ἀγαπητός μου διδάσκαλος καὶ σύντεκνος, ὁ μεθ' ἡδονῆς τὰ ὑφ' ἡμῶν ἐμοὶ γεγραμμένα ἰδὼν, ὁ αἰδέσιμος γέρον) καὶ Ἰωάννης Οὐῖσχαῦρος (*Vickerus*) καὶ Γεώργιος Ἀμβεργῆρος (*Hambergerus*) (φίλος ἐμοὶ σύγγαμμος, νυνὶ τῆς Ἀκαδημίας δέκτωρ, ἤγουν ἔξαρχος καὶ ἡγεμόν· ὅλος αἰεὶ ἐξ ἡμῶν ἐπιστηθῆναι εἴωθεν). Οὗτοι μὲν πάντες δάκτωρες ἢ, ὡς σύ γε γράφεις, ντοτόροι· οἱ δ' ἐπόμενοι μάγιστροι (πλὴν δυοῖν δοκτώρων), οἱ φιλοσοφίας, τεχνῶν καὶ γλωσσῶν, προστάται εἰσὶν· ὁ προειρημένος Σχέκιμος, ὄργανον τοῦ ἀριστοτελικοῦ διασαφητής· Ἰωάννης Μενῦλῖνος διαλεκτικός, Γεώργιος Λιβλῆρος, φυσικῶν Ἀριστοτέλους ἐξηγητής, Γεώργιος Ἰζλῆρος, ρήτωρ· Σαμουήλ Ἀϊλάνδος, Ἰθδικὰ τὰ Νικομάχεια διασαφηρίζων (προστάτης πλέον ἢ νέων ὑπὸ τοῦ τοπάρχου ἐπὶ τῶ θεολογεῖν χορηγουμένων) Μαρτίνος Κρούσιος, Ὀμήρου, Θουκυδίδου, Κικέρωνος τανῦν ἐρμηνευτής (οὗ, ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς, νυνὶ περιῖπου ὁ ἀκροαταί· πολλάκις δὲ, πρὶν λιμῶν καὶ λοιμῶν ἐπισκῆψαι, πλείους ἦσαν) δόκτωρ Φίλιππος Ἀπανός ἐνκλειδιότης καὶ μαθηματικὸς Νικόδημος Φρισχλῖνος (*Frischlinus*) (ὡς καὶ Ἐρᾶδος Κέλλιος) (*Cellius*) ποιητής. Βαρθολομαῖοι δύο, ὅς τε Μαγερίνος καὶ ὁ Αἰτλήρος, (*Hactlerus*) γραμματικοί. Ἰωάννης Μπαρτεβᾶκχιος τῆς ἑβραϊδος φωνῆς διδάσκαλος, καὶ τέλος Οὐαλεντῖνος Λαῖβαρ (*Laeban*) μουσικός. Ταῦτα μὲν τὰ ἐν τῇ Τυβίγγῃ, τὸ νῦν ἔχον, θαῖα δῶρα, ἃ διαφυλάξιεν ἡμῖν ὁ πολυέλεος δεσπότης καὶ πόρρω· μηδὲ διὰ τὴν πολλῶν, τῶν ἐν τῇ ἡμῶν μερίδι ἀχαριστῶν (οὗ γὰρ μόνον ἔξωθεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ ἐνεδρευόμεθα, ἀλλὰ καὶ ἔσωθεν) κινέλοι.

(1) «Ὁς τῆς νῦν μου γυναίκος ἔχει.» Turcogr: 407, ἔνθα καὶ τινὰ τῶν ὀνομάτων παρεντίθενται.

Σὺ δὲ, ὦ φίλτατε... κλπ. ὡς ἐν τῇ Τουρκογραφίᾳ». Μετὰ τὴν οὐχὶ ἄσκοπον αὐτὴν παρέμβαίν, δι' ἧς συμπληροῦνται ἡ ἔκδοσις τῆς ἐπιστολῆς· ὁ μὲν Κρούσιος ἐπανερχόμενος εἰς τὸ προσφιλὲς αὐτῷ θέμα ἐγκωμιάζει μὲν τὴν τῆς Θεοδούσης γλώσσης ἀρετὴν καὶ ὑπεροχὴν· ὁ Ζυγομαλᾶς ὁμοίως θρηνεῖ τὴν θέσιν, ἐν ἣ τὰ παιδευτικὰ παρ' ἡμῖν εὐθρηνται, διότι οὕτε Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἔχομεν οὕτε τόπους καὶ διατριβὰς σοφῶν· ἀπέστησαν, λέγει, τὰ καλὰ πρὸς τοὺς σοφοὺς Γερμανοὺς ὑμᾶς μετέκτισαν· καὶ νῦν οὐκ ἄλλοι ὑμεῖς· οἱ Γερμανοὶ αὐτῶν, ἐπάγεται ἐν τῇ ἀπαντήσει αὐτοῦ (*Turcogr*: 431) πρὸς τὸν Κρούσιον, ὅστις ἐν τῷ περιθωρίῳ τοῦ χειρογράφου (σ. 188) σημειοῦται τὴν ἐντύπωσιν αὐτοῦ διὰ τῶν «μακαριζόμεθα ὑπὸ τῶν ἑλλήνων».

§ 21. Τῇ ἀπαντήσει αὐτοῦ ταύτῃ ὁ Ζυγομαλᾶς παρασυνῆπτε καὶ τὴν τοῖς τὰ ἑλλήνων μετοδίαι καὶ διδασκόμενοις μαθήματα, νέας εὐφύεσι καὶ εὐγενέσιν ἐπιστολὴν εἰς τὴν Τυβιγγαίαν Ἀκαδημαίαν(1), τὴν ἐκ τῆς Τουρκογραφίας γνωστήν. Ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ὁ Ζυγομαλᾶς μνησκαται τῶν λόγων τοῦ ΚΠολίτου Ἰωάννου Ἀργυροπούλου, οὗ ἀναφέρει καὶ ὁ Κρούσιος ἐν τῇ ἀφιερωτικῇ ἐπιστολῇ τῆς Γραμματικῆς «*Itaque Graecia vorò (ut quondam*

(1) Turcogr: 435-439, «Ἀνοσιτησιῶνος τε', ἀφοε. Ὁ κώδιξ Mh 438, I, 194 ἔχει «τοῖς τὰ ἑλληνικὰ μετῶσαι... ἐν τῇ ἔξωθι ἐπιγραφῇ, ἐν δὲ τῇ ἔσω (interior inscripilio) Θεοδούσης, τοῖς τῶν ἑλλήνων μαθημάτων ἐφευμένους, νέους εὐγενέσι καὶ εὐφύεσιν, εὐ πράττειν». Ἄξιον πολλῆς παρατηρήσεως εἶναι ὅτι τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ὡς εὐρον ἐν τῷ κώδικι sigillo patris Joannis, etiam haec ep[isto]lla fuit absignata», μεθ' ἃ σημειοῦνται τινὰ τῶν ἐν σ. 493 ἐν Annotaciones, περὶ ὧν ἐν ἑτέρῳ ὄλοσημειώσει κατωτέρω λόγος πάλιν γίνεται.

Argyropulus dixit) Alpes transvolavit»(1) ὁμολογεῖ δὲ διπροέβη εἰς τὴν σύνταξιν τῆς πρὸς τοὺς νέους προτρεπτικῆς ἐπιστολῆς «διὰ τὸ εἰπεῖν σε [τὸν Κρούσιον], δι' οὐδὲν ἄλλο, ὠφελείας γε μὴν τῶν σπουδαζόντων παρ' αὐτῶν.»(2) Ὡς δὲ παίζων ἐπὶ τῆς τόλμης καὶ τοῦ θάρρους, ὑφ' ὧν κινούμενος ἔγραψε τῷ πατριάρχῃ καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν ἅτε Κρούσιος αὐτὸς κρούσας ἀνέφξε πύλας πατριαρχείων καὶ ἔτυχεν ἀπαντήσεων, ἐξ ὧν δείκνυται ὅτι ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἰωάσαφ καὶ φροντιστήριον ὑπῆρχεν, ἐν ᾧ ἐδίδασκεν ὁ πατὴρ Ζυγομαλάς, οὕτω ἐκ χαρῆς ἔδειξε τὰς ἀπαντήσεις ταύτας τοῖς μαθηταῖς καὶ ἐν πλήθει τῷ ἀκροατηρίῳ ἀίεγνω καὶ ἐν τισι λατινιστῶν ἠρμήνευσε διὰ τὸ ἀκριβέστερον συνιέναι(3), ἵνα οἱ φοιτητα κάλλιον ἐννοήσωσιν τὰ γραφόμενα. Ἀποκρινόμενος τῷ Θεοδοσίῳ καὶ ἐπὶ τῇ γενναίᾳ αὐτοῦ ἀποκρίσει εὐγνωμονῶν, εὐχαρίστως παίζει τῷ ὀνόματι τοῦ προθύμου φίλου λέγων «κάμοι διὰ τὸ μάλα ὀμαλῶς μοι ζυγῆναι δικαίως Ζυγομαλάς ἐπικεκλημένος»(4) καὶ τῷ τοῦ Ἐρμοδώρου ὁμοίως τοῦ Ἀριστάρχου, τοῦ σοφοῦ Ζικυνθίου καὶ ἱατροῦ. Ὁ Κρούσιος ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ χαίρων χαριεντίζεται τὶς

(1) Epistola Dedicatoria, α2 τῆς ἐκδόσεως, ἣς ἐξ ἀντιτύπου παρ' ἐμοῦ ἀνωτέρω μνεῖα ἐγένετο.

(2) Turcogr: 443.

(3) Turcogr: 445. Ὅρα σχετικὰ πρὸς τὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν τὰς ἐν τῇ πολυτίμῳ ταύτῃ βίβλῳ Annotationes (σ. 490 καὶ 493). Προσπεθείσθωσαν δὲ ἀνάλογα ἐξ ἀνεκδότου (Diarium I, 192) τάδε: «Πρὸς τοὺς ἀκροατὰς μου τῆς ἐλλάδος φωνῆς ἐν τῇ Τυβιγγικῇ ἀκαδημίᾳ ἀριθμῶ πλείους ἑκατὸν ὄντας ἐγὼ Μαρτζηνὸς ὁ Κρούσιος τῇ λ' Ἰανουαρίου ἐν τῷ τοῦ κοντοβερνίου ὑπογεῖῳ μεγάλῳ ἀκροατηρίῳ, ὅπου ἔγωγε ὀμηρικῶν καλῶ» περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐν σ. 11 μικρὸν ἐποίησάμην λόγον.

(4) Turcogr: σ. 448. Ὁ κώδιξ ἔχει «κάμοι μάλιστ' ὀμαλῶς ζυγεῖς δικαίως Ζ... ἐπικέκλησαι».

ὁ Ἀριστάρχος ὁ Ἐρμοδώρος ὁ τὰ ὠφέλιμα τοῖς ὑμετέροις νέοις παραινέσας 1) ἀρχὸς ληστῶν ἦν ἐκείνος· ληστής μὲν οὖν καὶ ἀναιρέτης κακίας καὶ ἀγνοίας, τοῖν δυοῖν ὀλεθρίων κακοῖν, καὶ διὰ τοῦτο δικαίως τὴν ἐπωνυμίαν ἐσχηκώς(2). Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἀκριβῶς ταύτη, ἣν ἐλλαπῶς ἐν τῇ *Turcograecia* τετυπωμένην ἔλλειπει χάρον δὲν ἀναδημοσιείω, ὁ καλὸς Κρούσιος ἀνομολογεῖ ὅτι εἰς τοὺς Λασκάρις, τοὺς Χρυσολωρᾶς, τοὺς Ἀργυροπούλους καὶ τοὺς Χαλκονδύλας(3) οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Γερμανοὶ τῆς ἐλληνικῆς μαθήσεως τὰς ἀρχὰς ὀφείλουσι(4) ὡς ἀνωτέρω καθόλου ὑπέμνησα.

(1) Turcogr: 433 περὶ ὧν πρῆβλε καὶ ἐν σ. 449. Ὁ βουλόμενος ἀναγνώτω καὶ τὴν ἀπάντησιν τῶν φοιτητῶν τοῦ Πανεπιστημίου πρὸς τὸν Θεοδοσίον, ἣν κεχροτισμένην τῇ 12 Ἀπριλίου τοῦ 1576 ὑπογράφει κατ' ἐντολὴν ὁ Ἰω: Τραχαῦς, Ναιρεῦς (Narensis) Turcogr: 450-456.

(2) Turcogr: 447. Βλέπε ἐν σ. 99 «Σημειώματα ἱατρικὰ ποιηθέντα Μιχαὴλ τῷ Ἐρμοδώρῳ» πεμφθέντα τῷ Γεραχίῳ. Ἐπιστολὴν τοῦ πατρὸς Ζυγομαλά τῷ σοφωτάτῳ ἱατρῷ κυρίῳ Ἐρμοδώρῳ ἐν Ἑλλ. Φ. Σ. τ: ΙΑ' σ. 38 ὑπὸ Παρκενέα. Ὅρα Turcogr: 244 καὶ ἐν σ. 216 ὅσους μαθητὰς ἐν Χίῳ εἶχεν.

(3) Περὶ τούτων ἄλλοτε. Ἴδε καὶ τοῦ Legrand ἐν *Προλεγόμενοις* τῆς B. Hell. τ. I.

(4) Turcogr: 449. Ὁ Κρούσιος ἄλλοτε ἔρωτᾷ ἐὰν ἐν ΚΠόλει διασώζονται ἀρχαῖαι βυζαντινὰ οἰκογένεια ἢ ἀλλαχού. «Μῶν ἔτι τινὲς Παλαιολόγοι; πρῆβλε Annotationes σ. 497 καὶ ὅσας σημειώσεις συνέλεξε περὶ Παλαιολόγων ὁ φίλιτος Δ. Γρ. Καμπουρογλου ἐν τοῖς *Μνημείοις* τῆς Ἰ. τῶν Ἀθηναίων. Daniel Palaeologos Atheniensis ἐν σ. 161-164 τοῦ κώδ: Μβ 37. κατὰ τὸ 1580 καὶ Θωμᾶς Παλαιολόγος κατὰ Ἰουλίον τοῦ 1591 μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀγνῆς σεμνῆς τὴν μορφήν... ἐν Τυβίγγῃ ἐγνωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ Κρούσιου καὶ ἐπιλοξηνήθησαν. Πρῆβλε καὶ Anst: Suenici σ. 839. Οἱ Κομνηνοὶ καὶ Καντακουζηνοὶ ἐσώζοντο ἐν ΚΠόλει.

Ζ.

§ 22. Ὁ τῆς Τυβίγγης καθηγητῆς, ἡ Σουηδικῆ μέλισσα, ὡς ὀνομάσθη, ἔγραψε τοῖς ἐν τοῖς πατριαρχείοις κατὰ τὸ 1575 «καίπερ Γερμανὸς τὸ γένος ὦν ἢ Ἀλεμανὸς, τὴν παλαιὰν ὁμῶν γλῶσσαν, ἐκ διδασκάλων ἐμψύχων τε [ἐννοεῖ ἀκόμη καὶ τοὺς εἰς Τυβίγγην ζητείας ἕνεκα μεταβαίνοντιας Ἑλληνας] καὶ ἀψύχων μετρίως ἔμαθον... πολλοὺς ἤδη ἐν-αυτοὺς ἐν Τυβίγγῃ πολλοῖς ἐνοτάζειν νέοις ἔργον ἔχω»(1) Γράφων πρὸς τοὺς ἐν ΚΠόλει ἐξήτει διὰ παντὸς τρόπου μαθεῖν τὰ καθ' ἡμᾶς πράγματα, τὴν κατάστασιν, ἐν ἣ διατέλει ἡ ἐν ΚΠόλει Ἐκκλησία, διότι ἐνόμιζεν αὐτὴν «ἐν χειμῶνι καὶ μανικῶν κυμάτων συμφορῆσει καθεύδουσαν καὶ εὐτελισθεῖσιν» ἔχαιρε δὲ ὕστερον ὅτε ἔμαθεν ὅτι «ἔτι ζώοντα Χριστοῦ Ἐκκλησίας οὐκ εὐκαταφρόνητον [ἐν ΚΠόλει] λοιπὸν εἶναι καὶ πατριάρχην, ἀνδρα θεοσεβεία καὶ παιδεία διαλάμποντα προῖστασθαι(2)» καὶ συνέχαιρε «τοῖς Ἑλλησιν ἡμῖν ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ὅτι τὰ τοῦ Χριστοῦ δόγματα κατέχειν ἔτι καὶ νῦν δύνασθαι». Διότι, ὡς καὶ μεθῦστερον ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῷ Λόγῳ τοῦ Κριτοπούλου(3) «δυσσημία τις κατεσκεύασθη καθ' ἡμῶν [Ἑλλήνων] λίαν ἀδίκως, ὑπὸ τινων δυσμενῶν καὶ φιλαύτων [ἐννοεῖ τὰς τῶν νεοφρανῶν ἀνὰ τὴν

(1) Turcogr: 425.

(2) Turcogr: 410. Ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Ἱερειῖαν κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1573. Ὁ Ἱερεμίας ἦτο κατὰ τὸν Γεργάχιον «πρώτατος, εὐγενέστατος, φιλόφρων».

(3) σ. 3. «Εἰ, μὴ σαφῶς ἐπιστάμενοι τίνι τρόπῳ ἢ νῦν Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπὸ ζυγὸν βαρβαρικῆς τυραννίδος οὐσα περὶ τὸν Χριστιανισμὸν δικάσεται».

Ἀνατολὴν Ἱηρουσιτῶν ἐνεργείας)(1) πειρωμένων ὑποβιάζειν καὶ ταπεινοῦν παρὰ πᾶσαν ἀξίαν. Ποία δὲ αὐτῶν ἡ δυσσημία καὶ ἡ εἰς ἡμᾶς βλασφημία: Οἱ νῦν Ἑλληνας φασίν, ὑπὸ ζυγὸν τυραννίδος ὄντες καὶ τὴν πίστιν τῇ βασιλεῖα συναπέβαλον». Καὶ ὁ Κρούσιος καὶ οἱ ἡμέτεροι εἶχον πολὺ δίκαιον ἵνα φροβῶνται καὶ τὸν νοῦν προσέχωσιν ἀπὸ τῶν ἐπιτηδεῶν ἐνεργειῶν τῶν τῆς Ρωμάνας Ἐκκλησίας ὁπαδῶν. Οὗτοι καὶ δι' ἐκδόσεων καθάπτονται παντὸς τοῦ χριστιανικοῦ καὶ ἐμφανίζοντες διχονοοῦντας καὶ σιαιοιάζοντας πρὸς ἀλλήλους τοὺς ἐν χριστιανοῖς μεγίστους βασιλεῖς, τῆς καθολικῆς πίστεως, ὅλας πόλεις τοῦ Γερμανικοῦ ἔθνους ἀποκεχωρηκυίας, τὴν Βρετανίαν ἅπασαν τὴν ὀρθρωτάτην αἴρεσιν νοσοῦσαν(2) καλοῦσι τὰ ἀπολωλότα πρόβατα· διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ κατὰ τὰς δύο δεκαετηρίδας, καθ' ἃς γράφει καὶ μεταφράζει καὶ πυρετωδῶς ἐργάζεται ὁ Κρούσιος καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ἐκδίδονται βιβλία κατὰ πρόσταξιν τῶν παπῶν καὶ μάλιστα τοῦ Γρηγορίου τοῦ ΙΓ' περιέχοντα «τοὺς Κανόνας καὶ τὰ δόγματα τῆς ἁγίας καὶ Οἰκουμενικῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου» τῷ 1577, τῆς ὁμοίας ἐν Τριδέντῳ «ἐκ τῆς τῶν Λατίνων φωνῆς εἰς τῶν Γραικῶν μεταφρασθέντα τῷ 1583 ἐν Ρώμῃ ἀμφότερα τύποις ἐκδοθέντα πρὸς διάδοσιν, βιβλία νῦν ἐς ἄκρον σπάνια, τῶν ὁποίων εὐτυχῶς ἀναγραφὴν ἔχομεν παρὰ τῷ E. Legrand(3) καὶ τὸν σολοπὸν

(1) Πρὸς καὶ τὰ ἐν Turcogr: 428 «περὶ τῶν φροβῶν, ἧτοι τῶν ὑποτασσομένων τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης» καὶ τὰς ἐφεξῆς ἀνωτέρω ἐν § 6 σημειώσεις.

(2) Ὅρα Legrand, B. H. τομ. Β' σ. 37 διὰ ταῦτα.

(3) Ματθαῖος ὁ Δεσπορῆς εἶναι ὁ μεταφραστὴς, οὕτως ἔχει τὸ ἔντυπον, ὅπερ εἶχον ὑπ' ὄψιν καὶ οὐκ ἐν κεφαλαίοις γραμμασίαις ὡς παρὰ Legrand, δημοσιεύονται τὰς ἀφιερωτικὰς ἐπιστολάς, ἐν αἷς ὁ τῆς

ἐν αὐτοῖς ἀναγραφόμενον διαγινώσκωμεν «ἵνα τὴν μητέρα Ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν πάντες ἀγκαλίωσι...» Εἶναι πράγματι ὁ καιρὸς πολλῶν ραδιουργιῶν καὶ πολέμων καὶ διαδόσεων σπουδαιοφανῶν. Ὁ Κρούσιος καὶ Ἀπρίλιον τοῦ ἀφ' ὧ ἐτους ἐκ Τυβίγγης Μαξιμῶ τῷ Μαργουίνῳ ἐπιστέλλων ἐν ἀνεκδότῳ ἐπιστολῇ μεταξὺ ἄλλων αὐτὸν ἐρωτᾷ «τίς νῦν πατριαρχεῖς; Τίς τὴν Ἀλεξανδρείας Αἰγύπτου Ἐκκλησίαν καθυπέταξε τῷ ἐν δῆ Παλαιᾷ Ρώμῃ ἀρχιερεῖ; οὕτω γὰρ γενέσθαι ἀκούομεν. Ἄρα ὁ πάπας καὶ πατριάρχης Μελέτιος; Ἐρωσο.» (Ἐπιμέτρου II). Τοιαῦτα ἐνέργειαι καὶ σήμερον ἐτι φωρῶνται ἐν Παλαισίνῃ.

Ἄλλ' ἀκριβῶς ἐπὶ τῇ πνευματικῇ ἐπικοινωνίᾳ ΚΠόλεως καὶ Τυβίγγης, ἀπεδείχθη, ὡς λέγει ὁ αὐτὸς Κριτόπουλος ὁμέσως κατωτέρω ὅτι «ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία οὐκ ἀπέβαλε τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν, ἀλλὰ μένει καὶ μενεῖ ἐν αὐτῇ ἕως συντελείας τοῦ αἰῶνος, ἐπομένη τε τοῖς ἀποστολικοῖς ἔχνεσι κατὰ πάντα...» Καὶ ὁ Κρούσιος ἀκόμη ἐνωρίτερον καὶ ὁ πατριάρχης Ἰερουσαλὴμ κατὰ Μάϊον τοῦ 1579 ἀπαντῶν Λαβίδ τῷ Κυπραῖῳ, κατηχητῇ τῆς ἐν Ροστόκη Ἀκηδημείας δι' ἐπιστολῆς ὀλιγοστίχου, ἣν ἀπήντησα μὲν ἐν κώδιξι τῆς Τυβίγγης καὶ ἀνιτέγραψα, ἀνεῦρον ὁμοῦς ἐκδομένην ἐν σ. 71-72 τῆς *Oratio de Statu Ecclesiarum...* (*Wittembergae*, ἐκδ. 1580(2) βεβαιῶσαι τὸ πρᾶγμα· διότι ἐν ταύτῃ φέρεται σὺν

βίβλου σκοπὸς κάλλιστα διαφαίνεται. *Livre de toute rareté*. Τὸ βιβλίον προστίθημι ἔχει 144 σελίδας, ὧν ἡ τελευταία μὴ ἡριθμημένη ἄγραφος, εὐτυχῶς ἐν ΚΠόλει εὕρεσκαται τεθησαυρισμένη ἐν τοῖς ἐντύποις τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μετοχίου τοῦ Παναγίου Ἱεροῦ, ἐν ἀρίστη διατηρήσει, ἕκτος ἂν ἡ ὑγρασία νῦν καὶ ἡ περὶ τὴν βιβλιοθήκην, τὴν θησαυροῦς ἐγκλείουσαν, ἐπιμελὴς ἀφροντισία...

(1) Διότι ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι ἐκδόσεις, π. χ. τοῦ 1582, 83.

ἄλλοις «Ἴσθι δὲ ὅτι εἰ καὶ δουλεία τὸ γένος ἡμῶν ὑπέπεσεν, ἀλλ' εὐσεβεῖα ἀνένευσε καὶ μένει κηρύττον τὴν εὐσεβειάν. Καὶ ὅσα λέγουσι κατὰ τῆς πίστεως τῆς ἀληθοῦς Χριστοῦ δύναμεθα λύειν εὐκόλως καὶ εὐλόγως... καὶ ὡς οἱ πολεμήσαντες αὐτὴν διὰ πολλῶν τιμωριῶν καὶ φόνων οὐδὲν ἴσχυσαν, ἀλλ' ἐνίκησεν ἡ πίστις, ἣτις καὶ πολεμουμένη νικᾷ καὶ διαμένει καὶ μέχρι τοῦ νῦν... οὕτω».

§ 23. Ὡς δὲ διὰ τὴν θρησκείαν, οὕτω καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς ΚΠόλεως ἐνομίσθη ὅτι καὶ ἡ ἑλληνικὴ παιδεία συναπόλλυται, ὡς ἀνωτέρω ὑπέμνησα. Ὁ Κρούσιος ἐν ταῖς πρὸς τὸν Ζυγομάλαν ἐπιστολαῖς αὐτοῦ καὶ τοιοῦτό τι ὑποδεικνύει «θρηνοῦμεν τὴν θειοτάτην ἐκελενὴν γλῶτταν, τὴν ἀπάσης λογιότητος καὶ δεινότητος καὶ ὅλων τῶν ἀρετῶν συμπασῶν φύλακα καὶ τὴν τῶν πάσαι Ἑλληνῶν περίπυστον παιδείαν, οὕτως ἐν τῷ νῦν αὐτόθι διεφθάρθαι...» «Ἐπειδὴ τῆς τε φωνῆς αὐτῶν καὶ τῶν αὐτὴν ἐκ φύσεως ἐχόντων ἔρωσ ἐχειμε.» Καὶ ἐπάγεται ὁ καλὸς ἡμῶν Κρούσιος «ὑμῶν μὲν ἔργον τῷ παρόντι στέργειν καὶ τὸ μέλλον εἰς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν ἀναρτᾶσθαι.»(1) Πόσον ἀληθῶς ὠραία συμβουλή καὶ εὐχή πάντοτε, ἐν παντί καιρῷ καὶ πάσῃ ὥρᾳ τιμῆα.

(1) Turcogr. 425 καὶ 453.

Μ'.

§ 24. Ἐπί ὅλοις τοῖς τοῖς οἰονεὶ κατακλείδα τῶν ἐμοὶ γεγραμμένων, ὀλίγων καὶ τούτων, ὀφείλω ἵνα προσθέσω καὶ τάδε:

α) ὅτι ὁ Κρούσιος ἐπαιτῶν καὶ ἀπαιτῶν παρὰ τῶν ἐν ΚΠόλει ἵνα τύχη εἰδήσεων καὶ παντοειδῶν πληροφοριῶν περὶ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων καὶ δὴ παρὰ Θεοδοσίου τοῦ Ζυγομαλά, ἐμπίπτου φίλου καὶ ἰσαδέλφου ἀνταποκριτοῦ, λαμβάνει τὴν προσήκουσαν πρόνοιαν ὅπως μὴ δημοσιεῖ ἢ πράγματα, ἅτινα καταστήσουσι τὴν θέσιν τοῦ Ζυγομαλά ὑποπτον καὶ ὑπόλογον τῇ τουρκικῇ κυβερνήσει. Ὁ Ζυγομαλάς συνέχεται ἐκ φόβου διὰ τοὺς Ἀγαρηνοὺς (*Turcoogr.* 90) ἀλλὰ καὶ ὁ Κρούσιος κήδετα αὐτοῦ καὶ ἐν προσεχῶς ἐκδοθησομένη(;) ὑπ' ἐμοῦ ἐκτενεῖ ἐπιστολῇ τοῦ Σεπτεμβρ. αἴπ' διαμηνύει ὅτι «τὸ πᾶν εἰς τιμὴν σου ἔσται καὶ τοῦ φιλιτάτου ἑλληνικοῦ γένους, ἐμοῦ ἐκδώσοντος... Ἀκίνδυνα δὲ πάντα ἘΜΟΥ (ΤΑ ΜΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΤΕΑ ΥΦΕΛΟΝΤΟΣ). Ὁ Κρούσιος λοιπὸν χρῆται τῇ σήμερον πανταχοῦ τοῦ κόσμου λογοκριτικῇ τέχνῃ πρὸς κολὸν τοῦ Ζυγομαλά. «Πίστευέ μοι ὡς γνωσίῳ ἀδελφῶ» ἐπάγεται, σπουδάξω γὰρ οὕτω προξεντικῆς φιλικῆς καὶ χριστιανικῆς μεταξὺ τῶν Γραικῶν τε καὶ τῶν Γερμανῶν διαθέσεως γενέσθαι μετὰ καὶ πλῆθος ἐτῶν.»

Ἐντεῦθεν προῆλθεν ἡ πολύτιμος *Turcoograssia*, ἢν Τουρκελλάδα, ὡς τὴν *Germanograssia* Γερμανελλάδα ἀποκαλεῖ ὁ Παῦλος Δόλσιος ἐν ἑλληνιστῇ ἱεροφωλεγγίῳ τετυπωμένῳ ἐν τοῖς προλεγομένοις τῆς Γερμανογραικίας. Ἡ Τουρκογραικία ὀφείλεται Θεοδοσίῳ τῷ Ζυγομαλά, καθ' ἃ λέγει ὁ Ἀθανάσιος Ὑψηλάντης. Ὁ Κρούσιος προτρέπει πάντας τοὺς ἐν ΚΠόλει ἵνα γράφωσιν αὐτῷ νέα καὶ πρὸς

τὸν Φωτεινόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοδοσίου κατὰ τὸ 1601, τὸν πατροπαράδοτον φίλον ἐπιστέλλον προστίθῃσιν «οὐδενὸς ὑμῶν ὄνομα δημοσιεύσω» καίτοι μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς Τουρκογραικίας (1584) ὑπῆρξαν οἱ θελήσαντες ἵνα διαφισβητήσωσι τὰ αἰσθήματα ταῦτα καὶ δὴ ἀνὴρ οὐχὶ σμικρὸς καὶ τῶν τυχόντων, ἀλλὰ Μάξιμος ὁ Μαργούνιος ὁ σοφὸς Κυθήρων ἐπίσκοπος. Οὗτος ἀναγνοὺς τὴν Τουρκογραικίαν ἠρεθίσθη, ἀπηύθυνε τῷ πατριάρχει Ἱερεμία ἔγγραφον διαμαρτυρίαν ἐπὶ τῇ ἐκδόσει καὶ τοῖς περιεχομένοις τοῦ βιβλίου, ὅπερ κατ' αὐτὸν, «προσωπεῖον μόνον χρηστότητας φέρει καὶ μᾶλλον καθ' ὑμῶν ἢ ὑπὲρ ὑμῶν ἐξιδόθη.(1) Ἀλλὰ περὶ τοῦ σημείου τούτου ἐν προσεχῇ τύκαιρῳ ἴσως ὀμιλήσω. Ἐπὶ τούτοις ἡ ἀλληλογραφία τῶν δύο ἀνδρῶν ἀνεκόπη μὲν ἀλλὰ δὲν διεκόπη.

Πράγματι δὲ ὁ Κρούσιος προσεῖχεν ὅπως οὐδέποτε ἐν τῇ μεταδόσει τῶν νέων εἰς τοὺς συνόντας αὐτῷ λογίους Γερμανοὺς, πρὸς οὓς ἔγραψε καὶ οὓς εἰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἑλληνας παρῴτρυνε, π. χ. τὸν ἐν Ρουσόκκη Χυτραῖον (+1600) οὗ ἀνωτέρω ἐμνημόνευσα, τὸν Ἐσχέλιον (*Dav. Hoeschel*, +1617) ἐν Λύγουστη, οὗ ὑπάρχουσιν ἤδη πολλὰ ἐπιστολὰ ἐκδεδομένα καὶ ἀνέκδοτοι πρὸς ἡμετέρους, πρὸς τὸν Μαργούνιον π. χ. καὶ δι' οὗ συνεχῶς ἀλληλογραφεῖ. Ὁ Κρούσιος συγχαίρει αὐτῷ ἐπὶ τῇ φιλελληνίᾳ καὶ τῇ ἀποκαταστάσει τυπογρα-

(1) Σάθα, Ἱερεμίου Σχεδίασμ.χ., 1870 σ. 124-126. Τὸ ἔγγραφον φέρει χρονολογίαν 1590 Ἐνετίηθεν. Ἐπὶ τῷ θέματι τούτῳ εἰδικώτερον θὰ ἐπανέλθω ἐν ἰδίᾳ διατριβῇ, διότι ἔχω ἀνέκδοτον ἐπὶ τούτῳ βιβλίον, ἢν ἐπιφυλάσσομαι, θεοῦ διδόντος, ἵνα συλλέξας φέρω εἰς φῶς ἔστω καὶ προχείρως. Περὶ καὶ *Mystakidès*, R. E. Gr. 1898 σ. 306 διὰ τὸ σημεῖον τοῦτο,

φείλου(1)· οὕτως δὲ μεταδίδει τὴν διεύθυνσιν τοῦ σοφοῦ τούτου ἀνδρός, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπίσης ἰκανὰς ἐκδόσεις ὀφείλει ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη(2) *Doctissimo viro, Domino Davidi Hoechelio, Amice acul Augustano Scholae Rectori, qui Tuebingam transmittat ad Crusium*· Κω Δαβίδ τῷ Λίσχελιω, ἐν Λύγουστη Οὐενδελικῆ, ἵνα πρὸς Κρούσιον εἰς Τυβίγγην διαπεμφθῶ. τὸν Μύλιον Γεώργιον, πάλιν ἐν Λύγουστη Οὐενδελικῶν, τὸν Θεολόγον κ. ἄ.

Ἄλλ' ἡ λογοκριτικὴ αὕτη πρόνοια τοῦ τε Κρουσίου καὶ τοῦ Ζυγομαλά δὲν περιορίζετο εἰς τὸν ἀπὸ τὸν κρατούντων φόβον ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἀπὸ τῶν ἀπεσταλμένων τῆς Ρωμαϊκῆς ἕδρας «τῶν φράρων, ἵτοι τῶν ὑποτασσομένων τῇ ἑκκλησίᾳ τῆς πρεσβυτέρας Ρώμης, οἱ σφᾶς αὐτοὺς παπίστας καλοῦσιν» ὡς λέγεται ἐν ἐπιστολῇ τοῦ πατρὸς Ζυγομαλά πρὸς τὸν Κρούσιον ὑπὸ ἡμερ. 13. Νοεμβρίου τοῦ

(1) Κατ' ἀνέκδοτον σημείωσιν ἐν τῆς Diaritis τοῦ 1500.

(2) Ἦν δ' Ἐσχέλιος καὶ βιβλιοφύλαξ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Πόλεως· Συνετέλεσεν εἰς τὴν ἴδρυσιν τοῦ γνωστοῦ ἐν Αἰγυπτῷ τυπογραφείου «ad insigne rippus» ἐξ οὗ μεταξὺ ἄλλων καὶ ἡ λιμπρὰ τῆς τοῦ Φωτίου Βιβλιοθήκης ἕκδοσις (1600), εἰς τὴν εἰσήγησιν καὶ σύστασιν ἐπιστολιμαίαν ποιεῖται ὁ ἡμέτερος Μάξιμος ὁ Μαργουίντιος. Πρβλ. ἐμὴν Ἐπισημείωσιν ἐν τῇ Πεντηκονταετηρίδι τοῦ Ἑλ. Φιλ. Συλλόγου σ. 319-320. Ἡ εἰσήγησις τοῦ Μαργουίντιου ἀναδημοσιεύεται νῦν ὅλη παρὰ Legrand, B. Hell. du 17 siècle 1, ἀρ. 2.

Περὶ Ἐσχελίου καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὴν Heidelberger Palatina, ὅρα ἄρθρον τοῦ Siblit, ἐν Zentrabl. f. Bibliothekswesen, 1920 σ. 174-178. Ἄλλοτε δημοσιεύσω ἀλληλογραφίαν αὐτῶν. Βλέπε καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἢ μᾶλλον ἐπιστολὰς δύο τοῦ Μαργουίντιου πρὸς τὸν Ριττερούσιον ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Ὑμνων Ἀνακρεοντείων, Augustae, 1601 (ΔΚΙ Βιβλ. Τυβ.).

1575, γνωστῇ ἐκ τῆς Τουρκογραφικῆς (σ. 428), ὡς ἀνωτέρω (§ 6) ἀνέπτυξα. Πρὸς πίστωσιν τῶν ἀνωτέρω παρατίθῃμι τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὅπερ ἐκρατήθη ἀνέκδοτον ἐπιστολῆς ἐκτενοῦς τοῦ Ζυγομαλά ἐκδεδομένης καὶ ταύτης ἐν τῇ Τουρκογραφικῇ καὶ καταλαμβάνουσης τὰς σελ. 428-435 ἐν αὐτῇ (=Diarium I, σ. 187).

Ἐν γένει τὸ ἀνέκδοτον μέρος συμπληροῖ τὸ ἐκδεδομένον ὡς ἐξῆς:

Τέλος τῆς σελίδος 432 καὶ τῆς αὐτόθι παραγράφου(1) ...φ [καγκελλαρω] δεῖξόν, εἰ βούλει, καὶ τὰ παρόντα γράμματα καὶ αὐτὸν ὡς φιλέλληνα καὶ σοφὸν κάγαθόν ὄτρυνον εἰς ὃ γράφω.

Ἐν συνεχείᾳ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς (σ. 433 σι. 33) ἐν ᾧ μέρει λόγος «περὶ βοιωτίας, ἣν κοινήν ἔχομεν» φέρονται: «γραφειῇ δὲ ἐπ' ἐμοὶ δουλεύουσιν σὺν Θεῷ, ὡς γέω, εἰ δὲ καὶ ἀμφοτέροις, οἱ δοῦλοι διττοὶ καὶ ἡ ἀμοιβὴ πλείων καὶ τὸ ἔχειν ἡμᾶς ὑμῖν χάριτας οὐκ ὀλίγας ἀξιοῦμαι. Καὶ τότε δὴ τὸ περιπυστον ὑμῶν κλέος, ὃ οὐρανὸν ἰκάνει, κατὰ τὸ σοφὸν καὶ ἐν γλώττῃ μικρᾷ ἡμῶν κηρυχθήσεται καὶ κατὰ τῶν παπίστων (sic) ἐσόμεθα προθυμώτατοι, πολλὰ κατειπόντων ὑμῖν καὶ κωλυσάντων ἀπόκρισιν γενέσθαι τῷ ἀγνώστῳ πατριάρχῃ ἐνωτισθέντες τὸ πᾶν. Ὡς γὰρ φλυαρήσαντες, εἶπαν(sic) μετὰ τῶν ἄλλων δι' ἀνάξειοι ὑμεῖς τυχεῖν ἀποκρίσεως, ὡς ἰκανῶς, ὡς ἔφαν, τῶν ἐκείνων διδασκάλων λαλησάντων ὑμῖν, ἀνυσάντων δ' οὐδέν. Πρὸς οὓς δὴ παπίστας ὃ τε ἐμὸς πατήρ καὶ ἐγὼ ἠναντιώθημεν καὶ λόγοις ἰκανῶς τούτους ἀπεστομώσαμεν, εἰ καὶ ἀπεραντολόγοι εἰσίν. Ὅθεν καὶ πολλὰ ἠγαγκάσαμεν τὸν ἀγνώστου

(1) Αἱ διὰ κυρτῶν γραμμάτων γραμμαὶ εἶναι αἱ νῦν εἰς φῶς προβαλλόμεναι. Πρβλ. τὰ ἐν § 6 ἀναθῶσ.

πατριάρχην και γράφει κατ' αὐτῶν ἐν ταῖς τοιαύταις ἀποκρι-
σαι μεμνημένος αὐτῶν ἐν πολλοῖς, ἐν οἷς μὲν ὑμεῖς συμφω-
νεῖτε, ἐκεῖνοι δὲ πολὺ διεστήκασι, τῇ τε ἀληθείᾳ και ταῖς γρα-
φαῖς διαφέροντες. Οὗς Θεὸς Κύριος, εἶγε ἐθελήσουσι, τὸ θέ-
λειν γὰρ παρ' ἡμῶν ὡς και ἰδιαιτατον ἐκείνου τὸ σῶξεν, σώ-
σοι και τῶν ἐπισφαλῶν νοημάτων λυτρώσεις και ἀπαλλάξαιεν.»
Ἐδεξάμην κλπ. κλπ, ἔφεξης ὡς ἐν τῷ κειμένῳ τῷ δημοσιευ-
θέντι.

Ἄξιον δὲ σημειώσεως, ὡς ἐν οικείῳ τόπῳ κατωτέρω
λόγος γίνεται, ὅτι τῇ παρακλήσει τοῦ Θεοδοσίου και τῇ καλῇ
θελήσει τοῦ Κρουαίου τὸ μέρος τοῦτο, δι' οὗ φανεροῦνται αἱ
τῶν καθολικῶν ἐνεργεῖαι, δὲν ἐδημοσιεύθη, παρελείφθη ἐν
τῇ δημοσιεύσει, διότι ὁ Θεοδόσιος μετὰ τὴν ὑπογραφὴν ἐν
τῇ ἐπιστολῇ σημειοῦται «μυστικὰ τοῦ ἀκινδύνου χάριν
ἀξιώ τὰ κατὰ λατίνων ἔστωσαν μυστικὰ και τὰ λοιπὰ
φίλοις μόνοις γνωστὰ και ἡμῶν μόνοις πάλιν. *Patris si-
gillo obsignata sunt*». Ἡ ἐπιστολὴ ἐσφραγίζετο ὑπὸ τοῦ πα-
τρὸς Ζυγομαλά, ὡς και ἡ πρὸς τοὺς νέους τοὺς ἀκροατὰς τῆς
ἐλλάδος φωνῆς.

Πράγματι δὲ οἱ ὀρθόδοξοι ἐν Ἀνατολῇ ἔπασχον πρὸς
ἄλλοις και ἐκ τῶν ἐπιτηδείων προσηλυτιστικῶν ἐνεργειῶν
τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ἄς ὑπομνήσω εἰς τοὺς λησμοιή-
σαντας τὸ πρᾶγμα ὅτι ἀπεστέλλετο ἐνταῦθα κατὰ τὸ 1576
και μοναχὸς Δομινικανὸς φέρον τὸν τίτλον πατριάρχου(!) και
καθολικοῦ ποιμένος τῆς Ἀνατολῆς, ὅστις ὅμως μόλις ἐν Γα-
λατῆ ἐγκαθιδρυθεὶς προσεβλήθη ταχέως ὑπὸ πανώλους και
ἀπεβίωσε.(1) Ὅρα ἀνωτέρω § 6 τέλος.

(1) Μένιθι διὰ τὰς ἐνεργείας καθολικῶν μελέτην ἀξίαν τοῦ
σοφοῦ φίλου Παπαδοπούλου τοῦ Χρυσσοστόμου, καθηγ. τοῦ Ἐθν. Πανεπ.

β') Ἡ τε φιλοξενία τοῦ Κρουαίου και ἡ φιλελληνία
ὅπ' οὐδενὸς δύνатаι ἵνα ἐν ἀμφιβόλῳ τεθῆ· *Exules prom-
pto animo excepit, pro facultatibus tractavit, honoravit, so-
latus est, honestis testimoniis aliis commendavit et viatico
instructos cum benedictione et pace à se dimisit,— Quid
praestiterit graccis e locis longinquis affluentibus et ipsum
visitantibus plurimis, notius est per Germaniam, caeteraque
regna et principatus, Gracciam, Turciam, Arabiam, Aegyptum,
Palaestinam, Italiam, Bohemiam, quam dicit possit(1).*
Ἦτοι ἐν ἄλλαις λέξεσι: Προθύμως ὑπεδέχθη τοὺς ἐξορίστους,
ἐβοήθησεν αὐτοῖς κατὰ δύναμιν, παρηγόρησε διὰ τιμῶν πι-
στοποιητικῶν, ἄλλους συνέστησε ἐφοδιάζων δ' αὐτοὺς μετ' εὐ-
λογίας και εἰρήνης ἀπεχωρίζετο αὐτῶν. Τί παρέσχε τοῖς ἑλ-
λησιν ἐξ ἀπομεμακρυσμένων χωρῶν ἀθρόοις προσερχομένοις
και αὐτὸν ἐπισκεπτομένοις πολυπληθεῖσι... γνωστότατον και
ἐν Γερμανίᾳ και ἀλλαχοῦ ἐν Ἑλλάδι, Τουρκίᾳ, Ἀραβίᾳ, Αἴ-
γύπτῳ, Παλαιστίνῃ, Ἰταλίᾳ, Βοημίᾳ...»

Πράγματι δὲ ὑπεδέχετο τοὺς ξένους, ἐφιλοφρονεῖτο τοὺς
εἰς αὐτὸν καταφεύγοντας πρὸς ζητείαν Ἑλληνας, και εἰς γεύ-
ματα ἐκάλει αὐτοὺς, ἀλλὰ και ἐξ αὐτῶν ὠφελεῖτο, διότι ὑπέ-
βαλεν αὐτοὺς εἰς ποικίλας ἀνακρίσεις περὶ πολλῶν, ἐζήτηι
παρ' αὐτῶν πᾶσαν δυνατὴν πληροφορίαν περὶ τῶν ἐν Ἀνα-
τολῇ, ἀνέγραφε τὰς ἀνακρινώσεις κατὰ τάξιν, τὰ πιστοποιη-
τικὰ αὐτῶν, παρὰ τινῶν μάλιστα ἀκίτηι και ἐγγράφως τὰς

«Κύριλλος ὁ Λούκαρις και ἡ ἐν Ρώμῃ ἑλληνικὴ Σχολή» ἐν ταῖς Ἱστο-
ρικαῖς ἀποθ. Μελέταις.

(1) Muller V. Oratio de vita et obitu M. Crusii, Tub: 1608,
σ. 54. Πρβλ. ἐνταῦθα § 2.

(2) Legrand, Notice biogr. 173-174.

πληροφορίας ταύτας, ὧν τινες δι' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου εἶναι πολύτιμοι. Οἱ Ἕλληνες ὅμως πάντες, φαίνεται, ἀποχωροῦντες ἐκ Τυβίγγης δὲν ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὰς παρακλήσεις τοῦ εὐεργετήσαντος αὐτοῦς, δι' ὃ οὗτος ἐπὶ τέλους καὶ κατὰ Ἰοῦλ. τοῦ 1600 Μαξιμίω τῷ Μαργουνίω γράφων παραπονεῖται ὅτι «πολλοὶ εὖ παθόντες, χρήματα μὲν ἠδέως λαμβάνουσι οὐδὲ »δὲ χάριτας ἀντιδιδόσσι, τουτέστιν ὑποσχόμενοι ἔμοι κατα- »γραφὰς πέμπειν τῶν ἑαυτῶν πατριδῶν καὶ πράξεων ἑλλη- »κῶν μάλιστα σημερινῶν ψευδόμενοι ἀλίσκονται». Παράπονα τοιαύτης τινὸς λησιμοσύνης καὶ ἀχαριστίας εὐεργετηθέντων Ἑλλήνων καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Κρούσιος ἀναφέρει.

*Ἄλλης ὥρας καὶ μελέτης ὑποκείμενον ἢ ἐπὶ τὸ αὐτὸ σύνθεσις καὶ κατάταξις τῶν ἐπισκεψαμένων τὸν καλὸν Κρούσιον κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῶν τῆς 15' ἑκατονταετηρίδος περὶ ὧν εἶπον ἀνωτέρω ἐν 17 §. Μεταξὺ αὐτῶν ἔχομεν καὶ Πατριάρχην πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ Βουλγαρίας τὸν Γαβριήλ, οὗ ἢ εἰς Τυβίγγην κάθοδος ἐν μεγαλοπρεπεῖ συνοδείᾳ δώδεκα προσώπων ζωηρὸν προεκάλεσε τοῖς αὐτόθι τὸ ἐνδιαφέρον. Τῇ 31 Αὐγούστου τοῦ 1587 ἔφθασε κατὰ τὴν 6 ὥραν τῆς ἑσπέρας· εἰς τὸ ἔμπροσθεν μέρος τῆς πρώτης πατριαρχικῆς ἀμάξης ἐκάθητο ὁ κρατῶν τὴν ἀργυρᾶν τοῦ πατριάρχου πατεριδίζαν (οὕτω), εἶποντο δ' ἄλλαι δύο ἀμαξαι. Τοὺς ξένους τούτους, ὧν τὴν ἐπισκεψιν ἀνέμενον ὁ Κρούσιος εἰδοποιηθεὶς ἐν καιρῷ, ἐκράτισεν ἢ πόλις εἰς τὸ μεγαλειότερον ξενοδοχεῖον τῆς ἀγορᾶς, τὸ τοῦ Χρυσοῦ προβάτου, καὶ ἐκεῖ μετ' αὐτῶν διῆγε καθ' ἡμέραν περὶ διαφόρων συζητῶν, ἀλλ' οὐχὶ περὶ θρησκευτικῶν, διότι οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον ὁ πατριάρχης ἐπὶ θρησκευτικῶν ἠθέλησεν ἵνα λόγον κάμῃ... Ἀνεχώρησαν τῇ 5 Σεπτεμβρίου, ἀφ' οὗ παρέστησαν αὐτὸς τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ἑπτὰ Ἕλληνες εἰς τὸν ναὸν, — οἱ ἄλλοι ἦσαν θεράποντες

γερμεινοὶ—εἶτα εἰς γεῦμα, ἐν ᾧ προσεφωνήθησαν ἐν ποιήματι ἑλληνιστί, καὶ τελευταῖον ἔπειτα «παρ' ἐμοὶ ἐδείλνησαν» ἐπάγεται ὁ Κρούσιος(1) ἑλληνιστί.

Ὁ Κρούσιος καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς συνεννοήσεως μετὰ τῶν ἡμετέρων ἐνταῦθα δὲν διέκοψε τὴν ἀλληλογραφίαν καὶ τὴν φιλελληνίαν. Εὐσεβῆς ὧν «ἐν τῇ καθ' ἡμέραν προσευχῇ αὐτοῦ νύχτετο ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, καὶ δι' ὄνομαστί, ΚΑΙ ΠΑΝΤΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ καὶ ὑπὲρ τοῦ πατριάρχου», ἐὰν ἐγνώριζε τὸ ὄνομα τούτου. Μαρτύρια τούτων μεταξὺ ἄλλων ἔστωσαν τὰ ἀνέκδοτα ἐν ἐπιμέτρῳ III, V.—

γ') Ἑλληνιστῆς λοιπὸν, φιλόξενος καὶ φιλόανθρωπος, ὀμιλητικὸς εἰς ἄκρον μέχρι φλυαρίας, ζητητικὸς μέχρι λεπτολογίας, ἄκρος φιλέλλην *jusqu'à la passion*(1) δὲν ἀπαυδᾷ, εὐρίσκει καιρὸν ἵνα τὰ πάντα ἀναγράψῃ καὶ αὐτὰ τὰ ὄνειρα αὐτοῦ τὰ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς ΚΠολίτας, ἵνα σημειῶται ἐν τοῖς *Diariis*. Ἐνυπνιάζεται τοὺς συνόγας αὐτῷ σωματικῶς καὶ πνευματικῶς Ἕλληνας, βλέπει καθ' ὕπνους

(1) Ann. Suevicæ σ. 803. "Ὅσα ὅσα ἔγραψα περὶ αὐτῶν ἐν R. E. Grecques 1898 σ. 293 κ. ε. καὶ Legrand ἐν R. E. G. τοῦ 1891 une bulle inédite de Gabriel p. d'Achrida 188-188. Τελευταῖον δὲ ἔδημοσιεύθη μελέτη περὶ τοῦ Γαβριήλ τούτου ἐν «Γρηγορίῳ Παλαμᾷ» περιοδικῷ Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ ταύτην δὲν εἶδον. Πολλὰ δυνατόν ἐστι ἵνα προστεθῶσιν εἰς τὰ γνωστά.

Υ. Γ. Ὁ φίλος Ζερλέντης Περικλῆς πρὸ ὀλίγου ἐδημοσίευσεν ἐκ τῶν Μαρτίου τοῦ Κρούσιου Σουηδικῶν Χρονικῶν τὰ περὶ Ἑλλήνων Σημειώματα ἐν φυλλάδιῳ, ὡς εὐηρηστέθη ἵνα μοι δηλώσῃ ὁ φίλτατος κ. Ε. Σιδερλίδης καὶ τὸ φυλλάδιον ἀκόμη τοῦ εὐκόλως λησμονήσαντος μου φίλου τούτου πρὸς γιῶσιν παρασχῶν.

(1) Ὁ Legrand ἐν Notice, 87, λέγει «le brave professeur de Tubingue pouissait le philhellénisme jusqu'à la passion».

και βυζαντιδας πριγκιπίσσας και βασιλίσσας ετι σχέσεις ὁμοιως πρὸς τὴν γερμανικὴν Ἱστορίαν ἐχοῦσας, σχεδὸν δὲ φαντάζεται διὰ προώρισται ἵνα γένηται κῆρυξ τοῦ Εὐαγγελίου τῆ Ἑλλάδι. Ὁ μακαρίτης διδάσκαλός μου Ὁθων Κρούσιος, ὁ πολυτίμων, εἰς ὃν τόσα ὀφείλει ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη καὶ ὁ γράφων ἐγὼ αὐτὸς ὅστις μετ' εὐγνωμοσύνης τὴν μέχρι τέλους τοῦ βίου περὶ ἐμοῦ μέριμναν καὶ τοὺς πατρικοὺς ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ ἐπαίνους ἀναμιμνήσκομαι, ἔλεγέ μοι χαριτολογῶν (ὁ Κρούσιος) *wollte ja sie bekehrem*, ἤθελεν ἵνα προσηλυτίση ὑμᾶς. Ἐν *Diarium V*, ὑπάρχει αὐτόγραφος παρτίθτος σημείωσις τοῦ Κρούσιου περὶ ὀνειρου, ἐν ᾧ διαλέγεται μετὰ δύο Ἑλλήνων ἑλληνιστὶ καὶ τοιοῦτό τι φέρεται. Τὸ ὄνειρον (ὄνειρον) εἶδεν *ante 1 diem Febru. 1593*. Ἀλλὰ καὶ περὶ τούτων, διότι περὶ βασιλίδων πρόκειται ἐν ἄλλῃ εὐκαιρίᾳ.

§ 24. Οἱ Ἕλληνες ὀφείλομεν ἐν μιᾷ λέξει εὐγνωμοσύνην τῷ Κρούσιῳ διὰ τὸ ἐνδιαφέρον, ὅπερ ἔδειξε δι' ἡμᾶς παρὰ τῷ κόσμῳ τῶν γραμμάτων, παρ' ᾧ ἦτο ἀρτίγνωτος, ὡς αὐτὸς οὗτος περὶ ἐαυτοῦ λέγει καὶ ἐν σ. 78 τοῦ *VIII* τ. τοῦ *Diarium*(1) καὶ ἀπέδειξε διὰ τῆς μετὰ τῶν ἡμετέρων ἀλληλο-

(1) Τῆ πρόφρονι ἀντιλήψει τοῦ φιλάτου διδασκάλου κ. Γουλιέλμου Schmid κατέχω κατὰ παράκλησίν μου τοὺς ἐξῆς στίχους σημειωθέντας τῆ 28 Μαρτίου τοῦ 1600, Die.... Θ...

Gott erhelle mich in Schwabenland:

Ich erhelle auch das Schwabenland

Und bin auch weit und breit bekannt:

Gott behuete mich vor Schad und Schandt:

Er loese mich aus Todes band

Bring mich ins himlisch Vatterland. Amen.

Τῆ, Χριστέ, σου, ἀεὶ κυβερνώμην χερσί.

Conc. 2 graecè in Templo scripsi.

γραφίας μαθὼν ὅτι ὑφιστάμεθα καὶ κινούμεθα καὶ ζῶμεν ἔθνικῶς καὶ θρησκευτικῶς μεθ' ὅλας τὰς θλιβεράς τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ξένων τὰς πιέσεις. Ἄνευ τοῦ Κρούσιου δὲν θὰ εἶχομεν γνῶσιν τῆς πρὸς τριῶν ἑκατονταετηρίδων ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, τῷ ἔθνει, τῇ καθόλου παιδεύσει καταστάσεως ἐν λεπτομερείαις μάλιστα περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων, περὶ σχέσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Ὁ Κρούσιος ἀπέλασε μεζονος φήμης ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἢ ἐν αὐτῇ ταύτῃ ἴσως τῇ Τυβίγγῃ, ἦν οὐχ ἤττον ἐτίμησε καὶ ὑψωσε παρὰ τὰς φωνὰς καὶ τὰς γραμματικὰς καὶ συντακτικὰς δημοσιεύσεις τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ καὶ εὐφυστάτου συναδέλφου Νικοδύμου Φρισχλίνου (*Frischlin, 1547-1590*) τοῦ Βαλιγγέως πρὸς τὰς ὁποίας δι' ἰδιαίτερων τευχῶν μικρότατα ἀντεπεξῆλθε(1).

Ἐν βιβλίῳ 4ου σχήματος *Martini Crusii longae vi in illustri Academia Tyb. profes. annus aetatis octogesimus Psal: XCI clamavit ad me...* ἐν Τυβίγγῃ τετυπωμένῳ ε

Τοιαῦτα καὶ ἄλλαχού ἀπαντῶσι καὶ ἑλληνιστὶ μάλιστα. Διαθήκη τοῦ Κρούσιου (Original-Testament) τῆς 9 Σεπτεμ. 1603 ἐν 82 σελ. ὀπ' ἀρ. 453 fol: τῆς Landes Bibl ἐν Στουτγάρδῃ, καὶ Διαγώνισμα.

(2) Ἡ μεταξὺ τοῦ Κρούσιου καὶ τοῦ Φρισχλίνου τοῦ «ἑλληνιστὶ Βατραχίου» ἐχθρὰ καὶ μικρὰ πολεμικὴ παρήγαγε πολλὰ βιβλία, περὶ ὧν νῦν οὐχὶ ὁ λόγος. Ὅρα δι' ὅλα τοῦ Strauss, *Leben-Schriften des N. Fr.* ἐν Φραγκφούρτῃ, 1855, VIII+585, 80. Ὁ Κρούσιος τῆς 3 Ὀκτωβρ. 1587 γράφων πρὸς τὸν Weidner ὀλιγόστιχον ἐπιστολὴν λατινιστὶ ἐπάγεται «... ἀλλὰ τινες φίλοι προσποιούμενοι εἶναι, φρισχλινέζουσι. Satis. Ἐρρωσο», ἐν φ. 440 τοῦ cod. Hist. 603 fol: τῆς Βιβλ. τῆς Στουτγάρτης, ἐν ᾧ τῶσαι αὐτόγραφοι τοῦ Κρούσιου ἐπιστολαὶ περιέχονται. Ἰβρβλ. καὶ τὰ ἄλλα λόγια καὶ τὴν κρῖαν, αὐστηροτέραν νομίζω, περὶ τῶν δύο τούτων τῆς Τυβίγγης λογίων ἐχθίστων ἀλλήλοις, διδασκάλου καὶ μαθητοῦ, ἐν Ulrichs, *Einleitung. Hilfs-Disziplin* ἐν Iwan v. Muller... d. Kl. Alterthumsw. I (1892) σ. 75.

chalcographico Celliano, τῷ 1606, ἦτοι μῆνας ὀλίγους πρὸ τῆς τελευταίας αὐτοῦ περιέχεται ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ὀλοσέλιδος ἐν τῇ ὀπισθίᾳ σελίδι τοῦ ἐπιτίτλου φύλλου, ὡς καὶ τὸ οἰκόσημον αὐτοῦ ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τοῦ τελευταίου φύλλου τοῦ δευτέρου τετραδίου (*Insignia M. Crusii*, σπυρ 1606), διότι ἐκ δύο τετραδίων ἐκ 4 φύλλων ἀποτελεῖται τὸ τεῦχος ὅλον.

Ἄμεσως ἐν τῇ πρώτῃ σελίδι τοῦ καιμένου ἐλεγείων αὐτοῦ τοῦτοι λατινιστὶ, ὕπερ καὶ ἑλληνιστὶ (*item graece*) μεταγράφοι ὄνδε·

Νῦν ἐτέον ἐτέλεσσα δρόμον δις τεσσαράκοντα

ὦ πάντιμε Τριῶς, δῶρον ὅσον τὸ τέον!

νῦν ἀγδοηκαστοῦ πρώτοιου τ' ἔτους ἐπιβαίνω·

ὦ πάνσεπτε Τριῶς, θαῦμ' ὅσον εἰμὶ τέον·

αἰὲν ἐν ἀκραιφνεῖ τηρεῖς σὸν πίστεϊ δοῦλον(2)

Αἴρεσις οὐ ποτ' ἐμὸν νοῦν φθοροποιὸς ἔλε

παιδευτᾶς σὺ φύλαττ' ἀγαθοῦς, καλοῦς τε μαθητᾶς,

Χριστοφίλους ἀρχοῦς, χρηστὰ λυκεῖα τ' ἀέλ.

Μηδέ ποτ' αὐθιγῆς μ' ἐστῶτ' ἐπὶ γήραος ἔνρει·

μηδ' ἐνὶ κινδύνοις ἀδρανέοντα(3) λήπης.

Βάκτρον ἐμοὶ μοῦνος, σὺ· μόνος, φίλε ΧΡΙΣΤΕ, σωτήρ·

κἄν ζῶ, κἄν τε θάναο, εἰμὶ, μένω τε τεὸς·

Ἐγδοηκογούτης καλπερ ἐν ὑγείᾳ προαισθανόμενος ταχὺ τὸ μοιραῖον ἐκάλεσεν ὅλους τοὺς Συγκλητικοὺς εἰς πανη-

(1) Τὸ τεῦχος ἀνεῦρον μόνον ἐν τῇ Πανεπιστημιακῇ Βιβλ. τοῦ Μονάχου (4a, P. lat. 510) εἶναι μοναδικόν, σπανιώτατον.

(2) Ἐν τῷ τεύχει, ὕπερ ἀνήκειν αὐτῷ τῷ Κρουσίῳ, ὡς ἐκ τῆς γραφῆς διέγνων, ὁ Κρουσίος ἐν περισελιδίῳ σημειώσῃ σημειοῦναι «σύντροφος ἐγὼ τῇ ἀληθεῖ πίστει».

(3) Ὁ ἴδιος Κρουσίος διορθοῦται ἐν περισελιδίῳ μέρει, ὡς ἡμεῖς σήμερον τὰ τυπογρ. δοκίμια διορθοῦμεν, εἰς ἀ[δρανέοντα].

γυρικὸν γεῦμα, ἀλλ' ἅμα ἐπὶ τῷ αἰσίῳ τοῦ βίου αὐτοῦ σταδίου καὶ ὑπὸ τῆς Συγκλήτου παρεκλήθη εἰς τοιοῦτο.

§ 25. Ὁ Κρουσίος, ὡς καλὸς χριστιανὸς προητοιμασθὴ πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ μοιραίου τέλους μετ' ἰδιαζούσης ἐπιμελείας, ὁ ἴδιος διέταξε τὴν κατασκευὴν τῆς σαρκοφάγου καὶ ἔστησεν αὐτήν, ἠτοίμασε τὸν ἐπιτάφιον λίθον καὶ τὸ ἐπ' αὐτοῦ ἐπιγράμμα(1). Ἐν τῷ ναῷ τῆς Τυβίγγης (*Stiftskirche*) τοῦ ἁ. Γεωργίου εὑρηται ἀνηρτημένη εἰκὼν ἐξ ἐλαιογραφίας, ἐν ἣ φέρεται ἑλληνιστὶ.

Ἐνθάδε παιδευτῆς, Μαρτίνος Κρουσίος εὔδα (sic)

Ἑλλάδος ἐν Τυβίγγῃ, μόνῳ σοί, Χριστέ, πεποιθώς.

Crusius hic recubo, docui qui graeca Tubingae

atque latina diu, Christo spe mixtus in uno.

Ὁ Κρουσίος ἦτο, ὡς ἐν ἐπιγράμμασι λατινιστὶ μετὰ τὸ 1600 φέρεται, πράγματι *nostraeque Lux Academiae*

§ 26. Καὶ χαίρω ὅτι ἐμοὶ τῷ ἐκ Βυζανίου καὶ τῆς Τυβιγγίας Ἀκαδημίας διδάκτορι ἐπέπρωτο ἵνα διὰ τῆς μικρᾶς μου ταύτης πνευματικῆς εἰσφορᾶς καὶ τῆς Πατριαρχικῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς γένωμαι ἐν οὕτω στενοῖς καιροῖς μετὰ αἰῶνας ὅλους εὐμνήμων ἐπαινέτης τοῦ ἐξόχου ἑλληνιστοῦ καὶ φιλέλληνος καθηγητοῦ **Μαρτίνου τοῦ Κρουσίου** καὶ ὅτι ἐσπούδασα ἀπὸ ἐτῶν τριάκοντα καὶ πλέον ἵνα μνημονεύων τὰ τοῦ Κρουσίου καὶ τὰ περὶ αὐτοῦ γνωριμότερα ἡμῖν τε τοῖς Ἑλλήσι καὶ τοῖς Γερμανοῖς ἀκόμη κατὰ τὸ δυνατὸν καταστήσω. Ὁ Κρουσίος ἔγραφε τῷ οἰκουμένικῳ πατριάρχῃ Κρ Ἰερραμῆ τῇ 20 Μαρτίου τοῦ 1575 ὅτι ἔγραψε «**Κηολις καὶ Τυβίγγῃ χριστιανικῆς ὑποδοξίας καὶ ἀγά-**

(1) Ὁρα ἐν Westermayer...Die Grabdenkmaeler zu St. Georg in Tuebingen, Tub: 1912 σ. 207-209.

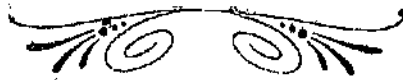
πης δεσμῶ συνδεῖσθαι», (*Turcoogr.* 424). Καὶ ἐγὼ γράφω τὸ ὀλίγα ταῦτα εὖχομαι ἵνα συνιέλῃσιν εἰς τὸν πνευματικὸν σύνδεσμον τῶν υδάτων τοῦ Κερατίου καὶ τῶν τοῦ Νέκκαρος, οἱ δὲ ΚΠολῖται μὴ ἐπιλανθάνωνται τῆς φιλελληνίας καὶ χριστιανικῆς καρδίας τῆς Ἀκαδημίας τῆς Ἑυβίγγης, ἣν ὁ φίλατος ἐν αὐτῇ διδάσκαλος καὶ συμπαθέστατος *W. Schmid* ἐν ἀφιερωτικῇ πρὸς με ὑπομνήσει καὶ ὑποκαρδίῳ εὐχῇ ἐπίτηδες ἐμοῦ χάριν *Κρουσιούπολιν* καλεῖ οὐχὶ ἄνευ λόγον.

Ἐπέγραψον τῇ 21 Μαΐου 1921,

*ὑπὸ τὰς κλιτύς τοῦ πέμπτου λόφου, ἐν ᾗ ἡ Μ. τοῦ Π. Σχολῆ
ἐν Φαναρίῳ ΚΠόλεως.*

Β. Α. ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ

ὁ φιλοκρούσιος (1)

(1) Τῷ κοσμητικῷ τούτῳ ὁ Κρούσιος ἐκάλεε τοὺς ὑπηρετοῦντας αὐτῷ φίλους, ὡς ἐγὼ μετὰ ὑπερτριακοσιετῆ περιόδον τῇ ἀγαθῇ αὐτοῦ μνήμῃ νομίζω νῦν ὅτι δικαιῶμαι ἔν' ὀνομάσω καὶ ἐμὲ αὐτόν.

ΕΠΙΜΕΤΡΟΝ

I

Ἴσον τῆς τοῦ Ζυγομαλά (πρβλε σ. 20) πρὸς τὸν Λεοντόνυχον ἐπιστολῆς.

Ἐν Χριστῷ ὑγιαίνειν.

Ἐδεξάμην τὴν σὴν ἐπιστολήν, γενναιότατε, Ἰανουαρίου α', ὅτε ἐπανῆλθον ἀπὸ Πελοποννήσου ὅπου μῆνας ζ' διέτριψα, πραγμάτων χάριν ἐκκλησιαστικῶν καὶ, ἐπεὶ ἀπὸ τῆς ὀδοιορίας ἀσθενῶν πρὸς ἡμῖν: νῦν μόνον τῇ κς' τοῦ αὐτοῦ ἀποκρίνομαι. Δύξα τοίνυν Χριστῷ βασιλεῖ, τῷ σώσαντί σε καλῶς εἰς τὴν πατρίδα.

Νῆσος λεγομένη Χάλκη, ἀντικρὺ Κωνσταντινουπόλεως ἔχει μοναστήριον, (1) οὗ ἐν βιβλιοθήκῃ λέγεται καὶ τὸ Εὐναπίου ἐμφέρεσθαι βιβλίον. Διὸ μετὰ μῆνα, τὸν ἤδη ἐρχόμενον Μάρτιον, ἐκεῖ αὐτὸς ἀπελεύσομαι διὰ σὴν χάριν καὶ ἀναθεωρήσας τὰ βιβλία, εἰ εὕρησω, ἢ πέμψω σοι, εἰάν μοι δῶσιν, ἢ μεταγραφῆναι ποιήσω, ἢ τὸ δυνατόν ἐξοικονομήσω καὶ ἔξεις

(1) Τῆς Ἀγίας Τριάδος, τοῦ Ἑσάπτρου. Περὶ τῆς Χάλκης καὶ τῆς Βιβλιοθήκης, ἣν συνέστησε ὁ πατριάρχης Μητροπόλεως ὁ ἀπὸ Καισαρείας, ἐπεμψεν ὁ Ζυγομαλάς Ἐκθεσίαν πρὸς τὸν Κρούσιον. Ταύτην εὐρὼν ἀπέστειλα εἰς τὸν Logrand, ὅστις παρασυνήψε ταύτην ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ βίου τῶν Ζυγομαλάδων (1889).

Ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος κ. Ἀθηναγόρας ἐκ νέων ἐρευνῶν πατήσας ἀληθῶς ἐξέδωκε τεύχος ὀλόκληρον περὶ τῆς χαλκίτιδος ταύτης μονῆς καὶ τῆς Βιβλιοθήκης αὐτῆς.

ἀπόκρισιν μετὰ τοῦ κυρίου σεκρεταρίου, ὅς, ὡς ἤκουσα μετὰ τρεῖς μῆνας ἔχει ἀπάσαι τῶν ὧδε καὶ πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν. Ἦκουσα οὐδὲν ἕνεκα τῶν ἐμῶν φίλων τῶν σοφῶν ἀνδρῶν, κυρίου Μαρτίνου Κρουσίου, κυρίου Στεφάνου Γερλαχίου καὶ κυρίου Σολομώντος. Ὅθεν ἀξιῶ δῆλωσάν μοι περὶ αὐτῶν ποθῶ γὰρ μαθεῖν ὑγίαν αὐτῶν καὶ εὐτυχίαν.

ἀπὸ ΚΠόλεως ἀφ᾽στ.

II

Τῷ ὀσιωτάτῳ κ. Μαξίμῳ Μαργουνίῳ τῆς τῶν Κυθήρων γήσου Ἐπισκόπῳ, αἰδημόνως δοθείη.

Ἐν Χῷ χαίρειν. (πρβλε σ. 54)

Μεθ' ὅσης δύναμαι αἰδοῦς, δέσμαι σου, ὀσιώτατε κύριε Ἐπίσκοπε, αἶ μοι τίμιε, ἵνα τὸ ἐνταῦθα ἐγκεκλεισμένον γράμμα, εἰς τὴν Νέαν Ρώμην πρὸς τὸν Ζυγομαλᾶν Θεοδόσιον, τὸν βέλτιστον καὶ δύστηνον (ὡς οὐκ ἂν δεοί) ἀνδρα διαπέμψῃς, ὡς ἂν δυνηθῆς ἀσφαλέστατα καὶ τάχιστα. Διαφέρει γὰρ πολὺ πρὸς ἐκεῖνον οὕτω διακομισθῆναι. Ἦν τε ἀπόκρισις παρ' ἐκείνου ἤξη, αὐτὴν πέμψειέ σου τὸ ἀξίωμα μὴ ἀπρὸς ὑμῶς πρὸς κν Δαβίδ τὸν Αἰσχέλιον, κοινὸν ἡμῶν φίλον *Includa tua rever: Dias in literas ad D. Davidem Horschelium; qui deinde ad me mittat*: ἐγὼ δὲ ἀνθυπηρεῖν σου τῇ ὀσιότητι τὰ δυνατὰ ἔτοιμος. Τίς νῦν πατριαρχεῖ; Τίς τὴν Ἀλεξανδρείας Αἰγύπτου Ἐκκλησίαν καθυπέταξε τῷ ἐν τῇ Πολιτῆ Ρώμῃ ἀρχιερεῖ; οὕτω γὰρ γενέσθαι ἀκούομεν. Ἄρα ὁ πάπας καὶ πατριάρχης Μελέτιος; Ἐρρωσο, τιμώτατε, καὶ γλυκέων σου γραμμάτων ἡμῖν μεταδοῦναι ἀξίωσον.

Ἐκ Τυβίγγης τῇ κδ' Ἀπριλίου τοῦ αφ'θ' ἔτους.

Μαρτίνος ὁ Κρούσιος.

III

Τῷ σοφωτάτῳ κυρίῳ Θεοδοσίῳ τῷ Ζυγομαλῆ τῆς ἐν Κων/πόλει Ἐκκλησίας Χοῦ πρωτονοταρίῳ

Ἐν τῷ Σωτῆρι χαίρειν.

Τίμιε κε Θεοδόσιε, πέντε ἐπιστολάς ὑπὸ σοῦ ε' νοεμβρίου αφ'ζ (1597) πρὸς ἡμᾶς γραφείσας, ἐγὼ σχεδὸν ἔτει ἐνὶ καὶ ἡμίσει ὕστερον τῇ ιβ' ἀπριλίου τοῦ νῦν αφ'θ' ἔτους (1599) ἐκομισάμην ἀσφραγίστως καὶ ἀπίστως, οὐκ οἶδα ὑφ' οὗ πεμφθείσας. Ἠχθίστην οὐ μετρίου ἢ μὲν δὴ τῷ Κῳ Στεφάνῳ τῷ Γερλαχίῳ ἐπιγραφείσα οὐκ ἠνέχθη: αἱ δὲ ἄλλαι τὸν ἀριθμὸν πέντε. Ὁ μὲν κ. Ἰάκωβος Ἀνδρέου πρώην καγκελλαρεύσας πρὸ θ' ἔτων ἀπέθανε: καὶ ὁ θεοσεβέστατος ἡμῶν ἀρχων ὁ κ. Λουδοβίκος πρὸ σχεδὸν ἕξ ἔτων λαμπρότατος τῆς Οὐίτεμβεργίας καὶ Τεκκίας δούξ. Πολλῇ τῶν πραγμάτων μεταβολῇ ἐν τούτοις τοῖς ἔτεσιν, ἡ δὲ θεοφρούρητος ἐκκλησία καὶ ἀκαδημία ἡμῶν, χάριτι Θεοῦ ἔτι διαμένει πόλεμοι φοβεροὶ ἐν Ἀνατολῇ καὶ Δύσει. Τῇ μὲν τοῦ Ἀγαρηνοῦ, τῇ δὲ τοῦ Ρωμαίου Ἀντιχρίστου ἡμῖν θυμομαχοῦντος καὶ ἐφεδρεύοντος. Δίαν δὲ ταῖς σου δυστυχίαις λυπούμεθα καὶ οὐκ ἔχομεν τι ἂν πράξωμεν.

Ἄλλὰ δῆλον ἡμῖν γένοιτο, εἰ ἄρα ἔτι (ὡς ἡμῖν ἐλπίς) ἐπὶ γῆς σὴν πῶθινότητι: εἴ τις μετὰ πατριαρχικοῦ συστατικοῦ καὶ μετὰ σῶν ἐπιστολῶν δεῦρο ἔλθοι (ὡς πολλάκις πρότερον ἐγένετο) εὐθὺν τι ἂν τῶν εἰς πόθον σου, γένοιτο. Νῦν δὲ ἀπιστία λίαν τῷ κόσμῳ ἐπιπολάζει, καὶ μεσολαβούμεναι ἀρπάζονται αἱ βοήθειαι: πολλάκις ἀπὸ 12 ἔτη καὶ ἀνωτέρω πρὸς ὑμᾶς ἐπέστειλα καὶ τὰ γράμματα τῷ Φιλαδελφείας

εἰς Βενετίαν ἐπεμψα, ἀλλ' οὐδὲν ὄρω σοι καταπεμφθέν. Νῦν δὲ σπλαγχνιζόμενος ὑμῶν, οὐ παύσομαι τῷ Θεῷ ὑπερεντυγχάνων. Δύο δὲ νῦν πρὸς σε ἐπιστολὰς γέγραφα μίαν διὰ τοῦ Φιλαδελφείας ἐτέραν δὲ διὰ τοῦ κ. Μαργουνίου Καὶ ὁ Μαργούνιος, ἐὰν ἀντεπιστείλης, ἀσφαλῶς δύναται ἐκ Βενετίας εἰς πόλιν Αὐγούστιαν Οὐϊνδελίκων 19 μίλια τῆς Τυβίγγης διέχουσαν διαπέμπειν πρὸς κύριον Λαβίδ Αἰσχέλιον (τῆς Ἀνναίας αὐτόθι Σχολῆς ἢ παιδευτηρίου ρέκτορα ἦτοι προστάτην). καὶ οὗτος πρὸς ἐμέ. Ἀσπάζομαι ἐγὼ καὶ ὁ κ. Γερλάχιος, σέ τε καὶ τοὺς σοὺς ἀνίας φιλήματι ἁγίῳ. Γράψον τι καὶ ἱστορικόν. Τί τὸ ὄνομα τοῦ πενθεροῦ καὶ τῆς πενθερᾶς σου καὶ τοῦ πέμπτου τῶν φιλιτάτων σου παιδίων;(1) τι τὸ ὄνομα τοῦ νῦν πατριαρχεύοντος καὶ τοῦ πρωτονοταρίου; Τέρομαι τὰ τῶν ἀγαπητῶν εἰδώς· οὕτω τε μᾶλλον εἰς τὸ προσεύξασθαι ὑπὲρ αὐτῶν διεγείρομαι· ὡσπερ νῦν ἔτι καθ' ἡμέραν περὶ παντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ προσεύχομαι ἵνα εἰς τὴν ἀληθινὴν θεογνωσίαν καὶ χριστογνωσίαν ἐπιστραφῶσιν.

Ἐρρωσο, τιμία κεφαλή, καὶ ἡμῶν μεμνημένος διατέλει:

ἀπὸ Τυβίγγης, τῇ κδ Ἀπριλίου αἰ40.

(1) Μετὰ τὴν ἐπιστολὴν ἔπεται θεολογικαὶ τινες παρατηρήσεις καὶ παράπονα ὅτι ἀδύνατον ἢ συμφωνία περὶ ὧν ἄλλοτε. Ἐἶτα ἔπεται: «Τίς ἢ ἡλικία σοῦ, τῆς συζύγου κυρίας Εἰρήνης, σήμερον;»

IV

Τῷ σοφωτάτῳ κ. Θεοδοσίῳ τῷ Ζυγομαλῷ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ΧϞ' Ἐκκλησίας, πρωτονοταρίῳ(1)

Ἐν ΧϞ' ἸϞ' χαίρειν

Ἄγιε κύρ. Θεοδόσιε· ἔγραψας τῇ ε' νοεμβρίου αἰ45 (1597) ἕξ ἐπιστολὰς· α') πρὸς κν Βαρθολομαῖον, Καίσαρος πρεσβευτήν· β') πρὸς καγκελλάριον Ἰάκωβον γ') πρὸς κν Ἀνδρέου (οἱ ἄμφω εἰς καὶ ὁ αὐτός, εἰσι· δηλαδὴ ὁ Ἰάκωβος Ἀνδρέου καγκελλάριος)· δ') πρὸς κν Στέφανον (ἦτις οὐκ ἦλθε πρὸς ἡμᾶς)· ε') πρὸς κν Σιωπικόν· στ') πρὸς ἐμὲ τὸν Κρούσιον. Ἐδεξάμην ἐγὼ πάσας, παρεκτός τῆς τοῦ κ. Στεφάνου, τῇ ιβ' τοῦ νῦν αἰ40 (1599) τρέχοντος ἔτους Μῆν Ὀφθ καὶ πάσας ἀπίστως πεμφθείσας (οὐκ οἶδα ὑπὸ τίνοσ) καὶ ἐπιλελυμένας, ἀνευ σφραγίδων. Ὡ τῆς κακίας. Τίς, ὦ, φῦνι ἐπιδεδώκει; οὕτω καὶ τὰ ἐμὰ γράμματα, ἃ, πολλὰ ἐν διαφόροις χρόνοις εἰς Βενετίαν ἐπεπόμψην, ἀπὸ δώδεκα ἐτῶν, καὶ πρὸ αὐτῶν ἀπόλονται, οὐ κομισθέντα πρὸς σέ. Οὐκ οἶδα δὲ ποῦ νῦν τὸν βίον ποιεῖται ὁ Βαρθολομαῖος καὶ ὁ Σιωπικός ὁ δὲ κς καγκελλάριος, τῷ 1590φ ἔπει εἰς τὴν ἀμίμητον ζωὴν ἐξεδήμησεν, ὡσαύτως καὶ ὁ κς Σνέπριος(2) ἔλεγον δὲ καὶ ἐμοὶ πρὸ ἕξ πού ἐτῶν Ἕλληνας ὡς καὶ ἡ κυριότης Σοῦ πρὸς

(1) Diarium, VII 277. Ὁ Κρούσιος ἐν τῇ ᾗς τῆς σελ. 271 σημειοῦται: hanc epistolam inclusi in literas, quas ad Max. Margunii scripsi. Τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Μαργούνιον ταύτην ἔχει κατωτέρω ἐν ἄλλῃ σελίδι τὸ χειρόγραφον.

(2) Ὁ Ἰάκωβος Ἀνδρέου, σπουδαιότατος θεολόγος κλ: † 1590. Ὁ Σνέπριος πρὸ αὐτοῦ,

τὸν Σωτήρα Χριστὸν μετέστης. Ζῆς δ' ἔτι καὶ νῦν, ὡς ἐλπίζω, χάριτι θείᾳ. Ἄλλὰ γράψον τοῦτο, ὡς ἂν δυνηθῆς τάχιστα, ὡς ἂν εἰδῶμεν· λίαν γὰρ περὶ σοὶ φροβούμεθα. Ὀδυνώμεθα δ' ὀλοφύχως τὴν περὶ ὑμῶν ταλαιπωρίαν γνόντες, καὶ τοῦ Θεοῦ δοημέραι περὶ ὑμῶν δεόμεθα. Εἰ δὲ καὶ προθύμως ἂν βοήθειάν τινα ποιούμεθα, πολὺς ὁ κίνδυνος ἐν ὁδοῦ αὐτὴν ὑπὸ δυσσεβῶν καὶ ἀδίκων ἀνθρώπων, ὧν ὁ κόσμος πλήρης, μεταξὺ πεμπομένων ἀρπασθήσεσθαι διὰ σήμερον ἡμῖν τὰ περὶ ὑμῶν, ὡς ἔχει. Συμφέρει δ' ἂν καὶ πατριαρχικὸν γράμμα τοῖς σου γράμμασι συνάπτεσθαι καὶ δεῦρο ἔρχεσθαι: Ἐρωσο, ᾧ θείᾳ καὶ φιλιτάτῃ κεφαλῇ πανοικί ὑπ' ἐμοῦ ὡς καὶ τοῦ κ. Σεφράνου τοῦ Γεραχίου φιλαδέλφως καὶ συμπαιθῶς ἀσπασθεῖς.

Ἐκ Τυβίγγης τῆ κγ' ἀπριλίου, ἔτους τοῦ 1599'

Μαρτίνος ὁ Κρούσιος

ἀεὶ περὶ σοῦ τῷ Θεῷ ἐντυγχάνων

✓ (Περὶ σελ. 43).

Octava Constantinopolin Scriptio

18 April. 76

Τῷ παναγιωτάτῳ καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ κυρίῳ Ἱερεμίου, ἀρχιεπισκόπῳ ΚΠ, Νέας Γόμης, κυρίῳ σεβασμιωτάτῳ.

Ἐν Χριστῷ χαίρειν.

Τὴν τιμιωτάτην τῆς ἀγιότητός σου ἐπιστολήν, παναγιώτατε καὶ αἰδεσιμώτατε κύριε πατριάρχα, τῆ 15 Νοεμβρίου τοῦ φθιάσαντος ἔτους, ἐκ τῆς Κωνσταντινου κοινῇ πρὸς τε τὸν κύριον Καγκελλάριον Ἰάκωβον τὸν Ἀνδρέου καὶ πρὸς

ἐμὲ Μαρτίνον τὸν Κρούσιον γραφείσαν, ἐδεξάμην ἐγὼ Κρούσιος ἐν Τυβίγγῃ τῆ ιι' μηνός Ἰανουαρίου τοῦ νῦν τρέχοντος ἔτους(1), σὺν μεγάλῃ χαρῇ, ὡς εἰκὸς ἐκ πόλεως ἐλθοῦσαν τῆς ὀνομαστοτάτης καὶ οὕτω πόρρω ἐντεῦθεν ἀπεχούσης καὶ ἑλληνικὸν ἐμοὶ φιλιτάτον γένος ἐχούσης καὶ (8 μέγιστον) ποιμνιον Χριστῷ προσκείμενον σὺν ποιμένι θεοφιλεστάτῳ φυλακτούσης· ἦν ἐπιστολήν τιμῆς ἔνεκεν ἐφύλαξα, ὡς εἶχεν, ἐπεσφραγισμένην, ἕως ἂν ἐπανέλθοι ὁ καγκελλάριος, τότε τῶν γείτονός τινος τοπάρχου ἐκκλησιῶν, κλεύσει αὐτοῦ, ἐπισκεψιν ποιούμενος. Ὡς δ' οὖν εὐτυχῶς (τῷ Θεῷ χάρις) ἐπαυρήλυθε· τότε μετὰ τῆς προσηκούσης αἰδοῦς αὐτὴν ὁμοῦ ἄμφω ἀνέγνωμεν καὶ χαρᾶς ἐπλήσθημεν οἷος εἰκὸς τοὺς προσηνεστάτης ἀποκρίσεως ὑπὸ τοῦ τηλικούτου τῶν ἐκεῖ χριστιανίδων ἐκκλησιῶν προβούλου ἀξιωθέντες. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐν τῇ ρωμαίᾳ ἀρχῇ αὐτίκα τις ἄλλος ἐπιφανέστατος καὶ δυνατὸς ἄρχων ἐπὶ διαχειρίσει ἐκκλησιαστικῶν πραγματικῶν (sic) καὶ αὐτὸς τὸν καγκελλάριον μετεκαλέσατο, αὐτὸς, κλεύσαντος τοῦ φιλοχρίστου τοπάρχου ἡμῶν Λοδοῦκου,(2) πορεύεσθαι ἐπειγόμενος, ἐμοὶ τὸ πρὸς τὴν ἀγιότητά σου ἰεῶς ὑπὲρ

(1) Ἡ τοῦ πατριάρχου ἐπιστολή, εἰς ἣν πρόκειται ἡ ἀνέκδοτος αὕτη ἀπάντησις, εὑρεθῆται ἐκδεδομένη ἐν τῇ Turcogr: 440-441, φέρουσα ὄμως ἡμερομηνίαν 16 Νοεμβρίου σὺν 16. Ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ εὐρον λατινιστὶ σημειῶσιν τοῦ Κρούσιου: *totia epistola manu Patriarcha scripta fuit auff einem ganzen bogen* ἦτοι ὅλη ἡ ἐπιστολή ἐπὶ ἑνὸς δλοκλήρου φύλλου γεγραμμένη ἦτο ἰδιόγραφος τοῦ πατριάρχου. Αἱ ἡμερομηνίαι ὡς ἐν τῷ κώδικι.

(2) Ἡμερῶν τῆς Βυρτεμβέργης. Ὅρα περὶ τῆς ἀποστολῆς ταύτης ὀλίγας λέξεις ἐν τῇ «Ἀποκρίσει τῶν Τυβιγγαίων θεολόγων» πρὸς τὴν πρώτην τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Ἀπόκρισιν, ἦτοι *Acta et Scripta Theol. Wirtemb: et Patr: σελ. 147.*

ἀμφοῖν ἡμῶν ἀποκριτέον ἀνέθετο. Ἵστω οὖν ἡ τιμιωτάτη ἀγιότης σου τὴν αὐτῆς ἐπιστολὴν εὐσεβείας τε πρὸς Θεὸν καὶ πατρικῆς στοργῆς πρὸς ἡμᾶς γέμουσαν ἡμῖν ἀσπαστοτάτην γεγονέναι καὶ τὴν ἀπόκρισιν αὐτῆς, τὴν πρὸς τὰ κεφάλαια τῆς θρησκείας ἡμῶν, ἕκ τε τῶν θεοπνεύστον Γραφῶν καὶ τῶν χαριέστατα καὶ φιλοφρονέστατα ὅσον οὐδέποτε πεμψθησομένην μετὰ γλυκυτάτου ὑψ' ἡμῶν ἡμέρου ποθεῖσθαι. Οὐδὲ γὰρ περὶ τοῦ Θεανθρώπου, ὅς ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ ἐπὶ τὴν σωτηρίαν ἐστὶ, διαφωνία ἀνά μέσον ἡμῶν τε καὶ ἡμῶν ἐστιν, ἀλλὰ συμφωνοῦμεν, ὥστε χρηστὰς ἡμῖν ἐλπιδας μεγάλων ἐκατέρωθεν ἀγαθῶν οὖν τῷ σωτῆρι φάναι, ἐγγενέσθαι.

Ἐπειδὴν δὲ κομισάμενοι, τοῦ Θεοῦ διδόντος, ἀπηρτισμένην τὴν ἀπόκρισιν ὤμεν, μετὰ πάσης ταπεινότητος καὶ αἰδοῦς τὴν ἡμετέραν γνώμην φανερώσομεν, ὥστε τῇ ἀγιότητί σου καταθύμιον, ἢ γουν οὐκ ἀποθύμιον, σὺν Θεῷ ἕσεσθαι τὴν ἡμετέραν ἀπόκρισιν, ἐλπίζειν. Καὶ μέντοι καὶ τοῦ μὴ μεταμέλειν μήτε τῇ σου ἀγιότητι, μήτε τοῖς αἰδεσιμωτάτοις μητροπολίταις καὶ τοῖς ἄλλοις αὐτίθι ἱερωιάτοις τοῦ σωτήρος ἡμῶν ὑποφήταις, τῆς φιλοχρίστου ἡμῶν ἕνεκα φιλοπονίας καὶ καμάτου ἡμῶν ἐπιμέλειαν ποιησόμεθα τὴν ἀνδεχομένην. Καὶ ταῦτα μὲν νυνί, ἐπὶ τοσοῦτον. Ὁ δὲ Χριστὸς Θεός, ὁ πάντας ἀνθρώπους εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ἐλθεῖν καὶ σωθῆναι θέλων, φιλοκτιρόνως εὐδοάσειεν, ὃ ἐν τῷ πανσέπτῳ αὐτοῦ ὀνόματι ἐνεστησάμεθα πρῶγμα τῶν πολλαχῶς καὶ ποικίλως, θλιβομένων ὑπερασπίσειεν ἐκκλησιῶν. Καὶ τέλος ἡμᾶς πάντας, ἐκ τῆς ταλαιπωροτάτης ἐπιγείου ἐξορίας, εἰς τὸ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀποτεταγμένον μακάριον πολιτεῖμα καταγάγοι: χάριτι τοῦ φιλανθρώπου υἱοῦ, ᾧ καὶ ζῶντες καὶ θανόντες ἐμμενοῦμεν.

Ἐρρωσο, παναγιώτατε πατριάρχα, κύριε σεβασμιώτατε: οἷς ἐνέχη πόνοις καὶ φροντίσιν ὑπὲρ τῶν ποιμνίων, εἰς Θεοῦ δόξαν ἐξαρκούμενος διαφέρειν καὶ τὴν πατρικὴν σου διάθεσιν εἰς ἡμᾶς καὶ μετὰ ταῦτα τηρῶν διατελεῖν προφρόνως ἐξιοίης.

Ἐκ **Τυβίγγης** τῇ **ιβ'** μηνὸς Ἀπριλίου, ἐν ἔτει τῆς σωτηρίας 1576.

Ἐπὶ **Ἰακώβου** τοῦ Ἀνδρέου, θεολόγου ἐν **Τυβίγγη**, τῆς Ἐκκλησίας πραιποσίτου καὶ τῆς Ἀκαδημίας καγκελαρίου καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ: **Μαρτίνος** ὁ **Κροῦσίος**, τῆς λατινίδος καὶ ἐλλάδος γλώσσης καὶ παιδείας ἐνταῦθα διδάσκαλος.

ΔΙΟΡΘΩΤΕΑ

Σελ.	στίχ.	ἀνάγνωθι
8	13	ἐμαυτῆτευσε
17	—	§ 7.
25	21	ἐκκλησιαστικῆ.
39	30	προέλαβε
42	24	φῶς, (οὐχὶ φῶς)
43	—	§ 19
58	10	ἀπὸ τῶν

B.

VITA MARTINI CRUSII

Ὁ βίος τοῦ Κρουσίου βαίνων μέχρι τοῦ ἔτους, καθ' ὃ υπέγραφεν αὐτὸν εἶναι αὐτόγραφος ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν ἀπάντων τοῦ Ἀριστοτέλους (*Basileae, MDL, fol*) ἐγγεγραμμένος. Τὸ βιβλίον ἀνήκεν εἰς τὸν Κρούσιον, ὅστις, ὡς γνωστὸν ἰδιαιτέραν στοργὴν πρὸς τὸν Σταγίρειτον φιλόσοφον ἔτρεφε, εἶναι δὲ κατάφορον σημειώσεων καὶ ἐξηγήσεων ἐν τῷ κειμένῳ οὐτῷ καὶ τοῖς περισελίδιαις τόποις. Τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ πρώτου τόμου ἐπέρανε τῇ 13 Φεβρ. 1573, ὅλον δὲ τὸ ἔργον «*absolui die 15 Oct: 1573, die Jovis domi mea muro oppidi contiguae, infra domum Universitatis, Tybingae, M. Martinus Crusius Tybingae utriusque linguae professor. Τῷ Θεῷ δόξα*». Ἐν τῇ τέλει τοῦ βιβλίου, ὅπερ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς Τυβίγγης ὑπ' ἀρ. καὶ γρ. *Cd885a* φυλάσσεται(1) εὑρεται προσκεκολλημένη εἰκὼν τοῦ Κρουσίου χρονολογίας 12 Σεπτ. 1575 καὶ παρ' αὐτῇ ἄλλη κεχροματισμένη.

Ὁ Κρούσιος ἠεροῦτο τακτικῶς τῶν περὶ τοῦ Ἀριστοτέλους παραδόσεων τῶν εἰδικῶν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ συναδελφῶν αὐτοῦ, ἰδίως τοῦ *Scheyk* Ἰακώβου(2) οὗ ἡ περὶ τὸν Ἀριστοτέλη μάθησις καὶ διδασκαλία μεγάλην τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἐντύπωσιν ἐν Γερμανίᾳ ἐνεποίησιν. Ἄλλοτε περὶ τοῦ Ἀριστοτελισμοῦ τούτου.

(1) Τὴν ἐκδοσιν οὕτως ἔχουσαν κατὰ τύχην ἐπέδειξα τῷ κατὰ τὰς μελέτας μου ἡμέραν τινα παρατυχόντι ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ φιλοφρονεσασίῳ καθηγητῇ τοῦ Π. κ. *Gundermann*. Οὕτως ἀμέσως διέταξε τὴν ἐκδοσιν ταύτην ὡς χειρόγραφον ἵνα φυλάττωσιν (*als Manuscrip zu betrachten*) ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ.

(2) † 1587 φιλόλογος, φιλόσοφος, ἱατρὸς ἀριστοτελικώτατος ἀναπαύεται ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγ. Γεωργίου. Πρβλ. περὶ αὐτοῦ τὰ ἐν *Germanogr: 170*.

M. MARTINUS CRUSIUS BOTESSTEINANUS

Natus sum Martino Kruasio Botessteiano (sub Epatu [=Episcopatu] Babeuengico) et Maria Magdalena Trumerina Xcensi(?) anno 1526 bidum ante S. Matthaei diem die septemb 19. Pater concionator, me domi litteris bene instituit. Ulmae scholam frequentavi 1540 usque 1545. Parentis vero bello Smalcaldico, lucenhausae Ulmensium, multa passi. Inde Hofam Varisc. et Ambergam profecti. Argentorati multos annos fui, praesertim studiorum inspector Philippo et Antonio fratribus à Waeter(?) Stunnij discipulus. Memmingae, in Algoia, scholam rexi 1554 usque 1559, semper matrem priam (patre 1554 mortuo Schlychtae prope Ambergam) mecum habens, fidelissimam economam. Uxorem primam, sibyllam Gronerinam Suazanam, Memmingae 1558 duxi, nuptias in Maio celebrans. Tybingae professor utriusque et praeceptor adolescentum principis nostri nobilium in Academia 1559 mense Aug: factus sum, habitans in monasterio Franciscano usque 1571. Eodem 1559 die Aug: 9 creatus fueram Mgr. Sibylla 16 Aug. 1561 mortua, secundam uxorem duxi, Catharinam Jacobi Vogleri, civis Tybing: Aromatarij, filiam 1563 mense Maio. Deinde 1566 mense novembr: hac uxore et mea matre et filiola mortuis, cum ego Basileae amplius 14 septimanis fuisset, luctui cedens

(1) Τί σημαίνεται ἀγνωσθ. Ἐν *Turcogr: σ. 505*, ἔνθα βιογραφία ἑλληνιστί, ὡς εἶπον, ἀναφέρεται *Ξεχθον*. Δὲν ἐξετάζω.

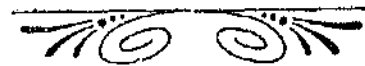

et Academia pestem Esslingam recessisset: ego eodem veniens tertiam uxorem mense Aug: 1567 duxi, Catharinam (tertiam virginem) Urbani Vetscheri, senatoris ibi, et Constantiensis procuratoris filiam nondum 19 annos execatam. Et cum in omnibus his matrimoniji plurimos convictores abucrim, tandem, 1571 me eis abdicavi cum Academia denuo pestem Esslingam fugiens. Jam is(?) 14 April 1574 (ante triennium propria domo, invenibus versus Nicerram fl: contigua sub domo universitatis empta), cum hac uxore et 3 liberis commode vivo: lectiones 2 obiens in die 1, Homeri aut Thucyd. 2, Orationum Ciceronis. Strenuo domus me philosophantem, praesertim in Graecis habet. Sed et in templo sedens Graece conciones excipio: quas iam per decennium ultra 1600 collegi. Scheccio philosopho, compatri et praeceptori meo, plane devinctus sum. Duos theologos, cancell: Jac: Andreae, Jac: Herbrandum, Theod: Suacepium, John Brentium colo: et ceteros doctores professores. Collegas (sacriatatis philosophicae) meos, Joan. Mendlinum, Georg. Lieblerum, Georg. Hitzlerum, Samuellem Hailandum, Philip: Apianum, D. observo et diligo. Conservet veram religionem nostram et Scholam cum opt[imo] principe tut. Deus per Christum contra papistas et omnes tyrannos ditissime: et liberet nos fame; qua iam ditius triennio laboramus durissima. Postea 1576 maiorem domum emi 19 Juli 1500 fl. [floreni] (in qua nunc habito) cum horreo, fere apud portam Luschnaniam(1) e regione domus S. Virginis. Item. 1573 Gerlachio Constantinopolim descendente patriarchat Hieremiae Graece scripsi, deinde

(1) Σήμερον Lust(e)nav Thor, παρά τὴν Τυβίγγην.

Zygomalis(1) et aliis per annos sequentos: et saepe litteras ab eis accepi. Patriarchae miserunt Theologi mihi libros, de religio ne nostra vera, a me Graece conversos. His annis etiam hodiernam linguam Graecam, e Constantinopoli, Venetiis, et graecis captivis, Tybinguae λύτρα quaerentibus didici: Ante multos annos, etiam Italian et Gallica linguis perceptis. Et 1580 in hyeme, Philadelphiae Archieps [= Archiepiscopus] Gabriel, e Venetiis mihi respondit Graece: et Franciscus Portus filiusque ejus Aemylius e Geneva.

Περαιτέρω τὰ τοῦ βίου αὐτοῦ δὲν ἔγραψεν, ἤτοι δὲν συνεπλήρωσεν, οὐτ' ἐγὼ ἐκτείνομαι. Ὅρα σημ. 1ην τῆς § 1.

(1) Ὑπερνοῦ ἀμφοτέρους τοῦς Ζυγομαλάδας, τὸν πατέρα Ἰωάννην καὶ τὸν υἱὸν Θεοδόσιον.

ΙΩΑΝΝΟΥ Η. ΚΑΛΦΟΓΛΟΥ

ΤΟ ΑΥΤΟΚΕΦΑΛΟΝ ΤΗΣ ΙΒΗΡΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Ἄφ' ἧς ἡμέρας οἱ Ἰβήρες τὴν καταγωγὴν ἱεράρχαι ἐπὶ τῆς Ρωσικῆς ἀκόμῃ κατοχῆς τοῦ Καυκάσου, ἀνεκίνησαν τὸ ζήτημα τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἰβηρικῆς Ἐκκλησίας, πολλοὶ εἰδικοί καταγινόμενοι εἰς τὴν ἱστορίαν ἔγραψαν διάφορα ἄρθρα καὶ μάλιστα ἐξέδωκαν βιβλία, διὰ τῶν ὁποίων ἠθέλησαν νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Γεωργίας (Ἰβηρίας) ὑπῆρξεν αὐτοκέφαλος μέχρι τῆς Ρωσικῆς κατοχῆς.

Οἱ Ρῶσοι παρολαύιστα ὅμως ἀναιροῦντες τὰ γραφόμενα τούτων δὲν θεωροῦσιν ἐπαρκεῖς τὰς ἐκ Γεωργιανικῶν πηγῶν παραιτημένους μαρτυρίας καὶ ζητοῦσιν ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ συνοδικὰ πράξεις, διὰ τῶν ὁποίων ἀνεγνωρίσθη αὕτη αὐτοκέφαλος.

Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀρκετὰ ἀπασχόλησεν καὶ ἐμέ. Ἄνεδιφησα ὅσα ἔργα εὑρον ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ μου καθὼς καὶ εἰς μερικοὺς μου φίλους. Καίτοι δὲ αἱ μελέται μου δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι τέλειαι, μόνον τοῦτο μὲ ἄγουσιν εἰς τὸ κάτωθι συμπέρασμα.

Οἱ Γεωργιανοὶ ἐδιδάχθησαν τὸν χριστιανισμὸν ὑπὸ τῆς ἐκ Καππαδοκίας συμπολιτιδὸς μου Θεογνώστιας Νόννας(1)

(1) Οἱ Γεωργιανοὶ καλοῦσιν αὐτὴν ἀπλῶς Νίναν, Νόνο. Ὁ Ρῶσος καθηγητῆς Λέων Λοκατίνσκι, εἰς φυλλάδιόν του τὸ 1880 ἔ-

ἀλχηλωτισθείσης παρὰ τῶν Ἰβήρων (ὡς ἀναφέρει Σωκράτης ὁ Σχολαστικὸς, ἐκδ. Ζωσ. Ἐσφιγμένου Ἀθῆναι σελ. 63). Ὁ τότε βασιλεὺς τῆς Ἰβηρίας Μηριάν (263-342), τῇ προτροπῇ ταύτης, ἀπετάθη τῷ ἰσαποσίτῳ Κωνσταντίνῳ αὐτοκράτορι Κωνσταντινουπόλεως, ὅστις ἀπέστειλεν ἐκεῖθεν ἱερεῖς καὶ διδασκάλους πρὸς διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ. Ταῦτα ἐγένοντο τῷ 325.

Ἡ Ἐκκλησία Κωνσταντινουπόλεως φροντίζουσα διὰ τὴν μεγάλην ταύτην χώραν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ Χριστιανισμὸς ἔκαμεν θαυμασίως προόδους, διώρισαν ἐπίσκοπον Ἰωάννην καλούμενον, διοικήσαντα τὰς ἐκκλησίας τῆς Γεωργίας ἐπὶ 6 ὀλόκληρα ἔτη. Ὅστε ἡ Ἰβηρία εἰς τὰ πρῶτα ἔτη τῆς συστάσεως αὐτῆς ἐπιτάσσεται τῇ Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως.

Οἱ νεώτεροι ὅμως Γεωργιανοὶ ἱστορικοὶ (π. χ. ὁ Α. Νατρῶβ, ἐν τῷ συγγράμματι του Σβέτι-Τοχοβέλι, σελ. 159) λέγουσιν ὅτι ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἀπέστειλε τὸν πατριάρχην Ἀντιοχείας Εὐστάθιον(1) εἰς Γεωργίαν διὰ νὰ κατηχήσῃ καὶ βαπτίσῃ τοὺς Ἰβήρας. Οὗτος ἀφικόμενος ἐνταῦθα διοργάνωσε τὰ τῆς Ἰβηρικῆς ἐκκλησίας καὶ ἐχειροτόνησεν ἐπίσκοπον τὸν Ἕλληνα τὴν καταγωγὴν Ἰωάννην, τῷ 326.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ἰδίῳ συγγράμματι σελ. 437) προσθέτει

αὐτὸ ὄνομα τῆς ἁγίας Νίνας, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ λέξις Νόννα ἐν τῇ Λατινικῇ γλώσσῃ σημαίνει, μοναχὴν, τροφὸν, καὶ ὅτι τὸ κύριον ὄνομα αὐτῆς εἶναι ΘΕΟΓΝΩΣΤΙΑ.

(1) Εὐστάθιος Ἀντιοχείας 325-331 μ. Χ. Οἱ σύγχρονοι ἱστορικοὶ Ρουφῖνος, Σωζομενός, Σωκράτης καὶ Θεοδόρητος πολλὰ περὶ τοῦ Εὐσταθίου γράψαντες δὲν ἀναφέρουσιν οὐδὲν περὶ τῆς εἰς τὴν Γεωργίαν ἐπισκέψεως αὐτοῦ. Τὰ περὶ τῆς ἐπισκέψεως αὐτοῦ ἐγράφησαν καλῶς μεταγενεστέρως βάσιν ἔχοντα παραδόσιν διασωθείσαν παρὰ τινὶ Ἰβηρικῷ μοναχῷ Ἐφραῖμ, παρ' οὗ ἀντέγραψεν ὁ καθολικὸς Νικάλαος(1156-1184)

καὶ τὰ ἐξῆς. «Ἡ Ἰβηρικὴ Ἐκκλησία, κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τάξιν, ἀπὸ τοῦ 326 μέχρι τῆς Β' οἴκου. Συνόδου, ἦτοι 381 μ. χ., ἐξηριτάτο ἐκ τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Τότε ὁμοῦς, ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸν πατριάρχην Ἀντιοχείας Εὐδοκίαν, εἰς τὸν ὅποιον ἀνήκει ἡ δόξα τῆς διοργανώσεως τῆς νέας Ἰβηρικῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῇ Β' Οἴκου. Συνόδῳ ἀπεφασίσθη, ἵνα ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἰβηρίας ὑπαχθῆ τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀντιοχείας».

Ταῦτα κατ' ἐμὲ κριτὴν δὲν εἶναι ὀρθὰ: 1) διότι ὅλοι οἱ λοιποὶ ἱστορικοὶ τῆς Γεωργίας, ἀντιθέτως πρὸς ταῦτα, λέγουσιν ὅτι, τὸν πρῶτον ἐπίσκοπον Ἰωάννην ἔστειλεν ἡ Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως. 2) ὁ Ἰβηρ ἱερεὺς Κ. Τσιντζάτζε ἐν τῷ φυλλαδίῳ του. (τὸ αὐτοκεφάλον τῆς Γεωργιανῆς Ἐκκλησίας ἐκδ. Τιφλίδος 1905, σελ. 3). ρητῶς λέγει τὰ ἐξῆς: «Ἀποστέλλων ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἕνα ἐπίσκοπον βεβαίως παράκλησιν τοῦ βασιλέως Μηριάν ἐξετέλει. Ἀλλὰ, ἐὰν ὁ Μηριάν δὲν ὑποψιάζετο ὅτι ἡ τοιαύτη ἐκπλήρωσις τῆς παρακλήσεώς του κατεδίκαζεν τὴν Γεωργιανὴν Ἐκκλησίαν εἰς αἰώνιον ὑποταγὴν Ἐκκλησίᾳ τινὶ εὐρισκομένη ἐν ἄλλῳ κράτει, ὁ Κωνσταντῖνος ὁμοῦς τοῦτο καλῶς ἐγνώριζε».

Ὁ ρηθὲς Τσιντζάτζε, ἐνταῦθα (σελ. 3-4) διὰ μακρῶν σχολιάζει τὴν ἀποστολὴν ἐνὸς μόνου ἐπισκόπου μετὰ 5-6 ἱερέων καὶ διακόνων, παριστάνων ταύτην ὡς ἀπὸ σκοποῦ γενομένην, διὰ νὰ ἐξαρτᾶται ἡ Ἰβηρικὴ Ἐκκλησία ἐκ τοῦ Βυζαντίου, τὸ ὅποιον ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἶχε πολλὰ συμφέροντα διότι λέγει «ἐν ᾧ ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ Μικρῇ Ἀσίᾳ σχεδὸν εἰς ὅλας τὰς πόλεις, κωμοπόλεις καὶ κόμας ὑπῆρχον ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἐπίσκοποι, εἰς τὴν διοργάνωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως ὁλοκλήρου τῆς Γεωργίας ἀπεστάλησαν πέντε-ἕξ ἄνθρωποι».

Ἐπίσης δὲν εἶναι ὀρθὸν καὶ τὸ ὅτι ἐν τῇ Β' οἴκου. Συνόδῳ ἀπεφασίσθη ἵνα αὕτη ὑποταχθῆ τῷ Πατριάρχῃ Ἀντιοχείας διότι εἰς μὲν τοὺς κανόνας τῆς Β' Οἴκου. Συνόδου οὐδὲν τοιοῦτον εὐρίσκομεν, ὁ δὲ ἱερεὺς Τσιντζάτζε ἀναιρῶν τὰς γνώμας ὄλων ὅσοι ἔγραψαν περὶ τούτου, ὅτι δηλ. ἐν Β' Οἴκ. Συνόδῳ ἀπεφασίσθη, προσθέτει λέγων «μόνον εἰς τὰς ἐργονείας τοῦ Βαλσαμώνος εἰς τὸν 2ον κανόνα τῆς Β' Οἴκου. Συνόδου ἀναγινώσκουμεν ὅτι: ἐὰν εὐρίσκησιν καὶ ἄλλας αὐτοκεφάλους ἐκκλησίας ὡς τὴν Βουλγαρικὴν, τῆς Κύπρου, τῆς Ἰβηρίας, μὴ θαυμάσης....»

Πότε ἀκριβῶς ὑπετάχθη ἡ Ἰβηρικὴ Ἐκκλησία τῷ πατριαρχεῖῳ Ἀντιοχείας, εἶναι ἄγνωστον. Οἱ λέγοντες ὅτι ἡ Ἰβηρικὴ Ἐκκλησία ἐξηριτήθη ἀπὸ τὸν Ἀντιοχείας συμφώνως πρὸς τὸν Β'. κανόνα τῆς Β' Οἴκου. Συνόδου, βασιζόμενοι εἰς τὰς ἐξῆς φράσεις τοῦ κανόνος τούτου «..... τοὺς δὲ τῆς Ἀνατολῆς Ἐπισκόπους τὴν ἀνατολικὴν μόνον διοικεῖν, φυλαττομένων τῶν ἐν τοῖς κανόσι τοῖς κατὰ Νίκαιαν πρεσβείων τῆ Ἀντιοχείων Ἐκκλησία καὶ.....» (ὄρα καὶ σι'. κανόνα τῆς 1ης Οἴκου. Συνόδου), καὶ ὑποθέτουσιν ὅτι μετὰ τὸ 381 ἡ Ἰβηρικὴ Ἐκκλησία ἀπεσπάσθη τοῦ Βυζαντίου καὶ προσηρτήθη τῷ Ἀντιοχείας.

Ἄλλ' ἐνταῦθα ἔχω νὰ παρατηρήσω ὅτι, κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ συγγραφέως τῆς ἱστορίας τῆς Γεωργιανῆς Ἐκκλησίας Πλάτωνος Ἰσοελιάνη,(1) ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Μιντζχέτ Μι-

(1) Ἄλλος Γεωργιανὸς ἱστορικὸς λέγει ὅτι ἐν τινὶ συζητήσει ὁ ἐπίσκοπος Μιχαὴλ ἐλάτισε κατὰ πρόσωπον τὸν βασιλέα Βαχάγι·

Τὸ Κάρτελι· Τοχόβρεκα λέγει ὅτι ὅταν ὁ βασιλεὺς ἠσπάζετο τὸν πόδα τοῦ Μιχαὴλ, ἐκεῖνος λακτίσας ἔβγαλε ἕνα δόντι· ὄρα Histoire de la Georgie p. I. p. 149, 190-191.

χαήλ (418-422) ἀντέβαιναν εἰς τὰς Θελαίσεις τοῦ βασι-
λέως τῆς Γεωργίας Βαχτάγκ Γουργασιάλ (416-506),
διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἐπέστειλε τὸν ἐπίσκοπον εἰς τὸ Βυζάν-
τιον εἰς τὸ ἱερὸν δικαστήριον διὰ νὰ δικασθῆ. Ἐκεῖ δὲ
κρίθεις καὶ θεωρηθεὶς ἄξιος τιμωρίας ἐκλείσθη εἰς τὴν
μονὴν τῶν Ἀκοιμῶτων(1) ἀντικαταστάτης δὲ αὐτοῦ δι-
ωρίσθη εἰς τῶν πρωτοπρεσβυτέρων τῆς Μεγ. Ἐκκλη-
σίας Πέτρος καλούμενος, ὅστιν ἐδόθη παρὰ τοῦ πατρι-
άρχου Γενναδίου (458-477) ὁ τίτλος Καθολικῆς πά-
σης Ἰβηρίας καὶ οὕτω διὰ τοῦ νέου τούτου ἱεράρχου
ὁ Βαχτάγκ κατώρθωσε νὰ διορίσῃ ἐν Γεωργία 12 ἐπι-
κόπους».

Ἐνταῦθα προβάλλεται ἡ ἐξῆς ἐρώτησις:

Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία Ἰβηρίας ἐξηριτάτο ἐκ τοῦ Πατριαρ-
χείου Ἀντιοχείας, διατι ὁ Βαχτάγκ ἀπέστειλεν τὸν ἐπίσκο-
πον Μιχαήλ εἰς Κων)πολιν νὰ δικασθῆ καὶ οὐχὶ εἰς Ἀντιό-
χειαν;

Ὁ Ἰουσελιάνης δὲν ἀναφέρει τὰς πηγὰς, ἐξ ὧν ἠρώσθη
τὰ προηγούμενα· οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν δὲ αἱ πηγὰι αὐ-
ταί εἶναι Γεωργιανικαί. Ἐπομένως τὸ γεγονός τοῦτο ρητῶς μᾶς λέ-
γει ὅτι, ἡ ἐκκλησία Ἰβηρίας ὑπήγετο τῷ Κωνσταντινουπό-
λεως, ὅστις ἐν τῷ δικαίωματι τοῦ δικάζει τὸν Μιχαήλ καὶ ἀ-
φοῦ τὸν καταδικάζει, διορίζει εἰς τὴν θέσιν του ἄλλον. Ταῦτα
δὲ συνέβησαν μετὰ τὸ 451 μ. χ. ἤτοι μετὰ τὴν 4ην ἐν Χαλ-
κηδόνι σύνοδον, ἐν τῇ ὁποία ὠρίσθησαν αἱ περιφέρειαί τῶν
πέντε Πατριαρχείων. (ὅρα τὸν 28ον κανόνα τῆς 4ης Οἰκουμ.
Συνόδου.

(1) Ἡ μονὴ αὕτη ἔκειτο ἐν τῷ μεσημβρινῷ ἄκρῳ τοῦ κόλπου τοῦ
Τσιμπουκλή (ὄρα Κων)πολιν Βυζαντείου τόμ. Β' σελ. 218).

Τινὲς τῶν νεωτέρων γεωργιανῶν ἱστορικῶν ἐρασιζόμε-
νοι ἐκ τῆς Κάρτης Τίχοβορέκα λέγουσιν ὅτι ὁ τότε Κων-
σταντινουπόλεως δὲν εἶχε δικαίωμα οὔτε νὰ δικασῇ καὶ οὔτε
νὰ καταδικάσῃ τὸν Μιχαήλ καὶ νὰ διορίσῃ ἄλλον εἰς τὴν θέ-
σιν του· ἀλλὰ, ὡς ἀναγράφεται ἐν τῷ ρηθέντι βιβλίῳ, ὁ Κων-
σταντινουπόλεως ἔγραψε τῷ Ἀντιοχείας Παλλαδίῳ δικαιολο-
γητικὴν ἐπιστολὴν, ἐν τῇ ὁποία ζητεῖ σύγγνώμην διὰ τὴν ἀπο-
στολὴν ἐπισκόπου, ἀναγκασθεὶς νὰ πράξῃ τοῦτο διὰ τινὰς
πολιτικὰς λόγους.

Οἱ ἀναφέροντες ταῦτα λέγουσιν ὅτι, ἡ Ἐκκλησία Ἰβη-
ρίας κατ' ἀρχὰς ἐξηριτάτο ἀπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως,
μετὰ τὸ 381 ὑπετάχθη τῷ Ἀντιοχείας, τῷ δὲ 451 πάλιν τῷ
Κωνσταντινουπόλεως.

Σημειωτέον ὅτι οἱ πρῶτοι ἐπίσκοποι τῆς Γεωργίας, ὡς
πρὸς τὴν καταγωγὴν των, ἔχουσιν ὡς ἐξῆς:

1) Ἰωάννης,	Ἑλλην 326-332	8) Γρηγόριος	Ἑλλην 418-422
2) Ἰακώβ	» 332-360	9) Βασίλειος	» 422-431
3) Ἰωβ,	Ἀρμένιος 360-374	10) Μοβηδάν,	Πέρσης 432-448
4) Ἠλίας,	Ἑλλην 375-394	11) Μιχαήλ,	Ἑλλην 448-472
5) Συμεὼν	» 395-411	12) Πέτρος	» 472-510
6) Ἰωνῆς	» 412-415	13) Σαμουήλ	» 511-529
7) Ἰωάννης	» 416-418	14) Ταβπατζάγ,	Σῦρος 530-536

Ὅτι δὲ ἡ Ἐκκλησία Ἰβηρίας ἐξηριτάτο ἀπὸ τὸν θρό-
νον Ἀντιοχείας, τοῦτο μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ τίτλου τοῦ πατρι-
άρχου Ἀντιοχείας, ὅστις ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Πατριάρχης τῆς Θεουπόλεως Ἀντιοχείας, Συρίας,
Ἰβηρίας, Κιλικίας, Μεσοποταμίας καὶ πάσης Ἀνατο-
λῆς».

Πλὴν τούτων ὑπάρχει χάρις γεωγραφικῶς, συνταχθεὶς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁρισμῶν τῶν κανόνων τῶν 4ων πρώτων Οἰκ. Συνόδων καὶ δεκνύων τὰς ἀμέσως μετὰ τὴν 4ην Οἰκ. Σύνοδον διοικητικῶς περιφερείας τῶν 5 Πατριαρχῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ Ἰβηρία καὶ ἡ Ἀβασγία συμπεριλαμβάνεται ἐν τῇ ἐκκλ. διοικητικῇ περιφερείᾳ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας.

Ἐν τῷ *Κάρτλης Τσχοβρέκι*, ὅπως γράφουσιν οἱ νεώτεροι Γεωργιανοὶ ἱστορικοὶ, ὑπάρχει ἐκτενὴς πληροφορία περὶ τοῦ πῶς ἡ ἐκκλ. Ἰβηρίας, ἀποσπασθεῖσα μετὰ τὴν 4ην Οἰκουμ. Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, προσορηθῆθη τῷ θρόνῳ Ἀντιοχείας. Ἡ πληροφορία αὕτη εἶναι ὅλως διόλου διάφορος τῆς τοῦ Πλάτωνος Ἰουσελιάνη διότι ἐνῶ ἐκεῖνος, ὅπως εἴπομεν, λέγει ὅτι τὸν Πέτρον (472-510) διώρισεν καὶ ἐχειροτόνησεν ὁ Κωνσταντινουπόλεως, τὸ *Κάρτλης Τσχοβρέκι* ὡς ἐξῆς διηγεῖται ταῦτα.

«Ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ Βαχτάγκ Γουργασάλ παρετηρήθη μεγάλη ψυχρότης τῶν κατοίκων πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, οἱ δὲ Μάγοι διὰ τῶν διδασκῶν αὐτῶν διέδιδον τὸν Μαγδεϊσμόν, ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐσκέφθη νὰ δώσῃ νέαν αἰθρὴν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ χριστιανισμοῦ, διὰ τοῦ διορισμοῦ πολλῶν ἀρχιεπιμένων (κατὰ τὸ ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει σύστημα) εἰς τὴν Γεωργίαν καὶ τῆς διαιρέσεως ταύτης εἰς θρησκευτικὰς ἐπαρχίας. Διὰ ταῦτα λοιπὸν ἀπειράθη τῷ Κωνσταντινουπόλεως ζητῶν Ἀρχιεπίσκοπον (Καθολικόν) καὶ 12 ἐπισκόπους, τὴν δὲ ἐπιστολὴν του, δι' ἧς ἐξήτει ταῦτα, ἔστειλε μὲ τὸν ἱερέα Πέτρον καὶ τὸν ἱερομ. Σαμουήλ. Ὁ Κωνσταντινουπόλεως ὅμως σκεφθεὶς καλῶς δὲν ἐξετέλεσε τὴν αἴτησιν τοῦ Βαχτάγκ καὶ ἀπέστειλε τοὺς ἀντιπροσώπους εἰς τὸν Ἀντιοχείας μὲ ἰδιαιτέραν ἐπιστολὴν, ἐν τῇ ὁποίᾳ λέγει ὅτι «ὅτε ἡ Ἰβηρία ἐδέχθη τὸν χριστιανισμόν καὶ ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος ἔστει-

λεν ἐκεῖ τὸν πρῶτον ἐπίσκοπον Ἰωάννην, τὴν Ἰβηρίαν ὑπέταξε τῷ θρόνῳ Ἀντιοχείας, διότι ἐν τῷ Βυζαντίῳ τότε (326) ὑπῆρχε ἐπίσκοπος ὑποκείμενος τῷ μητροπολίτῃ Ἡρακλείας, εἰς τὸν ὁποῖον ἐπίσκοπον δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάγῃται ἐπίσκοπος νέας χώρας. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ ἐν Νικαίᾳ συνελθούσα Α' Οἰκουμ. Σύνοδος, ὑπέταξε τῷ θρόνῳ Σου ὅλας τὰς ἐν Ἀνατολῇ ἐκκλησίας ἐπομένως καὶ τὴν μέλλουσαν Ἰβηρικὴν Ἐκκλησίαν. Ἔνεκα λοιπὸν ὅλων τούτων ὁ θρόνος Ἀντιοχείας διόκει τὴν Ἰβηρικὴν ἐκκλησίαν μέχρι τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου, ἣτις διὰ τοῦ 28ου κανόνος αὐτῆς, τὰς περιφερείας τοῦ Πόντου καὶ τὴν Ἰβηρίαν προσήρτησε τῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως. Τώρα ὅμως ὁ βασιλεὺς Ἰβηρίας ἐπιθυμεῖ νὰ ἀπορρίψῃ καὶ τὴν ἰδικὴν μου ἐπικυριαρχίαν καθὼς καὶ πᾶσαν ξενικὴν, διὰ τοῦτο δὲ ζητεῖ τὸν διορισμὸν ἀνεξαρτήτου καθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου. Κατ' οὐσίαν ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ ἀντιπράξωμεν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ βασιλέως, διότι ὁ Ἰβηρίας ἔχει ἤδη τὰ δικαιώματα ταῦτα (δηλ. τὴν ἀνεξάρτητον διοίκησιν τῶν ὑποθέσεων τῆς Ἐκκλησίας του), τὴν ἐπικύρωσιν τῶν ὁποίων ζητεῖ ὁ βασιλεὺς. Πλὴν τούτων εἶναι γνωστὸν ὅτι, ἡ ἀρξαμένη ἐθνικὴ κίνησις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς ὁποίας ἐνεργεῖ ὁ βασιλεὺς, (ὅστις κατ' ἀρχὰς πολλὰς συμφορὰς ἐπροξένησε τῇ αὐτοκρατορίᾳ καὶ κατόπιν προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας), μὲ ἀναγκάζει νὰ φοβῶμαι, μήπως ἡ ἄρνησις μας διὰ τὸν διορισμὸν Καθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου, βλάβῃ μὲν ὅμως τὸ ἔργον τῆς ὀρθοδοξίας ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ ἔνεκα λοιπὸν τούτων, ἀναγκάζομαι νὰ ἐκπληρώσω τὴν παράκλησιν τοῦ βασιλέως καὶ θεωρῶ δυνατὸν τὸν διορισμὸν Καθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ, ὑποκείμενου πλέον ὅχι τῷ θρόνῳ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ τῷ τῆς Ἀντιοχείας, τοῦτο δὲ διότι ἡ μητρόπολις τοῦ Πόντου,

εἰς τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ ὑπάγῃται ὁ ἐπίσκοπος Ἰβηρίας, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Ἰβηρες ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν, ὑπέκειτο τῷ ἁγιωτάτῳ θρόνῳ Ἀντιοχείας. Διὰ ταῦτα λοιπὸν ἀποπέλλω Ὑμῖν τοὺς δύο ἀντιπροσώπους τοῦ βασιλέως ὑποψηφίους εἰς τὸ ἱερὸν ἀξίωμα καὶ συνιστῶ ἵνα ἕνα ἐξ αὐτῶν χειροτονήσῃς εἰς ἀρχιεπίσκοπον, ἑτέρους δὲ 12 κατ' ἐκλογὴν σου εἰς ἐπισκόπους, συγχρόνως νὰ προτείνῃς ὄρους συμφέροντας μὲν τῇ αὐτοκρατορίᾳ, παραδεκτέους δὲ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Βαχτάγκ».

Κομισάμενος λοιπὸν ὁ Ἀντιοχείας τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, χειροτόνησεν τὸν μὲν ἱερέα Πέτρον εἰς ἀρχιεπίσκοπον Καθολικόν, τὸν δὲ ἱερομ. Σαμουήλ καὶ ἄλλους 11 εἰς ἐπισκόπους, μὲ τὸν ὄρον ὅπως ὁ πρωθιεράρχης Ἰβηρίας μέχρι νεωτέρας ἀποφάσεως χειροτονῆται ἐν Ἀντιοχείᾳ. Ταῦτα δὲ ἐγένοντο περὶ τὰ τέλη τοῦ 5ου αἰῶνος, τῷ 487 ἢ 488.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Μ. Δζανασβόλι, μεταφράσαντος τὴν γεωγραφίαν τοῦ Βαχούστα καὶ συγγράμματος βιογραφίαν τοῦ Βαχτάγκ Γοργοσάλ, ὁ πρῶτος Καθολικὸς διορίσθη τῷ 512.

Τὰ ἀνωτέρω ἐκτιθέμενα ἐν τῷ Κάρταλις Τσχοθρέκα εἶναι κατασκευάσματα (κατ' ἐμὴν γνώμην) μεταγενεστέρως ἐποχῆς καθὼς καὶ αἱ παραδόσεις τοῦ μοναχοῦ Νέπτορος. Ἡ βαθεῖα μελέτη τῆς ἱστορίας ταύτης ἐπιβεβαίωσι τὴν γνώμην πολλῶν ὅτι ἡ ἐκ διαφόρων παραδόσεων, ἀνεκδότων καὶ ἱστορικῶν τεμαχίων συγκεκμημένη αὕτη ἱστορία, συνηρημολογήθη ἐπὶ τοῦ βασιλέως Βαχτάγκ ΣΤ' (1704-1714), ὅτε οἱ συντάκται ταύτης προσέθεσαν πολλὰ δεικνύοντα ἀσυμφωνίαν χρονολογικῶν γεγονότων.

Ὅτως ἢ ἄλλως ἐν τῇ Ἰβηρικῇ Ἐκκλησίᾳ διορίσθη ἀρχιεπίσκοπος Καθολικὸς ἔχων περὶ αὐτὸν καὶ 12 ἐπισκόπους

τότε δὲ ὅλη ἡ Γεωργία διηρέθη εἰς 12 ἐπισκοπὰς κειμένας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας, διότι ἡ παράλιος περιφέρεια, δηλ. ἡ Ἀρμαζία καὶ ἡ Λαζική, ἀνήκε τῇ αὐτοκρατορίᾳ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐνταῦθα ὑπῆρχον οἱ ἀρχιεπίσκοποι Φάσιδος (πότι) καὶ Σεβαστοπόλεως (Σουχοῦμι) ἐξαρτώμενοι ἐκ τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως.

Ὅτι δὲ πρὸ τοῦ ἔκτου αἰῶνος ὁ πρωθιεράρχης Ἰβηρίας ἐκαλεῖτο Καθολικὸς μαρτυρεῖ ὁ ἱστορικὸς Προκόπιος ἀκμάσας ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ (527-565).

«Ὁὗτος ὁ λεῶς Χριστιανοὶ τε εἰσὶ καὶ τὰ νόμιμα τῆς δόξης θυλάσσοι ταύτη μάλιστα πάντων ἀνθρώπων, ὧν ἴσμεν» (Περσικοὶ πόλεμοι βιβλ. Α' κεφ. 12). Τὸν τε χριστιανὸν ἱερέα Καθολικὸν καλοῦσι τῇ Ἑλλήνων, φωνῇ ὅτι οὐ ἐφέστηκεν εἰς ὧν ἅπανι τοῖς ταύτη χωρίοις (περσικὸς πόλεμος βιβλ. Β. κεφ. 25).

Κατὰ τὰ γραφόμενα νεωτέρου Γεωργιανοῦ ἱστορικοῦ οἱ Καθολικοὶ ἔπαυσαν διοριζόμενοι ἐξ Ἀντιοχείας ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ βασιλέως Παραμάνου 5' (537) καὶ ἐξελέγοντο πλέον ἐν Γεωργίᾳ ἀπὸ ἰθαγενεῖς, χειροτονοῦντο ὁμοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ. Καὶ οὕτω λοιπὸν ὁ Καθολικὸς ἀρχιεπίσκοπος Ἰβηρίας ἐχειροτονεῖτο ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐμνημόνευεν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ κατὰ φυσικὸν λόγον ἡ Ἰβηρία Ἐκκλησία, ἀποτελοῦσα ἰδιαιτέραν ἀρχιεπισκοπὴν, ὑπέκειτο τῷ πατριαρχικῷ θρόνῳ Ἀντιοχείας.

Τοῦτο ἐξηκολούθησεν, ὡς γράφουσιν αἱ Γεωργιανικαὶ πηγαί, μέχρι τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Βυζαντίου Ἡρακλείου (610-641) καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀντιοχείας Ἀναστασίου (598-610). Κατὰ τὰς πηγὰς ταύτας, ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν Ἀράβων ὅλον τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατελήφθη ὑπὸ τούτων καὶ συνεπῶς αἱ ἄ-

γούσαι από 'Ιβηρίας εις 'Αντιόχειαν ὁδοὶ ἦσαν κατελιμμέναι, ἢ 'Ιβηρικὴ 'Εκκλησία δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποστέλλῃ ἐκεῖ τὸν ὑποψήφιόν της Καθολικὸν πρὸς χειροτονίαν. Ταῦτα διήρκεσαν μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Κοπρωνόμου (741-775), ὅτε ἐν 'Αντιοχείᾳ ἦτο πατριάρχης ὁ Θεοφύλακτος (741-751).

'Επὶ τοῦ Κοπρωνόμου λοιπὸν, ἐπειδὴ ἡ Μικρὰ 'Ασία ἠλευθερώθη ἀπὸ τοὺς 'Αραβας, οἱ 'Ιβηρες ἀπέστειλον εἰς 'Αντιόχειαν δύο ἱερομονάχους, οἵτινες ἀνέφερον τῷ πατριάρχῃ Θεοφύλακτῳ ὅτι ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἱερομάρτυρος πατριάρχου 'Αντιοχείας 'Αναστασίου, ἡ 'Ιβηρικὴ 'Εκκλησία στερεῖται ἀρχιεπιπένης Καθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου, τοῦτο δὲ διότι, καθ' ὅλον τὸ μακρὸν τοῦτο διάστημα, τὰ ἀνατολικά μέρη κατεῖχον οἱ 'Αγαρηνοὶ καὶ ἦτο δύσκολον τὸ ταξίδιον(1).

'Ακούσας ταῦτα μετὰ προσοχῆς ὁ πατριάρχης συνεκάλεσε σύνοδον Ἀρχιεπισκόπων, Μητροπολιτῶν καὶ Ἐπισκόπων, ἣς λαμβάνονσα ὑπ' ὄψιν τὴν θέσιν τῆς Γεωργίας, ἐξέδωκε προτρεπτικὸν γράμμα, δυνάμει τοῦ ὁποίου ἡ σύνοδος τῶν 'Ιβηρων ἐπισκόπων ἠδύνατο νὰ χειροτονήσῃ Καθολικὸν ὄντινα συμφώνως πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας θὰ ἐξέλεγον οὔτοι.

(1) 'Εκ τῆς ἱστ. τοῦ Βυζαντίου γνωρίζομεν ὅτι ὁ Κωνστ. Κοπρωνόμος, ἐπαφελούμενος τῶν ἐμιρλίων πολέμων τῶν 'Αράβων, ἐπέβαλεν τῷ 749 εἰς τὴν βόρειον Συρίαν καὶ ἐκυρίευσεν ἐν τῇ Κομμαγηνῇ τὴν τε Γερμανικεῖαν καὶ τὴν Δουλιχειάν. Τῷ δὲ 752 ἐστρατεύσας καὶ αὐθις ἐξεδίωξε αὐτοὺς ἐξ ὅλων τῶν ἀνατολ. θεμάτων, ἠλευθέρωσεν τὴν Μικρὰν 'Αρμενίαν καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Θεοδοσιούπολιν ('Ερζερούμ). Πρὸ αὐτοῦ ὁ πατὴρ του Λέων ὁ 'Ισαυρὸς τῷ 740 κατετρόπωσε τὰς ἐξ 90,000 στρατιωτῶν συγκειμένας στρατιάς τοῦ Σουλεϊμάν (υἱοῦ τοῦ Χαλίφου 'Ισάμ) ἐν τῇ Φρυγίᾳ καὶ ἐν Γαίνοις τῆς Καππαδοκίας καὶ οὕτως ἐκαθάρισεν τὴν Μ. 'Ασίαν ἀπὸ τοὺς 'Αραβας.

Τότε δὲ ἐχειροτόνησεν ὁ πατριάρχης διὰ τὴν 'Ιβηρικὴν 'Εκκλησίαν Καθολικὸν ἀρχιεπίσκοπον ἕνα τῶν ἀπεστολμένων μοναχῶν 'Ιωάννην καλούμενον, μὲ τὸν ὄρον ὅπως οὗτος ἐν ταῖς λειτουργίαις μνημονεύει τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐκάστοτε πατριάρχου 'Αντιοχείας, οἱ δὲ 'Ιβηρες νὰ πληρῶνωσι τῷ ἀποστολικῷ ὀνόματι 'Αντιοχείας ἐτησίως 1000 νομίσματα (δηνάρια) ἀπέναντι τῶν εἰσοδημάτων λαμβανομένων ἐκ 1000 Γεωργιανικῶν οἰκογενειῶν, τὰ ὅποια ἀνέκαθεν ἐπλήρωνον οὔτοι ἀπέναντι ἐξόδων τοῦ ἁγίου Μύρον, ὃν οἱ 'Ιβηρες ἐλάμβανον ἐξ 'Αντιοχείας.

Καίτοι δὲ οἱ Γεωργιανοὶ ἱστορικοὶ παραθέτουσι τὰ ἀνωτέρω ἐξ ὁλοκλήρου καὶ διὰ σχολίων θέλουσι νὰ ἀποδείξωσιν ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐν Μικρᾷ 'Ασίᾳ 'Αραβικῆς κατοχῆς ἕνεκα τοῦ ἐπικινδύνου τῶν ταξιδίων καὶ διότι οἱ 'Αραβες ἐσφαξαν καθ' ὁδὸν 10 'Ιβηρας μοναχοὺς ταξιδεύοντας εἰς 'Αντιόχειαν, ἡ 'Ιβηρικὴ 'Εκκλησία εὐρέθη νὰ εἶναι αὐτοκέφαλος, ἐν τούτοις ἐλησμόνησαν νὰ ἐξετάσωσι τοὺς καταλόγους τῶν Καθολικῶν ἀρχιεπισκόπων, τοὺς ὁποίους ἄλλοι ἱστορικοὶ παραθέτουσι εἰς τὰς συγγραφάς των (δρα Α. Νατρέβ, Σβέτι Τζχοβέλι, σελ. 451-456), ἐνθα ὑπάρχει ἀδιάκοπος σερὰ τῶν Καθολικῶν καὶ πρὸς τούτοις δὲν ὁμολογοῦσι οὔτοι, ὅτι οἱ ἰθύνοντες τὰ τῆς 'Εκκλησίας των, καίτοι εὐρεθέντες ἐκ τύχης αὐτοκέφαλοι, δὲν ἐξηκολούθησαν νὰ ἐπιφελῶνται τῆς θέσεώς των, ἀλλὰ αἰσθανόμενοι ὅτι ἐξαρτῶνται ἐκ τῆς 'Αντιοχείας, ἕμα εὖρον τὸν τρόπον τῆς ἀποστολῆς ἀντιπροσώπων ἔσπευσαν εἰς 'Αντιόχειαν νὰ ζητήσωσι τὴν εὐλογίαν ἐκεῖθεν.

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ 'Ιβηρες Ἱεράρχαι ἐζήτησαν κάπως νὰ διευκολύνωσι τὴν θέσιν των, ἐν περιπτώσει δυσκολίας μεταβάσεως εἰς 'Αντιόχειαν, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἠρηγήθη ὁ Πατριάρχης 'Αντιοχείας.

Ἐκ τῶν ἡμετέρων ἀγνοῶ τίς ἀναφέρει περὶ τοῦ γεγονότος τοῦτο. Ἐν τῷ «Πηδάλῳ» (ἔκδ. Ἀθηνῶν 1886—σελ. 150) οἱ πρῶτοι ἐκδοταὶ ἱερομόναχοι Ἀγάπιος καὶ Νικόδημος ἐρμηνεύοντες τὸν 8ον κανόνα τῆς Γ. Οἰκ. Συνόδου, ἐνθα ὁ λόγος περὶ τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, παραλαμβάνοντες ἐκ τοῦ Συνταγματίου τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Χρυσάνθου (σελ. 84) παραθέτουσιν ἐν ὑποσημείωσει τὰ ἑξῆς: Πρῶτη μὲν τῶν αὐτοκεφάλων Ἀρχιεπισκοπῶν ἐστὶν ἡ Καρχηδῶν, δευτέρα δὲ ἡ Κύπρος, διότι αὐτοκέφαλον ἐτίμησεν αὐτῶν ὁ 8ος κανὼν τῆς γ'. οἰκ. Συνόδου, τρίτη δὲ ἡ Ἀχρὺς τιμηθεῖσα ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. ΤΕΤΑΡΤΗ Η ΚΑΤΩ ΙΒΗΡΙΑ ΩΣ ΕΠΙ ΛΕΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΙΣΑΥΡΟΥ ΤΙΜΗΘΕΙΣΑ. ΠΕΜΤΗ Η ΑΝΩ ΙΒΗΡΙΑ ΩΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΜΟΝΟΜΑΧΟΥ ΤΙΜΗΘΕΙΣΑ, ἕκτα δὲ ἡ τοῦ Ἰπικίου ὡς τιμηθεῖσα ἐπὶ τῶν ἐν Νικαίᾳ βασιλέων».

Ὅστε κατὰ τὸν Χρυσάνθου ἡ κάτω Ἰβηρία ἐτιμῆθη αὐτοκέφαλος ἐπὶ τοῦ Λέοντος Ἰσαύρου (717—741) ἐνῶ αἱ γεωργιανικαὶ πηγαὶ ἀνάγουσι τὸ γεγονός τοῦτο εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Κωνσταντίνου Κοπρωνόμου, (741—775) διαδόχου τοῦ Λέοντος Ἰσαύρου. Ἡ διαφορὰ δὲν εἶναι μεγάλη πιθανὸν οἱ μὲν ἀπεσταλμένοι τῆς Γεωργίας νὰ ἀνεχώρησαν ἐπὶ τοῦ Λέοντος εἰς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἤρξαντο τῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τοῦτου συζητήσεων τότε, κατέληξαν δὲ ὀριστικῶς εἰς τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν ἐπὶ τοῦ διαδόχου του. Οὕτως ἢ ἄλλως κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου αἰῶνος ἡ κάτω Ἰβηρία ἐτιμῆθη αὐτοκέφαλος μετὰ τὸν ὄρον ὅμως ὅπως ὁ ἀρχιεπίσκοπος καθολικὸς μνημονεύη ἐν τῇ λειτουργίᾳ τοῦ ὀνόματος τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας καὶ πληρώσῃ διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ μέρους 1000 νομίσματα.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ἡ Ἰβηρικὴ Ἐκκλησία καὶ

πάλιν ἐξηριτῶτο ἀπὸ τὸν Ἀντιοχείας, τὸ δὲ χαρακτηριστικὸν—καθὼς γράφουσιν οἱ Γεωργιανοὶ— παρὰ τῷ καθολικῷ ὑπῆρχεν ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἀντιοχείας— ἕξαρχος καλούμενος— ὅστις ἐφόρρευεν ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐν Ἰβηρίᾳ καταστάσεως.

Ἐνταῦθα εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειώσω ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν Γεωργιανῶν χρονογράφων ἀναφερόμενος ὡς αὐτοκέφαλος καθολικὸς Ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης (δεύτερος ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο) ἐχορημάτισεν τοιοῦτος ἀπὸ τοῦ 720 μέχρι τοῦ ἔτους 752, ἐπομένως ἡ μαρτυρία τοῦ Χρυσάνθου (Πατρ. Ἱεροσολύμων) ἐν τῷ συνταγματίῳ σελ. 84) ἀποδεικνύεται ὀληθῆς ὅτι ἡ κάτω Ἰβηρία ἐτιμῆθη αὐτοκέφαλος ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, διότι οὗτος ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ 717 μέχρι τοῦ ἔτους 741.

Ἡ σειρά τῶν Καθολικῶν ἀπὸ τοῦ πρώτου Καθολικοῦ Πέτρου I μέχρι τοῦ Ἰωάννου Β' ἔχει ὡς ἑξῆς.

Πέτρος Α'.	472-510	Βαρθολομαῖος	613-620
Σαμουήλ Α'.	511-529	Ἰωάννης Α'.	620-623
Ταβπετζάγ	530-536	Βαβύλας	624-635
Τζηγηρμάν	537-541	Ταπδρ	635-639
Σάββος	542-551	Σαμουήλ Δ'.	639-647
Εὐλάβιος	551-557	Εὐνων	648-655
Μακάριος(1)	558-569	Σημ. οἱ μέχρι τοῦδε Καθολικοὶ ἦσαν ἄγαμοι, μετὰ τὸν τελευταῖον ἔρχονται 9 Καθολικοὶ ἕγγαμοι, οἱ ἑξῆς:	
Σαμουήλ Β'.	569-572		
Κυρίων			
(Σίμων Πέτρος)	572-598		
Σαμουήλ Γ'	598-612		

(1) Ὁ Μακάριος ἦτο ὁ πρῶτος Γεωργιανὸς τὴν ἐθνικότητα Καθολικὸς.

Τοβλετζάγ Β'	656-654	Κατὰ τὰ γραφόμενα τοῦ Α. Νατρούεβ, ἔγγαμοι Καθολικοί, ἐκτὸς τῆς Ἰβηρικῆς ἐκκλησίας ὑπῆρχον καὶ εἰς τὴν Συροπερσικὴν ὁρθόδοξον ἐκκλησίαν, ὡς ὁ <i>Chida</i> (503-524) καὶ ὁ <i>Elicha</i> διάδοχος καὶ γαμβρὸς τοῦ προηγούμενου.
Εὐλάλιος	665-668	
Ἰωήλ	669-670	
Σαμουήλ Ε'	670-677	
Γεώργιος	677-678	
Κυρίων Β'	679-683	
Ἰζιτ-Ποζιτ	683-685	
Θεόδωρος (Γεβδόρε)	685	
Πέτρος Β'	685-689	

Μετὰ τοὺς ἄνωθι ἐγγάμους καθολικοὺς ἐξακολουθεῖ ἡ σειρά τῶν ἀγάμων. Τὸν Πέτρον Β' διαδέχεται Μιχαήλ ὁ Β' (Μιχέλ) (689-720), τοῦτον δὲ Ἰωάννης ὁ Β' 720-752, ἐπὶ τοῦ ὁποῦ ἀναγορεύεται ἡ κάτω Ἰβηρία αὐτοκέφαλος.

Ὁ Α. Νατρούεβ, ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ ὁποῦ παραλαμβάνομεν τὸν κατάλογον τοῦτον τῶν Καθολικῶν, λέγει ὅτι ὁ τελευταῖος ἀρχιεπίσκοπος ὁ χειροτονηθεὶς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἦτο Ἰωάννης ὁ Α' (620-623), μεθ' ὃν οἱ διάδοχοί του ἐχειροτονοῦντο ὑπὸ τῆς ἐν Μιτζχέτ Συνόδου τῶν Ἰβήρων ἐπισκόπων. Ἔτερος δὲ ἀναφέρει τὸν Ταπόρ (635-639) ὡς τὸν τελευταῖον ὅταν ὁμοῦς ἀνατρέξομεν εἰς ὅσα προηγουμένως ἐγράψαμεν, καὶ παραδεχθῶμεν ὡς βασιμους τὰς πληροφορίας τῶν Γεωργιανῶν ἱστορικῶν, πρέπει νὰ υποθέσωμεν ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Ἀντιοχεια ἐκυριεύθη κατ' Αὔγουστον τοῦ 638 ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ὁ Ταπόρ πρέπει νὰ ἦναι ὁ τελευταῖος χειροτονηθεὶς ἐν Ἀντιοχείᾳ, οἱ δὲ διάδοχοί του μέχρι τοῦ Ἰωάννου Β' (720-752) ἐχειροτονήθησαν ἐν Μιτζχέτ, διότι δὲν ἠδύναντο νὰ διέλθωσι τὰς ὑπὸ Ἀράβων κατεχομένης χώρας.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος περὶ τῆς Κάτω Ἰβηρίας, θεωρῶ ἀναγκαῖον νὰ παραθέσω ἐνταῦθα τὸν ὀρισμὸν τοῦ δις τὸν Καύκασον ἐπισκεφθέντος Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου,

ὅστις κάτω Ἰβηρίαν καλεῖ τὰς περιφερείας Ἰμερείας, Ὀρεσίου, Γκουρίας, Ἀπχαζίας, Σιανίας (Σβανετίας), ἄνω δὲ Ἰβηρίαν τὸ κυρίως Κάρτι καὶ τὴν Καχέτιαν.

Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα τὸ ζήτημα συγχέεται, διότι ὡς γνωρίζομεν ἐκ τῆς Γεωργιανικῆς ἱστορίας, Καθολικῶτον ἐν τῇ Δυτικῇ Γεωργίᾳ ἐσηματίσθη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως τῆς Γεωργίας Ἀλεξάνδρου (1413-1442), ὅστις ἀποθνήσκων διήρσε τὸ κράτος του μεταξὺ τῶν υἱῶν του καὶ οὕτως ἐν Ἰμερείᾳ μὲ προτεύουσαν τὴν Κουταΐδα ἐσηματίσθη δεύτερον βασίλειον, εἰς τὸ ὁποῖον ὡς ἀνεξάρτητον διοργανώθη ἰδιαιτέρα ἀνεξάρτητος Ἐκκλησιαστικὴ διοίκησις ὑπὸ ἀρχιεπίσκοπον Καθολικόν.

Ἡ σύγχυσις αὕτη δύναται νὰ διορθωθῇ, διὰν ἐξετάσαντες τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς Γεωργίας ἴδωμεν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, δηλαδὴ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 8ου αἰῶνος, ἡ πόλις Τιφλίς παθοῦσα πολλὰ ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ἀράβων καὶ διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἐκείνων, τῷ δὲ 728 λεηλατηθεῖσα καὶ κατακαεῖσα ὑπὸ τῶν Χαζάρων, εἶχε παύσει νὰ ἦναι πρωτεύουσα τοῦ κράτους καὶ διετέλεσεν ἀπὸ τοῦ 728 μέχρι τοῦ 1042 ὑπὸ τοὺς Ἀράβας ἐπόμενον διὰ ἀφοῦ πρωτεύουσα τῆς Γεωργίας κατέστη κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ πόλις Κουταΐς, βεβαίως καὶ ὁ ἐν Μιτζχέτ (κώμη ἀπέχουσα μόλις 112 ὄραν ἀπὸ τὴν Τυφλίδα) ἐδρεύων καθολικὸς μετέφερε τὴν ἔδραν του εἰς τὴν Κουταΐδα, ἥτις ὡς κέντρον τῆς Κάτω Ἰβηρίας καὶ κειμένη ἐν ἀσφαλεῖ περιφερείᾳ ἠδύνατο νὰ ἀνθέξῃ στρατηγικῶς καλλίτερον ἀπὸ τὴν Τυφλίδα.

Ἀναδιφῶντες περισσότερον τὴν Γεωργιανικὴν ἱστορίαν εὐρίσκομεν ὅτι ὁ ἐν Τυφλίδι ἐδρεύων ἐμίρης Ἀλῆ, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 9ου αἰῶνος κατέσχεν διὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ εἰσοδήματα τοῦ ἱ. ναοῦ τοῦ Μιτζχέτ. Ὀλίγον δὲ ὑστερότερον ὁ ἄραφ

Ἐπίσης Ἀπολλ. Κασίμ ἄγων πολυάριθμον στρατὸν εἰσηλθὲν εἰς τὴν Γεωργίαν καὶ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἱστορικοῦ Βαχούστα οὗτος διήρπασε τὸν γαδὸν τοῦτον καὶ κατόπιν κατέκασεν ἐντελῶς ταῦτα συνέβησαν κατὰ τὰ ἔτη 896 ἢ 897.

Φυσικῶ τῷ λόγῳ ὁ Καθολικὸς δὲν εὗρισκετο ἐκεῖ, δηλαδὴ ἐν τῇ ἄνω Ἰβηρία καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀρχιεπισκοπὴ Ἰβηρίας ἀνεγνωρίσθη αὐτοκέφαλος ὅταν ὁ Καθολικὸς ἤδρευεν ἐν Κουταΐδι, ἤγουν ἐν τῇ κάτω Ἰβηρία, οἱ ἡμέτεροι Ἕλληρες ἱστορικοὶ διὰ ταῦτα ἔγραψαν ὅτι ἡ κάτω Ἰβηρία ἐπιμήθη αὐτοκέφαλος, ἐπὶ Λέοντος Ἰσαύρου.

Εἶναι περιττὸν νὰ ἀναιρέσω μίαν ἀνακρίθειαν τῶν Γεωργιανῶν ἱστορικῶν ἐπιβεβαιούντων ὅτι δῆθεν ἡ ΣΤ' Οἰκον. Σύνοδος, ἀνεγνώρισεν τὴν Ἰβηρικὴν Ἐκκλησίαν, «Καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν, ὁμότιμον καὶ ἰσοδύναμον ταῖς λοιπαῖς Ἐκκλησίαις Ρώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων καὶ τὸν Ἰβηρα Καθολικὸν ἴσον ταῖς λοιποῖς Πατριάρχεις» (ὄρα Νατρόεβ-Σβέτη Τζοχοβέλι, σελ. 440-441).

Ἀφίνω κατὰ μέρος ὅτι εἰς τοὺς κανόνας τῆς ΣΤ' Οἰκ. Συνόδου οὐδεμία τοιαύτη ἀπόφασις ὑπάρχει, ἐξ ἄλλου καὶ αἱ μακροσκελεῖς πληροφορίαι εἰσὶν ἀποκυήματα νεωτέρας φαντασίας τοῦ Α. Χαχάνοβ, τοῦ Α. Νατρόεβ, τοῦ χρονογράφου τοῦ Κάρτλις Τζοχοβρεκα κτλπ.

Ἐπίσης ἀνακριθῆς εἶναι καὶ ἡ πληροφορία τοῦ Α. Νατρόεβ (ἐν τῷ ρηθέντι συγγράμματι σελ. 442) ὅτι τῷ 950 ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἰβηρικῆς Ἐκκλησίας ἀνυψώθη εἰς βαθμὸν Πατριάρχου Καθολικοῦ Ἰβηρίας, Καρταληνίας καὶ Καχετίας. Τὸ περιεργὸν ὅτι ὅλοι σχεδὸν οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ τῆς Γεωργίας διαφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους, αἱ δὲ μαρτυρίαι

αὐτῶν μὴ ἐπιβεβαιοῦμεναι ὑπὸ ἐπισήμων ἐγγράφων δεικνύουσι τὴν ἐπὶ σκοπῷ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις συρραφὴν αὐτῶν ἄλλως τε ἐκ τοῦ ὕφους τῶν χρονολογημάτων καὶ τῶν ἀναφερομένων κυρίων ὀνομάτων καταφαίνεται ὅτι, ὅλα αὐτὰ ἐγράφησαν μετὰ τὸ 1060 μ. χ. ἤτοι ὅτε πλέον ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Πέτρος Γ' (1028-1054) μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν ἱερᾶς Συνόδου ἀνύψωσεν τὸν Καθολικὸν τοῦ Μιτζέτ ἐντελῶς εἰς αὐτοκέφαλον ἀρχιεπίσκοπον.

Καὶ νῦν ἔλθομεν εἰς τὰ περαιτέρω.

Οἱ γεωργιανοὶ χρονολογῶν ἀναφέρουσιν ὅτι κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα ἡ πολιτικὴ θέσις τῆς Γεωργίας εἶχε στερεωθεῖ ἀρκούντως, ὅλαί αἱ ὑπὸ τῶν Γεωργιανῶν κατοικούμεναι χώραι εἶχον ἀνακτηθεῖ, οὐδεὶς ἐχθρὸς ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ. Τότε, καθὰ γράφει τὸ Κάρτλις Τζοχοβρεκα, ὁ Καθολικὸς Μελχισεδὲκ Α' (1013-1042) ἐσκέφθη νὰ ἀνακηρυχθῇ ἐντελῶς ἀνεξάρτητος, καὶ αὐτοεκλήθη Καθολικὸς Πατριάρχης. Τὸ γεγονός τοῦτο, εἶναι βέβαιον ὅτι, ὁ ἐν τῇ Γεωργίᾳ ἀντιπρόσωπος ἕξαρχος τοῦ Πατριάρχου Ἀντιοχείας, ἀνήγγειλεν τῷ Ἀντιοχειαῷ θρόνῳ.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὁ Πατριάρχης καθὼς καὶ ἡ περὶ αὐτὸν Σύνοδος ἐταράχθησαν σφόδρα κατὰ τῆς καινοτομίας ταύτης, τὴν ὁποίαν ὡς γράφει ὁ χρονολογῶν Ἰβηρ Ἐφραϊμ, ὁ ἕξαρχος ἀντιπρόσωπος ἀποκαλέσας αἵρεσιν. Ἀκριβῶς τότε ὑπῆρχε τὸ μέγα ζήτημα μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν Ρώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως, τὸ ταράξαν τὰς ἐκκλησίας ταύτας ἐπὶ τόσους αἰῶνας. Τότε ἐπίσης καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀκυλίας (ἢ Γράδου) ἤρξατο χρώμενος τῷ τίτλῳ Πατριάρχης, ἐπιθυμῶν νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τὸν Πάπαν.

Διὰ τοῦτο ὁ Ἀντιοχείας Πέτρος πέμψεν εἰς Γεωργίαν ἰδιαίτερον ἀντιπρόσωπον ἕξαρχον, τὸν Βισλίειον Γραμματι-

κόν και αναθέτει αὐτῷ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐν Γεωργία ζητημάτων.

Ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἱβηρος ἁγίου Μτασηνδέλη (= Ἁγιορείτου) ἀναγράφεται ὅτι οἱ περὶ τὸν Πατριάρχην Συνοδικοὶ ἠρέθιζον τοῦτον ἀέναντι τοῦ Γεωργιανικοῦ ἔθνους ὡς αἰρετικοῦ καὶ τοῦ Καθολικοῦ αὐτῶν Μελχισεδὲκ αὐθαιρέτως αὐτοκληθέντος Πατριάρχου· διὰ τοῦτο οὗτος ἠναγκάσθη νὰ προσκαλέσῃ τὸν Ἱβηρα Μοναχὸν Γεώργιον εἰς Ἀντιόχειαν, διὰ νὰ πληροφορηθῇ παρ' αὐτοῦ περὶ τῶν ἐν Γεωργία συμβάντων· ὁ Γεώργιος ἀφικόμενος ἐκεῖ, ἀνέγνωσεν τὸ Σύμβολον τῆς Πίστεως καὶ οὕτως κατέπεισεν τὸν Πατριάρχην ὅτι ὄχι μόνον αὐτὸς ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸ Γεωργιακὸν ἔθνος τηροῦσι πληρέστατα τὰ διδάγματα τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ εἰς οὐδεμίαν αἵρεσιν παρεξέκλινον. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἐπέστρεψεν ὁ ἔξαρχος Βασιλείος καὶ ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτοῦ πρὸς τὴν σύνοδον, ἀνέπτυξεν ὅτι ἐν τῇ Ἱβηρικῇ ἐκκλησίᾳ οὐδεμίαν αἵρεσιν καὶ μάλιστα τάσιν πρὸς αὐτὴν δὲν εὔρεν, προσέθεσεν ὅμως ὅτι ὁ Καθολικὸς Μελχισεδὲκ αὐτοκαλεῖται «Πατριάρχης». Τότε ὁ Πατριάρχης συνεκάλεσε σύνοδον εἰς τὴν ὁποῖαν προσεκάλεσαν καὶ τὸν Γεώργιον, τὸν ὁποῖον ἀφοῦ προσηγόρευσεν λίαν κολακευτικῶς, υπέμνησεν ὅτι ἡ Ἱβηρικὴ Ἐκκλησία ὡς μὴ ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τινος τῶν ἀποστόλων ὀφείλει νὰ ὑποτάσσεται ὅπως καὶ πρὶν τῷ Ἀποστολικῷ Ἀντιοχικῷ θρόνῳ.

Ἀπαντῶν ὁ Ἱβηρ μοναχὸς κατὰ πρῶτον εὐχαρίστησεν διὰ τὴν ἔνθερμον προσφώνησιν καὶ κατόπιν ζητήσας βιβλίον τῶν περιηγήσεων τῶν ἀποστόλων ἀνέγνωσεν ἐξ αὐτοῦ παράδοσιν, καθ' ἣν ὁ Πρωτόκλητος ἀπόστολος Ἀνδρέας καὶ ὁ Σίμων Κανανίτης (οὗτινος τὰ ὄστα εὕρισκοντι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Νικοψίας (Ἀρχαζίας) ἐπεσκέφθησαν τὴν Γεωργίαν καὶ ἰδρυσαν τὰς πρῶτας Ἐκκλησίας. Ἐπομένως ὁ θρό-

νος τοῦ Μιτξῆτ εἶναι ἀποστολικὸς καὶ καθὼς ὁ ἀπόστολος Πέτρος ὑπήκουσεν εἰς τὴν φωνὴν τοῦ προσκαλέσαντος αὐτὸν Ἀνδρέου, οὕτως καὶ ἡ Ἀντιοχικὴ ἐκκλησία ὀφείλει νὰ ὑποτάσσεται τῇ τοῦ Μιτξῆτ καὶ ὄχι ἡ Ἱβηρικὴ τῷ θρόνῳ Ἀντιοχείας. Κατόπιν ὁ Γεώργιος εἶπε καὶ τὰ ἐξῆς: Τὸ ἔθνος μου τηρεῖ μετὰ πάσης ἀσθηρότητος ὅλας τὰς διατάξεις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀπέκρουσε καὶ κατεδίωξε πᾶσαν αἵρεσιν καὶ ὅτε ἡ Ἐκκλησία ἐταράττετο ὑπὸ τῶν εἰκονομάχων ὁ ὑποψήφιος ἐπίσκοπος Γουθάς Ἰωάννης χειροτονήθη ἐν Μιτξῆτ καὶ οὐχὶ ἐν Βυζαντίῳ. Ἡ Ἱβηρία ἐδιδάχθη τὸν Χριστιανισμόν ὑπὸ 2 ἀποστόλων, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βαχτάγκ Βιργασάλ διωκεῖτο ὑπὸ αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκόπων, χειροτονουμένων ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀπὸ δὲ τῆς ἐποχῆς τοῦ Πατριάρχου Ἰερομάρτυρος Ἀναστασίου οἱ καθολικοὶ χειροτονοῦντο ἐν τῇ Γεωργίᾳ, κατόπιν ἐπὶ τοῦ Θεοφυλάκτου ἐπισήμως ὠρίσθη ὅπως οἱ ἀρχιεπίσκοποι ἡμῶν ἐκλέγωνται ἐν τῇ χώρᾳ των καὶ οἱ ἴδιοι νὰ ἐτοιμάζωσι τὸ μῦρον. Συνεπεία λοιπὸν ὄλων τούτων ἡ Ἐκκλησία Ἱβηρίας πρέπει νὰ ἀναγνωρισθῇ ἀνεξάρτητος καὶ αὐτοκέφαλος».

Ἡ Σύνοδος ἀκούσασα τὰς ἐξηγήσεις καὶ τὴν ἀπολογίαν τοῦ Ἱβηρος μοναχοῦ ἀνεκήρυξεν τὴν Ἱβηρικὴν Ἐκκλησίαν παντελῶς ἀνεξάρτητον καὶ αὐτοκέφαλον».

Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τοὺς Γεωργιανοὺς ἱστορικοὺς. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐν συντόμῳ ἀναφέρει ὁ Βαλσαμῶν Θεόδωρος Πατριάρχης Ἀντιοχείας, εἰς τὰ σχόλια του εἰς τὸν νομοκάνονα, παραλαμβάνει δὲ ἐξ αὐτοῦ καὶ ὁ σχολιάσας τὸ Ἠνδάλιον ἱερομ. Νικόδημος (ἐκδ. Ἀθηνῶν 1886 σελ. 150) καὶ γράφει Πέμπτη ἀρχιεπισκοπὴ αὐτοκέφαλος ἡ ἄνω Ἱβηρία τιμηθεῖσα ἐπὶ τοῦ Μονομάχου».

Τοῦ πατρ. Ἀντιοχείας Θεοδώρου Βαλσαμῶνος τὴν μαρ-

τοῦραν ἀναφέρει καὶ ὁ M. Brussel ἐν τῷ ἔργῳ του *Histoire de la Georgie* p. I. p. 292.

Ὁ αὐτοκράτωρ Βυζαντινῶν Κωνσταντῖνος Θ', ὁ ἐπικλούμενος Μονομάχος, ἤρξεν ἐν Κωνσταντινῶν κατὰ τὰ ἔτη 1042-1055, ἀκριβῶς καθ' ὃν χρόνον Πέτρος ὁ Γ' ἦν Πατριάρχης ἐν Ἀντιοχείᾳ (1028-1054), ὥστε εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο συμφωνοῦσιν αἱ Ἑλληνικαὶ καὶ Γεωργιανικαὶ πηγαί.

Ἄρα ἡ Ἐκκλησία Ἰβηρίας ἐπὶ Πέτρου Πατριάρχου Ἀντιοχείας ἀνεκρῶθη αὐτοκέφαλος καὶ τοιαύτη ἕως ἐξηκολούθησεν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

Προβάλλεται νῦν ἡ ἐρώτησις: Ἐπεκῶρωσαν δι' ἐπισήμου πράξεως καὶ τὰ ἄλλα πατριαρχεῖα τὸ αὐτοκέφαλον αὐτῆς; Ὑπάρχουσι περὶ τοῦτου ἐπίσημα ἔγγραφα;

Ἐὰν ὑπῆρχον ἔγγραφα τοιαῦτα, εἴτε ἀνεκρέτετο ἡ ἐπικύρωσις εἰς τινα ἱστορίαν, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι οἱ Γεωργιανοὶ ἱστορικοὶ θὰ ζητρούπωνον αὐτὰ καὶ ὡς μαρτυρίας θὰ παρέθετον. Κατὰ τοὺς ἐπικρατοῦντας ἐκκλησιαστικὰς τύπους εἰς τοιαύτας περιστάσεις θὰ ἐκκλησία τις χειροαφεται εἴτε καθίσταται ἀνεξάρτητος ἀρχιεπισκοπῇ, ὁ Πατριάρχης ὅστις ὀρίζει αὐτὴν ἀπολύει τὸν, ἐν ᾧ ἐκτίθεται ἡ πράξις τῆς χειροαφότησεως καὶ τοῦ αὐτοκεφάλου· οὕτως τὸ Οἰκ. Πατριαρχεῖον χειροαφεται τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος τῇ 29 Ἰουνίου τοῦ 1850, τὴν ἐκκλησίαν τῆς Σερβίας τῇ 20 Ὀκτωβρίου τοῦ 1879, τὰς ἐκκλησίας Ἑρζεγοβίνης Σβορνικίου καὶ Βόσνης τὸν Μάρτιον τοῦ 1880, τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρουμανίας κατὰ Μάρτιον τοῦ 1885, καὶ ἀπολύει ἰδίους τόμους· ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐποχῇ ἡ μὲν Κύπρος ἀνεγνωρίσθη αὐτοκέφαλος δυνάμει τοῦ 8ου κανόνος τῆς Γ' οἰκ. Συνόδου, ἡ δὲ ἐκκλησία τῆς Ρωσσίας προήχθη εἰς Πατριαρχεῖον τῇ ἐγκρίσει συνόδου συνελθούσης ἐν Κωνσταντινῶν τῇ 12 Φεβρουαρίου 1593 ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεο-

τόκου Παραμυθίας (Βλάχ. σεράϊ). Ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ παρακάθητο Ἱερεμίας Πατριάρχης Κωνσταντινῶν, Μελέτιος ὁ Ἀλεξανδρείας, Ἰωακείμ ὁ τῆς Ἀντιοχείας καὶ Σωφρόνιος ὁ τῶν Ἱεροσολύμων· τότε συνετάχθη πράξις Συνοδικῆ ὑπογεγραμμένη ὑπὸ τῶν ρηθέντων Πατριαρχῶν, 42 μητροπολιτῶν, 19 ἀρχιεπισκόπων καὶ 20 ἐπισκόπων, ἡτις ἀπεστάλη εἰς Μόσχαν δι' ἰδιαιτέρους ἀντιπροσωπείας (ἴσα Πατριαρχικοὺς Πίνακας M. Γεδεῶν σελ. 698, 709. Πατριαρχικὰ ἔγγραφα, ἀρχ. Καλλ. Δελικάνη, τόμ. Γ', σελ. 10-20).

Πιθανὸν ὅταν ἡ Σύνοδος Ἀντιοχείας ἀνεκρῶθη τὴν Ἐκκλ. Ἰβηρίας εἰς ἀνεξάρτητον, ἐξέδωκεν κατὰ τὰ τότε εἰωθότα πράξιν συνοδικήν, ἀλλ' αὕτη θὰ ἀπωλέσθῃ. Διὰ τὴν ἀναφέρει τὸ γεγονός τοῦτο ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Θεόδωρος Βαλσαμών, ἀκμάσας ὀλίγα ἔτη μετὰ τὸ γεγονός τοῦτο, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι, ὁ ἴδιος ἐμελέτησεν τὸ ζήτημα τοῦτο εἰς τὰ ἔγγραφα τοῦ Πατριαρχείου.

Ἄλλως τε τὴν ἀνακίρηξιν εἰς αὐτοκέφαλον τῆς Ἰβηρικῆς Ἐκκλησίας ἀναφέρει καὶ ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Μακάριος, ὅστις ἐπισκερθεὶς κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα τὴν Ρωσσίαν καὶ τὴν Γεωργίαν, ἔγραψε «κατάλογον τῶν Πατριαρχῶν Ἀντιοχείας», τὸν ὁποῖον συνεπλήρωσεν ὁ ἐξ Ἀντιοχείας Ἱερεὺς Μιχαὴλ Βρεκός. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ πατριάρχης καθὼς καὶ ὁ Μιχαὴλ ἐπιευροῦσι τὰς πληροφορίας τοῦ Ἰβηρος μοναχοῦ Ἐφραίμ καὶ τοῦ Νίκωνος Μαυροβουνιάτου, ὡς ἐπιβεβαιωῦσι οἱ γεωργιανοὶ ἱστορικοί.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι καὶ τὰ πατριαρχεῖα Κωνσταντινῶν, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱεροσολύμων ἀνεγνώρισαν τὴν ἐκκλησίαν τῆς Γεωργίας ἀνεξάρτητον, εἴτε ἐνεκα τῶν τότε χαλεπῶν περιστάσεων, σιωπηρῶς πως παρελήθον τὴν ὑπόθεσιν καὶ ἀφοῦ

ὁ κυρίαρχος Πατριάρχης χειραφέτησεν αὐτήν, οἱ ἄλλοι κατ' ἀνάγκην παρεδέχθησαν τὰ τελεσθέντα.

Ἐνταῦθα εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφέρω τὴν Ἐκθεσιν τὴν ἔχουσαν τὸν ἐξῆς τίτλον. Ἀνακεφαλαίως τῶν θρόνων τῶν ἁγιωτάτων Πατριαρχῶν τῶν ὁρθοπεπιῶν, ὡς τοῦτο φέρεται ἐν τῷ *Notitiae Graecorum episcopatum*, ἐκδοθέντι ὑπὸ *A. P. Iacobo Goar* ἐν Παρισίοις, ἔνθα περὶ τοῦ Ἀντιοχικοῦ θρόνου ἀναγινώσκω τὰ ἐξῆς:

«Τέταρτος ὁ ἁγιώτατος καὶ ἀποστολικὸς θρόνος Ἀντιοχείας, καὶ Πατρ. αρχικὸς τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου πρῶτιστος θρόνος περιέχων ἕως τῶν ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν πορείαν ἐχόντων ἡμερῶν πξ, ΕΩΣ τε Ἰβηρίας καὶ Ἀβασγίας καὶ Ἀρμενίας καὶ μέχρι τῆς ἐσωτέρας ἐρήμου τοῦ Χορασάν, Περσῶν, Μήδιον, Χαλδαίων, ἕως ἄκρων τῆς Ἀραβίας ἡγεμονίας Πάρθων καὶ Ἑλλομιτῶν καὶ Μεσσοποταμιτῶν.... κτλ. κτλ....»

Ἐνταῦθα παρατηρεῖ ὁ ἀναγνώστης ὅτι ἡ Ἰβηρία καὶ ἡ Ἀβασγία δὲν συμπεριλαμβάνονται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριαρχοῦ Ἀντιοχείας, διότι ρητῶς λέγεται ΕΩΣ ΤΕ ἸΒΗΡΙΑΣ καὶ ΑΒΑΣΓΙΑΣ, ὥστε καθ' ὃν χρόνον συνετάχθη ἡ διατύπωσις αὕτη ἡ Ἰβηρικὴ Ἐκκλησία δὲν ὑπέκειτο τῷ Ἀντιοχείας. Προκειμένου δὲ περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς συντάξεως τῆς διατυπώσεως ταύτης, φέρομεν τὴν γνώμην τοῦ σοφοῦ συγγραφέως τῆς Ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας Κρουμβάχερ (Βιβλιοθήκη Μαρσαλὴ μετάφρ. Γ. Σωτηριάδου, τόμος Β. σελ. 18) ὅστις τάσσει αὐτὴν εἰς ἕτος τι ὀλίγον πρὶν τοῦ σχίσματος, ὅπερ συνέβη τῷ 1054 (Ἰουλίου 20) ἐπὶ Πατριαρχοῦ Μιχαὴλ Κηρουλλαρίου (1043-1058) καὶ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Μονομάχου (1042-1055), διότι ἐν τῇ διατυπώσει ταύτῃ πρῶτος θρόνος ἀναφέρεται ὁ Ρώμης.

Ἐπομένως ἀφοῦ ἐν τῇ διατυπώσει ταύτῃ ἡ Ἰβηρία δὲν ἀναφέρεται ὡς ὑπαγομένη τῷ θρόνῳ Ἀντιοχείας σημαίνει ὅτι, αὕτη κατέστη ἀνεξάρτητος καὶ αὐτοκέφαλος πρὸ τῆς συντάξεως τῆς διατυπώσεως ταύτης, ἦτοι ἐπὶ τοῦ Καθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰβηρίας Μελχισεδὲκ Ι (1013-1042) καὶ τοῦ Πατριαρχοῦ Ἀντιοχείας Πέτρου Γ'. (1028-1054).

Ἀφοῦ λοιπὸν οὕτως ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἰβηρικῆς ἀρχιεπισκοπῆς, ὁ Καθολικὸς ἀρχιεπίσκοπος χειροτονεῖτο ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων τῆς ἐκκλησίας του καὶ παρεσκέυαζεν τὸ μῦθρον.

Μετὰ 400 καὶ πλέον ἔτη ἐν τῇ Γεωργίᾳ σχηματίζεται καὶ δευτέρα ἀνεξάρτητος ἀρχιεπισκοπή. Ὅπως εἶπομεν προηγουμένως, ὁ βασιλεὺς Γεώργιος Ἀλέξανδρος ἀποθνήσκων τῷ 1442 διήρесе τὸ κράτος του μεταξὺ τῶν τέκνων του. Τότε ἐσχηματίσθησαν τὰ 3 βασίλεια τῆς Ἱμερετίας, τῆς Καρταληνίας καὶ τῆς Καχετίας καὶ αἱ ἡγεμονίαι Γουρίας, Μεγγυιλίας, Ἀπχαζίας, Σβανετίας καὶ Μεσχετίας. Μετὰ τὴν διαίρεσιν ταύτην ὁ βασιλεὺς τῆς διτικῆς Ἰβηρίας (Κάτω Ἰβηρίας) ἐπιθυμῶν νὰ ἔχῃ ἰδιαίτερον ἀρχιποιμένα διὰ τοὺς Χριστιανούς τῆς Δ. Ἰβηρίας τῇ ἐπινεύσει καὶ τῶν ἐπισκόπων τῆς χώρας συνέστησε νέαν ἀρχιεπισκοπὴν (ἢ Καθολικοτάτον), ἧς ἡ ἔδρα ἦτο ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου ἐν Πιτυσῦντι τῆς Ἀπχαζίας, διὰ τοῦτο δὲ οἱ Καθολικοὶ τῆς κάτω Ἰβηρίας καλοῦνται, **Καθολικοὶ Ἀπχαζίας.**

Γνωστοὶ καθολικοὶ τῆς Κάτω Ἰβηρίας εἰσὶν οἱ ἐξῆς:

Εὐδαίμων ἐπὶ Δαβίδ Α'. 1089-1130	Εὐδαίμων Β'. 1582
Ἀρσένιος τῷ 1390	Εὐθύμιος (ἢ Εὐφῆμιος)
Ἰωακείμ 1472	Μαλαχίας Β'. 1628

Μολιχίος Α΄.	1533	Μάξιμος Α΄.
Γρηγόριος Α΄. τῷ	1631	
Ζαχαρίας	1658.	Οἱ ἄνω καθολικοὶ ἤδρευον ἐν
Πιτυοῦντι τῆς Ἀρχαζίας. Ἐπειδὴ ὁμοῦ κατὰ τὸν 17ον αἰῶ-		
να ἡ Ἀρχαζία κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἱ δὲ Χριστι-		
ανοὶ ἠσπάζοντο τὸν Μωαμεθανισμόν ὁ ρηθεὶς Ζαχαρίας ἡ-		
ναγκάθη νὰ μεταφέρῃ τὴν ἑδρὰν εἰς Κοδαῖδα, τούτου διά-		
δοχοὶ ὑπῆρξαν οἱ ἑξῆς:		
Συμεὼν ἀποθανὼν τῷ	1666	Γρηγόριος Β΄. ἀπὸ τοῦ 1731
Εὐδαίμων Γ΄. ἀπὸ τοῦ	1667	Γερμανὸς ἀπὸ τοῦ 1734
Δαβὶδ ἀπὸ τοῦ	1680	Νικόλαος τὸ δεῦτερον
Γρηγόριος	1701	Ἰωσήφ ἀπὸ τοῦ 1779
Νικόλαος	1710	Μάξιμος Β΄. ἀπέθανεν ἐν
		Κιέβῳ τῷ 1795

Περὶ τῆς ἐκλογῆς ἢ τοῦ διορισμοῦ τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Κάτω Ἰβηρίας προκειμένου, ἔχω νὰ σημειώσω ὅτι ὅπως γράφει ὁ διάσημος περιηγητὴς *Jean Chardin* (1643-1713) ὁ ἐπισκεφθεὶς τὸν Καύκασον κατὰ τὰ ἔτη 1672-1673, τοῦτον διώριζεν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἱμερετίας, οἱ δὲ ἐπίσκοποι ἐχειροτόνουν αὐτὸν (ἴδρα τὸ σύγγραμμα τοῦτο εἰς Ρωσ. μετάφρασιν τοῦ Δ. Νοσόβιτς σελ. 45)

Ἔτι πάντα ἐκτεθέντα ἀποδεικνύουσι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἰβηρικῆς Ἐκκλησίας μετὰ αὐτοκέφαλον Καθολικὸν ἀρχιεπισκοπὸν. Οἱ ἀποδεικνύοντες τὸ αὐτοκέφαλον αὐτῆς, δὲν φέρουσιν οὐδεμίαν μαρτυρίαν εἴτε ἀπόδειξιν ὅτι, τῷ ἀρχιεπισκόπῳ τούτῳ ἐδόθη ὁ τίτλος τοῦ Πατριάρχου. Καὶ ὁμοῦ ὡς βλέπει τις εἰς τὰ Γεωργιανικὰ ἔγγραφα, ὁ Καθολικὸς Ἰβη-

ρίας μετὰ τὸν 11ον αἰῶνα ἐχοῦντο τοῦ τίτλου Πατριάρχου, τὸν ὁποῖον ἐπαναλαμβάνουσι ὅλοι οἱ νεώτεροι ἱστορικοί.

Καὶ ὁμοῦ οὗτος δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς χρήσεως τοῦ τίτλου τούτου, καθὼς ἔγραψα ἐν ἐκτάσει καὶ ἀπέδειξα ἐν τῷ ἀρθρῷ μου «Ὁ τίτλος τοῦ Καθολικοῦ» καταχωρηθέντι εἰς τὴν ἐν Βατοῦμ ἐκδιδομένην ἡμερησίαν «Ἀργοναύτης» (24 Σηβρίου 1917, ἀριθ. 240) ὁ τίτλος οὗτος οὐδέποτε ἐδόθη τῷ Καθολικῷ. Μὴ θέλων νὰ ἀντιγράψω ἐνιαυτὰ τὸ ἀρθρον ἐκεῖνο, θὰ ἀρκεσθῶ νὰ παραθέσω εἰς τὴν μαρτυρίαν ἀποδεικνύουσαν τὸ βῆσιμον τῶν ἐνοστάσεων μου.

Ἐν τῷ *Notitiae Graecorum Episcopatum* ὑπάρχει ἰδιαίτερον κεφάλαιον ἐπιγραφόμενον «Ἐκθεσις νῆα ὅπως νῦν γράφει ὁ Κωνσταντινουπόλεως Πατριάρχης τοῖς λοιποῖς Πατριάρχεις καὶ Ἀρχιεπισκόποις καὶ μὴν τοῖς καὶ Μητροπολίταις καὶ τὰς κοσμικὰς ἀρχὰς δι' ἑαυτοῦ».

Ἡ ἐκθεσις αὕτη φαίνεται ὅτι συνετάχθη κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα, διότι ἐν αὐτῇ ἀναγράφονται προσφωνήσεις πρὸς τὸν ἡγεμόνα (Κνιάζ) Σερβίας καὶ τὸν ἀσθέντην τῆς Μικτλήνης Φραντζέσκου Γατελιούζον. Ὡς γνωστὸν ὁ αὐτοκρ. Καντακουζηνὸς Ἰωάννης εὐρισκόμενος εἰς διενέξεις πρὸς τὸν Ἰωάννην Παλαιολόγον ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ γαμβροῦ τοῦ Ὁρχάν Σουλτάνου τῶν Τούρκων, ὁ δὲ Ἰωάννης Παλαιολόγος εὐρισκόμενος ἐν Τενέδρῳ, συνεννοήθη μετὰ πλουσίου τινος καὶ ἰσχυροῦ Γενουαίου, ὀνόματι Φραγκίσκου Καταλουσίου καὶ ὑπεσχέθη νὰ δώσῃ αὐτῷ ὅχι μόνον ὡς σύζυγον τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν του (ἀγνοεῖται τὸ ὄνομά της), ἀλλὰ καὶ νὰ παραχωρήσῃ τὴν νῆσον Μικτλήνην (Δέσβον). Ἐὰν περὶ τούτους ἐν Γαλατῇ ὁμογενεῖς νὰ τὸν βοηθήσωσι πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ τῷ ὄντι διὰ συνδρομῆς τῶν Γενουαίων ὁ Παλαιολόγος ἀνέκτησε τὴν Πόλιν, ὁ δὲ Φραγκίσκος Καταλούσι-

(Γατελιούζος) ἐγένετο γαμβρός αὐτοῦ καὶ ἔλαβε ὡς ἴδιον κτήμα τὴν νῆσον Λέσβον, τῷ 1355. (ὄρα Ἰστ. τοῦ Ἑλλ. ἔθνους, Κ. Παπαρηγοπούλου τομ. 5. σελ. 257-267.

Ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ ὑπάρχει προσφώνησις πρὸς τὸν ὡς ἐξῆς: *Τῷ περιποθίτῳ, ἐνδοξοτάτῳ, περιφανεστάτῳ αὐθέντῃ τῆς Μιτυλήνης Φραντζέσκῳ τῷ Γατελιούζῳ.*

Ὅστε ἡ ἐκθεσις αὕτη συνταχθεῖσα μετὰ τὴν εἰς τὸν Γατελιούζον παραχώρησιν τῆς νήσου μετὰ τὸ 1355, περιέχει τοὺς τρόπους καθ' οὓς ἀποτείνεται εἴτε γράφει ὁ Πατριάρχης εἰς τοὺς λοιποὺς Πατριάρχας, ἄρχοντας, ἀρχιεπισκόπους κτλ. Ἐνταῦθα εὐρίσκομεν καὶ τὸν τρόπον ὅπως γράφει πρὸς τὸν Ἰβηρίας ὅστις ἔχει ὡς ἐξῆς:

Μακαριώτατε ἀρχιεπίσκοπε καθολικῆ πάσης Ἰβηρίας ἐν ἀγίῳ πνεύματι, ἀγαπυτῆ ἀδελφῆ τῆς ἡμῶν μετριότητος... (ἐν τῷ τέλει) Ἐρωωσον ἐν Κυρίῳ ἀγιώτατε δέσποτα, ἀγαπυτῆ ἀδελφῆ καὶ σιλλειτουργέ.

Ὅστε ἐνταῦθα δὲν βλέπομεν τὴν λέξιν Πατριάρχης, ἥτις ἀποδίδεται εἰς τὸν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων (ὄρα τὰ *Notitiae* ταῦτα, ἐκδοσις *Iacobo Gour* σελ. 410-419).

Ἡ ἐν τῷ ναφ τῆς Θεοτόκου Παραμυθίας συνελθοῦσα σύνοδος (περὶ ἧς ἐγράψαμεν) ἀνεκήρυξεν τὸν Μόσχας, Πατριάρχην, πέμπτον τῇ τάξει καὶ ἔχειν τὸν τόπον αὐτοῦ μετὰ τὸν Παναγιώτατον Ἱεροσολύμων» κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν πρακτικῶν τῆς Συνόδου.

Αὐτὸς ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δοσίθεος ὁ ἐπισκοπηθεὶς δὲς τὴν Γεωργίαν, εἰς τὰ ἔργα του περιγράφει τὴν Ἐκκλησιαστικὴν διαίρεσιν τῆς Ἰβηρίας, ἐνθα παραθέτει τοὺς τίτλους τῶν Καθολικῶν τῆς Ἰβηρίας, ἔχοντας ὡς ἐξῆς:

Τίτλος τοῦ Καθολικοῦ τῆς Κάτω Ἰβηρίας.

«Μακαριώτατε καὶ Θεοσεβέστατε Καθολικῆ Ἱμερητίου, Ὀρτιοῦ, Γκουρίου, Ἀρχαζίας καὶ πάσης Κάτω Ἰβηρίας, Σοανίας».

Τίτλος τῆς ἄνω Ἰβηρίας.

«Μακαριώτατε καὶ Θεοσεβέστατε Καθολικῆ Καρτελίου, Καχειίου καὶ πάσης ἄνω Ἰβηρίας».

Τὸν ἴδιον τίτλον μεταχειρίζεται ὁ ρηθεὶς πατριάρχης Δοσίθεος Ἱεροσολύμων τῷ καθολικῷ κάτῳ Ἰβηρίας Γρηγορίῳ ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῇ του ἀποσταλείσῃ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως κατὰ Σ]βριον τοῦ 1701.

(ὄρα Πατριαρχικὰ ἔγγραφα, ἀρχ. Καλλινίκου Δελικάνη τόμ. 3. σελ. 205 καὶ ἐφεξῆς).

Ἐνῷ δὲ οἱ Πατριάρχαι Ἀνατολῆς ἀπευθυνόμενοι πρὸς τοὺς Καθολικοὺς τῆς Ἰβηρίας δὲν μεταχειρίζονται τὸν τίτλον Πατριάρχης, οἱ Καθολικοὶ εἰς τὰ ἔγγραφα των ἐξηκολούθουν νὰ αὐτοκαλοῦνται Πατριάρχαι. Ἐχω ὑπ' ὄψιν τὸ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν (Ἔγλη διὰ τὴν ἱστορίαν Γεωργίας) βιβλίον τοῦ Σ. Τακαϊσβίλι (ἐκ Τυφλίδος σελίδες 72, ἔτ. 1895), ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ συγγραφεὺς παραθέτει δύο ἐπιστολάς τοῦ καθολικοῦ τῆς ἄνω Ἰβηρίας Δομεντίου ἀποσταλείσας ἐκ Κων]πόλεως μετὰ χρονολογίας 1727 καὶ 1738.

Ὁ Δομεντίος οὗτος ἦν υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γεωργίας Λέοντος καὶ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως Βαχτὰγκ ΣΤ' (1708-1714) ἐχειροτονήθη καθολικὸς ἀρχιεπίσκοπος τῷ 1705. Καθὰ ὁ ἴδιος γράφει εἰς τὴν ἀπὸ 1788 χρονολογουμένην ἐπιστολὴν, τῷ 1721 προσεκληθῆ ὑπὸ τοῦ Σαλτάνου Ἀχμέτ εἰς Κων]πολιν, ἐνθα μετὰ τριετῆ σχεδὸν διαμονὴν ἀπεστάλη εἰς Τένεδον. Ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ καθὼς καὶ ἐν τῇ δευτέρῃ, ἀμφοτέραις γραφείσαις ἐν Κων]πόλει, ὁ Καθολικὸς Δομεντίος ἐν μὲν τῷ κειμένῳ καλεῖται «Ἡμεῖς ἐλέῳ Θεοῦ Καθολικὸς Πα-

τριαρχίας Καρταλινίας και Μεσσητίας Δομέντιος», υπογράφει δὲ Καθολικὸς Πατριάρχης Δομέντιος.

Ἐνῶ ἡμεῖς ἔχομεν ὑπ' ὄψει ἔγγραφοι τοῦ Οἰκουμηνικοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου Γ' τὸ α'. 1716-1726 (εἰς Ἑλλ. γλῶσσαν ἀπευθυνόμενον εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον Καθολικὸν Δομέντιον, διαμένοντα ἐν Κων]πόλει τὸ ἔγγραφοι τοῦτο ἔχει ὡς ἑξῆς:

«+ Ἡ μετριότης ἡμῶν διὰ τῆς παρουσίας Πατριαρχικῆς ἐκδόσεως προτρέπεται καὶ ἀδειαν δίδωσι τῷ μακαριωτάτῳ καὶ καθολικῷ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠῳ τῆς Ἄνω Ἰβηρίας, τῷ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἀδελφῷ καὶ σιλλειτουργῷ κτλ. κτλ. κ. κ. Δομετίῳ, ὅπως διὰ τὴν ἐπισκήψασαν ταύτην ὀλέθριον νόσον τῆς πανώλους, μὴ δυναμένῳ ἀπέρχεσθαι εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ τῷ ἐκκλησιάζεσθαι ἐν αὐτῇ, ἱερουργεῖν εἰς διωρισμένον μέρος τοῦ ἰδίου οἰκήματος, ὅποταν βουλευθῆ μετὰ τοῦ ἱεροῦ ἀντιμνησίου. Ἐπὶ γὰρ τοῦτῳ ἐδόθη αὐτῷ ἡ παρούσα ἡμεῖρα Πατριαρχικὴ ἐκδοσις».

ἡφκασι (1726) Αὐγούστου β'. ὁ Κων]πολεως Ἱερεμίας.

Ἐπιφανέστερον καὶ φαινότατον τούτου ἔγγραφοι δὲν δύναται νὰ ὑπάξῃ, ἀφοῦ ὁ Πατριάρχης Κων]πόλεως, αὐτὸν τὸν αὐτοκαλούμενον Πατριάρχην Δομέντιον καλεῖ ἀρχιεπίσκοπον, τοῦθ' ὅπερ σημαίνει ὅτι οὐδέποτε οἱ 4 Πατριάρχαι ἀνεγνώρισαν τὸν καθολικὸν ἢ τοὺς καθολικοὺς Ἰβηρίας ὡς Πατριάρχας.

Ἄλλως τε πρὶν τούτου ὁ οἰκ. Πατριάρχης Καλλίνικος Β' ὁ Ἀκαρνάν (1688-1689, εἶτα 1693-94 καὶ τὸ τρίτον 1702) γράφον κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον τοῦ 1693 Ἰνδικτιῶνος Α' ἐπιστολὴν ἀπαντητικὴν εἰς ἐρώτησιν παρὰ τινῶν, «Πόσοι ἄνεσιν ἄρα θρόνοι Πατριαρχικοὶ ἐν τῷ πελάτῳ τῆς ἀγ. Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας Ἰεραρχικῷ τάγματι» μετὰ ἔξυ πολλῶν παραθέτει τὰ ἑξῆς:

«Τούτων δὲ ἐκτὸς τῶν πέντε πατριαρχῶν (δηλ. Κων] πόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Μοσχοβίας) οὔτε ὑπάρχει οὔτε λέγεται ἄλλος πατριάρχης· τοὺς δὲ ἀπ' αὐτονομοῦ ἀρχιεπισκόπους οἵτινες εἰσὶν ὁ Ἀχιρίδων, καὶ ὁ Κύπρου καὶ οἱ τῆς Ἰβηρίας δύο, τῆς κάτω καὶ τῆς ἄνω, καὶ ὁ Πεκίου (= Ἰπερίου) κατὰ διαφορὰς καιροὺς ἐπ' ἀδείαισι τισὶ φιλοτιμήσαντα πῆ μεν βασιλέων σπουδάσματα, πῆ δε συνοδικαὶ διασκέψεις, ἰδίαισι ἀρεσκείαισι ἀπλῶς τοὺς τοιοῦτους ἀρχιεπισκόπους ἐποίησαν καὶ ὠνόμασαν καὶ τοῦτο μόνον ἔχουσι ὄνομα καὶ οὕτω γράφονται δηλονότι, ἀρχιεπίσκοποι, τῆς δὲ πατριαρχικῆς ὀνομασίας ἕνοι παντελῶς ὑπάρχουσι καὶ ἀμέτοχοι καὶ μήτε ἐν τοῖς διπτύχοις ἔχουσι χώραν μήτε τῷ πατριαρχικῷ καταλόγῳ συντάσσονται, δι' ὅπερ εἴτις ἐξ αὐτῶν φρεναππῶν ἑαυτὸν δοξοκοποῦντι λογισμῷ, ἐπιχειρήσῃ ποτε ἢ ἐξ ἰδίας δυνάμεως, ἢ ὑπὸ ἄλλης τινος ἀνισχύρου ἐγγράφου αἰτίας (ἀνίσχυρα γὰρ ὄλως τὰ μὴ στεργθέντα καὶ κανονισθέντα παρὰ τῶν οἰκ. Συνόδων) διαπλάσασθαι ψευδωνυμίαν Πατριαρχικὴν, ἔξω τῶν κειμένων ὄρων καὶ κανόνων καὶ νόμων καὶ ἑαυτὸν Πατριάρχην ὀνομάσαι παρ' ἀξίαν καὶ τάξιν, ἀναιδῶς καὶ ἀνερευθιάστως, διακένῳ φυσούμενος καὶ φανλευπιπλάστῳ ὀνόματι, ὅπερ ἀντικρὺς οὐ στεργῶς ἀλλὰ πεπλανημένης, συμπεφυραμένης τε, διανοίας καὶ εὐηθείας ἐστὶ γνώρισμα, πάντως ὁ τοιοῦτος, ὡς ἔξω τῶν ὄρων ἐκπίπτων καὶ νεωτερίζων κατατολιμῶν καὶ φιλονικίας καὶ ἐριδίας διεγείρων καὶ διόλου παρανομῶν, ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς εὐθύναις ὑπόδικός ἐστι καὶ τὰς ἀνηκούσας τοῖς παρονόμοις ἐκκλησιαστικὰς καὶ συνοδικὰς ποινὰς ἀποφυγεῖν οὐ δυνήσεται.

Ἐν ᾧ γὰρ ἕκαστος ἐκλήθη ἐν τοῦτῳ καὶ μένειν ὀφείλει» καὶ «μὴ μεταβαίνειν ὄρα αἰῶνια ἀ ἔθεντο οἱ πατέρες αὐτοῦ» κτλ.

Τὰς ρητὰς δηλώσεις περὶ τῶν ἀρχιεπισκόπων Κύπρου

Ἀχρίδων, Ἰβηρίας καὶ Ἰπεκίου εὐρίσκομεν καὶ ἐν τοῖς Συνοδικοῖς ἐγγράφοις Μεθοδίου τοῦ Γ'· κατὰ τῶν νεωτερισμῶν τοῦ Σιναίου Ἀνανίου (ἔτ. 1668) ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Πατριάρχου καθαιρέσει τοῦ αὐτοῦ Ἀνανίου (1670) καθὼς καὶ ἐν τῷ περὶ Σινᾶ Συγγιλίῳ (1671) ἐν τῷ Συνοδικῷ γράμματι Ἰακώβου τοῦ Α'· περὶ Σιναίου καθὼς καὶ ἐν τῷ ἐτέρῳ τοῦ αὐτοῦ Πατριάρχου γράμματι πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Σιναίου καὶ τοὺς πατέρας (1687) ἐν τῷ Συνοδικῷ τόμῳ περὶ Σινᾶ Καλλινίκου τοῦ Β'· (1688) καὶ ἐν τῷ σχετικῷ γράμματι τοῦ αὐτοῦ Καλλινίκου τοῖς μητροπολίταις Μολδοβλαχίας καὶ Οὐγγροβλαχίας (1689).

(Ὅρα περὶ ὅλων τούτων τὰς Κανονικὰς διατάξεις τῶν Πατριαρχῶν Κων/πόλεως τομ. Α'· ἐκδοθέντα ὑπὸ Μ. Ἰ. Γε. δεῶν σελ. 62-63. καὶ Πατριαρχικὰ ἐγγράφα τομ. Γ'· σελ. 1043 ἐκδ. ἀρχ. Δελικάνη).

Καθ' ὅλας λοιπὸν τὰς ἀνω ἀκαδεῖξεις ὁ Ἰβηρίας οὐδέποτε ἐκλήθη Πατριάρχης καὶ δὲν πρέπει νὰ καλῆται οὕτως.

Εἰς ἐπίλογον τῶν ἀνωτέρω παραθέτω μίαν τελευταίαν μαρτυρίαν, αὕτη εἶναι τὸ 8ον ἄρθρον τῆς συνθήκης, ἣτις ὑπεγράφη τῷ 1783 (Ἰουλίου 24) μεταξὺ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς αὐτοκρατορίας Ρωσίας Αἰκατερίνης Β'· καὶ τῶν τοῦ βασιλέως Γεωργίας Ἡρακλείου Β'· ἐνθα ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς.

Ἄρθρ. 8ον..... Ἡ Α. Αὐτοκράτορ. Μεγαλειότης ἐκέλευσεν, ὅπως ὁ Καθολικὸς εἴτε ὁ πρωθιεράρχης ἀρχιεπίσκοπος αὐτῶν (δηλ. τοῦ ἔθνους) κατέχει θέσιν ἐν τῷ σερῶ τῶν Ρώσων ἀρχιερέων 8ην δηλ. μετὰ τὸν μητροπολίτην Τοβόλσκης, παρεχομένου αὐτῷ διὰ παντὸς τοῦ τίτλου μέλους τῆς ἱερᾶς Συνόδου..... κλπ.

Καὶ ἐνταῦθα ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰβηρίας ἀπλῶς καλεῖται Καθολικὸς καὶ ἀρχιεπίσκοπος. Ἐὰν πράγματι ὁ Καθολικὸς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ τὸν τίτλον Πατριάρχου, βεβαίως ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ ἁρθρου τῆς συνθήκης θὰ προσετίθετο ἡ λέξις πατριάρχης. Οἱ ὑπογράψαντες τὴν συνθήκην Γεωργιανοὶ ἀντιπρόσωποι πρίγκηψ Ἰβάνε Κ. Παγρατίων καὶ πρίγκηψ Γαρσεβάν Τζαβιζαβάτζε, εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἔδωκαν προσοχὴν καὶ ἐὰν πράγματι εἶχε τὸν τίτλον Πατριάρχου, θὰ προσέθετον καὶ τὴν λέξιν ταύτην.

Ὁ τελευταῖος Καθολικὸς Ἰβηρίας Ἀντώνιος Β' (τρίτος υἱὸς τοῦ προτελευταίου βασιλέως τῆς Γεωργίας Ἡρακλείου Β'· κατὰ κόσμον Τεῦμουράζ) ἐχειροτονήθη 25ετῆς κατὰ τὸ ἔτος 1788 καθολικὸς Ἰβηρίας. Τῷ 1811 προσεκλήθη εἰς Πετρούπολιν ἐνθα ἔμεινε μέχρι τοῦ θανάτου του συμβάντος τῇ 21 Δ]βρίου 1827.

Ἄμα προσεκλήθη οὗτος τῷ 1811 εἰς Πετρούπολιν, ἡ Ρωσικὴ κυβέρνησις μετὰ τῆς διοικήσεως Ἱ. Συνόδου, τῇ 10 Ἰουλίου τοῦ ἰδίου 1811 ἔτους, κατήγγησε τὸ ἀξίωμα Καθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου ἐν Γεωργίᾳ, ἔπαυσεν τοῦτον τῆς θέσεως του καὶ διώρισε ἀρχιερέα Ἐξαρχον μητροπολίτην πάσης Γεωργίας τὸν ἐκ τοῦ ἡγεμονικοῦ οἴκου τῶν Ἐριστοβ, ἀρχιεπίσκοπον Βαρλαάμ, πρῶτον ἀρχιεπίσκοπον Ἀχαλαίας (1798-1802).

Καὶ οὕτως ἐν Γεωργίᾳ κατηργήθη τὸ αὐτοκέφαλον τῆς Ἰβηρικῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τότε δὲ μέχρι τῆς 12 Μαρτίου τοῦ 1917 τὴν διοίκησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων εἶχον Ἐξαρχοὶ ἀρχιεπίσκοποι Ρῶσοι τὴν καταγωγὴν.

Τῇ δὲ 12 Μαρτίου τοῦ 1917, ἦτοι μετὰ τὴν ἐν Ρωσίᾳ

μεταπολίτευσιν οἱ ἱεράρχαι τῆς Γεωργίας συνελθόντες ἐν Μτζχέτ ἐκήρυξαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Γεωργιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐξέλεξαν τοποτηρητὴν τοῦ Καθολικοῦ ἀρχιεπισκόπου Γεωργίας, τὸν ἐπίσκοπον τῆς πόλεως Πότι θεοφιλέστατον Λεωνίδα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰδίου ἔτους ἐξελέγη Καθολικὸς ἀρχιεπίσκοπος ὁ ἐπίσκοπος Κυρῶν, ὃν ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ νῦν Καθολικὸς Λεωνίδας.

Ἐν εἶδει σημειώσεως

Ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ τοῦ Ἱβηρος ἱερέως Κ. Τοντζάτζε, ἐπιγραφομένου «

» (ἔκδ. Τυφλίδος, 1906 σ. 73) ἀναγινώσκομεν «ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἱβηρίας Παγκράτιος Γ' (980-1014) ἀνατραφεὶς ὑπὸ τὴν ἐπιτροπὴν τῶν Βυζαντινῶν ἰδωδῶν, ἀφοῦ τὸ κράτος του ἀνύψωσε εἰς βαθμὸν ἐπίζηλον, ἐσκέφθη νὰ ἔχη παρ' ἑαυτῷ, ὅπως ἐν Βυζαντίῳ, πατριάρχην, καὶ τοῦτο διὰ νὰ ἴηαι τέλειον τὸ χριστιανικὸν αὐτοῦ κράτος· μετὰ τὸν καθολικὸν Συμεὼν (1002-1012) διώρισε τὸν ἐνεργητικώτατον Μελχισεδέκ Καθολικὸν καὶ ἐπέτρεψεν αὐτῷ, νὰ καλῆται τοῦ λοιποῦ Πατριάρχης Καθολικός. Γνωρίζων δὲ

»ὅτι εἰς τοῦτο θέλει ἀντισταθῆ ὁ Ἀντιοχείας καὶ ἡ διπλωματία
»Κων]πόλεως, ἀπέστειλεν αὐτὸν τὸν ἰδιον Μελχισεδέκ εἰς
»Κων]πολιν, ἵνα αὐτοπροσώπως συνεννοηθῆ μετὰ τῆς Ἐκ-
»κλησίας Κων]πόλεως καὶ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐπιτύχη τὴν
»ἀναγνώρισιν τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Γεωργιανικῆς Ἐκ]σίας.
»Ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος συμπαθῶν πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ
»βασιλέως Ἱβηρίας, ἀλλὰ μὴ θέλων νὰ ἀναμιχθῆ κατ' εὐθείαν
»εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ προκαλέσῃ τὴν δυσἀρέσκειαν τοῦ
»πατριάρχου Ἀντιοχείας, ἐπέτρεψε τῷ Παγκρατίῳ καὶ τῷ
»Καθολικῷ νὰ ἐνεργήσουν ἐλευθέρως καὶ οὕτως ἠκολούθη-
»σεν «πολιτικὴν ἀνοικτῶν θυρῶν», συγχρόνως δὲ παρέσχεναὐτῷ
»πλούσια μέσα διὰ τὴν ἀνάγειν τοῦ καθεδρικοῦ ἰαοῦ τῆς
»Μτζχέτης, δωρήσας τὸ μοναστήριον τῆς Κεστορίας κεκτη-
»μένον 105 χωρῖα καὶ οὕτως ὁ αὐτοκράτωρ ὄχι μόνον ἀπέ-
»κτησε τὴν φιλίαν τοῦ Παγκρατίου καὶ τοῦ ἀρχιερέως, ἀλλὰ
»καὶ ὑπεβοήθησεν εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς εἰς
»Πατριαρχεῖον, ἥτοι εἰς τὸν χωρισμὸν τῆς Ἱβηρικῆς Ἐκκλη-
»σίας ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν».

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ὁ συγγραφεὺς Κ. Τοντζάτζε ἀναφέρει τὸν θάνατον τοῦ Παγκρατίου, τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Γεωργίου (1014-1027) καὶ περιγράφει τὸν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ αὐτοκρ. Βασιλείου Βουλγαροκτόνου πόλεμον διὰ τὰς κληρονομηθεί-
σας παρὰ τοῦ Δαβὶδ Κουροσάλατου († 1001) χώρας τῆς Με-
σσητίας, ἐν τέλει δὲ ἀφοῦ τὴν φροβερὰν ἦταν τοῦ Γεωργίου παριστάνει ὡς ἀμφίροπον μάχην, οὐδενὸς τῶν μαχομένων ἀναδειχθέντος δῆθεν νικητοῦ, καταλήγει εἰς τὴν εἰρήνην τοῦ 1021, καὶ παραθέτει τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐξ Ἀντιοχείας Γιαχιά λέγαγτος ὅτι ὁ Βασίλειος ἔλαβε παρὰ τῶν Ἰβήρων τοῦ

αύτας υποσχέσεις με όρκους, οίους λαμβάνουσι από πρόσωπα πρεσβεύοντα άλλην θρησκείαν, και κατοπιν όλων τούτων, χωρίς να μᾶς υποδείξη τὴν πηγὴν ἐξ ἧς ἐρανίσθη, καταλήγει εἰς συμπέρασμα ὅτι ἀπὸ τοῦ ΠΕΡΣΙΑ ἡ διπλωματία τοῦ Βυζαντίου ἐπισήμως ἀναγνωρίζει τὸ γεγονός τοῦ ἀποχωρισμοῦ τῆς Γεωργιανικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Ἑλληνο-ἀνατολικῆς, ὡς πλήρους ἀνεξαρτήτου μονάδος.

Ὅλη ἡ ἐκτεταμένη αὕτη περιοπὴ τοῦ Τουτζιάτζε, στηριζομένη ἐπὶ σκέψεων και συμπερασμάτων, οὐδὲν τὸ βέβαιον και ἀσθεντικὸν δεικνύει.

Ἐχω ὑπ' ὄψιν τὸν Γουσιτάβον Σλουμπέρτζε, τὸν ἀκάματον τοῦτον ἱστοριογράφον, τὸν ἀνοδιρήσαντα ὅλας τὰς Ἑλληνικάς, Ἀραβικάς, Γεωργιανικάς, Ἀρμενικάς και Συριακάς πηγὰς, τὸν λεπτολογοῦντα και διὰ τὸ παραμικρὸν ζήτημα, τὸν κρίνοντα και σχολιάζοντα ὄχι μόνον τὰ γεγονότα, ἀλλὰ και τὰς λέξεις ἀκόμη. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ «Βυζαντινὴ ἐποποιΐα» (Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος σελ. 558) τὸ γεγονός τῆς εἰς Κων)πολιν μεταβάσεως τοῦ Μελχισεδέκ ἀναγράφεται μὲ ὅλας τὰς λεπτομερείας και ἐπειδὴ οὗτος ἐρανίζεται ταῦτα ἐκ τῆς Γαλλικῆς μεταφράσεως τοῦ *Brosset* τοῦ Κάρολις Τσχοβρεπα, ὀνομάζει τὸν Μελχισεδέκ Πατριάρχην, ὅμως οὐδὲν ἀναφέρει διὰ τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα, παρὰ λέγει ὅτι «ἐπειδὴ ἡ Ἐκκλησία τοῦ Μιτζέτ ἐκινδύνευε νὰ πέσῃ και ἐκ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου αἱ περιβάλλοντα αὐτὴν σταῖ εἶχον καταπέσει, οὐδεὶς δὲ ἐδεικνύετο πρόθυμος νὰ ἐπισκευάσῃ αὐτὴν και οὐδεὶς ἦτο ἱκανὸς, ὁ Μελχισεδέκ μετέβη ἵνα παραστήσῃ τῷ αὐτοκράτορι τὴν πᾶσαν ἀδυναμίαν τῶν Ἰβήρων και ὑποβάλλει αὐτῷ τὴν αἴτησίν του» (παραίτητος ἀπαριθμοί

τὰς δωρεὰς τοῦ αὐτοκράτορος). Ὅσπερ κατὰ ταῦτα ὁ Μελχισεδέκ ἦλθεν ἀπλῶς εἰς Κ)πολιν νὰ ζητήσῃ συνδρομὰς, διότι «οὐδεὶς ἦτο πρόθυμος και ἱκανὸς νὰ ἐπισκευάσῃ τὴν ἔκκλησίαν» ἀφοῦ ὁ ἀπὸ τῆς Ἀζιγεταιίας (Ζηκχίας) μέχρι τῆς Κασπίας ἐξουσιάζων και ὁ τρομάζων τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειον βασιλεὺς τῆς Γεωργίας (εἶναι λέξις τοῦ Τσηντζιάτζε) δὲν ἦτο οικονομικῶς εἰς θέσιν νὰ ἐπισκευάσῃ τὸν καθολικὸν τοῦτον ναόν.

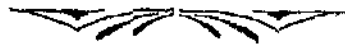
Ἐὰν δὲ ὁ Βασίλειος ἔδωκε πραγματικῶς βασιλικὰς συνδρομὰς, ἀναγραφομένης παρὰ τῷ *Brosset* και τῷ Α. Νατρόςβ, τοῦτο ἔπραξε α') διότι ἐθεώρει τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὑποχρεωμένου εἰς τὸ Γεωργιανικὸν ἔθνος ὅτε κατὰ τὴν ἀπόστασιν τοῦ Σκληροῦ, Δαβίδ ὁ Κουροπαλάτης ἔστειλε τῷ βασιλεὶ ἐπικουρικὸν σῶμα 12000 ἐπιλέκτων Γεωργιανῶν (ὄρα Ἱστορ. Παπαρηγοπούλου τομ. 4, σελ. 214, Γ. Σλουμπέρτζε, Βασιλ. τοῦ Βουλγ. Νεανικὰ ἔτη τευχ. Α' σελ. 104) και β') διότι πρὸς ἐκκλησιαστικὸν ἄρχοντα μιᾶς ὁμοδόξου χώρας, οἷον ἡ Γεωργία, ἐλθόντα νὰ ζητήσῃ συνδρομὰς ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου δὲν ἠδύνατο νὰ ἀρνηθῇ αὐτάς.

Ἡ τελευταία μεγάλη μάχη ἢ τὸν πόλεμον τῆς Ἀβασγίας τερατιζουσα συνεκροτήθη τῇ 11 Σεπτεμβρίου 1022 (και οὐχὶ τῷ 1021 ὡς λέγει ὁ Τουτζιάτζε) Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἔπεσεν ὁ ἀρχιστρατήγος Λιπαρίτης μετὰ τοῦ ἀνθίου τῆς Ἰβηρικῆς ἀριστοκρατίας· ἠχμαλωτίσθη ὁ ἔρισταβ Ζβιάδ, ὁ Γεώργιος ἔφυγεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἰβηρίας, κατεκόπη τὸ στρατεύμα αὐτοῦ, ἐσφάγησαν πολλὰ χιλιάδες, κατελήφθη τὸ θησαυροφυλάκιον και ἡ σκηνὴ αὐτοῦ, ἅπαν τὸ Γεωργιανὸν στρατόπεδον, αἱ τροφαί, αἱ ἀποσκευαί, οἱ φορητοὶ ἵπποι και τὰ κομμῖνια συνελήφθησαν, και ἡ συμφορὰ τῶν Ἰβήρων ὑπῆρξε πλήρης (ὄρα Σλουμπέρτζε σελ. 624).

Ὅσον δ' ἀφοῦξ τὸν ὄρκον, (ὃν δὴθεν ἀναφέρει ὁ Σύριος Γιαχιά) οὗτος δὲν ἐδόθη μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ αὐτοκράτωρ διέτριβεν ἐν Τραπεζοῦντι (τὸν χειμῶνα τῶν ἐτῶν 1021-1022), ὅτε ὁ Γεώργιος φοβηθεὶς τὸν εἰσερχόμενον αὐτοκράτορα ὑπέβαλε ταπεινῶς αἰτησὼν συγγνώμης καὶ ὑποσχθεὶς νὰ ἀποδώσῃ αὐτῷ πάσας τὰς χώρας τὰς κληρονομηθείσας ὑπὸ τοῦ Δαβὶδ Κουροπαλάτου, ἐπηγγέλθη νὰ ὁμώσῃ ἀσάλευτον τῇ αὐτοκρατορίᾳ πίστιν. Δεχθέντος δὲ τοῦ Βασιλείου τὰς προτάσεις, βασιλικὸς ἀπόστολος συνοδευόμενος ὑπὸ πολυαρίθμων ἀρχόντων καὶ νομοδιδασκάλων ἐντεταλμένων νὰ συντάξωσι τὴν τελικὴν τῆς ὑποτελείας πρᾶξιν ἀπῆλθε εἰς Γεωργίαν νὰ δεχθῆ σὺν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως τοῦ Γεωργίου καὶ τὴν τοῦ Καθολικοῦ τῆς Ἰβηρίας καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ Πολιτικῶν ἀρχόντων τῆς ἡγεμονίας. Πάντες δὲ ὥμοσαν ἐπὶ τῶν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ βυζαντινοῦ πρεσβευτοῦ ἱερῶν λειψάνων ὄρκους ἐξαιρετικοὺς, ὅτι πιστῶς θὰ τηρήσωσι τοὺς ὄρκους τῆς πρὸς τὸν βασιλέα συναφθείσης εἰρήνης».

Τὰ ἀνωτέρω ἀντιγράφα κατὰ γράμμα ἀπὸ τὸν Σλούμπερζε (σελ. 601-603), ὅστις ρητῶς λέγει ὅτι παραλαμβάνει τὰ ἀνωτέρω ἀπὸ τὸν Γιαχιά, ἀλλὰ δὲν λέγει τι παρόμοιον ἐκείνου, τὸ ὅποιον παραθέται ὁ Κ. Τσηντζάτζε.

Ταῦτα κατὰ τὰς πηγὰς ὡς ἔχω ἀνὰ χεῖρας.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΟ

ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΑΓΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

(συνέχεια από σελ. 384)

Ἀποκρίσεις πολλῶν τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ, ἀπογοητευθέντων ἐν ταῖς προσδοκίαις αὐτῶν. Θεωρητικὴ ὁμολογία τῆς πίστεως τῶν Ἀποστόλων ὑπὸ τοῦ Πέτρου. Πρόρρησης τῆς προσδοκίας τοῦ Ἰούδα. (Στίχ. 63-71).

Στίχ. 63. Ὁ λόγος δι' ἃν ἡ θεωρία (τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς, ὡς οἱ Ἀπόστολοι, ἢ τῇ πίστει) τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντος εἰς τὸν οὐρανὸν (στίχ. 62) θά συνεπήγετο τὴν πίστιν εἰς τὴν ζωοποιὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν τῆς μεταλήψεως τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Βλέποντες δηλ. οἱ Ἀπόστολοι (ἢ θεωροῦντες ἐν πίστει, τῇ διανοίᾳ, πάντες οἱ ἄλλοι πιστοὶ) τὸν Χριστὸν, ἀναβαίνοντα εἰς τὸν οὐρανὸν ὡς υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς θεάνθρωπον, συμπαραφέροντα τὴν θεωρεῖσαν σάρκα, τὴν σάρκα τὴν αἰδιότητα τοῦ πνεύματος, προσλαβούσαν, θά ἐπαύοντο δυσπιστοῦντες εἰς τὴν ζωοποιὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν αὐτῆς, διότι καὶ περὶ αὐτῆς θά ἰσχύη τότε τὸ ἄξιωμα, ὅτι τὸ

πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιόν, ἢ σὰρξ (καθ' ἑαυτὴν ὡς θνητὴ σὰρξ, οἷα ἦτο καὶ ἡ τοῦ Ἰησοῦ πρὸ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως, ἀνεσχητήτως τῆς ἐν αὐτῷ ζωοποιοῦ δυνάμεως τοῦ Πνεύματος) οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν. **Οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν.** Εἶνε ἡκιστα πάροχος ζωῆς ταῖς μεταλαμβάνουσιν αὐτῆς, ἐφ' ὅσον εἶνε καθ' ἑαυτὴν ἀμέτοχος τῶν ἰδιοτήτων καὶ ἐνεργειῶν οὐ πνεύματος. **Τὰ ρήματα ἃ ἐγὼ λαλῶ ὑμῶν πνεῦμά ἐσσι καὶ ζωὴ ἐσσι.** Δῆλον ἐκ τῶν ρηθέντων, ὅτι τὰ ρήματα τοῦ Ἰησοῦ καὶ δὴ μερικώτερον τὰ περὶ τῆς ἐπαγγελίας τῆς θείας Εὐχαριστίας, ὡς ζωοποιὸν μεταλήψεως τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, οὐδαμῶς εἶνε καθ' ἑαυτὰ σκληρὰ (πρβλ. στίχ. 60), ὡς βράχος, καθ' οὐ προσκόπτει τις, σκανδαλίζεται καὶ δυσπιστεῖ, ἀλλ' εἶνε πνεῦμα καὶ ζωὴ, εἶνε φορέυς(1) πνεύματος καὶ ζωῆς, καὶ ὡς τοιαῦτα ἐνισχύουσι μᾶλλον τὴν πίστιν καὶ διεγείρουσι τὴν ἐλπίδα, ἢ προκαλοῦσι τὴν ἀπιστίαν. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν (συναρτῆ πρὸς τὴν ἐπίφωσιν τοῦ προηγουμένου στίχου) διὰ τῶν λέξε. **τὸ πνεῦμά ἐστι τὸ ζωοποιόν** κλπ. ἀποδεικνύει ὁ Ἰησοῦς τὸ παράλογον καὶ ἀπίστατον τοῦ σκανδαλισμοῦ καὶ τῆς ἀπιστίας πρὸς αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων θεωρούντων αὐτὸν ἐπανερχόμενον εἰς τὸν οὐρανὸν (χωρὶς νὰ ἐπιτελέσῃ τὰς ἐπ' αὐτὸν στηριχθείσας κοσμικὰς αὐτῶν ἐλπίδας), διότι ἡ ζωοποιὸς δύναμις ἀνήκει, λέγει ὁ Ἰησοῦς, εἰς τὸ πνεῦμα, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν σάρκα, εἰς τὴν ἐν σαρκὶ τ. ἔ. ἐπὶ γῆς ζωὴν. Ὁ Χρῆσ. ἐρμηνεύει: «Πνευματικῶς δεῖ τὰ παρ' ἡμοῦ ἀκοῦειν, ὁ γὰρ σαρκικῶς ἀκούσας οὐδὲν ἀπώνατο... μυστικῶς νοῖν. Τί οὖν οὐκ ἔστι ἡ σὰρξ αὐτοῦ σὰρξ. Καὶ σφόδρα μὲν οὖν. Καὶ πῶς εἶπεν ἡ σὰρξ οὐκ ὠφελεῖ οὐδέν; Οὐ περὶ τῆς ἑαυτοῦ σαρκὸς λέγων· μὴ γένοιτο, ἀλλὰ περὶ τῶν σαρκικῶς ἐκλαμβάνοντων τὰ λεγόμενα. Τί δὲ ἐστι τὸ σαρκικῶς νοῆσαι; Τὸ ἀπλῶς εἰς τὰ προκείμενα ἑρᾶν καὶ μὴ πλέον τι φαντάζεσθαι. Χρῆ δὲ πάντα τὰ μυστήρια τοῖς ἔνδοξοις ὀφθαλμοῖς καταστρέφειν».

Στίχ. 64. Ἄρα δὲν πτανοῦσι τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ, μερικώτερον οἱ περὶ τῆς θείας Εὐχαριστίας λόγοι αὐτοῦ. Οἱ ἐξ αἰτίας αὐτῶν σκανδαλιζόμενοι καὶ ἀπιστοῦντες φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὰς ἀφορμὰς τῆς ἀπιστίας καὶ τὴν εὐθύνην δι' αὐτῆν. **Ἦδει γὰρ ἐξ ἀρχῆς ὁ Ἰη-**

(1) Κατὰ μετανομιῶν Ἠρβλ. Α' Κορ. 10.

σοῦς... ὁ παραδώσει αὐτόν. Ὁ Εὐαγγ. παρέχει οἰκθενῶν τὸν λόγον τῆς τοιαύτης ἀποφάνσεως (εἶσιν ἐξ ὑμῶν τινες, οἳ οὐ πιστεύουσι) τοῦ Ἰησοῦ. Πρὶν ἢ ἐκδηλωθῶσιν (ἐξ ἀρχῆς)(1) κατὰ τινα τρόπον τινὲς τῶν ἀκολουθούντων Αὐτόν, Οὗτος διέκρινε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν, ὃν τρόπον καὶ τὴν μέλλουσαν προδοσίαν τοῦ Ἰουδα, ἐνὸς τῶν ἀπιστούντων τούτων γενομένου.

Στίχ. 65. Διὰ τοῦ καὶ ἔλεγε συνεχίζει ὁ Εὐαγγελιστὴς τὸν διὰ τῆς αἰτιολογικῆς προτάσεως ἦδει γὰρ ἐξ ἀρχῆς... ὁ παραδώσει αὐτὸν διακοπέντα λόγον τοῦ Ἰησοῦ. Ἰσχύει καὶ ἐπὶ τῶν μὴ πιστευόντων μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ ὅ,τι περὶ τῶν γογγυζόντων Ἰουδαίων (στίχ. 44) ἀπερήνατο. Ἐὰν μὴ ἢ δεδομένον αὐτῷ ἐκ τοῦ πατρὸς μου. Πρβλ. στίχ. 44: ἐὰν μὴ ὁ πατήρ ὁ πέμψας με ἐλάσῃ αὐτόν. «Ὅταν ἀκούσης θεῶκα μὴ ἀποκλήρωσιν ἀπλῶς νόμιζε, ἀλλ' ἐκεῖνο πίστευε, ὅτι ὁ παρασχὼν ἑαυτὸν ἄξιον τοῦ λαβεῖν, αὐτὸς ἔλαβεν.» Χρυσ.

Στίχ. 66. Ὁ Εὐαγγελιστὴς μνημονεύει ἐνταῦθα τῆς ἀπὸ τοῦ χρονικοῦ τούτου σημείου (ἐκ τούτου, χρονικῶς) ἐγκαταλείψεως τοῦ Ἰησοῦ ὑπὸ πολλῶν ἐκ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ (πρβλ. στίχ. 60), οἵτινες ἐπαύσαντο ἀποτελοῦντες κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦσαν σταθερῶς τῆν κατὰ τὰς περιόδους ἀκολουθίαν Αὐτοῦ (οὐκέτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτου). «Ἦν εἶχον πάσαι πίστιν ἀπόλεσαν» Χρυσ.

Στίχ. 67. Ἡ βαθμηδὸν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, οὐχὶ διὰ μιᾶς, συντελεσθεῖσα ἀρραίσις τῶν μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ παρέχει Αὐτῷ ἀφρημὴν, ὅπως ἀποτελεῖται πρὸς τοὺς Ἀποστόλους ἐρώτησιν, μήπως καὶ αὐτοὶ ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ἐγκαταλίπωσιν Αὐτόν. «Ὁ καταφρονοῦντος ἦν (ἢ ἀποταθεῖσα τοῖς 12 ἐρώτησις τοῦ Ἰησοῦ), ἀλλὰ μὴ βουλομένου βίᾳ καὶ ἀνάγκῃ κατέχεσθαι. Τὸ γὰρ οὕτω μένειν ἴσον ἔστι τοῦ ἀπελθεῖν» Χρυσ. Εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Ἰησοῦ (μὴ καὶ ὑμεῖς θέλετε ὑπάγειν) ἀναμένεται ἀρνητικὴ ἀπάντησις (οὐ, οὐδαμῶς), καὶ

(1) «Τὸ ἐξ ἀρχῆς οὐχ ἀπλῶς ἐνταῦθα κεῖται, ἀλλ' ἵνα μάθῃς αὐτοῦ τὴν ἀνωθεν προέγνωσην, καὶ ὅτι πρὸ τῶν ρημάτων τούτων καὶ οὐ μετὰ τὸ γογγύσαι, οὐδὲ μετὰ τὸ σκανδαλισθῆναι, τὸν προδότην ἴδαι» Χρυσ.

λανθάνει ἄρα ἐν αὐτῇ ἐμπιστοσύνη τοῦ Ἰησοῦ εἰς τοὺς 12, δοκιμαζομένους οὐχ ἦσαν ὑπ' Αὐτοῦ ἐν τῇ κρίσει καὶ τῇ στιγμῇ καὶ προκαλούμενοι εἰς ὀριστικὴν ἀπόφασιν. Τούτῳ δῶδεκα. Ἀλλ' ὅτι ἔχει ὑπ' ὄψει ὁ Εὐαγγελιστὴς τὴν ἰδιαιτέραν κλήσιν καὶ ἐκλογὴν αὐτῶν, τὴν παρὰ τῶν Συνοπτικῶν Εὐαγγελ. ἐκτιθεμένην (Πρβλ. Μρκ. Γ' 14 κ. ἑ.)

Στίχ. 68-69. Ὁ Ἄπ. Πέτρος ἐκ προσώπου καὶ τῶν ἄλλων Ἀποστόλων ἀπαντῶν δηλοῖ, ὅτι οὐδαμῶς εἶνε διατεθειμένοι νὰ ἐγκαταλίπωσιν Αὐτόν, διότι ἐπὶ τὰ ἔργα τοῦ βίου νὰ τραπῶσι δὲν ἐπιθυμοῦσι, δὲν ὑπάρχει δὲ τις κρείττων Αὐτοῦ, εἰς ὃν ἦτο δυνατόν νὰ προσκολληθῶσιν, ὃν τρόπον ἐγκαταλιπόντες τὸν Βαπτιστὴν προσῆλθον πρὸς Αὐτόν. Τόσῳ δὲ ὀλιγώτερον σκέπτονται, ὅπως ἐγκαταλίπωσιν τὸν Ἰησοῦν, ὅσῳ παρ' Αὐτῷ τεθησαυρισμένα κεῖνται, κατὰ καιροὺς καὶ περιστάσεις ἐκπερόμενα, ρήματα αἰωνίου ζωῆς(1), ρήματα πρόξενα τοῖς ἀκούουσι καὶ δέχομένοις αὐτὰ αἰωνίου ζωῆς (στίχ. 63, πρβλ. στίχ. 35: ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς). Ἐφ' ᾧ καὶ ἀνομολογεῖ ὁ Πέτρος τὴν πίστιν αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων Ἀποστόλων (ἐξαιρουμένου βεβαίως τοῦ Ἰουδα), καθ' ἣν ἐν τῷ προσώπῳ Αὐτοῦ ἐνεῖδον καὶ ἐμβλέπουσιν οὗτοι τὸν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος (στίχ. 69). Καὶ ἡμεῖς. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀπιστήσαντας καὶ ἀποσηκισθέντας. Πειστεύσαμεν καὶ ἐγγνώκαμεν. Ἡ εἰς Χριστὸν πίστις, ἔργον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀγαθῆς προαιρέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἐγκλείουσα τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα τῆς ἀληθοῦς γνώσεως Αὐτοῦ, προηγείται τῆς περαιτέρω διὰ τοῦ νοῦ ἐμβαθύνσεως εἰς τὰ κατὰ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ ἔργον Αὐτοῦ. Τούτο συνέβη καὶ εἰς τοὺς Ἀποστόλους προσκολληθέντας εἰς τὸν Χριστόν, ἐμποιήσαντι διὰ τῶν λόγων καὶ ἔργων Αὐτοῦ τὴν προσήκουσαν πρὸς τοῦτο ἐντύπωσιν, εἶτα δὲ βαθμηδὸν ἐμβαθύναντες περαιτέρω εἰς τὰ κατ' Αὐτόν καὶ διὰ τοῦ περαιτέρω τούτου φαινομένου τοῦ νοῦ καὶ τῆς γνώσεως ἐπὶ μᾶλλον ἐνισχυθέντας καὶ ἔμπεδωθέντας ἐν τῇ πίστει· ὅθεν τὸ ΙΖ' 8 ἔγνωσαν καὶ ἐπίστευσαν, καὶ Α' Ἰων.

(1) «Οἱ μὲν γὰρ (οἱ ἀπιστοῦντες Ἰουδαῖοι) σαρκικῶς καὶ μετὰ ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἴκουον, οὗτοι δὲ πνευματικῶς καὶ τῇ πίστει τὸ πᾶν ἐπιτρέποντες». Χρυσ.

Δ' 18 **ἐγνώκαμεν καὶ πεπιστεύκαμεν**, καίτοι ἐν αὐτοῖς (πρβλ. 1. δὲ Γ' 38) ὑπὸ τὴν προηγουμένην τῇ πίστει γνώσει δύναται νὰ νοηθῆται ἡ πρώτη, ἡ ἀπαραίτητος, (ἴσται καὶ μὴ τελείως σαφὴς καὶ πλήρης) γνώσις. **Ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος.** Ἄλλη γραφή: **Ὁ Ἅγιος τοῦ Θεοῦ** ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐκλεκτός καὶ ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τῶν Μαρκ. Α' 24 καὶ Λουκ. Δ' 34 συμπεραίνουσιν, ὅτι ἡ ἐπωνυμία αὕτη (Ὁ Ἅγιος τοῦ Θεοῦ) ἐνεπολιτεύετο παρὰ τοῖς Γαλιλαίοις πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ Μεσσίαου.

Στίχ. 70. Εἰς ἀπάντησιν τῷ Πέτρῳ οὕτως ἐπιστήμιος καὶ πανηγυρικῶς ὁμολογοῦντος τὴν εἰς Αὐτὸν πίστιν ὡς ἐκ προσώπου καὶ τῶν ἄλλων Ἀποστόλων ὁ Ἰησοῦς διαβεβαιώσεται αὐτὸν καὶ ἐκείνους, ὅτι παρὰ πᾶσαν τὴν ὑπ' Αὐτοῦ ἐκλογὴν αὐτῶν (12 μόνον ἐκ τασούτου πλήθους μαθητῶν) εἰς ἐξ αὐτῶν ἔτραψε κατ' Αὐτοῦ τοσοῦτον μῖσος καὶ τοσαύτην κακίαν, ὥστε νὰ ἀποκληθῆ ῥητῶς καὶ σαρκῶς διάβηλος, διαβολικῆς ἄλλαις λέξεσι φύσεως καὶ προαιρέσεως ἀνθρώπου. (πρβλ. Α' Ἰων. Γ' 8, 10). Ὅπως ἐδήλου, ὅτι εἶχεν ὁ Ἰησοῦς πάντα λόγον, ὅπως ἀποτεινόμενος ἐρωτήσῃ καὶ αὐτοὺς (τοὺς 12, στίχ. 67) μήπως ἦσαν καὶ οὗτοι διατεθειμένοι νὰ ἐγκαταλίπωσιν Αὐτὸν, καθότι καὶ αὐτῇ ἡ ἐκλογὴ αὐτῶν εἰς ἀποστόλους δὲν ἐξησφάλιζε τὴν ἀπόλυτον πρὸς Αὐτὸν ἀφοσίωσιν καὶ πίστιν (πρβλ. καὶ τὴν ἀποστασίαν τοῦ Πέτρου αὐτοῦ, Γ' 38, Λουκ. ΚΒ' 28-34), τῆς ἐκάστου αὐτῶν προαιρέσεως καὶ ὑπὸ τὴν παιδαγωγικὴν χεῖρα Αὐτοῦ τοῦ θείου Διδασκάλου παραμενουσῆς ἐλευθέρως, ὅπως ἀποκλίνη εἰς τὸ κακόν. «Ἐπειδὴ εἶπε (Πέτρος) καὶ ἤμεῖς πεπιστεύκαμεν ἐξαιρεῖ (ὁ Ἰησοῦς) τοῦ χοροῦ τὸν Ἰουδαῖον... Τοῦτο δὲ ἐποίει ἀόρρωθεν καὶ ἄνωθεν τὰθ προδότην τὴν κακίαν ἀνακρουόμενος, εἰδὼς μὲν ὅτι οὐδὲν ὀνήσει, τὸ δὲ ἑαυτοῦ πράττων» (Χρυσ.). Ὅν τρόπον πάντοτε φαίνεται πρὸς τοὺς περὶ Αὐτὸν προσηφερόμενος ὁ Ἰησοῦς, ὅπως τελεσθῶσιν ἐπ' Αὐτὸν ὅσα ἡ χεὶρ καὶ ἡ βουλή τοῦ Οὐρανοῦ Αὐτοῦ Πατρὸς προώρτισε γενέσθαι (Πρξ. ΙΔ' 28). Ὑποτίθεται, ὅτι ὁ Ἰουδας ἰδὼν μετὰ τῶν ἄλλων ἐγκαταλιπόντων τὸν Ἰησοῦν μαθητῶν (στίχ. 30) διαψευδομένης τᾶς ἐπ' Αὐτὸν στηριχθείσας κοσμικᾶς Μεσσιακᾶς αὐτῶν ἐλπίδας, ἦτο πως διατεθειμένος νὰ ἐγκαταλίπῃ ἐπίσης τὸν Ἰησοῦν, ἀλλ' ἠσχύνθη εἰς τῶν 12 ὧν, νὰ πράξῃ τοῦτο, ἐφ' ἣ καὶ οὐ μόνον δὲν ἐβελτιώθη, ἀλλ' ἐν τῇ ἀπογοητεύσει αὐτοῦ διετέθη μικρότερον κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, οὕτως ὥστε νὰ χωρήσῃ βαθμηδὸν καὶ μέχρι τῆς προδοσίας αὐτῆς.

Στίχ. 71. Ἐρμηνεύει ὁ Εὐαγγελ. ἐκ τῶν ὑστέρων τὸν πλήρη ἐννοίας χαρακτηρισμὸν τοῦτον τοῦ Ἰουδαῖο ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ. **Ἰσκαριώτης.** Ἐκ τῆς κόμης νῆς Ἰουδαίας Κεριῶθ. Ὁ μόνος τῶν 12 καταγόμενος ἐξ Ἰουδαίας, ὅθεν καὶ τῶν ἐρμηνευτῶν τινες ὑποθέτουσιν, ὅτι τιμῆς χάριν καὶ διὰ σχετικὴν τινα ἐν τῷ πράγματι ἐκανότητα ἐνεπίστευσεν αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς τὸ κοινὸν Αὐτοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων τᾶμειον. **Ἐμελλε.** Δῆλον ὅτι κατὰ τὴν βουλήν τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοιαύτην σημ. τοῦ **ἐμελλε** πρβλ. Λουκ. Θ' 31, διὰ δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰουδα προδοσίαν τοῦ Μρκ. Ἰησοῦ ΙΔ' 44. **Εἰς ὧν ἐκ τῶν δώδεκα.** Ἀναδεικνύεται τὸ μέγεθος τοῦ ἐγκλήματος.

Κεφ. Ζ'—Γ'. Πόλη τοῦ Ἰησοῦ (τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας καὶ ἀγιότητος) κατὰ τῆς ἀπιστίας (τοῦ σκότους τῆς πλάνης καὶ τῆς κακίας) τῶν Ἰουδαίων ἐν τῇ κυρία ἔδρᾳ αὐτῆς, τῇ Ἱερουσαλῆμ.

Κεφ. Ζ'. Στίχ. 1-13. Ἄνοδος τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὴν ἐορτὴν τῆς Σκηνοπηγίας.

Στίχ. 1-2. Προκατασκευάζεται ἡ περαιτέρω διήγησις. Παρὰ τὴν ἀποσκίρτησιν πολλῶν ἐκ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς ἐξακολουθεῖ διατρίβων ἐν Γαλιλαίᾳ, διδάσκων (1) καὶ θαυματουργῶν (στίχ. 3 τὰ ἔργα σου ἃ ποιεῖς), μὴ ἐκανακάμπτων δὲ εἰς τὴν Ἰουδαίαν, διότι καθὰ ρητῶς δηλοῖ ὁ Εὐαγγελ. οἱ Ἰουδαῖοι διὰ τὴν δόξαν ἀθέτησιν τοῦ Σαββάτου καὶ τὴν κατὰ τοῦ Θεοῦ βλασφημίαν (ε' 16-18) ἐξήχουν νὰ φονεύσωσιν Αὐτὸν, ὃ δὲ Ἰησοῦς ἐκρινε οὕτω ἐπιστάσαν τὴν κατάλληλον στιγμὴν, ὅπως παραδοθῆ εἰς χεῖρας αὐτῶν (στίχ. 9).

Στίχ. 2. Πρβλ. Γ' 1. Ἄλλ' ἐνταῦθα ὁ Εὐαγγ. προσδιορίζει ἀκριβέστερον τὴν ἐορτὴν (ἡ σκηνοπηγία). Ὑποθέτουσιν ὅτι ὁ λόγος

(1) Δὲν λέγεται τοῦτο ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελ. ἀλλ' ὑποτίθεται ἀνεπιβεβλημένη. Πρβλ. Β' 23, ὅπου ἐπίσης γίνεται λόγος μόνον περὶ τῶν θαυμάτων, ἐν ᾧ μικρὸν κατόπιν (Γ' 2) ὁ Νικόδημος ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν Ἰησοῦν λέγει οἰδαμεν ὅτι ἀπὸ Θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος. κλπ.

τοῦ ἀκριβεστέρου ἐνταῦθα προσδιορισμοῦ τῆς ἐορτῆς ταύτης ἔγκαιται ἐν τῷ ὅτι ἐν τῇ ἀμέσως μετ' αὐτὴν γενομένη ὁμιλίᾳ τοῦ Ἰησοῦ ὑπάρχει οὐκ ἀπαιτητοὶ οὐκ ἀπαιτητοὶ πρὸς τὰς κατ' αὐτὴν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τελετὰς (πρὸς βλ. Ζ' 37 κ. ε. Η' 12, 56. Θ' 7). Εἰς δὲ ἡ περι τῆς ἐνταῦθα ὁ λόγος ἐορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας (συμφώνως πρὸς τὰ Β' 15. Ε' 1 καὶ Σ' 4) ἡ κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς δημοσίου ἐνεργείας τοῦ Ἰησοῦ.

Στίχ. 3. Ἐξ ἀφορμῆς τῆς Σκηνοπηγίας, καθ' ἣν ἀθροοὶ ἀνέβαινον πρὸς ἐορτασμὸν εἰς Ἱεροσόλυμα οἱ Ἰσραηλίται, οἱ κατὰ σάρκα συγγενεῖς τοῦ Ἰησοῦ, οἱ ὑπὸ τοῦ Ἐθαγγελιστοῦ ὀνομαζόμενοι ἀδελφοὶ Αὐτοῦ, προτρέπουσιν Αὐτὸν, ὅπως ἔγκαταλείπων τὴν Γαλιλαίαν, ὅπου κατὰ τὸ πλεῖστον εἶχεν ἔγκαταλειφθῆ (Σ' 56) ὑπὸ τῶν τῶς αὐτόθι ἀστάτων ἠπαδῶν καὶ ἀκολούθων Αὐτοῦ, μεταβῆ εἰς τὴν Ἰουδαίαν, ὅπου ἐξηκολούθουν φαίνεται παραμένοντες πιστοὶ εἰς Αὐτὸν οἱ αὐτόθι μαθηταὶ Αὐτοῦ γενόμενοι (Γ' 26. Δ' 1. Πρὸς βλ. καὶ ΙΒ' 23), θὰ συνέρρον δὲ ἐπὶ τῇ ἐορτῇ καὶ οἱ ἐκ Γαλιλαίας πιστοὶ Αὐτῷ μέναντες.

Στίχ. 4. Ὁ λόγος δι' ὃν κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀδελφῶν Αὐτοῦ ὄφειλεν ὁ Ἰησοῦς ἔγκαταλείπων τὴν Γαλιλαίαν, μακρὰν οὖσαν τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ πολιτικοῦ κέντρου τῶν Ἰουδαίων (ὅθεν τὸ ἐν κρυπτῷ), νὰ μεταβῆ εἰς τὸ κέντρον τῶν Ἰουδαίων (ὅθεν τὸ φανέρω. τῷ κόσμῳ)(1), τὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου πάντοτε οὗτοι συνέρρον, καὶ νὰ κηρύξῃ αὐτόθι καὶ θαυματουργίαν, ὅπως δηλ. ἀποκαλυφθῆ (φανέρωσον σεαυτὸν) καὶ πιστευθῆ παρὰ πάντων τοιοῦτος, οἷος αὐτὸς οὗτος ἦξιον ὅτι εἶνε καὶ οἷον ἐπόθουν νὰ ἴδωσιν Αὐτὸν καὶ οἱ συγγενεῖς Αὐτοῦ. Ἐξ ταῦτα ποιεῖς. Ἄν σημαίνεται ἄρνησις, ἀλλ' ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ: ἐπεὶ ταῦτα ποιεῖς, νοοῦνται δὲ ὑπὸ τὸ ταῦτα τὰ ἐν Γαλιλαίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τελούμενα θαύματα, ὅν δ' ὅμως αὐτόπται μαρτυρεῖ δὲν ἠπῆρξαν οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἅτε μὴ παρακολουθοῦντες Αὐτόν. Στίχ. 5. Ὁ Ἐθαγγ. θεωρεῖ ἀναγκαίαν τὴν παρατήρησιν ταύτην πρὸς δικαιολογίαν τῶν τὸν Ἰησοῦν λόγων τῶν ἀδελφῶν Αὐτοῦ (στίχ. 3 καὶ 4). Οὗτοι πάντες

(1) Οἱ συγγενεῖς τοῦ Ἰησοῦ ὑπὸ τὸ κόσμος νοοῦσι τὸν Ἰουδαϊκὸν κόσμον, ἀλλ' ἐν τῇ λέξει λαμβάνει ὁ παγκόσμιος χαρακτὴρ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἰησοῦ.

ὡς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν Ἰουδαίων (πρὸς βλ. Σ' 64) ἠπίστου ἐξ Αὐτὸν οὐκ ὡς ἀρνούμενοι τὴν πραγματικότητα τῶν ὑπ' Αὐτοῦ τελούμενων θαυμασιῶν, ἀλλ' ὡς μὴ ἐμβαδύνοντες εἰς αὐτὰ, μὴ ἐμβλέποντες ἐν αὐτοῖς τὸν ἀληθῆ χαρακτὴρα τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ ἔργου Αὐτοῦ. Καὶ οὗτοι ὡς οἱ πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων ἐφρόνου κοσμικὰ περὶ τοῦ Μεσσοῦ, ὅθεν καὶ ἐθεώρουν μὴ συμβιβαστέραν τὴν ἐφεκτικὴν καὶ ἐν ἀποκέντρῳ ἐνεργείαν τοῦ Ἰησοῦ, ὀφείλοντος κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν νὰ πράξῃ ὅ,τι ἐπρατε δημοσίᾳ καὶ δὴ ἐν Ἱεροσολύμοις πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀρχόντων τῶν Ἰουδαίων καὶ τοῦ λαοῦ παντός, ὅπως οὕτω τύχη τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῶν καὶ ἐκείνου καὶ ἀνακηρυχθῆ ὑπ' αὐτῶν ὡς ὁ Μεσσοιακὸς βασιλεὺς. Ἡ πρόθεσις αὐτῶν κατὰ ταυταδὲν εἶνε κακῆ (ἐνταῦθα ἀναιρεθῆ παρὰ τῶν ζητούντων ἀποκτείνεται αὐτόν: Ζυγ. καὶ Χρυσ. καίτοι μετὰ τοῦ ἔσσεως), ἀλλ' ὀφείλεται εἰς τὴν παραγνώρισιν τοῦ Ἰησοῦ.

Στίχ. 6. Διὰ τοῦ οὖν ἀναλαμβάνεται ἡ διὰ τῆς παρατηρήσεως τοῦ Ἐθαγγ. (στίχ. 5) διακοπείσα συνέχεια. Ἀπαντῶν ὁ Ἰησοῦς εἰς τοὺς ἀδελφοὺς παρακινουῦντας Αὐτόν, ὅπως ἐπὶ τῇ ἐορτῇ τῆς Σκηνοπηγίας ἀναβῆ εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ κηρυχθῆ ὡς ὁ Μεσσοιακὸς (ἀναγνωρισθῆ δηλ. διὰ τῶν θαυμάτων καὶ ἀνακηρυχθῆ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ λαοῦ ὡς ὁ προσδοκώμενος Μεσσοιακὸς βασιλεὺς) δηλοῖ, ὅτι καθ' ὃν χρόνον δι' αὐτοὺς, κοινὸς βροτὸς, πᾶσα στιγμή χρόνου ἦτο κατάλληλος διὰ τὰ συνήθη αὐτῶν ἔργα καὶ διὰ τὴν ἀνάβασιν εἰς τὴν Ἁγίαν Πόλιν, τὸ χάσμα καὶ τὸ ἐγκαλλώπισμα παντός Ἰουδαίου, δι' Αὐτόν ἔχοντα ἐξαιρετικὴν ἐπὶ τῆς γῆς ἀποστολὴν πᾶσα στιγμή δὲν ἦτο εὐκαιρος, ἔκρηπε νὰ ἐπιστῆ ἡ κατάλληλος, ἐν τῇ βουλῇ τοῦ Οὐρανοῦ Πατρός προγεγραμμένη στιγμή, αὕτη δὲ διὰ τὸ μέγα ἔργον Αὐτοῦ ὡς Μεσσοῦ (τὸ κῆθος καὶ τὴν εἰς Οὐρανοὺς ἀνάληψιν, τὴν κατ' ἐξοχὴν ταύτην φανέρωσιν Αὐτοῦ ὡς τοῦ ἀληθοῦς Μεσσοῦ, οὐκ ὡς ἀντελαμβάνοντο τῆς φανέρωσεως στίχ. 4) οἱ ἀδελφοὶ Αὐτοῦ, κοσμικῶς δὲν εἶχεν ἔτι ἐπιστῆ, ἐπεφύλασσετο διὰ τὸ προσεχές Πάσχα. «Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς αὐτῶν πᾶσα ἔσσετε, ταῦτέστιν ὁ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ θανάτου». Χρυσ.

Στίχ. 7. Ὁ λόγος δι' ὃν οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Ἰησοῦ ἠδύνατο νὰ ἀναβῶσιν ἐλευθέρως εἰς τὴν ἐορτήν. Οὗτοι ἀνήκον εἰς τὸ αὐτὸ πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς φύραμα τῶν ἀρχόντων τῶν Ἰουδαίων καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰς οὐδεμίαν πρὸς αὐτοὺς σύγκρουσιν ἦτο δυνατόν νὰ ἔλθωσι

(Πῶς γὰρ τοὺς τὰ αὐτὰ βουλομένους καὶ ὑπὲρ τῶν αὐτῶν τρέχοντας μισεῖν); Χρυσ. Ἐν ᾧ ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἰησοῦ, ἀποτελοῦντος ἀναγκαίαν πρὸς αὐτοὺς ἀντίθεσιν, καὶ μὴ δυναμένου νὰ ἀπόσχη τοῦ ἐλέγχου τοῦ πονηροῦ αὐτῶν βίου, ἐπέσυρε τὴν μῆνιν αὐτῶν δυναμένην, γινόμενην θυροῦβου καὶ κατὰ γὰρ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, νὰ ἐκοπίσῃ προῶτως κατ' αὐτοῦ. «Ἐδδέως θελήσοντας ἀνελεῖν» Χρυσ.

Στίχ. 8. 9. Ἐχων κατὰ ταῦτα ὑπ' ὄψει ὁ Ἰησοῦς ὅτι ὁ καιρὸς αὐτοῦ οὕτω πάρεστιν (στίχ. 6), ἡ ὡς ἀκριβέστερον ἐκφράζεται οὕτω **πεπλήρωται** (δὲν συνεπληρώθη δηλ. ὁ χρόνος τῆς δημοσίας Αὐτοῦ ἐνεργείας, ὡς ἔδει κατὰ τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ νὰ διαρροεῖται μέχρι τοῦ πάθους καὶ τῆς Ἀναστάσεως) προτρέπει τοὺς ἀδελφοὺς, ὅπως ἐπιτελοῦντες τὴν πρόθεσιν αὐτῶν λάβωσι μέρος εἰς τὴν πανηγυρικὴν συνοδείαν τὴν ἐκ Γαλιλαίας ἀναβαίνουσαν ἐπὶ τῇ ἑορτῇ εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ δηλοῖ αὐτοῖς, ὅτι αὐτοὺς δὲν θὰ ἀνέβαινεν ἀκόμη εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν ὡς ἐκ τῶν κατωτέρω (στίχ. 10). Δείκνυται οὐχ ὅτι ὄχι δὲν θὰ ἀνέβαινεν, δημοσίᾳ δηλ. ἀλλὰ φανερώς καὶ πανηγυρικῶς, ἀκολουθούμενος ὑπὸ συνοδῶν καὶ ἀκολουθῶν ἀνακηρυσσάντων Αὐτὸν ὡς Μεσσίαν (πρβλ. ΙΒ' 13 κ. ε.), καθ' ὅσον κατ' οὐσίαν τρόπον ἐπεθύμουν τὴν ἀνάβασιν καὶ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις φανέρωσιν τοῦ Ἰησοῦ οἱ ἀδελφοὶ Αὐτοῦ. Ὅτι ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα ἐνόησε τὸ οὕτω ἀναβαίνειν ὁ Ἰησοῦς δὴλον καὶ ἐκ τῆς ἐπανειλημμένης φράσεως Αὐτοῦ εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην, δι' ἧς ἀντιδιαστέλλεται ἡ ἑορτὴ τῆς Σινητοπηγίας ἀπὸ τῆς ἄλλης κατόπιν τ. ἑ. ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, καθ' ἣν ἐγένετο πανηγυρικὴ εἰς τὴν ἁγίαν Πόλιν εἰσόδος Αὐτοῦ. Τὸ οὕτω (οὕτω ἀναβαίνειν, ἄλλη γραφὴ οὐκ ἀναβαίνειν) κατὰ ταῦτα δὲν σημαίνει ὅτι δὲν θὰ ἀνέβαινε κατόπιν (στίχ. 10)(1), (ἀλλὰ δὲν θὰ ἀνέβαινε) ὅπως ἐνόησαν τὴν ἀνάβασιν Αὐτοῦ οἱ ἀδελφοί.

Στίχ. 10. Μετὰ πάροδον ἡμερῶν τινῶν ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῆς ἱερᾶς συνοδείας καὶ τῶν ἀδελφῶν ὁ Ἰησοῦς ἀναβαίνει καὶ οὗτος εἰς τὴν ἑορτὴν, ὡς ρητῶς καὶ σαφῶς δηλοῖ ὁ Εὐαγγ., ἀθορύβως καὶ ἀνεπίδεικτως, τρόπον τινὰ ἱσορροπίου, συνοδευόμενος ὑπὸ μόνων τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ (σ' 68. Θ' 2) οὐχὶ μεταβάλλον γνώμην, καθύψων νόον (reservatio mentalis τῶν Ἰησοῦιτῶν), ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀρχικὴν Αὐτοῦ πρό-

(1) Οὕτω καὶ ὁ Χρυσ. Οὐκ εἶπεν καθ' ὅσον (καθόλου) οὐκ ἀναβαίνειν, ἀλλὰ νῦν, εἶπε, τοῦτέστι μεθ' ἡμῶν.

θεσιν, ἦν, αἵτε ἀπιστοῦντων καὶ ὕλως ἄλλα ζητούντων καὶ συμβουλευόντων τῶν ἀδελφῶν, οὐδένα εἶχε λόγον νὰ ἀποκαλύψῃ αὐτοῖς.

Στίχ. 11-13 Ἐπειδὴ ὁ Ἰησοῦς ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα οὐχὶ ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς 7 ἢ 8 ἡμέρας διαρκούσης ἑορτῆς τῆς Σινητοπηγίας, οἱ ἀρχόντες τῶν Ἰουδαίων ἐμμένοντες εἰς τὴν πρὸ ἔτους ὄλου ληφθεῖσαν ἀπόφασιν αὐτῶν, ὅπως συλλάβωσιν Αὐτὸν (Ε' 18), τοσοῦτον μᾶλλον ὅσοι παρηκολούθουν καὶ πόρρωθεν τὴν ἐν Γαλιλαίᾳ δρᾶσιν Αὐτοῦ, ἀνεζήτησαν Αὐτὸν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐνάρετος τῆς ἑορτῆς. Ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἀναζήτησις αὐτῆ τοῦ Ἰησοῦ ἀπ' ἐνός, καὶ ἡ ἀνάμνησις καὶ ἡ διήγησις τῶν λόγων καὶ ἔργων Αὐτοῦ ἀπ' ἑτέρου παρεῖχεν ἀφορμὴν, ὅπως οὗτος ἢ ὁ ἄλλος τῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνηγμένων προσκυνητῶν ἀποφραίνηται περὶ Αὐτοῦ εὖμενῶς ἢ δυσμενῶς. Ἀλλ' οἱ εὖμενῶς διακείμενοι δὲν ἐτόλμων νὰ ἐκφράζοντο παρηγοῖα, ἐπειδὴ φοβούοντο τοὺς ἀρχοντας, μὴ ὑπολάβωσιν, ὅτι εἶνε ὁπαδοὶ Αὐτοῦ. Κατ' ἄλλην γνώμην τὸ οὐδεὶς (οὐδεὶς μέντοι παρρησία ἐλάλει) περιλαμβάνει καὶ τοὺς δυσμενῶς περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐκφραζομένους, αἵτε τῶν ἀρχόντων οὕτω ἐπίσημον κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ἔξενεγκόντων ἀπόφασιν καὶ δυναμένων ἄρα νὰ μεταβάλλωσι γνώμην (πρβλ. στίχ. 20). Οἱ Ἰουδαῖοι. πρβλ. Α' 19. Πῶς ἐστιν ἐκείνος «ὑπὸ τοῦ μίσους καὶ τῆς ἀπεχθείας οὐδὲ δὲ ὀνομαστὶ αὐτῶν (τὸν Ἰησοῦν) καλεῖν ἐβούλοντο». Χρυσ. Γογγυσμός. (Διαφόρως τὸ γογγύζω σ' 41, 43). Ἐν τῇ σημασίᾳ χαμηλοφώνου καὶ ἐπιφυλακτικῆς συνομιλίας. Οὐδεὶς μέντοι παρρησία ἐλάλει περὶ αὐτοῦ διὰ τὸν φόβον τῶν Ἰουδαίων. «Ὅρῃς πανταχοῦ τὸ μὲν ἀρχικὸν διεφθαρμένον, τοὺς ἀρχομένους ὑγιαίνοντας μὲν τῇ κρίσει, οὐκ ἔχοντας δὲ ἀνδρείαν προσήκουσαν, ὡς μάλιστα τῷ πληθεὶ δεῖ.» Χρυσ. Παρρησία. Ἄλλως ἢ ὡς ἐν στίχ. 4.

Ἐμφάνισις τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸ Ἱερὸν καὶ διδασκαλία. Χαρακτηριστικὸς τῆς ἑαυτοῦ διδασκαλίας ὡς ἀπὸ Θεοῦ. Ὑπεράσπισις ἑαυτοῦ διὰ τὴν διὰ τῆς Θεραπειᾶς τοῦ παρὰ ὑποκρίσεως (κεφ. ε') ἀθέτησιν ὅθεν τῶν διατάξεων τοῦ Ν. Νόμου. (Στίχ. 14-24.)

Στίχ. 13-15. Ἀφικόμενος εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ Ἰησοῦς ἀνέβη κατὰ τὴν περαιτέρω διήγησιν τοῦ Εὐαγγ. εἰς τὸν ναὸν καὶ ἐπεδόθη εἰς διδα-

σκαλίαν, ἥτις ἐξήγειρε τὸν θαυμασιῶν τῶν παρόντων ἐκ τῶν ἀ χόντων (οἱ Ἰουδαῖοι), διότι Οὗτος ἐδίδασκεν ὡς λόγιος νομοδιδάσκαλος οἷος, καθὰ οὕτοι ἐγίνωσκον. δὲν ἦτο ὁ Ἰησοῦς μὴ παιδευθεὶς παρὰ τοῖς Ραββίνοις. **Ἐρωτήματα.** Δηλοῦται διὰ τῆς χ. συνήθως ἢ στοιχειώδους μάθησις, ἢ ἀνάγνωσις καὶ γραφή. Ἄλλ' ἐνταῦθα νοεῖται ὅτι αὐτὴν θεολογικὴ κατὰδουσις.

Στίχ. 16. Ἀπαντῶν ὁ Ἰησοῦς ἀποκλείει τὴν ἀνθρωπίνην ἀρχὴν τῆς διδασκαλίας Αὐτοῦ ἀνάγων αὐτὴν εἰς τὸν πέριφαντα Αὐτὸν Θεὸν Πατέρα. Ἡ γνησιότης τῆς ἐξαιρετικῆς ἀποστολῆς Αὐτοῦ ἀγγυᾶτο τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀξιώσεως καὶ διαβεβαιώσεως Αὐτοῦ ταύτης. (Πρβλ. Γ' 34.

Στίχ. 17. Τὴν θεῖαν προέλευσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ ἠδύνατο κατὰ τὸν λόγον Αὐτοῦ εὐχερῶς νὰ διαγνώσῃ ἕκαστος, ἥρκει νὰ αἰσθάνηται αὐτὸς ἐν ἑαυτῷ κλίσει πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ (πρβλ. Μτθ. Ε' 6), ὅπερ προὔκειτο πρὸ τῶν ἀριθμῶν κιντὸς Ἰουδαίου ἐν ταῖς δέλτοις τῆς Π. Δ. Γνησιῶς καὶ εὐκρινῶς ἐμβασύων εἰς τὰ λόγια καὶ τὰ παραγγέλματα τῆς Π. Β. εὐκρινῆ ἐπίσης δόξαν καὶ πόθον πρὸς αὐτὰ αἰσθανόμενος δὲν θὰ ἐβράδυνε νὰ ἐνίδη τὸν θεῖον ἐπίσης χαρακτηρα καὶ τὴν θεῖαν ἀρχὴν τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ καὶ νὰ ἀσπασθῇ αὐτὴν (Πρβλ. Γ' 21. Η' 47.) «Τὴν πονηρίαν ἐξ ἑαυτῶν ἐβάλλετε, καὶ τὴν ἀργὴν καὶ τὸν φθόνον καὶ τὸ μῖσος... καὶ οὐδὲν τὸ κωλύσον ὑμᾶς γνωρίσαι, ὅτι Θεοῦ ὄντως ἐστέ τὰ ρήματα τὰ ἐμὰ». Χρυσ.

Στίχ. 18. Ἐτερος λόγος πείθων περὶ τῆς θείας ἐκ Θεοῦ διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, εἶνε δ' οὗτος ἢ ὑπ' Αὐτοῦ διδάσκοντος ἐπιζητήσις καὶ ἐπιδιώξις τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ καὶ ταύτης μόνης. Ὁ ἐξ ἑαυτοῦ διδάσκων ἐπιδιώκει, ὅπως δοξασθῇ διὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ταύτης. Ὁ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ Αὐτοῦ ἐπιζητῶν τὴν δόξαν ἄλλου, δηλὸν ὅτι οὐδένα ἔχει λόγον ἰδίαν νὰ προφέρῃ διδασκαλίαν καὶ οὐχὶ τὴν ἐκείνου, οὐτὴν δόξαν ἐπιδιώκει. «Ὁ βουλόμενος ἰδίαν στήσαι διδασκαλίαν δι' οὐδὲν ἕτερον βούλεται, ἀλλ' ἢ δόξαν ἐκ τούτου καρποθεῖν... Ἐγὼ δὲ ἐγὼ τὴν δόξαν τοῦ πέριφαντός με ζητῶ, τίνας ἔνεκεν ἂν ἐλοίσμην ἕτερα διδάσκαι;» Χρυσ. Ἐφ' ᾧ ὁ Ἐ. Πατὴρ θεωρεῖ ἀναγκαῖον, ὅπως ἐπισυνάψῃ καὶ τὰ ἐξῆς: «Τὸ ὑποταπεινὰ φητέγγασθαι πολλαὶ εἰσιν αἱ αἰτίαι, οἷον τὸ μὴ ἀγέννητον νομισθῆναι, τὸ μὴ ἀντίθεον, τὸ σάρκα περιβεβληθῆναι, τὸ ἀσθενῆς τῶν ἀκούοντων, τὸ διδάσκειν τοὺς ἀνθρώπους μετριάζειν καὶ μὴ

δὲν περὶ ἑαυτῶν λέγειν μέγα.» Ἀξιοσημειώτων οὐχ ἦντο, ὅτι ἐν ᾧ κατὰ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου προσηδοκᾶτο ὅπως εἶπη ὁ Εὐαγγ. ὁ Θεὸς ζητῶν τὴν δόξαν τοῦ πέριφαντος αὐτῶν, οὗτος οὐ λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅτι ἂν εἶπη αὐτῷ ὁ πέριφας αὐτῶν, τρέπει τὸν λόγον οὐτως (οὗτος ἀληθὴς ἐστί καὶ ὁ θεὸς ἐν αὐτῷ οὐκ ἐστί) ὥστε ἀναδεικνυμένης τῆς ἰδέας τοῦ ἀνοθεῖτου τῆς διδασκαλίας τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Ἰησοῦ Αὐτοῦ ὡς προσωποποίησης τῆς ἀληθείας καὶ ἠθικῆς ἀμέμπτου (ἐν οἷα σημ. κεῖται ἢ λ. ἀπειρεῖα καὶ ἀλλαχῶ νὰ συναναδεικνύηται καὶ τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ, Πρβλ. Α' Ἰω. Ε' 7).

Στίχ. 19. Ἡ μυσία τοῦ ἐξῆως ἠθικῶς Ἐαυτοῦ χαρακτηρῶς προκαλεῖ τὸν περαιτέρω λόγον τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῆς ἀντικρυς ἀντιθέτου καὶ διαστρόφου ἐκτιμήσεως Αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τῶν Ἰουδαίων, οἷτινες ἐν τῇ μοχθηρίᾳ καὶ τυφλώσει αὐτῶν ἐχώρουν μέχρι ἐπιβουλῆς κατὰ τῆς ζωῆς Αὐτοῦ (πρβλ. στίχ. 1. 13. Ε' 10-18) ἐπὶ τῷ λόγῳ δηθεν, ὅτι θαυματουργῶν καὶ λάμενος κατὰ τὸ Σάββατον κατέλυε τὴν κατ' αὐτὸ ἦπὸ τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου ὀριζομένην ἀργίαν, δι' ὅσων δὲ περὶ Ἐαυτοῦ ἔλεγεν ἐβλασφήμει κατὰ τοῦ Θεοῦ. Ὑπεραμυνόμενος Ἐαυτοῦ ὁ Ἰησοῦς ὡς παραβάτας τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου, ἐφ' ᾧ τοσοῦτον ἐκαυχῶντο καὶ ὑπὲρ οὗ δηθεν ἠγωνίζοντο, χαρακτηρίζει αὐτοὺς τούτους τοὺς ἀρχοντας τῶν Ἰουδαίων, τοὺς κατὰ τὴν ρητὴν ἐντολὴν τοῦ Μ. Νόμου (οὐ φονεύσεις) καὶ τὴν ἀπαιτουμένην ὑπ' αὐτοῦ εὐδουδοκίαν ἐπιζητούντας τὸν θάνατον Αὐτοῦ, καὶ τοὺς λοιποὺς δὲ πάντας μὴ τηροῦντας τὴν ἐντολὴν τοῦ Σαββάτου (στίχ. 22.), καθόλου πολλαχῶς καὶ ποικίλως καὶ ποικίλως τὸν Νόμον παραβαίνοντας (πρβλ. Ρωμ. Β' 17 κ. ἐξ. Γ' 19). **Καὶ οὐδεὶς**—Καὶ ὅμοιος οὐδεὶς κ.λ.π. **Τέ μ.ε.ζ.**—Διὰ τί, διὰ τίνα αἰτίαν.

Στίχ. 20. Ἡ σκαιά μᾶλλον ἢ κακεντροχῆς αὕτη ἐρώτησις ἐκφεύγει τῶν χειλῶν τῶν παρισταμένων διαφορῶν ξένων Ἰουδαίων προσκυνητῶν, τῶν ἀγνωσούντων τὰς προθέσεις τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. **Δαυμ.ό-νεον ἔχετε.** Πρβλ. Η' 48. Γ' 25. Μτθ. ΙΑ' 18.

Στίχ. 21-24. Οὐδαμῶς ταραχθεὶς ἐκ τῆς ἀπειροκάλου ἀ-οστροφῆς τῶν ἀκροατῶν Αὐτοῦ(1) ἀπαντῶν ὁ Ἰησοῦς προβαίνει εἰς τὴν διωσά-

(1) Καὶ οἱ τῶν ἀκροατῶν τοῦ Ἰησοῦ δυσμενῶς πρὸς Αὐτὸν διακείμενοι δὲν ἠδύναντο πιθανώτατα νὰ ὑποθέσωσιν ὅτι οἱ ἀρχοντες αὐτῶν ἐπεβούλευον τὴν ζῶν Αὐτοῦ.

φρουν καὶ αἰτιολογίαν τῆς κατὰ τὸ Σάββατον ἰάσεως ὑπ' Αὐτοῦ πα-
ραλυτικοῦ (Ε' 1 κ. ε.), τῆς χαρακτηρισθείσης ὡς παραβίασεως τοῦ Μ.
Νόμου, δικαιολογούσης δὴθεν τὴν κατ' Αὐτοῦ ἐπιβουλήν τῶν ἀρχόν-
των τῶν Ἰουδαίων (Ε' 16). «Ἄφεις ἐλέγξει πάλιν τῆς ἀπολογίας ἄπιτε-
ται τῆς ὑπὲρ τοῦ Σαββάτου, ἀπὸ τοῦ Νόμου συλλογιζόμενος αὐτοῦς». Οἱ
ἀρχοντες τῶν Ἰουδαίων διὰ τὸ ἓν καὶ μόνον γεγονός (ἓν ἔργον)
τῆς ρηθείσης ἰάσεως, γεγονός ἐφελκυσαν δικαίως τὸν κοινὸν θαυμα-
σμόν(2), ἔκριναν τὸν Ἰησοῦν ὡς παραβιάστην τοῦ Μ. Νόμου, θανάτου
ἄξιον, καθ' ὃν χρόνον αὐτοὶ οὗτοι, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι πάντες, ἐπανειλημ-
μένως παρέβαινον τὴν περὶ ἀργίας τοῦ Σαββάτου διατάξιν τοῦ Νόμου
τούτου, διότι περιέτενον τὰ παιδία τὴν 8ην τῆς γεννήσεως αὐτῶν ἡμέ-
ραν ἀδιάφορον, ἂν αὐτὴ συνέπιπτε τὸ Σάββατον. Οὕτω πράττοντες οἱ
Ἰουδαῖοι ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τῆς ἐντολῆς τοῦ Μ. Νό-
μου, ὀρίζοντος ἡμέραν περιτομῆς τὴν 8ην ἀπὸ τῆς γεννήσεως ἡμέραν
(Λευίτ. ΙΒ' 3) καὶ κατ' ἀνάγκην προὑποθέτοντος καὶ σιωπηλῶς καθιε-
ροῦντος τὴν παράβασιν ταύτην. Ἄλλ' ἂν πρὸς τήρησιν τελετουργικῆς
πράξεως(3) ἦτις εἰς ὄρισμένον περιοριζομένη μέλος(4) καὶ τὴν ἡθικὴν

(2) Πάντες θαυμάζετε. Τὸ θαυμάζετε τοῦτο ἐρμηνεύεται ὑπὸ πολ-
λῶν ὡς ἐκφράζον μᾶλλον τὴν ἐκπληξιν πάντων τῶν λαβόντων γινῶσιν (ἴ-
θεν τὸ πάντες ἐν οἷς καὶ οἱ ἀπραιτοὶ τοῦ Ἰησοῦ) διὰ τὴν ἐν Σαββάτῳ
ἐπιτέλεσιν τῆς ἰάσεως ἢ τὸν ἀληθῆ θαυμασθμόναυτῶν διὰ τὸ θαῦμα. (Πρβλ.
καὶ Χρυσ. ἐρμηνεύοντα: Θεορυθείθε, ταράσσθη). Αἰτιολογεῖται κατὰ
ταῦτα ὁ Ἰησοῦς πρὸ τῶν ἀπραιτῶν Αὐτοῦ διὰ τὴν μόνον μορφήν (τὴν
μὴ τήρησιν τοῦ Σαββάτου), ἢν ἠδύναντο νὰ ἐπιρροήσων ἐπὶ τὸν τελείως
ἀμεμπτον ἠθικὸν Αὐτοῦ χαρακτῆρα (στίχ. 18: ἀδικία ἐν αὐτῷ οὐκ
ἔσται.)

(3) Ἐε πάσῃ περιπτώσει ἢ διὰ τῆς τελείσεως τῆς περιτομῆς κατὰ-
λυσις τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου ἀναδεικνύει αὐτὴν ὡς θρησκευτικὸν κα-
θῆκον ἀνώτερον τοῦ τῆς ἀργίας τοῦ Σαββάτου. Πρβλ. Μτθ. ΙΒ' 5, ὅπου ὁ
λόγος περὶ τῆς τελείσεως τῶν ἱερατικῶν καθηκόντων παρὰ τὴν ἀργίαν ἐπί-
σης τοῦ Σαββάτου.

(4) Ἡ ἀκροβυστία ἐθεωρεῖτο ἀκάθαρτος ἢ ἄφαις ἄρα αὐτῆς ἀπεκ-
θουε τὴν πόσθην καὶ παρεῖχεν ἄρα μερικὴν μόνον ὑγίαν. «ἀεφκνυσι καὶ
μερικὴν ὑγίαν οὐσαν τὴν περιτομήν.» Χρυσ.

τοῦ ἀνθρώπου φύσιν μὴ μεταβάλλουσα μόνην σημασίαν εἶχε τὴν κατὰ-
ταξιν εἰς τὸν ἐκλεκτὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ — οἱ Ἰουδαῖοι ἠθέτουν κυκνὰ
τὸ Σάββατον, πῶσφ μᾶλλον ἔδει νὰ θεωρήσῃσι συγγνωστὴν τὴν ἐξαι-
ρετικὴν ταύτην ἀθέτησιν τοῦ Ἰησοῦ, δι' ἧς ἀποκαθίστατο ἡ ὑγεία,
σωματικὴ καὶ πνευματικὴ — ὄλου ἀνθρώπου. Ἡ ἀγάπη τοῦ πληστοῦ ἢ
ἐν τῇ δεδομένῃ περιστάσει ὑπαγορεύουσα τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἀθέτη-
σιν τοῦ Σαββάτου, εἶνε πολλῶ μᾶλλον κοινὴ καὶ ἐπιβλητικὴ ἐντολὴ τοῦ
Μωσ. Νόμου, ἢ ἡ τῆς περιτομῆς, χάριν τῆς ὁποίας οἱ Ἰουδαῖοι ἠθέτουν
τὸ Σάββατον.(1) Ἐφ' ᾧ καὶ ἠπίως μεμφομένοις αὐτοῦς ὁ Ἰησοῦς διὰ
τὴν τοιαύτην ἄδικον καὶ μεροληπτικὴν κρίσιν αὐτῶν προτρέπει καὶ
συμβουλεύει, ὅπως μὴ κρίνωσι κατ' ὄψιν, κατὰ τὰ προ-
χείρωσ δηλαδὴ προσπίπτοντα καὶ ἐπιτολαιῶς, ἀλλὰ κατὰ τὴν οὐσίαν
τῶν πραγμάτων καὶ δικαίως. Ὁ Χρυσ. (καὶ τῶν νεωτέρων τινές)
τὸ κατ' ὄψιν ἀναφέρει εἰς τὸν Μωυσέα λέγων — «Μὴ ἐπειδὴ Μωϋ-
σῆς μείζονα παρ' ὑμῖν ἔχει τὴν δόξαν, ἀπὸ τοῦ τῶν προσώπων ἀξιώμα-
τος φέρετε τὴν ψήφον... Διαιτὶ γὰρ οὐδεὶς ἐνεκάλεσε Μωϋσῆσιν; Διαιτὶ οὐ-
δεὶς ἠπέθρησεν κερμεντι τὸ Σάββατον λούεσθαι ἀπὸ ἐντολῆς καὶ ἔξωθεν
ὑπεισενεχθείσης τῷ Νόμῳ;» Οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ Μωυσέως ἔστιν, ἀλ-
λ' ἐκ τῶν πατέρων. Πρβλ. Γεν. ΙΖ' 10. ΚΑ' 4. Κρίνει καλὸν ὁ
Ἰησοῦς, ὅπως μὴ ἀντιπαρέβληθ ἔν σιγῇ(2) τὸ γνωστὸν γεγονός τῆς ἀπὸ
τῶν Πατριαρχῶν καταγωγῆς τῆς περιτομῆς, καθιερωθείσης οὐχ ἦττον
καὶ ἐν τῷ Μ. Νόμῳ, ὅθεν τὸ Μωσῆς θεῶκεν.

(1) «Τοῦ Σαββάτου ἡ περιτομὴ κυριώτερον, ἐγὼ δὲ (ὁ Ἰησοῦς) καὶ
τῆς περιτομῆς ἐποίησα τὸ κυριώτερον καὶ κρείττον.» Χρυσ.

(2) Πρὸς τίνα ἀκριβῶς σκοπὸν δυσκόλως δύναται νὰ ὀρισθῆ. Κατὰ
τινας πρὸς ἀνάδειξιν τῆς περιτομῆς διὰ τῆς ἀρχαιότητος αὐτῆς, κατ' ἄλ-
λους ἀντιθέτως πρὸς μειώσιν τῆς σημασίας αὐτῆς (Πρβλ. καὶ Χρυσ: κατὰ
οὐκ ἔσται τοῦ Νόμου, ἀλλὰ τῶν πατέρων) ὡς ἀπλοῦ ἀρχαίου ἔθους καὶ
κατ' ἄλλους χάριν νομικῆς ἀκρίβειας.

Ἡ ἀπὸ τῆς ἐπισημοποιήσεως τοῦ Ἰησοῦ ἐν τύπωσις. Κατὰ τὴν ρητὴν διαθεθεσίαν αὐτοῦ δὲν προήλθεν ὁ Ἰησοῦς εἰς μέσον οἰκίωθεν καὶ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. (Στίχ. 25-35).

Στίχ. 25-27. Μεταξὺ τῶν κατοικούντων ἐν Ἱερουσαλὴμ Ἰουδαίων ἦτο γνωστὸν, ὅτι οἱ ἄρχοντες αὐτῶν ἐπέδωκαν τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Ἰησοῦ, ὅθεν καὶ οἱ εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπισημοποιήσαντος ὁμιλίαν αὐτοῦ παρερρεθέντες ἀποροῦσιν, ὅτι οἱ παρόντες ἐκ τῶν ἀρχόντων (πρβλ. στίχ. 15), καὶ ἀκροῦνται γενόμενοι τῶν λόγων αὐτοῦ, οὐ μόνον δὲν προέβησαν εἰς τὴν συλλήμην αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδὲ ἐνστασίαν τινα καὶ ἀπαγόρευσιν αὐτῷ ἐπέβαλον (οὐδὲν αὐτῷ λέγουσι). Τούτων ἕνεκεν πρὸς ἐξηγήσιν τοῦ πράγματος ἐκφέρουσι οὗτοι (οἱ ἐκ τῶν Ἱερουσαλ.) τὴν ἀπίθανον δι' αὐτοὺς ταύτους καὶ τοὺς ἄλλους Ἰουδαίους ὑπόθεσιν, ὅτι οἱ ἄρχοντες αὐτῶν διέγνωσαν τέλος, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἦτο ἀληθῶς ὁ Χριστός, ὁ ἀναμενόμενος Σωτὴρ (στίχ. 26). Ἀλλὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην σπεύδουσι νὰ ἀναιρέσωσιν αὐτοὶ οὗτοι (στίχ. 27) διὰ τῆς ἐπικρατούσης τότε παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις γνώμης, ὅτι ὁ Χριστός, γεννώμενος ἐν Βηθλεὲμ, θὰ παρέμενε κερυμμένος καὶ ἀφανής, θὰ ἐνεφανίζετο δὲ ἀφανής καὶ ἀπροσδοκίως ἀγνωστὸν ποθεῖν, καθ' ὃν χρόνον ἢ καταγωγὴ τοῦ Ἰησοῦ ἦτο γνωστὴ (Α' 46. 5' 42.), ὡς ἴμα καὶ ἡ ἄκρι τοῦδε δραῖσις αὐτοῦ. Ἄλλοι τῶν ἐξηγητῶν τὸ πτόθεν (πτόθεν ἐστὶ) ἀναιρέουσι οὐχὶ εἰς τὸν τόπον τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ καὶ τοῦ Μεσσία, ἀμφοτέρους γνωστοὺς (πρβλ. στίχ. 41, 42), ἀλλ' εἰς τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ, τῶν συγγενῶν Ἰησοῦ ὄντων γνωστῶν, τοῦ γενεαλογικοῦ τοῦ Λαυῖδ δένδρου πρὸ πολλοῦ λησιμονηθέντος παρὰ τῷ λαῷ, οὕτως ὥστε ἡ καταγωγὴ τοῦ Μεσσία ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης νὰ μὴ δύναται νὰ ὁρισθῇ.

Στίχ. 38 29. Εἰς τὴν περὶ αὐτοῦ κρίσιν τῶν Ἱεροσολυμιτῶν (στίχ. 27) ἀποκρουόντων τὴν γνησιότητα τῆς Μεσσιακῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, διότι δῆθεν ἐγνώριζον τὴν προέλευσιν καὶ τὴν καταγωγὴν αὐτοῦ ἀπαντῶν ὁ Ἰησοῦς βιασβασιούται αὐτοὺς ἐπισήμως καὶ πανηγυρικῶς, ὅτι παρὰ τὴν κατὰ σάρκα γνωστὴν αὐτοῦ καταγωγὴν δὲν προσήλθεν εἰς μέσον ἀντεπαγγέλτος, ἀλλ' ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὃν μίτην ἤξουν καὶ ἐκαυχῶντο, ὅτι ἐγνώριζον, μὴ προσερχόμενοι καὶ πιστεύοντες

εἰς αὐτὸν (τὸν Ἰησοῦν), ὁ μόνος εἶχε τὴν ἀληθὴ καὶ πλήρη γνώσιν τοῦ Θεοῦ καὶ ταύτην νὰ διδάξῃ ἠδύνατο. **Ἐκράξεν.** Κατὰ τινες τῶν ἐρμηνευτῶν δηλοῖ τὴν ἀνύψωσιν μόνον τῆς φωνῆς, καὶ ἄλλους ἢ ἡ λέξις ἐκφράζει ταραχὴν καὶ συγκίνησιν ἢ τὸν ἐπίσημον χαρακτήρα τῆς δηλώσεως. **Ἐν τῷ ἱερῷ διδάσκων.** Ἄρα δημοσίᾳ (πρβλ. στίχ. 14). **Καμὲ οὐδῶτε πτόθεν εἶμα.** Τῶν ἐρμηνευτῶν τινες ἐμβλέπουσιν εἰρωνεῖαν ἐν ταῖς λέξεσι, διότι οἱ Ἱεροσολυμίται μόνην τὴν κατὰ σάρκα καταγωγὴν τοῦ Ἰησοῦ γνωρίζοντες ἤξουν, ὅτι ἐγνώριζον τελείως τὰ κατ' αὐτόν. **Ἔστιν ἀληθινός (ὁ πέμψας με).** Ἐξηγῆται ἐν τῇ σημ. τοῦ πράγματος καὶ ἐπ' ἀληθείας(1) (ἀπεστάλην) ἢ ἐν τῇ σημ. τῆς ἀναδέξεως τοῦ Θεοῦ ὡς τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ ἰδεώδους, τοῦ ὀνόματι καὶ πράγματι πέμποντος καὶ δικαιουμένου νὰ πέμπῃ. **Ὅν ὕμεις οὐκ οὐδῶτε.** Πρβλ. Δ' 22. Ἀλλὰ καὶ στίχ. 17 κ. ε. καὶ 5' 41-46. «Ἔστι μὴ εἰδέναι εἰδῶτα, καὶ ἄγνοιαν ἐνταῦθα λέγειν τὴν διὰ τῶν ἔργων.» Χρυσ. **Παρ' αὐτοῦ εἶμα** Πρβλ. 5' 46. «Ὅταν δὲ λέγῃ παρ' αὐτοῦ εἶμα οὐχ ὡς προσφίτης μανθάνων λέγει, ἀλλ' ὡς ὄρον αὐτὸν καὶ μετ' αὐτοῦ ὄν.» Χρυσ.

Στίχ. 30. Οἱ Ἱεροσολυμίται(2) περὶ ὧν ὁ λόγος ἀνωτέρω προσβληθέντες ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ (στίχ. 28, 29) ἐσκέφθησαν, ὅπως παρέχοντες αὐτοπροαιρέτως ἐκδούλευσιν εἰς τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν συλλάβωσι τὸν Ἰησοῦν καὶ παραδώσωσιν αὐτὸν ἐκεῖνοις, ἀλλὰ δὲν προέβησαν εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου αὐτῶν, διότι κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ I. Εὐαγγ. δὲν εἶχεν ἔτι ἐπιστῆ ὁ (ὑπὸ τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ ὄρισμένος) χρόνος τῆς συλλήψεως αὐτοῦ. **Καὶ οὐδέεις.** Ὁ καὶ ἀντιθετ. (=καὶ ὅμως οὐδέεις) ὡς ἐν στίχ. 28: καὶ ἀπ' ἑαυτοῦ οὐκ ἐλ. **Ὅσῳ ἐλήλυθ. ἢ ὥρα αὐτοῦ.** Πρβλ. Β' 4.

Στίχ. 31. Ἡ ἐν τῷ ἱερῷ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἰησοῦ (στίχ. 14 κ. ε.) δὲν ὑπῆρξεν ὅλως ἄγονος. Πολλοὶ ἐκ τῶν αὐτόθι πάντοθεν συνηθρι-

(1) «Ἐπὶ ἀληθείας ἐστὶ (ἐστὶν ἀλ. ὁ π.) ἐπ' ἀληθείας ἐπεμψαν» Χρυσ.

(2) Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν οἱ ἄρχοντες τῶν Ἰουδαίων (πρβλ. καὶ Χρυσ.: οὐ τὸ πλῆθος τὸ τῆς ἀρχῆς οὐκ ἐπιμένον, οὐδὲ βασκανία ἀλῶνας δυνάμενον — ἐξήτοιον πιάσαι αὐτὸν — ἀλλ' οἱ ἱερεῖς), πρὸς αὐτὸν ἀντιτιθετὰ ὁ ὄχλος (στίχ. 3).

σμένων Ἰουδαίων προσκυνητῶν ἐπίστευσαν εἰς Αὐτὸν ὡς τὸν Μεσσίαν, εἰς δὲ τὰς ἐνοτάσεις τῶν ἀπιστούντων (στίχ. 27) ἀντίτασσαν τὴν τὴν τοῖς πᾶσι γνωστὴν θαυματουργικὴν Αὐτοῦ ἐν Γαλιλαίᾳ καὶ Ἰουδαίᾳ ἐνέργειαν. Ὁ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ. Οἱ οὕτω ἐκφραζόμενοι ἀποτείνονται πρὸς προσδοκῶντας ἔτι τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μεσσοῦ.

Ἀπόπειρα πρὸς σύλληψιν τοῦ Ἰησοῦ, μέλλοντος κατὰ τὴν διαθεθεσίωσιν Αὐτοῦ νὰ ἐπανέλθῃ πρὸς τὸν πέμψαντα Αὐτὸν Θεόν. (Στίχ. 32-36)

Στίχ. 32. Οἱ ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Μ. Συνεδρίου Φαρισαῖοι(1), δυσφορήσαντες διὰ τὴν ὑπὸ τῶν ρηθέντων προσκυνητῶν (στίχ. 31) ἀναγνώρισιν τοῦ Ἰησοῦ ὡς τοῦ ἀληθοῦς Μεσσοῦ, προκαλοῦσι τὴν ἐκ μέρους τοῦ Μ. Συνεδρίου (οἱ **Φαρισαῖοι καὶ οἱ ἄρχιερεῖς**) ἀποστολὴν ὑπηρετῶν (ἐκ τῶν φρουρῶν τοῦ Ἱεροῦ, ἱερέων καὶ Λευιτῶν, ἢ ἐκ τῶν κλητήρων τοῦ Μ. Συνεδρίου), ἢ καὶ ἐκ τῶν μὲν καὶ τῶν δέ, ὅπως συλλάβωσιν Αὐτόν. **Κογγύζοντες. Παράβλας γογγυσμὸς** στίχ. 12.

Στίχ. 33-34. Πρὸς τοὺς ἀποσταλέντας παρὰ τοῦ Μ. Συνεδρίου, ὅπως συλλάβωσιν Αὐτόν, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους παρισταμένους ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ Ἱεροῦ, ἀποπεινόμενος ὁ Ἰησοῦς προαναγγέλλει τὴν βραχεῖαν ἔτι διαμονὴν Αὐτοῦ ἐν τῇ γῆ, —καθιστάσιν περιττὴν πᾶσαν σπουδὴν πρὸς σύλληψιν Αὐτοῦ,—ὡς ἴμεν καὶ τὴν κατέσιν(2) ματαίαν ἐπιζητήσιν Αὐτοῦ. **Ἐπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με.** Πρβλ. 5' 62.

(1) Οἱ Φαρισαῖοι παρικολοῦθον ζηλοτύπως τὴν αἵξιν τῶν ὁσπιδῶν τοῦ Ἰησοῦ (πρβλ. Δ' 1).

(2) Ὑπονοεῖται συνήθως ἡ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καταστροφὴ τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ τὰ κατ' αὐτὴν δεινὰ (πρβλ. Λουκ. 19' 43 κ. ἑ., ΚΑ' 30 κ. ἑ.), ὅτε μάστιν οἱ εἰς τὸν Ἰησοῦν ἀπιστίσαντες Ἰουδαῖοι θὰ ἐπεκαλοῦντο πρὸς Γοθήθειαν τὸν Μεσσίαν, ἢτε ἐμφανισθέντα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ. Ἀπιστήσαντες πρὸς Αὐτόν καὶ ἀποθνέσκοντες ἔτι δὲν δύνανται οὗτοι νὰ μεταβῶσι παρ' Αὐτῷ εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Κατὰ τὸν Χριστ. καὶ τῶν νεφετῶ-

Στίχ. 35-36. Οἱ ἀπεσταλένοι τοῦ Μ. Συνεδρίου μὴ πιστεύοντες εἰς τὴν ἐκ Θεοῦ ἀρχὴν καὶ ἀποστολὴν τοῦ Ἰησοῦ (μὴ ἀναγνωρίζοντες ἐν τῷ πέμψαντι Αὐτόν, στίχ. 28, παρὶ Οὗ ἐλάλει Οὗτος, τὸν Θεὸν αὐτόν) ἀδυνατοῦσι νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν ἐννοιαν τῶν λεγομένων Αὐτοῦ (ὕκαινισσομένου τὴν διὰ τοῦ θανάτου ἐπάνοδον Αὐτοῦ εἰς τοὺς οὐρανοὺς, εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Πατρὸς, πρβλ. Α' 18), διὸ καὶ καταφεύγουσιν εἰς ὑπόθεσιν (μὴ... μέλλει) καὶ εἰς αὐτοὺς μὴ ἱκανοποιητικὴν (στίχ. 36, **τίς ἔπειν οὗτος ὁ λόγος**— τί σημαίνει). Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὑπῆρχον κοινότητες Ἰουδαϊκαὶ οὐ μόνον ἐν Βαβυλωνίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν διαφόροις πόλεσι τῆς Μεσογείου. Οἱ ἔξω τῆς Παλαιστίνης ζῶντες οὗτοι Ἰουδαῖοι ἐκαλοῦντο **διασπορά** (τὸ συγκεκριμένον ἀντὶ τοῦ ἀφηρημένου, ἀντὶ τοῦ διασπαρμένον. Πρβλ. Α' Περτ. Α' 1), ἐξήκοον δὲ οὗτοι παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς "Ἕλλησι καὶ Ῥωμαίοις ἰδίᾳ καὶ προσηλυτισμὸν εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν. Οἱ ἀπεσταλένοι λοιπὸν ὑποθέτουσιν, ὅτι ὁ Ἰησοῦς τοιαύτην τινὰ ἀπομάκρυνσιν ὑπὴρίσαστο, ὅτι δηλ. μὴ τυχὼν ὑποδοχῆς παρὰ τῷ λαῷ Αὐτοῦ θὰ κατέφευγεν εἰς τοὺς Ἑθνικοὺς, ἐν ἀγνοίᾳ καὶ ἀκουσίως προφητεύοντες τὴν μεταξὺ τῶν Ἑθνικῶν διάδοσιν τοῦ Εὐαγγελίου. Πολλοὶ τῶν ἐξηγητῶν ὑποθέτουσιν, ὅτι οἱ ἀπεσταλένοι διμολοῦσι σκαπτικῶς. **Εἰς τὴν διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων.** Οὐχὶ εἰς τοὺς διασπαρμένους "Ἕλληνας, ἀλλ' εἰς τοὺς διασπαρμένους (τὴν **διασπορὰν**) Ἰουδαίους, εἰς τὰς ἔξω τῆς Παλαιστίνης δηλ. Ἰουδαϊκὰς κοινότητας, ὅπως ἐν μέσῳ αὐτῶν διατρέβων ἐπαδοθῇ εἰς τὸν προσηλυτισμὸν τῶν Ἑλλήνων (διδάξῃ τοὺς "Ἕλληνας), τῶν Ἑθνικῶν, ὡς διὰ τὴν διάδοσιν τῆς Ἑλλ. γλώσσης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐκαλοῦντο τότε πολλὰκις οἱ Ἑθνικοὶ γενικῶς. Πρβλ. ΙΒ' 20. Τῶν ἐξηγητῶν τινες ὑπὸ τοὺς "Ἕλληνας νοοῦσι τοὺς Ἑλληνιστὰς συνήθως καλουμένους Ἰουδαίους, τοὺς Ἑλληνοφάνους δηλ. Ἰουδαίους.

Στίχ. 37-39 Εἰς τὰ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Σκηνοπηγίας λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ λόγια ἐν τῷ Ἱερῷ (στίχ. 14 κ. ἑ.) ὁ Εὐαγγ. ἐπισυνάπτει

ρων τινὰς: «Ταῦτα πάντα (στίχ. 33 καὶ 34) ἐπήγαγε δουλόμενος αὐτοὺς ἐβελκύσασθαι. Καὶ γὰρ τὸ μικρὸν χρόνον εἶναι τὸν λειψόμενον, καὶ τὸ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ποθεῖν δέσθαι καὶ τὸ μὴ δύνασθαι λοιπὸν εὐρεῖν, ἱκανὰ πάντα πείσαι προσελθόντων.»

δύο χαρακτηριστικὰς εικόνας, ὧν κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς χοῆσιν ἐποιήσατο ὁ Ἰησοῦς(1), ὅπως ἐμφαντικώτατα δηλώσῃ τὴν θαύλειαν καὶ τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν πνευματικῶν ἀγαθῶν, ὧν κοινωνοὶ δι' ἑαυτοὺς τε καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους θὰ καθίσταντο οἱ εἰς Αὐτὸν πιστεύοντες. Κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς τῆς Σκηνοπηγίας,(2) ἦν διὰ τὸν πανηγυρικώτερον αὐτῆς χαρακτηῖρα ἀποκαλεῖ ὁ Ἐδδαγγ. μεγάλην, πρὸς τοὺς ἐν τῷ Ἱερῷ συνηγμένους Ἰουδαίους ἀποτεινόμενος ὁ Ἰησοῦς γεγωνίᾳ τῇ φωνῇ καλεῖ αὐτοὺς πρὸς ἑαυτὸν λέγων, ἐὰν τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρὸς με καὶ πινέτω, χαρακτηρίζει δ' οὕτω εἰκονικῶς ἑαυτὸν ὡς τὴν ἀνεξάντλητον πηγὴν ὕδατος ζῶντος (πρβλ. Δ' 10. 14), ἐτοίμου ὅπως κορέσῃ τὴν πνευματικὴν δίψαν(3) τῶν τοιαύτην αἰσθανομένων καὶ διὰ τῆς πίστεως πρὸς Αὐτὸν προσεγγιζόντων (εἰς πνευματικὴν κοινωνίαν μετ' Αὐτοῦ ἐρχομένων). Εἰς ἐπίμετρον τῆς ἐπαγγελίας ταύτης, ἀναφερομένης εἰς τὸν ἐν Αὐτῷ διὰ τοῦ ἁγ. Πνεύματος (πρβλ. στίχ. 34.) κορεσμὸν τῶν πνευματικῶν ἀναγκῶν τῶν εἰς Αὐτὸν πιστευόντων(4) ἐπιφέρει ὁ Ἰησοῦς καὶ νέαν ἐπαγγελίαν

(1) Εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ χοῆσιν τῶν εἰκόνων τούτων κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς Σκηνοπηγίας ὑποτίθεται συνήθως, ὅτι ἔδοκιν ἀφηρημέναι τὴν θαυματουργικὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ παροχὴν ὕδατος τῇ ἐκλεκτῷ λαῷ ἀναμεινῆσκειν σχετικὰ τελευτῶν τῆς ἑορτῆς ταύτης (ὡς ἐν πομπῇ καὶ λιτανείᾳ ἀνέλθῃς ὕδατος ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ Σιλῶμ, καὶ ἢ ἐν χροῦσῇ ἰδιῶν μετακόμισις καὶ ἐκχυσις αὐτοῦ μετὰ τῆς σπονδῆς οἴνου εἰς τὸ θιασιώτηρον) καὶ ἢ μυστικὴ σημασία αὐτῶν (Πρβλ. Ἰα. ΙΒ' 3. Ἰερ. Η' 13).

(2) Τελευταία ἡμέρα εἶνε κυρίως εἰπεῖν ἢ 7η, καὶ ὡς ἐτελεῖτο καὶ ἢ ῥηθεῖσα πανηγυρικὴ ἀνέλθῃς καὶ ἐκχυσις τοῦ ὕδατος, ἀλλ' ἐπειδὴ κατὰ τὸ Λευτ. ΚΓ' 35 κ. ἔ. 39 Ἄρ. ΚΘ' 35 καὶ Νεμ. Η' 18 εἰς τὰς 7 τῆς ἑορτῆς ταύτης ἡμέρας συνήπτατο καὶ θη, ἐπίσημ. ἑορταστικὴ ἡμέρα, τῶν ἐξηγητῶν πολλοὶ φηροῦσι, ὅτι περὶ τῆς 8 ἡμέρας ὁ λόγος ἐνταῦθα.

(3) Διὰ τὴν τοιαύτην μεταφορικὴν χοῆσιν τοῦ ἁγίου πρβλ. καὶ 5' 35, ὡς καὶ Ματθ. Ε' 6.

(4) Τῶν ἐρμηνευτῶν τινες περιορίζουσι τὴν θαυ. τοῦ πινέτω, τοῦ κορεσμοῦ τῆς πνευματικῆς δίψης (τοῦ ψουτοῦ πόματος, ὡς ἐρμηνεύει ὁ Χρυσ.) εἰς τὴν ἀπὸ τῶν λόγων πνευματικὴν ὠφέλειαν τῶν εἰς

(στίχ. 38.), εἰκονικῶς ἐπίσης παριστάνουσαν τὴν ἰσχυρὰν καὶ ἐδεργετικὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐπίδρασιν τῶν πιστευόντων αὐτῶν ἐν ἀναφορῇ εἰς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Ἀπὸ τῆς κοιλίας αὐτῶν —κατὰ τὴν ἐπὶ διαφόρων Γραφικῶν εἰσεῶν καὶ φράσεων (πρβλ. ἐπὶ πρδ. Ἰσ. ΝΗ' 11, Ἰερ. ΛΑ' 12) στηριζομένην εἰκόνα τοῦ Κυρίου, ὅπερ ἐμφαίνει ἐνταῦθα ἡ φράσις ὡς λέγει ἡ Γραφή(1) — θὰ ρεῦσῃσι ποταμοὶ ὕδατος ζῶντος, ὅπερ κατὰ τὴν σχετικὴν περὶ τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ εἰκόνα (στίχ. 37) δηλοῖ, ὅτι θὰ ἐπιδρῶσιν οὗτοι ἐπὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, κατ' ἀνάλογόν τινα τρόπον, κατ' οἷον αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς ἐπ' αὐτῶν τούτων(2) (Πρβλ. Δ' 12). Μνημοσεύσας τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ ὁ

Αὐτὸν πιστευόντων. Οἱ τοιοῦτοι ἀναλόγως, ὡς εἰκόσ, ἐρμηνεύουσι καὶ τὴν ῥῆσιν ποτ. ρ. ἐκ τῆς κοιλ. αὐτοῦ (τοῦ πιστευόντος), ὡς δηλοῦσαν τὴν διὰ τοῦ Ἐθαγγελικοῦ λόγου ἐπίδρασιν τῶν πιστευόντων ἐπὶ τοῖς ἄλλοις, (εἰς τὴν καθόλου ἐπίδρασιν τῶν πιστευόντων ἐπὶ τοῖς ἄλλοις ἀνθρώπους σπουδαιότατον θεσπῶσ στοιχεῖον ἀποτελεῖ ἢ διὰ τοῦ λόγου ἐπίδρασις).

(1) Ὁ Χρυσ. καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι ἰδίᾳ ἐρμην. πρὸς ἀποφυγὴν πάντως τῆς δυσκολίας, ἢν πορέχει ἢ μὴ κατὰ λέξιν καὶ ἐν τῷ συνόλω αὐτῆς εἴσεσις ἐν τῇ ἁγ. Γραφῇ τῆς ῥῆσεως ποταμοὶ ρεῦσουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ συνδέει τὸ ὡς λέγει ἡ Γραφή πρὸς τὴν μεταχρῆσιν ὁ πιστεύων. «Καὶ ποῦ εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ρεῦσουσιν ὕδατος ζῶντος; Οὐδαμοῦ. Τί οὖν ἐστίν; Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή. Ἐνταῦθα ὑποστῆξι δει. Ἐπειδὴ γὰρ ἔλεγον πολλοὶ ὁ Χριστὸς ὅταν ἔλθῃ μὴ πλείονα σημεῖα ποιήσει δεικνύειν, ὅτι διωροθόμενον δει τὴν γνώμην ἔχειν, καὶ οὐκ ἀπὸ τῶν σημείων οὕτως ὡς ἀπὸ τῶν Γραφῶν πιστεύεσθαι.»

(2) Παρὰ τὴν κατὰ τὰ σημεραζόμενα προσήμετέραν ἐκδοχὴν τῆς Γραφικῆς ῥῆσεως ποταμοὶ ρεῦσουσιν ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ (τοῦ πιστευόντος) ὕδατος ζῶντος, ὡς ἐξικονίζουσης τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐπίδρασιν τῶν πιστευόντων αὐτῶν ἐπὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ἢ ῥῆσις αὐτῆ συναχθῆς πρὸς τὸν στίχ. 39 μόνον περὶ τοῦ Πνεύματος οἶ (=ὦ, καὶ ἔλλξιν) ἐμμελλον λαμβάνειν οἱ πιστευόντες δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ, ὡς συμπληροῦσα τὴν ἐννοιαν τοῦ πινέτω (στίχ. 37) καὶ ἐκφράζουσα ἄρα

Εὐαγγ. θεωρεῖ ἀναγκαῖον, ὅπως ἐπισυνάγη τὴν ἐρημησίαν τοῦ σηματομένου αὐτῶν πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ἀναγνώστων αὐτοῦ, ἕθεν καὶ ἐπιφέρει τὰ τοῦ 39 στίχου(1). **Ἐκ τῆς κοιτίας.** «Κοιλίαν ἐνταῦθα τὴν καρδίαν φησὶ, καθάπερ καὶ ἄλλαχού». Χρυσ. Πρβλ. Πρμ. Κ' 27, Σοφ. Σειρ' ΙΘ' 12. ΝΑ' 21. Οὕτω καὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων τινές. Ἀλλὰ φαίνεται μᾶλλον, ὅτι ἡ φρ. **ἐκ τῆς κοιτίας (ποτ. ρεῦσ)** ὀφείλεται εἰς ἐπίδρασιν τῆς ὑπονοουμένης εἰκόνας. Τὰ εὐμεγέθη δοχεῖα ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν κοιλίαν αὐτῶν διανοιγομένων ὕδων (μεταβαλλομένων εἰς κρουνοὺς) ἀναδίδουσι τὸ ἐν αὐτοῖς περιεχόμενον. Ἄλλοι τῶν ἑξηγητῶν ὑποθέτουσιν, ὅτι ἡ μεία τῆς κοιτίας ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ πιστεύοντος ἐμφαίνει ἀντίθεσιν τινα μεταξὺ τῆς πνευματικῆς ἐπιδράσεως τῶν πιστευόντων καὶ τοῦ φθαρτοῦ καὶ παρερχομένου τῆς ἐπιγείου ὑποστάσεως αὐτῶν (πρβλ. Α' Κορ. 5' 13.). Παρὰ τὸν ὕλικόν ἄλλαις λέξεσι χαρακτηῖρα αὐτῶν οἱ τοὶ θὰ εἶνε φορεῖς πνευματικῆς ἐπιδράσεως καὶ ἐνεργείας, οὐδὲν τὸν κοινὸν πρὸς τὰ ἕλικὰ καὶ τὴν σάρκα καθ' ἑαυτὴν ἐχούσης. **Ἰδατος ζώντος.** Ἰζὼν λέγει τὸ ἐνεργοῦν ἀεὶ Χρυσ. **Οὕτω γὰρ ἦν πνεῦμα Ἅγιον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη.** Οὐδαμῶς βεβαίως σημαίνεται, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοῦ ἄρθρου —πνεῦμα, οὐχὶ τὸ πνεῦμα,— σαφῶς δείκνυται, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον προῆλθεν (ὑποστατικῶς) εἰς τὸ εἶναι μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν (ἐδο-

μόνον τὴν δαψίλειαν τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων τῶν πιστευόντων καθ' ἑαυτούς. Οὕτω ὁ Χρυσ. εἰς τὴν ρῆσιν ταύτην (ποταμοὶ ρεῖουσιν ἕδ.) παρατηρεῖ: Τὸ δαψιλὲς καὶ ἀήθονον τῆς χάριτος (ἢν ἐννοεῖται, λαμβάνουν οἱ πιστεύοντες) αἰνιττόμενος.

(1) Οἱ ὑπὸ τὸ ἕδωρ τὸ ζῶν (στίχ. 37) ἐμβλέποντες τοῖς ζωοποιῶν δύναμιν κεκτημένους λόγους τοῦ Ἰησοῦ, οὐχὶ δὲ τὴν ἐπὶ τῆ εἰς Αὐτὸν πίστιν δύναμιν τοῦ ἁγ. Πνεύματος ἐξηγοῦσι τὸν παρόντα στίχον (39) ἐν σημασίᾳ, καθ' ἣν ἡ ἐπαγγελία τοῦ Ἰησοῦ **ποταμοὶ ρεῖουσιν ἐκ τῆς κοιτίας αὐτοῦ** (τοῦ πιστεύοντος), σημαίνουσα τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Εὐαγγελικοῦ κηρύγματος τῶν πιστευόντων, ἣν ἐξεπληροῦτο μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν λήψιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅπερ θὰ ἐξῴθει αὐτοὺς εἰς τὸ κήρυγμα.

ξάσθη) τοῦ Ἰησοῦ, οὐδ' ὅτι ἡ ἐνέργεια Αὐτοῦ ἐπ' οὐδένα (οἱοὶ οἱ προφηταὶ καὶ οἱ ἄλλοι θεόπνευστοι τῆς Π. Α. ἄνδρες) πρότερον εἶχεν ἐκδηλωθῆ, ἀλλ' ὅτι ἡ ἰδιαίτερα ἐκείνη χάρις τοῦ ἁγ. Πνεύματος, τὸ ἰδιαίτερον ἐκεῖνο χάρισμα, τὸ προσιδιάζον εἰς τοὺς εἰς Χριστὸν πιστεύοντας καὶ ἀποτελοῦν τὸν ἰδιαίτερον αὐτῶν χαρακτηῖρα ὡς Χριστιανῶν (πρβλ. Ἐφ. Α' 13), δὲν εἶχεν ἔτι παρασχεθῆ εἰς αὐτούς, ἄτε ὀφείλον νὰ ἐπακοουθήσῃ εἰς τὸν ἑξίλαστικὸν θάνατον τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Οὐρανοῦ, Πατρὸς ἐπάνοδον τοῦ Ἰησοῦ (πρβλ. ΙΕ' 26. ΙΣΤ' 7. Κ' 22.). Τὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ οἰκείωσιν καὶ τὴν ἐν ἁγ. Πνεύματι δικαιοῦσαν ἀγιάζουσαν καὶ σφύζουσαν κοινωνίαν μετ' Αὐτοῦ κατέστησε δυνατὴν μόνῃ ἡ θυσία τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ. «Ἐπὶ τῶν Προφητῶν παρὰ πάντων ὁμολόγηται, ὅτι Πνεύματος ἁγίου δόσις ἦν, ἀλλ' ἦν αὕτη ἡ χάρις ἀνασταλεῖσα καὶ ἀποστᾶσα.... οὐκέτι γὰρ Προφήτης παρ' αὐτοῖς (τοῖς Ἰουδαίοις) ἦν, οὐδὲ ἐπίοπτευσεν αὐτῶν τὰ ἅγια ἢ χάρις. Ἐπεὶ οὖν ἀνέστελτο μὲν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἔμελλε δὲ λοιπὸν ἐκχεῖσθαι δαιψιλῶς, ταύτης δὲ τῆς διανομῆς ἀρχὴ μετὰ τὸν σταυρὸν ἐγένετο (δόξαν καλεῖ τὸν σταυρὸν) οὐ μόνον δαιψιλείας, ἀλλὰ καὶ μαζόνων χαρισμάτων» Χρυσ.

Ἡ ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ ἐντύπωσις ὅλοῦν ἀποτελεσματικωτέρα. ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐφέλικουσα πρὸς τὴν εἰς Αὐτὸν πίστιν. τοὺς δὲ παροῦσα ἐπὶ μᾶλλον(1)
(Στίχ. 40-44).

Ἡ ἐκ τῶν τελευταίων ἐν τῷ Ἰερῷ λόγων τοῦ Ἰησοῦ ἐντύπωσις ὀπῆρε τοιαύτη, ὥστε νὰ προκαλέσῃ παρὰ τοῖς ἀκροαταῖς Αὐτοῦ κρίσεις ἀναλόγους πρὸς τὰς τῶν παρευρεθέντων (ΣΤ' 14) εἰς τὸ θαῦμα τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν ἄρτων (ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης, ὁ μέγας τ. ἔ. προφήτης τῶν τελευταίων ἡμερῶν, ὁ τοῦ Μεσσοῦ πρόδρομος (πρβλ. Α' 21), καὶ ἑμψανικωτέρας ἔτι (ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Χριστός). (2) Ἀλλὰ δὲν ἐνέλειπον μεταξὺ αὐτῶν καὶ οἱ ἐξ ἀγνοίας

(1) Διὰ τὴν αἰτίαν τοῦ φαινομένου τούτου πρβλ. στίχ. 17 καὶ Γ' 20, 21.

(2) Ὅθεν δὴλον, ὅτι οἱ τελευταῖοι ἰδῆ ἐν τοῖς λόγοις καὶ ταῖς ἐπαγγελίαις (στίχ. 37. 38.) τοῦ Ἰησοῦ ἐνεῖδον τὰ προσδοκώμενα ὑπ' αὐτῶν ἀγαθὰ, τὰ πρὸς τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μεσσοῦ συνδεδεμένα.

τῶν ἱστορικῶν τῆς κατὰ οἶκον καταγωγῆς καὶ τῆς γεννήσεως (πρβλ. Α' 46) τοῦ Ἰησοῦ ἐνιστάμενοι καὶ ἀντιλέγοντες(1), προκαλοῦντες δὲ οὕτω διχογνωμίαν καὶ διάστασιν (σχίσμα, πρβλ. Α' 10), καθ' ὅν χρόνον ἀπ' ἑτέρου ὑπῆρχον καὶ οἱ δυσμενῶς πρὸς τὸν Ἰησοῦν διακειμένοι καὶ ἐπιθυμοῦντες οἰκεία βουλήσει — ὅν τρόπον ἡμέρας τινὰς πρότερον οἱ Ἰεροσολυμίται (στίχ. 30) — νὰ συλλάβωσιν αὐτὸν καὶ παραδώσωσιν εἰς τοὺς ἄρχοντας, ἀλλ' οὔτινες — ὅπως καὶ ἐκαῖνοι καὶ διὰ τὸν αὐτὸν πάντως λόγον — δὲν προσέβησαν εἰς πραγματώσασιν τῆς ἐπιβουλῆς αὐτῶν. Πολλοὶ οὖν ἐκ τοῦ ὄχλου ἀκούσαντες τὸν λόγον. Κατ' ἄλλην (τῶν ἀρχαιότερων κωδίκων) γραφήν. Ἐκ τοῦ ὄχλου (ἐνν. τινὲς) ἀκουσ. τῶν λόγων τούτων Ἠ Η' ῥαφή εἶπεν. Ὡς ἐν στίχ. 38. Ὑπονοοῦνται δὲ τὰ χωρία τῆς Γραφῆς Πισ. ΙΑ' 1. Ἰερ. ΚΓ' 5 καὶ Μιχ. Ε' 1. Ὅπου ἦν Δαυεῖδ — ὀπόθεν κατήγετο ὁ Δαυῖδ. Ἐρ- χεται Πρβλ. ΣΤ' 14.

Ἀποτυχία τῆς ἀποπειρας τῆς συλλήψεως τοῦ Ἰησοῦ (πρβλ. στίχ. 32). Ὁ Νικόδημος (πρβλ. κεφ. Η') ἔσταται ὑπὲρ τοῦ Ἰησοῦ. (Στίχ. 45-53).

Συναφῶς πρὸς τὴν μαιτωθεΐσαν ἐπιβουλήν ἐνίωον τῶν ἐν τῷ Ἰερῷ ἀκρατῶν τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐν κατακλιθεὶς τῶν αὐτόθι λόγων Αἰθεοῦ καὶ τῆς ἀπ' αὐτῶν ἐντυπώσεως ἐπισυνάπτει ὁ Ἐὐαγγελιστὴς τὰ κατὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐντολῆς τοῦ Μ. Συνεδρίου πρὸς σύλληψιν τοῦ Ἰησοῦ (στίχ. 32). Πρὸς αὐτοῦ συνηγμένου ἐπὶ τὸ αὐτὸ (πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ Φαρισ.) ὡς δεικνύται καὶ ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ ἐκ τῶν μελῶν αὐτοῦ Νικόδημου (στίχ. 50), ἐμφανίζονται ἄρα οἱ πρὸς σύλληψιν τοῦ Ἰησοῦ ἀποσταλέντες ὑπὲρ τῆς, εἰς δὲ τὴν σχετικὴν ἐπερώτησιν τῶν μελῶν αὐτοῦ (διατί οὐκ ἤγάγετε αὐτόν;) οὐ μόνον δὲν καταφεύγουσιν εἰς δικαιολογίας, ἀλλὰ καὶ ἀνομολογοῦσιν ἀδιστακτικῶς τὴν βαθυτάτην ἐντύπωσιν, ἣν καὶ εἰς αὐτοὺς ἐνεποίησαν οἱ τελευταῖοι λόγοι

(1) Οἴκοθεν δὴλον, ὅτι οἱ τοιοῦτοι καὶ μανθάνοντες δὲν οἱ ἐπίστευον εἰς τὸν Ἰησοῦν, ἀλλὰς εὐρίσκοντες ἀφορμὰς.

τοῦ Ἰησοῦ(1), ἐφ' ᾧ καὶ ἐπισύρουσιν οὗτοι ἐφ' ἑαυτούς τε καὶ ἐπὶ τὸν ἀπλοῖκόν λαόν, τὸν αἰσθανθέντα τὴν ἐπίδρασιν τῶν λόγων τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Μ. Συνεδρίου, ὅπερ καὶ ἐλέγχει καὶ ἀνεπίδειξι αὐτούς τε καὶ τὸν λαόν (Πρβλ. Μτθ. Ζ' 28). Ἡ ἀγανάκτησις δὲ τῶν μελῶν τοῦ Συνεδρίου αὐξάνει, διότι καὶ ἐξ αὐτῶν εἶς(2), ὁ Νικόδημος προβαίνει εἰς τὸ μέσον ἀναλαμβάνων νὰ ὑπερασπίσῃ τὸν Ἰησοῦν ἐπὶ τῇ βίβει τῶν σχετικῶν διατάξεων αὐτοῦ τοῦ Μ. Νόμου, διατάσσοντος ἀνάκρισιν (ἦν οὐδαμῶς οὗτοι ἐποίησαντο ἐπὶ τοῦ Ἰησοῦ) καὶ δικαίαν ἐπὶ μαρτύρων κρίσιν (Λευίτ. Ι' 16. ΙΑ' 15). Ἀντιπάσης δικαιολογητικῆς ἀπαντήσεως οἱ εἰς ἄκρον ἐξηγούμενοι συνάδελφοι τοῦ Νικόδημου προσηλακίζουσιν αὐτὸν ὡς Γαλιλαῖαν δῆθεν, δι' ὃ καὶ συμπαθῶς πρὸς τὸν Ἰησοῦν διακειόμενον, προσκαλοῦσιν αὐτὸν καταφρονητικῶς, ὅπως ἐρευνήσῃ ἐν ταῖς Γραφαῖς καὶ μάθη — ὅτι ὡς νομομαθῆς Φαρισαῖος ἄφειλεν ἤδη νὰ γινώσκῃ —, ὅτι οὐδεὶς Προφήτης κατήγετο ἐκ τῆς Γαλιλαίας, καὶ ὅτι ἄρα καὶ ὁ Ἰησοῦς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εἶνε ἀληθῆς τοιοῦτος. Οἱ Φαρισαῖοι. Πρβλ. στίχ. 32 σημ. 2. Καὶ ὕμεις, οὔτινες ὡς ἐκ τῆς ἰδιότητος καὶ τοῦ χαρακτήρος ὑμῶν καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν προεσταμένων ὑμῶν ὀλιγώτερον παντὸς ἔπρεπε νὰ παρασυρθῆτε. Μή τις ἐκ τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτὸν ἢ ἐκ τῶν Φαρισαίων;(3) ἀλλ' ὁ ὄχλος οὗτος ὁ μὴ γινώσκων τὸν

(1) «Καὶ τοὶ γε ἠδύναντο εἰπεῖν, οὐκ ἠδυνήθημεν διὰ τὸν ὄχλον, ὅτι ὡς προφήτη προδείχον..... οὐδὲ μακρῶς ἠκούσαν δημιουργίας (τοῦ Ἰησοῦ) ἀλλὰ βραχείας. Ὅταν γὰρ ἡ διάνοια ἀδύκατος ἦ, οὐδὲ μακρῶν λόγων δεῖ. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀλήθεια. Οὐδὲν σαφέστερον, οὐδὲν ἀπλούστερον, ὡς περ κακοφυγόντων οὐδὲν δυσκολώτερον» Χρυσ.

(2) «Ἐπειδὴ εἶπον οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων ἐπίστευεν εἰς αὐτόν, διὰ τοῦτο ἐπισυνάπτει ὁ Ἐὐαγγ., ὅτι εἰς ἐξ αὐτῶν (ὁ Νικ.) δεικνύς, ὅτι καὶ ἄρχοντες ἐπίστευον εἰς αὐτόν (οὕτω κρίνουσι περὶ τῆς παρατηρήσεως ταύτης τοῦ Ἐὐαγγ. καὶ νεώτεροί τινες ἐξηγ.). Παρρησίαν μὲν οὐδέπω τὴν προσηλακίαν ἐπεδείκνυντο, πλὴν ἠκροῦντο τῷ Χριστῷ» Χρυσ.

(3) Ἀναδεικνύονται ὡς τὰ πρότυπα τῆς εὐσεβείας, ἵς ἄρα τὰ ἔχνη ἔδει νὰ ἀκολουθῶσιν οἱ ἄλλοι. «Ἀπὸ τεκμηρίου σφόδρα ἀνόητος αὐτοῦς

νόμον ἐπικατάρατοί εἰσι (στίχ. 48-49). Ἡ πλήρης ἔκφρασις θὰ εἶχεν οὕτω· Μὴ τις ἐκ τῶν ἀρχόντων ἐπίστευσεν εἰς αὐτὸν ἢ ἐκ τῶν Φαρισαίων; Οὐδαίς. Ἄλλ' ὁ ὄχλος οὗτος ὁ μὴ γινώσκων τὸν νόμον ἐπίστευσεν εἰς αὐτόν, οἷτινες (ὁ ὄχλος, κατὰ τὸ νοούμενον) ἄρα ἐπικατάρατοί εἰσι. Ἐκφράζουσι δὲ διὰ τῶν λέξεων αὐτῶν τούτων οἱ Φαρισαῖοι τὴν μεγάλην καταφρόνησιν, ἣν οὗτοι ἐν τῷ τυφλῷ ἐγωισμῷ αὐτῶν ἠσθάνοντο πρὸς τὸν ἀπλοῦν καθόλου Ἰουδαϊκὸν λαόν, ἀτελῆ γνῶσιν τοῦ Μωσ. Νόμου ἔχοντα, διὸ καὶ παρασυρόμενον δηθάν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἅμα ἀμιεστότερον προσέχοντα εἰς τὴν τήρησιν τῶν λεπτομεριῶν ἰδίᾳ τῶν διατάξεων αὐτοῦ. **Ἐπικατάρατοι.** Κατὰ τὴν γραφὴν τῶν παλαιότερων κωδικῶν **ἐπάρατοι.** **Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ;** Ὅπως δηλ. ὁ Ἰησοῦς (καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον), διὸ καὶ συμπάθει πρὸς αὐτόν. Ἡ Γαλιλαία περιεφροναίτο ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων διὰ τὴν μετὰ τῶν Ἑθνικῶν ἐπιμίξιαν τῶν κατοίκων αὐτῆς. **Ἐρεῶνησον** (κατὰ τὴν γραφὴν τῶν ἀρχ. κωδ. **ἐραύνησον**) καὶ **ἔθε** κ.λ.π. Ὁ Ἰωνᾶς κατὰ τὴν Δ' Βασ. ΙΔ' 25 κατήγετο ἐκ Γιθαχοφὲρ, κειμένης πιθανῶς παρὰ τὴν Ναζαρέτ, δὲν εἶνε δὲ γνωστὴ ἢ γενέτειρα πολλῶν ἐκ τῶν Προφητῶν, οὕτως ὥστε ὁ Νικόδημος ἠδύνατο νὰ ἀμυρσιστηρίσῃ μετὰ λόγου τὸ ἄξιωμα, ἐφ' οὗ ὑπὸ τοῦ πάθους τυφλούμενοι ἐπεχείρησαν νὰ στηριχθῶσι οἱ πολέμοι τοῦ Ἰησοῦ. Ἐπράξεν ἢ οὐ τοῦτο δὲν δηλοῦται παρὰ τῷ Εὐαγγ., ἀλλ' ἐν τῇ περαιτέρω διηγήσει δὲν ἀπαντῶν νῆα ἀπόπειρα πρὸς σύλληψιν τοῦ Ἰησοῦ, ὃς ἐξακολουθεῖ νὰ διδάσκῃ παρορησίᾳ (πρὸς ἰλ. Η' 20).

Στίχ. 13. Ἦναις δέον νὰ νοήσωμεν ὑπὸ τὸ **ἐκαστος** δυσκόλως δύνανται νὰ ὀρισθῇ. Συναρῶς πρὸς τὰ ἀμέσως προηγούμενα ἀναφέρεται τοῦτο εἰς τὰ μέλη τοῦ Μ. Συνεδρίου, τῆς ὅλης ἐκφράσεως (**ὁ π. ἕκ. εἰς τὸν οἶκ. αὐτοῦ**) δηλοῦσης πιθανῶς τὴν ἄνευ ἀποτελέσματος διάλυσιν τῆς συνεδρίας. Τῶν ἐξηγητῶν τινες παρὰ τὰ παρεπιπίπτοντα (στίχ. 45-52) ἀναφέρουσιν αὐτὸ (τὸ ἕκαστος) εἰς τοὺς ἐν τῷ Ἱερῷ σινηγμένους, πρὸς οὓς ἀπετάθη ὁ Ἰησοῦς διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ στίχ. 37 λόγων αὐτοῦ, ἄλλοι δὲ εἰς τοὺς Ἰουδαίους προσκυνητὰς (καθ' ὅλου) ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἑορτῆς ἐπανελθόντας οἴκαδε.

(τοὺς ὑπηρέτας) συλλογίζονται... Τοῦτο οὖν τῷ Χριστῷ ἐγκαλεῖ καὶ οὐχί τοῖς ἀπιστήσασιν. Χρυσ.

Οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι προσάγουσι τῷ Ἰησοῦ μοιχαλίδα περιάζοντες αὐτόν. Χαρακτηριστικὴ ἀπάντησις αὐτοῦ. (Μεφ. Η' 1-11)(1).

Τοῦ Ἰησοῦ διδάσκοντος ἐν τῷ Ἱερῷ, ἐν μέσῳ πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου, οἱ Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ἐπιζητοῦντες ἀφορμὴν κατηγορίας κατ' αὐτοῦ, προσάγουσιν αὐτῷ γυναῖκα καταλημφθεῖσαν μοιχευομένην(2), καὶ παρὰ τὴν σχετικὴν ρητὴν διὰ τὰ τοιαῦτα ποινικὴν διατάξιν τοῦ Μωσ. Νόμου (**Μωύσης ἐνετείλατο τὰς τοιαύτας**

(1) Οἱ στίχοι οὗτοι (ἅμα τῷ στίχ. 53 τοῦ προηγούμενου κεφ.) ἐλλείπουσιν ἀπὸ τῶν πλεῖστων ἀρχαιότερων κωδικῶν, ἀπὸ πολλῶν ἀρχαίων μεταφράσεων, παραδιδωπῶνται δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαιότερων (ἐν οἷς καὶ τοῦ Χρυσ.) ἐρμηνευτῶν (Εὐθύμιος ὁ Ζυγ. ἐρμηνεύει αὐτούς, ἀλλὰ σημειοῦται, ὅτι παρὰ τοῖς ἀκριβεστέροις ἀντιγράφοις οὐχ εὐρηνται ἢ σημειοῦνται δι' ὀβελοῦ, ὡς μὴ γνήσιοι δηλονότι) διὸ, ὡς καὶ διὰ τὸ ἰδιῶν γλωσσικῶν αὐτῶν (συκνή χρῆσις ἐν αὐτοῖς τοῦ δὲ ἀντι τοῦ συνήθους παρὰ τῷ Εὐαγγ. Ἰω. οὖν, παρ' ἧς ἀμυνθεῖς ἐπίσης αἱ ἐν αὐτοῖς λέξεις καὶ φράσεις ἕθρου, πᾶς ὁ λαὸς, καθίδιας ἐδίησκεν αὐτοὺς, οἱ γραμμ. καὶ οἱ Φαρισ., ἐπιμένειν, ἀναμάρτητος, καταλείπεσθαι, κατακρίνειν, πλῆν) καὶ τὸ περιεχόμενον (ἐπερώτησις, δι' ἧς ἐπεζητεῖτο νὰ περιχθῆ ὁ Ἰησοῦς εἰς ἀμνηστῆν), ἀναμνηστικὸν μᾶλλον τὴν ἐκθεσιν καὶ σχετικὰς διηγήσεις τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων, ἐπὶ τούτοις δὲ διὰ τὴν προσπίπτουσαν διακοπὴν δι' αὐτῶν τῆς συνεχείας τῆς διηγήσεως (πρὸς ἰλ. στίχ. 12), ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῶν νεωτέρων ἐξηγητῶν θεωροῦνται ὡς ἐγκαλειόμενες γενεῶν ἀξιολογητάτην ἀποστολικὴν παράδοσιν, ἀλλὰ μὴ περιληφθεῖσαν ἀρχικῶς ὑπὸ τοῦ Εὐαγγ. Ἰω. εἰς τὴν κατ' αὐτὸν Εὐαγγελικὴν διήγησιν, παρεμβληθεῖσαν δὲ εἰς αὐτὴν κατόπιν (κατὰ τὸν Β'-Γ' αἰῶνα) καὶ δι' ἐν τῷ μέρῳ τούτῳ τῆς διηγήσεως, ὡς περιέχοντες νέαν ἀποτυχοῦσαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ἀπόπειραν, ἅμα δὲ καὶ διαζωγραφοῦντες τοὺς ἐν στίχ. 16 (Η') λόγους αὐτοῦ.

(2) Ὁ μοιχὸς — εἰς θάνατον ὑπὸ τοῦ Νόμου ἐπίσης καταδικαζόμενος — εἶχε φαίνεται διαφύγη.

λευόξεν)(1) ἐπιμένουσιν, ὅπως ἀποσπιάσωσι παρ' Αὐτοῦ ἀπόφαναι, ἦν συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιδεικνυμένην ὑπ' Αὐτοῦ ἀνεκτικότητα καὶ συμπόθειαν πρὸς τοὺς ἁμαρτωλοὺς προσεδόκων μὴ σύμφωνον πρὸς τὴν Μωσαϊκὴν διάταξιν(2). Ἀποφεύγων τὴν ἀπαντήσῃ καὶ συγκεντρῶν τὴν προσοχὴν εἰς ἑαυτὸν καὶ τὰς ἰδίας σκέψεις ὁ Ἰησοῦς κύπτει καὶ γράφει μηχανικῶς κατὰ γῆς(3). Προκλήθεις ἐκ νέου ἀπαντᾷ κατὰ τρόπον, ὅστις ἀροπλῆξει καὶ στιγματίζει τοὺς δόλους καὶ ἀνευλικρινεῖς ζηλωτὰς τοῦ Νόμου (στίχ. 7). Ὁ μὴ ὄν ἐξ ἐπαγγέλματος κριτῆς καὶ δικαστῆς τῶν ἄλλων(4)—ὅτε ἀνεξαρτήτως τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἠθικῆς ἀξίας καθῆκον ἔχει τὴν ἐφαρμογὴν ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων καὶ πλημμελούντων τὰς σχετικὰς ποινικὰς τοῦ Νόμου διατάξεις,—δὲν ἀφελεί νὰ ἐπιδεικνύῃ ἀκαιρον

(1) Εἰς τὸν λιθασμὸν (λιθοβολεῖσθαι) ὡς θανατικὴν καταδικαν κατὰ τὸν Μ. Νόμον (Δευτ. ΚΒ' 21 24) ὑπέκειτο ἡ μηχανοκίνητος γυνὴς ἢ ἐντὸς τῆς πόλεως (ἔπου ἰδύνατο νὰ ἐπιτελέσῃ βοήθειαν) ἀδοκίμα τὴν πρὸς τὸν μνηστῆρα πίστιν. Ὅθεν καὶ ὑποτίθεται, ὅτι περὶ τοιαύτης (πρὸβλ.: τὰς τοιαύτας στίχ. 6) τινὸς γυναικὸς ἐνταῦθα ὁ λόγος. Ἄλλ' ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος κατεδίκασε, καίτοι μὴ ἀριθμῶντες εἰς λιθασμὸν, ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς θάνατον τὰς μοιχαλίδας καθόλου (Λευτ. Κ' 10 Δευτ. ΚΒ' 22), ὅθεν δύναται ἐπίση. νὰ ὑποτιθῇ καὶ τοιαύτη τις.

(2) «Γινώσκοντες γὰρ Αὐτὸν ἐλεήμονα καὶ σπλαγχνῆ προσεδόκων, οὕτως φείδεται αὐτῆς, καὶ λοιπὸν ἔξουσι κατηγορίαν κατ' Αὐτοῦ ὡς παρανόμως φειδομένης τῆς ἀπὸ τοῦ νόμου λιθαζομένης.» Ζηγ. Τῶν ἐρμηνευτῶν πολλοὶ ὑποθέτουσιν, ὅτι οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἔλαβον συγχρόνως ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν περίπτωσιν, καθ' ἣν ὁ Ἰησοῦς οὐκ ἀπεφαινότο σιμφῶνως πρὸς τὴν περὶ λιθομοῦ διάταξιν τοῦ Μωσ. Νόμου σκοποῦντες, ὅπως ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει καταγγελλῶσιν Αὐτὸν εἰς τὰς Ρωμ. ἀρχάς, αἵτινες δὲν κατεδίκασον τὰς μοιχαλίδας εἰς θάνατον, εἶχον δ' ἄμα ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Ἰουδαίων τὸ δικαίωμα τοῦ jus gladii, τῆς θανατικῆς ἐξουσίας. (Πρὸβλ. Μτθ. ΚΒ' 15 κ. ε.).

(3) «Ὅπως εἰκόσθη πολλάκις ποιεῖν οἱ μὴ θέλοντες ἀποκρίνεσθαι πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας ἀκαιρὰ καὶ ἀνάξια.» Ζηγ.

(4) Τοιαῦτα δὲ δὲν ἴδαν καὶ οἱ τὴν γυναῖκα πρὸς τὸν Ἰησοῦν προσάγοντες Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι.

ζῆλον πρὸς τιμωρίαν τῶν ἐνόχων (πρὸβλ. Μτθ. Ζ' 1), καθῆκον ἔχων, ὅπως ἀρξῆται τοῦ ἠθικοῦ καθαρμοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ πρώτων (Μεθ. Ζ' 5). Καταιοχυνθέντες καὶ μὴ τολμῶντες νὰ προσατενίσωσιν ἐπὶ πλέον τὸν Ἰησοῦν οἱ βεβουρημένον τὴν συνείδησιν ἔχοντες Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, οἱ τὴν μοιχαλίδα πρὸς Αὐτὸν προσαγαγόντες, ἐποφελούμενοι τῆς ὑπὸ τῶν ἰδίων σκέψεων ἀπασχολήσεως τοῦ Ἰησοῦ ἀποχωροῦσιν ἀδοκίμως καταλείποντες τὴν γυναῖκα μόνην. Μὴ ἐπιχειρῶν, εἰς ξένα ἐπιβαίνων δίκαια (πρὸβλ. Λουκ. ΙΒ' 14), νὰ ἐξενέγκῃ τὴν τοῖς ἀρμοδίως δικασταῖς ἀνήκουσαν καταδικαστικὴν κατὰ τῆς γυναικὸς ἀπόφαναι (οὐδὲ ἐγὼ σε κατέκρινω), περιορίζεται ὁ Ἰησοῦς, ὅπως προτρέψῃ τὴν πρὸ Αὐτοῦ ἰσταμένην ἁμαρτωλὸν, ὅπως μὴ περιπέσῃ εἰς τὸ αὐτὸ ἢ εἰς ἄλλα βάρβαρα ἁμαρτήματα. «Ἄρκοῦντος τοῦ τηλικούτου θριάμβου (τῆς ἐκπομπέσεως) καὶ τῆς ἐνώπιον τοσοῦτων αἰσχύνης, ἔγνω γὰρ αὐτὴν καὶ μετανοήσασαν ὀλοκαρδίως» Ζηγ. Ἰησοῦς δὲ ἐπορεύθη εἰς τὸ ἕρος τῶν Ἑλλαιῶν ἄρθρου δὲ πάλιν παρεγένετο εἰς τὸ Ἱερὸν. Εἰς τὸ ἕρος τῶν Ἑλλαιῶν πρὸς διανοκτέρευσιν κατέφυγε πολλάκις ὁ Ἰησοῦς (Πρὸβλ. Λουκ. ΚΑ' 37. ΚΒ' 39). Οἱ Γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι. Οὐκί βεβαίως πάντες, ἀριθμούμενοι εἰς χιλιάδας ὄλας, ἀλλὰ τινὲς ἐξ αὐτῶν. Ἐξ καὸ' εἰς (ἢ καὶ καθεῖς.) Πρὸβλ. Μρκ. ΙΔ' 10. Ἐν τῷ καὸ' εἰς ἀνακληρῶσαν βαθμίδῶν τὸ παλαιὸν πᾶς (ἢ ἕκαστος) ἢ κατὰ κείτοι ἐπιρρηματικῶς. Ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων. Ἐνοεῖται, τὴν ἡλικίαν, αἵτινες ὡς τοιοῦτοι, ὀριμώτερον σκεπτόμενοι, ἠθέλον ν' ἀποφύγωσι τὴν πραιτέρω καταιοχύνην. Οὐδεὶς σε κατέκρινε;.. Οὐδεὶς. Τοῦτο εὐκόλως συνήγαγεν ἡ γυνὴ ἐκ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν κληγῶν αὐτῆς.

Ἄυτομαρτυρία τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ Ἰησοῦς τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Ἡ ὁδὸς πρὸς τὸν Οὐράνον Πατέρα. Ὁ φορεὺς τῆς πλήρους καὶ τελείας ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ.

(Στίχ. 12-20)

Ἐν τῷ Ἱερῷ (πρὸβλ. στίχ. 20) μετὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Σκηνοπηγίας(1) πρὸς τοὺς αὐτόθι συνηγμένους (παράβαλε στίχ. 30), καὶ δὴ

(1) Οὐδεμία πλέον μνεία γίνεται τοῦ ἔχλου τῶν πολυπληθῶν π...

καὶ πρὸς τοὺς αὐτόθι παρευρισκομένους καὶ ἀγρύπνως παρακολουθοῦν-
τας Αὐτὸν Φαρισαίους (στίχ. 13) ἀποινεόμενος ὁ Ἰησοῦς, ἀποκαλεῖ
ἑαυτὸν φῶς τοῦ κόσμου(1) (πρβλ. Α' 4. Γ' 19. 1Β' 46), φορέα δηλ.
ἐκπροσωποῦντα τὴν πλήρη καὶ τελείαν ἀποκάλυψιν, καὶ δηλοῖ ἔμα-
ρητῶς, ὅτι μόνος ὁ ἀκολουθῶν Αὐτῷ — ὁ πιστεύων τ. ἔ. εἰς Αὐτὸν
ὡς τοιοῦτον καὶ τῷ νῷ καὶ τῇ καρδίᾳ ἀφοσιούμενος — θὰ καταστῇ
μέτοχος τοῦ φωτός τούτου, δι' οὗ ὀδηγούμενος ὁ ἄνθρωπος τὴν ἀληθῆ
γνώσιν τοῦ Θεοῦ, ἀπαλλάσσεται τῆς πλάνης καὶ τῆς ἁμαρτίας (τῆς
σκοτίας) καὶ μεταλαμβάνει οὕτω τῆς ὄντως πνευματικῆς (τῆς καὶ αἰ-
ωνίου) ζωῆς (φῶς ζωῆς=πάροχον ζωῆς). Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐπισή-
μου καὶ πανηγυρικῆς ταύτης περὶ ἑαυτοῦ δηλώσεως οἱ Φαρισαῖοι μὴ
εἰσερχόμενοι εἰς τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἐνίστανται λέγοντες, ὅτι ἡ αὐτο-
μαρτυρία δὲν ἰσχύει (πρβλ. Ε' 31). Ἀπαντῶν ὁ Ἰησοῦς δηλοῖ, ὅτι ἡ
μαρτυρία Αὐτοῦ καὶ πᾶσα καθόλου δήλωσις καὶ κατάθεσις Αὐτοῦ εἶνε
ἀληθῆς, διότι ἔχει γνώσιν τῆς ὑπερκοσμίου ἀρχῆς Αὐτοῦ καὶ τῆς ἐκείσε
ἐπανόδου, κατ' ἀκολουθίαν δὲ ὡς τοιοῦτος εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ἀληθεύῃ
ἐν πᾶσιν(2). Οἱ Φαρισαῖοι ἠγνόουν τὴν τοιαύτην καταγωγὴν τοῦ Ἰη-
σοῦ, διὸ καὶ ἔδειον ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν αὐτοδιαβεβαίωσιν Αὐτοῦ. Οὗ-
τοι ἔκρινον Αὐτὸν κατὰ τὴν σάρκα(3), κατὰ τὴν ὁμοίαν τοῖς ἄλλοις
ἀνθρωπίνην φύσιν Αὐτοῦ. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἄδικον κρίσιν τῶν
Φαρισαίων δηλοῖ περὶ ἑαυτοῦ ὁ Ἰησοῦς, ὅτι Ἐκείνος ἀπέχεται τὸ γε

σκυνητῶν, τῶν κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Σκηνοσπηγίας ἀνελλόντων εἰς Ἱερο-
σόλυμα (Ζ' 20. 31. 32. 40. 43).

(1) Μέγα τὸ λεχθὲν... τοῦ κόσμου, οὗ Παλιλαίας, οὗ Παλαιστίνης,
οὐδὲ τῆς Ἰουδαίας». Χρυσ.

(2) «Ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐμὴ καὶ Θεός καὶ Ἰῆος Θεοῦ. Ὁ δὲ Θεός αὐτός
ἐαυτῷ ἀξιόπιστος μάρτυς..... Οὐ γὰρ ἂν εἶπον ἦνσι τι ψεῦδος ἐκεῖθεν
τε ἦκων καὶ ἐκεῖ ἀπίων, πρὸς τὴν ἀληθοῦ Θεόν». Χρυσ.

(3) «Ὡσπερ τὸ κατὰ σάρκα ζῆν, τοῦτέστι τὸ ψαύτως ζῆν, οὕτω
καὶ κατὰ σάρκα κρίνειν ἀδίκως κρίνειν ἐστίν.... Οἱ γὰρ τοσούτων ἀκού-
σαντες τεκμηρίων καὶ ἐλέγχων, ἔτι λέγετε, οὐκ ἐστὶ ἀληθῆς· καὶ Μωϋσῆα
ἀξιόπιστον ἠγείθε καὶ ὑπὲρ ὧν περὶ ἄλλων καὶ ὑπὲρ ὧν περὶ ἑαυτοῦ
λέγει, τὸν δὲ Χριστὸν οὐκέτι. Τοῦτο κατὰ σάρκα κρίνειν ἐστίν». Χρυσ.

νῦν ἔχον —καθ' ὃ ἔχει δικαίωμα (Ε' 22. 27. 30)— τῆς κρίσεως τῶν
ἀνθρώπων, ἀλλ' ὅτι ἐὰν κρίνῃ, ὑπερ ὑποδηλοῖ τὴν μέλλουσαν ἕρ' Αὐ-
τοῦ κρίσιν(1), θὰ κρίνῃ δικαίως καὶ ἀληθῶς, ἀξίως τοῦ δνόματος (κρί-
σις), διότι τῆς κρίσεως θὰ συμμετέχη καὶ ὁ Οὐράνιος Πατήρ, καὶ κατ'
ἀκολουθίαν δὲν θὰ εἶνε αὐτῆ ἰδιωτελής καὶ ἐγωϊστικῆ. Ἀπὸ τῆς συμ-
μετοχῆς τοῦ Πατρὸς ἐν τῇ κρίσει τοῦ Υἱοῦ, ὀφειλομένης εἰς τὴν στενὴν
καθόλου πρὸς ἀλλήλους κοινωνίαν Αὐτῶν, ἐπανερχεται ὁ Ἰησοῦς εἰς
τὸν περὶ τῆς ἰδίας Αὐτοῦ μαρτυρίας λόγον, μαρτυρίας, εἰς ἣν φυσικῶς
μετέχει ἐπίσης καὶ ὁ Οὐράνιος Πατήρ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ προβάλλων-
ται οἱ δύο κατὰ τὸν Μωσ. Νόμον ἀπαιτούμενοι πρὸς πίστωσιν τῆς ἀ-
ληθείας μάρτυρες(2) (στίχ. 17, 18). Εἰς τὴν μέλειαν τοῦ Πατρὸς Αὐτοῦ
οἱ Φαρισαῖοι ἐπερωτῶσι μετὰ εἰρωνικῆς καυφότητος περὶ τοῦ τόπου, ὅ-
που Οὗτος εὑρίσκεται (στίχ. 19). Ἐφ' ᾧ ἀπαντᾷ ὁ Ἰησοῦς ἐπιβεβαιῶν
τὴν ἄγνωσιν αὐτῶν καὶ δευινὸς τὸν λόγον καὶ τὴν αἰτίαν αὐτῆς (πρβλ.
Ε' 23. 37-40. 46. ΣΤ' 44. Ζ' 17-29). Ἐν τῷ νόμῳ τῷ ὑμετέ-
ρω. Οὕτως ἐκφράζεται ὁ Ἰησοῦς περὶ τοῦ Μ. Νόμου οὐχὶ διότι ἀπορ-
ρίπτει τὸ κῆρος αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς ἑαυτὸν, ἀλλὰ διότι οἱ Φαρισαῖ-
οι ἠξίουσαν, ὅτι αὐτοὶ καὶ μόνοι ἦσαν οἱ ἀντικηρόσωποι, ἐρμηνευταὶ καὶ
ἀκριβεῖς τηρηταὶ αὐτοῦ (Θ' 28). Ἐν τῷ γὰρ οὐφουλακίῳ. Τοιοῦτον
ἄνθρωπος ἐπερωτᾷ τὰ ἐν τῷ ἱερῷ (13 τὸν ἀριθμὸν) πρὸς διαφόρους θρη-
σκευτικὸς καὶ φιλανθρωπικὸς σκοποὺς προωρισμένα κιβώτια τῶν ἑ-

(1) Περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως ἠνέξατο... καὶ ὅτι οὐκ αὐτὸς μόνος
καταδικάζει αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὁ Πατήρ». Χρυσ.

(2) Οὗ τοῦτο βούλεται δεῖξαι μόνον ὅτι δύο, ἀλλ' ὅτι καὶ τῆς αὐ-
τῆς οὐσίας... Ἐπὶ μὲν γὰρ ἀνθρώπων, ὅταν δύο ἀλλοτρίῳ πράγματι μαρ-
τυρῶσι, τότε ἡ μαρτυρία ἐστὶν ἀληθῆς· τοῦτο γὰρ ἐστὶ δύο μαρτυρεῖν· εἰ
δὲ μέλλοι τις ἑαυτῷ μαρτυρεῖν, οὐκέτι δύο εἰδὴν...Θεὸς τὴν ἐξουσίαν οὐ-
δὲν ἔχουσαν παρηλλαγμένον. Μαρτυρεῖ ἄνθρωπος, ὅταν ἀφ' ἑαυτοῦ ἀξιό-
πιστος ἦ, οὐχ ὅταν μαρτυρίας δέηται, καὶ τοῦτο ἐν ἀλλοτρίῳ πράγματι·
ἐν δὲ ἰδίῳ, ὅταν μαρτυρίας δέηται τῆς παρ' ἐτέρου, οὐκέτι ἐστὶν ἀξιό-
πιστος. Ἐνταῦθα δὲ πᾶν τοῦναντίον. Καὶ γὰρ ἐν ἰδίῳ πράγματι μαρτυ-
ρῶν, καὶ παρ' ἐτέρου λέγων μαρτυρεῖσθαι, ἀξιόπιστων ἑαυτὸν εἶναι ἦνσι,
πανταχόθεν ἑαυτοῦ δεικνύς τὴν αὐθεντίαν.» Χρυσ.

λεημοσυνην (Μαρκ. ΙΒ' 41-44, Λουκ. ΚΑ' 1), ὡς καὶ τὰ ἀσφαλῶς φυλασσόμενα διαμερίσματα, τὰ ὡς ταμεῖα καὶ κτηλιαρχεῖα χρησιμεύοντα. Ἄλλ' ἐν ταῦθα προδήλως πρόκειται περὶ στοᾶς, συναφοῦς ἕως πρὸς γαζοφυλάκιον, προσειπὴς τῷ λαῷ. «Ἐν τῷ Ἱερῷ ἔλαλει καὶ ἐν τάξει διδασκάλου.... καὶ ταῦτα ἔλαλει, ἔφ' οἷς ἐδίδοντο καὶ ἐνεκάλουν, ὅτι ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖ τῷ Πατρὶ.... Ἄλλ' ὁμοίως αὐτὸν οὐδεὶς ἐπίτασε, ὅτι οὐπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ» «αὐτόστιν, ὅτι οὐδέπω καιρὸς ἦν ἐπιτήδειος, καὶ ὅν ἠθέλησε σταυρωθῆναι. Ὡστε καὶ τότε οὐ τῆς ἐκείνων δυνάμεως γέγονεν ἔργον, ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας τῆς αὐτοῦ» Χρυσ.

Χάσιμα μέγα ὡς πρὸς τὴν προέλευσιν καὶ τὴν ἠθικὴν κατάστασιν διακρίνει τοὺς Ἰουδαίους ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ. Μόνη ἡ εἰς Αὐτὸν πίστις σώζει ἀπὸ τοῦ αἰωνίου θανάτου. Μόνην θὰ ἀναζητήσωσιν Αὐτὸν κατόπιν οἱ Ἰουδαῖοι.

(Στίχ. 21-30)

Στίχ. 21. Ἐν ἄλλῃ περιπτώσει(1) πρὸς Φαρισαίους (αὐτοῖς) καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων τῶν Ἰουδαίων (οἱ Ἰουδαῖοι Ζ' στίχ. 32.) αὐθις ἀποτείνόμενος «κατασεῖον αὐτοὺς καὶ φοβῶν» (Χρυσ.) ἐπαναλαμβάνει (πρβλ. Ζ' 34) ὁ Ἰησοῦς τὴν μετὰ τὴν εἰς οὐρανὸς ἀνάληψιν Αὐτοῦ ματαίαν ὑπ' αὐτῶν ἐπιζήτησιν Αὐτοῦ, ἀπειλητικότερον δὲ ἐκφραζόμενος νῦν (ἀντὶ τοῦ οὐχ εὐρήσατε Ζ' 34) ἐπιφέρει καὶ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν(2) ἀπειθανεσθε, ἢ. ἢ. ὅτι ἀπιστοῦντες εἰς Αὐτὸν νῦν τε καὶ κατόπιν (διότι καὶ ἡ κατόπιν ἐπιζήτησις Αὐτοῦ, δὲν θὰ εἴνε ἐπιζήτησις ἐν πνεύματι μετανόιας καὶ πίστεως εἰς Αὐτόν, ὡς τὸν ἀληθῆ Μεσσίαν, ἀλλ' ἐπιζήτησις Μεσσίαυ ἀπαλλάξοντες αὐτοὺς τῶν ἔξωτερικῶν κινδύνων καὶ κακῶν) θὰ ἀποθάνωσιν ὑπὸ τὸ βίβραος καὶ τὴν ἐνοχὴν τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν, ἧρ' ἦν περιληπτικῶς νοοῦνται πᾶσαι αἱ ἁμαρτίαι αὐτῶν (πρβλ. Α' 29). Οἷτως ἔχοντες πάντες οὗτοι, οἱ ἐπιβούλωσ νῦν Αὐτὸν κατακολουθοῦντες, δὲν θὰ δύνωνται νὰ παρακολουθή-

(1) Κατὰ τινὰς τῶν ἀμέσως κατόπιν ἡμερῶν. Κατ' ἄλλοις αὐθημερόν.

(2) Κατ' ἄλλαν γραφὴν ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν.

σωσιν Αὐτὸν μετβαίνοντα εἰς Οὐρανούς, θὰ στηρηθῶσι δηλ. τῆς μετ' Αὐτοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς μακαρίας μετὰ θάνατον κοινωνίας.

Στίχ. 22. Μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ μείζονος κουφότητος καὶ μαρτίας(1) (πρβλ. Ζ' 30) προβάλλουσιν ἀλλήλοις οἱ ἀρχοντες τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐρώτησιν, μήπως δι' ὧν ὁ Ἰησοῦς, ἔλεγε περὶ μεταβάσεως, ὅπου δὲν ἠδύναντο οὗτοι νὰ παρακολουθήσωσιν Αὐτόν, ἐνδοί αὐτοχειρίαν;

Στίχ. 23-24. Ἀπαντῶν ὁ Ἰησοῦς παρέχει τὸ λόγον τοῦ ἀσπίτου καὶ ἀδυνατοῦ τῆς τῶν ἀκροατῶν Αὐτοῦ ὑποθέσεως(2) (στίχ. 22) καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ διδῶν αὐτοὺς ὅ,τι μᾶτην οὕτως ἢ ἄλλως πολλὰκις ἐπανέλοβε (Γ' 13 κ. ἐ. ΣΤ' 32). Ἡ προέλευσις Αὐτοῦ ἦτο πολλῶ διάφορος τῆς ἐκείνων, ἀντικρὺς ἀντίθετος, καὶ κατ' ἀκολουθίαν οὐδαμῶς ἦτο δυνατὸν νὰ συμπίπτη καὶ τὸ τέλος. Φυσικὸς θάνατος, εἰς ὃν ἄγει καὶ ἡ αὐτοκτονία, δὲν ἦτο δυνατὸς διὰ τὸν υπερφυσικὴν τὴν ἀρχὴν ἔχοντα. Οὕτως ἐξ οὐρανοῦ καταβάς, ἐκεῖσε καὶ θὰ ἐπανέλθῃ. Δὲν θὰ συμβῆ ὅμως τὸ ἴδιον καὶ διὰ τοὺς ἀκροατὰς Αὐτοῦ, οἵτινες γήϊνοι καὶ ἐκ τῶν κάτω ὄντες, οὐ μόνον εἰς τὸν φυσικὸν θὰ ὑποκύρωσι θάνατον, ἀλλὰ καὶ τῆς αἰωνίου θὰ στηρηθῶσι ζωῆς (ἀποθανοῦνται ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῶν), ἂν παραμείνωσιν ἀπιστοῦντες. Διότι μόνη ἡ εἰς τὸν Ἰησοῦν ὡς τὸν Μεσσίαν (ὅτι ἐγὼ εἶμι), ὡς τὸν ἐξ οὐρανοῦ Σωτήρα τῶν ἀνθρώπων πίστις, συνεπαγομένη τὴν ἐξάλειψιν τῶν ἁμαρτιῶν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀναγέννησιν καὶ τὸν ἁγιασμόν, καθίστησι δυνατὴν τὴν εἰς οὐρανὸς παρακολουθήσιν Αὐτοῦ καὶ τὴν μετοχὴν εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ βασιλείαν Αὐτοῦ. «Ὁ μὴ βουλόμενος αὐτὸν (τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον) θανατῶσαι διὰ τῆς πίστεως καὶ θᾶψαι ἐναποθάνεται αὐτῷ καὶ ἀπελεύσεται ἐκεῖ δώσωσιν εὐθύνας τῶν πρότερον ἠμαρτημένων» Χρυσ. «Ὅτι ἐγὼ εἶμι. Συμπληροῦται συνήθως διὰ τῆς λέξ. ὁ Μεσσίας, ὁ Χριστός, ὑπερ εὐκόλως ἠδύναντο νὰ ἐνοήσωσιν οἱ ἀκροαταὶ τοῦ Ἰησοῦ, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει, ὅτι πυκνὰ εἰθήτετο παρ' αὐτοῖς τὸ ἐρώτημα μή τε αὐτός ἐστιν ὁ Χριστός (πρβλ. Ζ' 28.31. 41—43). Ἄλλοι λαμβάνουσι πρὸς συμπλήρωσιν ἐκ τοῦ στίχ. 23 τὴν φράσιν: ὁ ὧν ἐκ τῶν ἄνω.

(1) Ἡ καὶ πικρὰς εἰρωνείας.

(2) «Ἀναγρῶν αὐτῶν τὴν ὑπόψιν». Χρυσ.

Στίχ. 25. Οἱ Φαρισαῖοι προκαλοῦσι τὸν Ἰησοῦν, ὅπως ἐκφρασθῆ ῥητῶς καὶ σαφῶς περὶ τῆς Μεσσιακῆς Αὐτοῦ ἰδιότητος, ὅπως λάβωσιν ἀφορμὴν κατ' Αὐτοῦ(1). Ἄλλ' ἀντὶ τῆς ὑπούλης προσδοκιμένης παρ' Αὐτοῦ ἀπαντήσεως ὁ Ἰησοῦς ἐκδηλοῖ τὴν ἀγανάκτησιν Αὐτοῦ διὰ φράσεως (τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν(2)), δηλούσης ὅτι ἦσαν ἀνάξιοι καθόλου εἰπεῖν τοῦ παρ' Αὐτοῦ λόγου καὶ τῆς διδαχῆς. Ἐφ' ᾧ καὶ παρατηρεῖ, ὅτι διὰ τὴν τοιαύτην δυναμίθειαν καὶ κακωτέρευσιαν αὐτῶν πολλὰ ἔχων νὰ εἴπῃ περὶ αὐτῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν νὰ κατακρίνῃ, ἀπέχεται (γενικῶς εἰπεῖν) τούτου, διότι ὁ πέμψας αὐτὸν Πατὴρ εἶνε ἀληθὴς (Πρβλ. Γ' 33), εἶνε δηλ. πιστὸς εἰς τὰς δοθείσας περὶ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων ἐπαγγελίας Αὐτοῦ καὶ ἐπιδικῶει τὴν σωτηρίαν αὐτῶν (Γ' 17), πρὸς ἣν συντελοῦσιν οὐχὶ οἱ λόγοι τῆς κατακρίσεως, ἀλλ' ἡ ἀγγελία τῆς ἐπιφανείσης ἐν Χριστῷ χάριτος καὶ ἡ εἰς αὐτὴν κλήσις τῶν ἀνθρώπων. Ταύτην ἄρα ἀναγγέλλει καὶ ἐπ' αὐτὴν καλεῖ ὁ Ἰησοῦς (καὶ γὰρ ἂ ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω), ἀντὶ νὰ κρίνῃ καὶ αὐτοὺς τοὺς Φαρισαίους (Ζ' 37, 38, Η' 12). «Ἡ δυνάμειν ἐλέγξει νῦν καὶ κολάσει, ἀλλ' ὁ πέμψας με οὐ βούλεται τοῦτο· οὐ γὰρ ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ ἕνα κρίνῃ τὸν κόσμον, φησὶ, ἀλλ' ἕνα σῶσῃ τὸν κόσμον. Εἰ γὰρ οὐκ εἶναι τοῦτο με ἀπέστειλεν, ἀληθὴς δὲ ἔστιν, εἰκότως οὐδένα ἐγὼ κρίνω νῦν. Ἀλλὰ ταῦτα λαλῶ, τὰ πρὸς σωτηρίαν, οὐ τὰ πρὸς ἔλεγχον. Λέγει δὲ ταῦτα, ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι τοσαῦτα ἀκούων παρὰ ἀσθενείαν οὐκ ἐπεξήρχετο ἢ ὅτι οὐκ εἶδεν αὐτῶν τὰς διανοίας καὶ τὰς χερασίας». Χρυσ. Ἄλλοι

(1) Τῶν ἐρμηνευτῶν τινες ἐν τῇ ἐρωτήσει τῶν Φαρισαίων αὐτὸς τίς εἶ ἐμβλέπουσιν εἰρωνεῖαν καὶ περιφρόνησιν.

(2) Τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν ἢ ὅτι καὶ τὴν ἀρχὴν (=ὅπως) λαλῶ ὑμῖν, ἐπιφωνηματικῶς. Ἄλλοι γράφουσιν ὅτι κατὰ πλαγίαν ἐρωτήσιν ἀντὶ τοῦ τί καὶ ἀναγινώσκουσιν ἐρωτηματικῶς τὴν ἀρχὴν ὅτι (=τι) καὶ λαλῶ ὑμῖν; «Τοῦ ὅπως ἀκούειν τῶν λόγων τῶν ἐρῶν ἀνάξιοι ἔστε.» Χρυσ. Ἄλλ' ὑπάρχοισι καὶ ἐρμηνευταὶ ἐκδοχόμενοι τὴν φησὶν ὡς ἀποτελοῦσαν ἀπάντησιν τοῦ Ἰησοῦ, δηλοῦσαν τὴν προαιδέων Αὐτοῦ ἀρχὴν (τὴν ἀρχὴν ἐγὼ εἶμι) ἢ ὅτι εἶνε (Οὗτος) ὅτι αὐτὸς ἀρχῆς ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ ἢ ἐκ τῶν λόγων (καὶ ἔργων Αὐτοῦ) ἐφαίνετο ὅτι εἶνε,

τῶν ἐρμηνευτῶν δέχονται ὅτι ὁ 20 στίχ. ἀποτελεῖ αἰτιολογίαν, διὰ τῆς φρ. τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν διακοπιόμενου τοῦ λόγου τοῦ Ἰησοῦ, δηλοῦντος ὅτι καίπερ ἔχων νὰ εἴπῃ πολλὰ πρὸς τοὺς Φαρισαίους ἀκροατὰς Αὐτοῦ, ἐπειδὴ τὴν ἀλήθειαν, ἣν ὡς ἀπεσταλμένος παρὰ τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ Ἐκεῖνος ἐδίδασκεν, οὗτοι ἠρνοῦντο καὶ ἀπέκρουον ἐπ' αὐτοῦ τοῦ περαιτέρω πρὸς αὐτοὺς λόγου.

Στίχ. 27. Ὁ ἱ. Εὐαγγ. θεωρεῖ ἀναγκαῖον, ὅπως παρεμβάλῃ τὴν παρατήρησιν ταύτην, καθ' ἣν οἱ Φαρισαῖοι ἀκούσαντες περὶ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς τὸ πέμψας (ὡς ἐν Ζ' 16-18, 33) δὲν ἐνόησαν τίνα ἀπεκάλει οὕτως ὁ Ἰησοῦς.

Στίχ. 28. Ὑπὸ ἄλλον τύπον ἐπανέρχεται ὁ Ἰησοῦς εἰς τὴν ἤδη ἐπαναλημμένως ἐξαγγελθεῖσαν (Γ' 14, Ζ' 38, Η' 14, 21), οὐ πολλὴ ἤδη ἀπέχουσαν ἐπάνοδον Αὐτοῦ. εἰς τοὺς οὐρανοὺς, δηλῶν νῦν, ὅτι — ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀνόητον καὶ ἀδύνατον ὑπόθεσιν τῶν Ἰουδαίων, ὅτι θὰ ἠτόκτονοι (στίχ. 32) — αὐτοὶ θὰ ἐπέβαλον ἐπ' Αὐτὸν μαιφόνον χεῖρα, ὅτι δὲ ἀκριβῶς διὰ τῆς βιαίας ταύτης πράξεως αὐτῶν ἄκοντες καὶ μὴ βουλόμενοι θὰ συνετέλουν τὸ ἐπ' αὐτοῖς εἰς τὴν ἕβωσιν Αὐτοῦ, εἰς Οὐρανοὺς δηλ., εἰς τοὺς κόλπους τοῦ Θεοῦ Πατρὸς δεδοξασμένου ἐπάνοδον. Προλέγει δ' ὁμοίως ἐπὶ τούτοις ὁ Ἰησοῦς, ὅτι μετὰ τὴν συντελεσθεῖσαν ὑψώσιν Αὐτοῦ, οἱ Ἰουδαῖοι θὰ γνωρίσωσιν, ὅτι αὐτὸς ἔστιν ὁ Σωτὴρ, καὶ ὅτι αἱ περὶ ἑαυτοῦ δηλώσεις καὶ ἀξιώσεις Αὐτοῦ ἦσαν ἀληθεῖς καὶ δίκαιαι, σύμφωνοι πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ (ἐπ' ἐμ. αὐτοῦ ποιεῶ οὐδὲν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδασξέ με ὁ Πατὴρ μου ταῦτα λαλῶ). Εἰς κοῖνον ἀκριβῶς χρονικὸν σημεῖον(1) ἀναφέρεται ἡ πρόρρησις αὕτη τοῦ Ἰησοῦ, τῆς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀναγνωρίσεως Αὐτοῦ ὡς τοῦ ἀληθοῦς Μεσσία, ὡς καὶ ὑπὸ τίνα ἔννοιαν θὰ ἀναγνώριζον Αὐτόν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ἀποδοχῆς Αὐτοῦ, ἢ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς

(1) Ὡς τοιοῦτον ἄλλοι (τῶν ἐξηγητῶν) ἄλλο ὀρίζουσιν, οἷον τὸ πῆ: ἐπιφωτισθεὶς τοῦ ἁγ. Πνεύματος, ἄλλοι τὸ τοῦ διὰ σημείων καὶ θαυμάτων κηρύγματος τῶν Ἀποστόλων, ἄλλοι τὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας, τὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Ἰερουσαλὴμ καὶ ἄλλοι τὸ τῆς δευτέρας παρουσίας. Πρβλ. καὶ Χρυσ. «Τότε μάλιστα εἶδεθε ὅτι ἐγὼ εἶμι, τῶν τε σημείων ἕνεκεν καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀλώσεως».

(κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν) λαν βραδαίας καὶ ἀκαίρου πλέον ἀκουσίας ἀναγνωρίσεως Αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ ὀριοθῆ. "Οτι Φαρισαῖοι, οἳοι ἦσαν οἱ ἄμειστοι ἀκροαταὶ τῶν λόγων τούτων τοῦ Ἰησοῦ, πρῶτος ἐπίστευσαν εἰς τὸν Ἰησοῦν εἶνε γνωστὸν. (Πρβλ. πρὸς ἄλλοις τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἑθνῶν Παύλου).

Στίχ. 29. Μνημονεύσας ὁ Ἰησοῦς τοῦ βιαίου θανάτου, εἰς ὃν θὰ ὑπέκυπτεν ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων (ἦταν ὑψώσῃτε), ἐπειδὴ οὕτως ἠδύνατο νὰ παραστῆ ὡς ἐγκαταλείρηται ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, προσδέτεται πρὸς διασάφησιν, ὅτι Πατὴρ οὐδέποτε ἐγκαταλείπει Αὐτὸν (μετ' ἐμοῦ ἔστιν. Πρβλ. καὶ στίχ. 16.), κατ' ἀκολουθίαν δὲ κατὰ τὴν σιγμὴν τοῦ θανάτου ἔστιν παρ' Αὐτῶ, κατὰ παραχώρησιν μόνον ἐπιτρέπων τὰ γινόμενα. Οὐδέποτε δὲ ἐγκατέλιπε (οὐκ ἀφῆκε με μόνον), οὐδὲ θὰ ἐγκαταλίθῃ ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν μόνον καὶ ἀνυπεράσπιστον, διότι Οὗτος συμμορφοῦται πρὸς τὰς βουλὰς καὶ θελήσεις Αὐτοῦ, τῆς συμμορφώσεως ταύτης καὶ τελείας λόγῳ καὶ ἔργῳ κατακολουθήσεως ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ θελήματος τοῦ ἐν Οὐρανοῖς Πατρὸς ὀφειλομένης εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν — φύσει Υἱοῦ — σχέσιν Αὐτοῦ πρὸς Ἐκεῖνον. Ἡ ἐναυθία παρατιθεμένη ὑπὸ τοῦ Εὐαγγ. δὴλωσις τοῦ Ἰησοῦ μετ' ἐμοῦ ἔστιν, οὐκ ἀφῆκε με μόνον ὁ Πατὴρ εἰς τὸν χρόνον τοῦ πάθους ἐδικώτερον ἀναφερομένη αἴρει πᾶσαν ἀφορμὴν παρεξηγήσεως, οἷον ἠδύνατο νὰ παρὰσῃ ἢ παρὰ τῶ Εὐαγγ. Μρκ. ΙΙ' 34 ἀναφώνησις τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ.

Στίχ. 30. Οἱ τελευταῖοι λόγοι τοῦ Ἰησοῦ προκαλοῦσι πολλὴν ἐντύπωσιν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ γεννηθῆ ἐν ταῖς ψυχαῖς πολλῶν τῶν ἀκροατῶν Αὐτοῦ ἢ εἰς Αὐτὸν πίστις. "Οτι δ' ὅμως ἡ πίστις αὐτῶν αὕτη, εἰ καὶ μὴ πάντων, ἀλλ' ἱκανῶν ἐξ αὐτῶν (τῶν ἐν τῷ κατόπιν στίχῳ ἀντιδιαστελλομένων διὰ τοῦ ὑμεῖς) δὲν ἦτο ἡ προσήκουσα καὶ τελεία, δῆλον γίνεται ἐκ τῶν ἐπομένων. «Ὅτι γὰρ οὐ τελείαν πίστιν εἶχον δεικνυσθῆν ὁ Εὐαγγ. ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα λόγων». Χρυσ.

Ἡ ἐμμονὴ ἐν τῷ λόγῳ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Ἰησοῦ συνεπάγεται τὴν γνώσιν τῆς ἀληθείας καὶ τὴν ἀληθῆ ἐλευθερίαν. Ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ καταγωγὴ δὲν σφάζει ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς ἁμαρτίας. (Στίχ. 31-32.)

Στίχ. 31-32. Πρὸς τοὺς ἐκ τῶν πιστευσάντων Αὐτῶ (στίχ. 30, οὐχὶ δεόντως καὶ τελείως πιστεύσοντας ἀποτείνων περαιτέρω τὸν λόγον ὁ Ἰησοῦς δηλοῖ, ὅτι τὴν τελείαν εἰς Αὐτὸν πίστιν, τὸν ἀληθινὸν τίτλον τοῦ μαθητοῦ, θὰ ἀποτελέσῃ οὐχὶ ἡ πρῶτος ἀποδοχὴ καὶ ἐπιδοκιμασία τούτων ἢ ἐκείνων τῶν λόγων Αὐτοῦ, καὶ τούτων οὐχὶ προσηκόντως ἴσως ἐρμηνευομένων(1), ἀλλ' ἡ ἐμβάθυνσις καὶ ἡ ἐμμονὴ, λόγῳ καὶ ἔργῳ πιστωμένη, εἰς ὅλην τὴν διδασκαλίαν Αὐτοῦ (ἐν τῷ λόγῳ τῶ ἐμῶ). "Οτι δὲ ἡ τοιαύτη κατακολουθήσις τῆς διδασκαλίας Αὐτοῦ ὡς ἀναγκαῖον ἐπακολουθήμα ἔξει τὴν ὑπ' αὐτῶν γνώσιν τῆς ἀληθείας, ἢς τὸ περιεχόμενον αὕτη (ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ) ἀπετέλει καὶ τὴν δι' αὐτῆς ἀπαλλαγὴν τῆς δουλείας, ἐν ἣ διετέλουν. Τίνα δουλείαν ὑπονοεῖ, ἀπ' ἣς διὰ τῆς ἐμμονῆς καὶ ἐμβθυύσεως εἰς τὴν διδασκαλίαν Αὐτοῦ θὰ ἀπηλλάσσοντο οἱ ἀτελῶς εἰς Αὐτὸν πιστεύσαντες ἀκροαταὶ Αὐτοῦ, δηλοῖ ὁ Ἰησοῦς διὰ τῶν κατωτέρω (στίχ. 34.). Εἶνε δ' αὕτη ἡ δουλεία τῆς ἁμαρτίας. Διότι ἡ προσοικειώσις τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, τῆς κατ' ἐξοχὴν ἀληθείας, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ ἡ προσήκουσα εἰς Αὐτὸν ὡς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρα τῶν ἀνθρώπων πίστις, δὲν φωτίζει μόνον τὸν νοῦν, ἀλλ' ἀγιάζει ἅμα τὴν καρδίαν καὶ ρυθμίζει τὴν θέλησιν, ὅθεν καὶ ἀπαλλάσσει τῆς ἐνοχῆς καὶ τοῦ ζυγοῦ τῆς ἁμαρτίας. Καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς. «Τῶν ἁμαρτημάτων». Χρυσ.

Στίχ. 33. Μὴ ἐννοήσαντες ὡς ἔδει τοὺς περὶ ἐλευθερίας λόγους τοῦ Ἰησοῦ οἱ ἀτελῶς εἰς Αὐτὸν πιστεύσαντες καὶ ὑπὸ τῶν προκαταλήψεων τῆς ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ ἐνδόξου καταγωγῆς αὐτῶν (πρβλ. Μκθ.

(1) Τοὺς τελευταίους λόγους τοῦ Ἰησοῦ περὶ τῆς ὑψώσεως καὶ τῆς διαρκοῦς διηνδρομῆς Αὐτῶ ἐκ μέρους τοῦ Θεοῦ ἐνδέχεται νὰ ἠρμάνευσαν οὕτοι κατὰ τὴν κρατούσαν παρ' Ἰουδαίους περὶ Μεσσίου (ὡς κοσμικοῦ βασιλέως) ἰδέαν.

Γ' 9. Λουκ. Γ' 8) προκατεχόμενοι, δυσανασχετούσι προβαίνοντας εις την αλαζονικὴν καύχην, ὅτι δὲν ὑπῆρξαν ποτε δούλοι, ὥστε νὰ χηζώσιν ἐλευθερίας. Δύναται τῷ ὄντι νὰ ὑποτεθῆ, ὅτι ἡ φαινομενικὴ ἐλευθερία, ἣς ὑπὸ τοὺς Ρωμαίους ἀπέλαυον, καὶ ἡ ἐκουσία λήθη τοῦ παρελθόντος (τῆς ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Βαβυλωνίᾳ δουλείας),—ἤγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν ὑπερφίαλον ταύτην πρὸς τὸν Ἰησοῦν δῆλωσιν (οὐδέποτε **θεδουλεύκαμεν**), ἀλλὰ πιθανώτερον ὑπὸ τὴν ἐλευθερίαν, δι' ἣν καυχῶνται, ἐνόουν οὗτοι εἴτε τὴν ἰδανικὴν, τὴν δικαιοματι (καίτοι μὴ ἀνταποκρινομένην εἰς τὰ πράγματα) ἐλευθερίαν, τὴν διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ καταγωγὴν ἀνήκουσαν αὐτοῖς (πρβλ. Γεν. Θ' 25-27), εἴτε μᾶλλον τὴν θρησκευτικὴν ἐλευθερίαν, ἣν καὶ ἐν τῷ ξένῳ ζυγῷ διετήρησαν. Ἄλλοι τῶν ἐξηγητῶν φρονοῦσιν, ὅτι ὑπὸ τὴν ἐλευθερίαν περὶ ἣς ὁ λόγος δέον νὰ νοηθῆ ἢ ὑπὸ τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου προστατευομένη κοινωνικὴ ἐλευθερία, συνεπαγομένη τὴν προαιεμένην περὶ δημοφύλων κατ' οὐσίαν κατάργησιν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις τοῦ ἀτιμωτικοῦ θεσμοῦ τῆς δουλείας, οἷος ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ἰσραηλιτικοῖς. Ὅτι οὐχὶ περὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας (ἣν σφόδρα ἐπόθουν, ἐφ' ᾧ ἴσως καὶ δυσανασχετοῖσι διαψευδομέναις τὰς ἐλπίδας αὐτῶν βλέποντες), ἀλλὰ περὶ θρησκευτικῆς ὁμῆλει ὁ Ἰησοῦς ἦτο δυνατὸν νὰ ἐννοήσωσιν οἱ ἀκροαταὶ αὐτοῦ ἀκούοντες, ὅτι ταύτην θὰ παρεῖχεν οὐχὶ ἄλλο τι, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια.

Στίχ. 34-36. Εἰς ἀπάντησιν ἐν ἐπισήμῳ διαβεβηαιώσει (ἀμὴν ἀμὴν) ὁρῶντι ὁ Ἰησοῦς τὴν δουλείαν (τὴν μόνην πραγματικὴν τοιαύτην πρβλ. στίχ. 36.), ἣν ὑπενήσσετο (στίχ. 32. πρβλ. Ρωμ. ΣΤ' 17. κ. ἐ.), εἰς ἣν καὶ ἐλαχίστην συναίσθησιν ἑαυτῶν ἔχοντες δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἀρνηθῶσιν, ὅτι ὑπῆγοντο καὶ οἱ ἀκροαταὶ αὐτοῦ (στίχ. 35). Ὁρμώμενος δ' εἶτα ἀπὸ τῆς σχέσεως, ἐν ἣ διατελοῦσι πρὸς ἀλλήλους ὁ δούλος καὶ ὁ υἱός, καθ' ἣν ὁ πρῶτος δὲν εἶνε παραμόνιμος ἐν τῇ οἰκίᾳ (παλούμενος ἢ ἐκδιωκόμενος), μόνος δὲ ὁ υἱός κέκτηται δικαίωμα διαρκοῦς παραμονῆς ἐν αὐτῇ καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ τῶν δούλων (στίχ. 36), καὶ ἐφαρμόζων τὴν σχέσιν ταύτην ἐπὶ τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, ὄντων ἐπίσης δούλων (τῆς ἁμαρτίας), δηλοῖ σαφῶς καὶ ρητῶς, ὅτι τὴν ἀπὸ τῆς δουλείας αὐτῶν ταύτην ἐλευθερίαν, τὴν μόνην πραγματικὴν (οὐχὶ δὲ οἷαν ὑπελάμβανον οὗτοι, τὴν πολιτικὴν, θρησκευτικὴν ἢ κοινωνικὴν) ἠδύνατο νὰ παράσχη αὐτοῖς μόνος ὁ υἱός. Ὅτι ὑπὸ τὸν υἱό-

ὄν ἐνόει ὁ Ἰησοῦς ἑαυτὸν δῆλον, πῶς δὲ ἀπελευθέρου Ὁυτος δούλους (τῆς ἁμαρτίας) φανερώσεν ἀνωτέρω, διὰ τῆς φωτισούσης καὶ ἀγιαζούσης θείας ἀληθείας, ἣς Ὁυτος ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν φωρὸς, (στίχ. 32). **Ἐάν οὖν ὁ υἱὸς ἐλευθερώσῃ ὑμᾶς.** «Εἶδες τὸ δημοῦσιον τὸ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ πῶς δεικνυσι τὴν αὐτὴν ἐξουσίαν ἔχοντα ἐκείνω;... δεικνυσι καὶ ἁμαρτίας ἑαυτὸν καθαρὸν, καὶ τὴν μέχρι προσηγορίας ἐλευθερίαν αἰνίττεται. ταύτην γὰρ (τὴν πολιτικὴν) καὶ ἀνθρωποὶ διδῶσιν, ἐκείνην δὲ τὴν (ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας) μόνος ὁ Θεός» Χρυσ.

Οἱ Ἰουδαῖοι, ὡς ἐκ τῆς πρὸς τὸν Ἰησοῦν συμπεριφορᾶς αὐτῶν ὄηλον γένηται, εἶνε τέκνα τοῦ διαβόλου, οὐχὶ δὲ τοῦ Ἀβραάμ. καὶ τοῦ Θεοῦ. (Στίχ. 37-42).

Στίχ. 37-38. Μὴ ἀποκρούων τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ καταγωγὴν τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ (πρβλ. στίχ. 33.) κατὰ τὴν σάρκα, διὰ τῶν ἐπιβούλων κατ' αὐτοῦ διαθέσεων αὐτῶν **ζητεῖτε με ἀποκτεῖναι** (προερχομένων ἐκ τῆς μὴ προκοπῆς τοῦ λόγου αὐτοῦ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν (εἴτε εἰ λόγος ὁ ἐμὸς οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν διαπιστοῖ ὁ Ἰησοῦς τὴν μὴ γνησίαν, τὴν κατὰ τὸν ἠθικὸν χαρακτήρα, καταγωγὴν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ (στίχ. 37), τοῦναντίον δὲ τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν (τὴν πραγματικὴν ἄρα) συγγένειαν αὐτῶν πρὸς ἄλλον πατέρα (τὸν διάβολον (στίχ. 44), εἰς οὗ τὰς εισηγήσεις οὗτοι πείθονται (ὁ ἑώρακατε παρὰ τῷ πατρὶ ὑμῶν ποιεῖτε), ὅθεν καὶ ἡ μὴ προκοπὴ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν τοῦ λόγου τοῦ Ἰησοῦ, ἔχοντος ἀντίθετον ὅλως ἀρχὴν καὶ φύσιν θείαν (ὁ ἑώρακα παρὰ τῷ πατρὶ μου). **Ζητεῖτε με ἀποκτεῖναι.** Ἡ ἀτελής καὶ ἐπιπόλαιος πίστις (στίχ. 30. 31) τῶν ἐν λόγῳ ἀκροατῶν τοῦ Ἰησοῦ ἅπασ προσκρούσασα εἰς τοὺς περαιτέρω λόγους καὶ τὰς δηλώσεις τοῦ Ἰησοῦ (στίχ. 33 κ. ἐ.) φυσικὸν ἦτο νὰ λάβῃ τὴν ἀντίθετον διεσθύνουσιν τῆς ἐχθρικῆς καὶ ἐπιβούλου κατ' αὐτοῦ διαθέσεως, ἣτις θὰ ἐχώρει μέχρι τοῦ βίαιου αὐτοῦ θανάτου. **Ὁὐ χωρεῖ.** Δὲν προχωρεῖ. Πρβλ. στίχ. 31 **ἐάν ὑμεῖς μείνητε.... ἐλευθερώσει ὑμᾶς.** Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν. Δὲν εὐρίσκει χώραν, ἀλλὰ τότε δέον νὰ ὑποτεθῆ—ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἀποτείνεται οὐχὶ πρὸς τοὺς πεπιστευκότας (στίχ. 31), ἀλλὰ πρὸς τελείως ἔτι ἀπιστοῦντας. **Ὁ ἑώρακα παρὰ τῷ Πατρὶ μου λαλῶ.** Ἄηλον ὅτι κατὰ τὴν προαιώνιον παρ' αὐτῷ διαμονήν. «Ὡσπερ ἐγὼ καὶ ἀπὸ

τῶν ρημάτων καὶ ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἐμφαίνω τὸν Πατέρα, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἀπὸ τῶν πραγμάτων. Οὐ γὰρ τὴν αὐτὴν οὐσίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν αὐτὴν ἀλήθειαν ἔχω τῷ Πατρὶ.» Χρυσ. «**Ἀπεκρίθησαν καὶ εἶπον αὐτῷ ὁ πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ. ἔστω.** Οἱ ἀκροαταὶ τοῦ Ἰησοῦ διακρίνουσιν ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ τὴν οὐσίαν· ἢ ἄλλως ἀμφισβητουμένην ὑπ' αὐτοῦ καταγωγὴν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ, διὸ καὶ ἀπαντῶσιν ἐπιμένοντες εἰς αὐτήν.

Στίχ. 39-41 Ἀντιπαντῶν ὁ Ἰησοῦς ρητικῶς ἰδίῃ καὶ σαφῶς ἀρνεῖται αὐτοῖς τὴν πραγματικὴν συγγένειαν αὐτῶν μετὰ τοῦ Ἀβραάμ συγγένειαν αὐτῶν μετὰ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος καὶ τῶν ἀπ' αὐτοῦ ἀπορρέοντων ἔργων (στίχ. 39.). Οἱ ἀκροαταὶ τοῦ Ἰησοῦ εἶνε διατεθειμένοι τὰ πράξωσιν ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸν πᾶν τοῦναντίον ἐκείνου, ὅπερ ἐν ἔργοις ἀπέδειξεν ὁ Ἀβραάμ. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πρὸς τὸν λόγον καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τελείαν πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν τοῦ Πατριάρχου τοῦτου ἐκείνοι ἐπεχείρουν κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ προσάγοντος, αὐτοῖς τὴν ἀλήθειαν, ἣν προαιωνίως παρὰ τῷ Θεῷ ὑπαίρχων εἶχεν ἀκούσας παρ' αὐτοῦ (στίχ. 40). Πασίδηλον ἄρα ὅτι οὐδαμῶς συγγενεύουσι πρὸς τὸν Ἀβραάμ καὶ ὅτι τοῦναντίον ὅλος συγγενεύονται πρὸς ἄλλην (τὴν πονηρὰν) ἀρχήν, ὡς ἀποδεικνύουσι τὰ ἔργα αὐτῶν (ὑμεῖς ποιεῖτε τὰ ἔργα τοῦ πατρὸς ὑμῶν, στίχ. 41). «**Συνεχῶς τὴν φωνικὴν αὐτῶν στρέφει προαίρεσιν καὶ τοῦ Ἀβραάμ μέμνηται.** Ποιεῖ δὲ τοῦτο... πείσαι μὴκέτι ἐν ἐκείνῳ τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας ἔχειν, μὴδὲ ἐν τῇ κατὰ φύσιν συγγένει, ἀλλ' ἐν τῇ κατὰ προαίρεσιν. Τοῦτο γὰρ ἦν τὸ κωλύον αὐτοὺς προσελθεῖν τῷ Χριστῷ, τὸ νομίζειν ἀρκεῖν αὐτοῖς τὴν συγγένειαν ἐκείνην εἰς σωτηρίαν.» Χρυσ.

Στίχ. 41β. Ὑποτίθεται συνήθως, ὅτι οἱ ἀκροαταὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ τοιαύτῃ ἀπαντήσῃ αὐτῶν διατυποῦσι τὴν ἀξίωσιν καὶ τῆς ἠθικῆς αὐτῶν μετὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀβραάμ συγγένειας. Ἐπειδὴ ἡ ἰδιαιτέρα πρὸς τοὺς Ἰουδαίους σχέσις τοῦ Θεοῦ παρίσταται ἐν τῇ Π. Α. ὡς δεσμιὸς γάμου, ἢ εἰς τὴν κολυθεῖαν καὶ εἰδωλολατρειαν ἀποσκίρτησις τῶν Ἰουδαίων χαρακτηρίζεται συχνά διὰ τῶν προσωνυμιῶν τῆς συζυγικῆς ἀπιστίας· αἱ δὲ ἀπὸ τῶν εἰδωλολατρεισάντων Ἰουδαίων καταγόμενοι κληθῆναι τέκνα πορνείας (Ἦσ. ΝΖ' 3 Ἰεζ. Κ' 30 Ὀσ. Α' 2 Β' 4). Ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα καὶ ἐν τοιαύτῃ σημασίᾳ ὑποτίθεται ὅτι ἀπαντῶσιν οἱ ἀ-

κροαταὶ τοῦ Ἰησοῦ μετὰ κόμπου καὶ καυχήσεως δηλοῦντες, ὅτι συγγενεύουσι πρὸς τὸν Ἀβραάμ, οὐ μόνον κατὰ σάρκα, ὅπερ ἀνεγνώρισεν καὶ ὁ Ἰησοῦς (στίχ. 37), ἀλλὰ τηροῦσι καὶ τὴν πίστιν αὐτοῦ, τὴν πρὸς τὸν ἀληθινὸν Θεὸν πίστιν, ὄντες ἅμα διὰ τοῦτο κατὰ πνεῦμα υἱοὶ καὶ τοῦ ἐνὸς ἀληθοῦς Θεοῦ, παρ' οὗ κατ' ἀκολουθίαν ἐμφοροῦνται, οὐχὶ δὲ παρὰ τινος ἄλλης ἀρχῆς (τῆς πονηρᾶς δηλονότι). Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ἢ φράσις ἐκ πορνείας οὐ γεγεννημέθα κεῖται ἐν τῇ συνήθει σημασίᾳ, τῶν ἀκροατῶν τοῦ Ἰησοῦ ἐπαναλαμβάνόντων τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ καταγωγὴν αὐτῶν, ὑπερένω πάσης ἀμφιβολίας τιθεμένην διὰ τῆς ἐκ νομίμου καὶ κανονικοῦ γάμου προελεύσεως αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην διὰ τῆς περαιτέρω φράσεως **ἕνα πατέρα ἔχομεν τὸν Θεὸν** οἱ ἀκροαταὶ τοῦ Ἰησοῦ δηλοῦσιν, ὅτι καὶ εἴ τις τυχὸν αὐτῶν δὲν προέρχεται ἐκ νομίμου γάμου ἀνέκει καὶ οὕτως εἰς τὸν ἐκλεκτὸν λαόν, τὸν ὡς ἴδιον πατέρα ἔχοντα τὸν ἀληθῆ Θεὸν (πρβλ. Ματθ. Β' 10.), καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν εἶνε καὶ οὕτως ὡς καὶ πᾶς ἄλλος ἔξω τῆς ἰδιαιτέρας ἐκείνης σχέσεως καὶ συγγενείας, ἣν ὑπέλαβον ὅτι ὑπηνίστατο ὁ Ἰησοῦς, τῆς θεοκρατικῆς. «**Ἐπειδὴ τῆς συγγενείας αὐτοὺς ἐξέβαλε τοῦ Ἀβραάμ [τῆς ἠθικῆς ὡς εἰκόσ], ἕτερόν τι μείζον τολμῶσιν, εἰς τὸν Θεὸν ἀνατρέχοντες.**» Χρυσ.

Στίχ. 42. Ὅτι καὶ ἡ τελευταία ὑπερφίαλος ἀξίωσις τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, ὅτι εἶνε τέκνα Θεοῦ (πνευματικῶς μετ' αὐτοῦ συνδεόμενοι καὶ ἀληθεῖς ἄρα μέτοχοι τῆς θεοκρατικῆς αὐτοῦ πολιτείας) ἦτο ἀσύστατος ἀποδεικνύει ὁ Ἰησοῦς ἐκ τῆς ἐλλείψεως πρὸς αὐτὸν ἀγάπης (πρβλ. Ἰδία στίχ. 37: **ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι**), ἣν ἄλλως ἀναγκαίως θὰ εἶχον, διότι ἡ υἱικὴ πρὸς τὸν Θεὸν σχέσις προϋποθέτει καὶ τὴν υἱικὴν στοργὴν πρὸς αὐτόν(1) καὶ πρὸς πᾶν συγγενὲς καὶ συναφές πρὸς αὐτόν, ὅλος (θείας φύσεως καὶ παρὰ Θεοῦ ἀπεσταλμένος) ἐν τε τοῖς λόγοις καὶ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ ἀνομισητῶς προύκειτο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν πάντων ὧν ὁ Ἰησοῦς. **Ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον.** Ἐκ τῆς προαιωνίου παρὰ τῷ Θεῷ Ποτρὶ διατριβῆς, ἄρα= ἐνηνθρώπησα.

Στίχ. 43. Διὰ ζωηρᾶς ἐπερωτήσεως (**διὰ τὴν λαλιὰν τὴν ἐμὴν οὐ γινώσκετε**), εἰς ἣν ἀπαντᾷ αὐτὸς οὕτως, ἀποδεικνύει ὁ Ἰησοῦς τὴν ἑλλειψὴν ἀγάπης πρὸς αὐτόν. κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ πρὸς τὸν ἀποστελλάντα αὐτὸν Θεὸν (πρβλ. στίχ. 42). Οἱ ἀκροαταὶ τοῦ Ἰησοῦ

(1) «Τὸ ἀγαπᾶν τοῦτο σημεῖον τοῦ ἐν Θεοῦ εἶναι.» Χρυσ.

δὲν ἀντελαμβάνοντο ὁρθῶς καὶ κἀλῶς τὴν λαλίαν, τὸν τρόπον τοῦ λέγειν τοῦ Ἰησοῦ (πρβλ. στίχ. 33). 39. 41), διότι ὡς ὁ ἴδιος ἐξηγείται, δὲν ἠδύναντο νὰ ἀκούσωσι τὸν λόγον Αὐτοῦ, διότι ἄλλαις λέξεσι καθίστα αὐτοὺς ἀνικάνους εἰς τοῦτο (εἰς τὴν προσήκουσαν κατάληψιν τῶν λόγων Αὐτοῦ, εἰς τὴν ἐμβιβαθυσιν εἰς αὐτοὺς) ἢ δυσμενῆς πρὸς Αὐτὸν διάθεσις αὐτῶν. «Ἐνταῦθα τὸ μὴ δύνασθαι ἐστίν.» Χρυσ.

Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν λαλιῶν τῶν ἐμῶν οὐ γινώσκετε—δὲν ἐγνωίετε τὴν γλῶσσάν μου, ἢ γλῶσσα μου προσπίπτει ὑμῖν ὡς ξένη γλῶσσα, ἢν ἀγνοῶν τις δὲν ἐγνωί. Ἡ δὲ αἰτιολογικὴ πρότασις ὅτι οὐ δύνασθε φέρειν τὸν λόγον τῶν ἐμῶν ἀποδεικνύει τὴν ἀλήθειαν τῆς προηγουμένης, ὅτι δηλ. ἡ γλῶσσα τοῦ Ἰησοῦ προσέειπεν εἰς τὰ ὄρατα τῶν ἀκροατῶν Αὐτοῦ ὡς ξενόγλωσσον ἰδίωμα, διότι τὸν τοιοῦτο λαλοῦντα ὁ ἀγνοῶν καὶ μὴ ἐγνωῶν βαρῆως φέροι ἀκούων. Ἄλλαις λέξεσιν (κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην τὴν ἑλληρικὴν ἀγίας) πρὸς Αὐτὸν ἐκ μέρους τῶν ἀκροατῶν Αὐτοῦ ἀποδεικνύει ὁ Ἰησοῦς ἐκ τῆς δυσφορίας αὐτῶν πρὸς Αὐτὸν λαλοῦντα, ἀναλόγου πρὸς τὴν ἢν αἰσθάνεται καὶ δεικνύει ὁ ἀκούων ξενόγλωσσον καὶ μὴ ἐγνωῶν αὐτόν.

Στίχ. 44. Θεμελιώδης αἰτία τῆς κατὰ τοῦ Ἰησοῦ δυσμενείας, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ τῆς μὴ προσσηκώσεως ἐπιτησίσεως, ἀποδοχῆς καὶ ἐνστερνίσεως τοῦ σωτηριώδους κηρύγματος Αὐτοῦ ὑπὸ τῶν πρὸς οὓς ἀποτίθεται. Οὗτοι ἦσαν ἐκ τοῦ πατρὸς (τοῦ ὀρισμένου ἐκείνου ὡς δηλοῦν τὸ ἄρθρον τοῦ), ὅς οὐδεὶς ἄλλος ἐστίν ἢ ὁ διάβολος (τὸ τοῦ διαβόλου κατὰ παράθεσιν εἰς τὸ τοῦ πνεύματος, πρβλ. στίχ. 41. Ἐνα πατέρα. τῶν Θεῶν), ἀντὶ ἄλλαις λέξεσι νὰ ἔχωσι πατέρα τὸν Θεὸν (ὡς ἠξίουσιν στίχ. 38. 41). Ἀπόδειξις δὲ ὅτι ὁ διάβολος ἀπ' ἀρχῆς (ἀπ' ἧς ὡς εἰκὸς ὑπῆρχον ἄνθρωποι) ἐνεφορεῖτο ὑπὸ ἀνθρωποκτόνων διαθέσεων (ὡς καὶ ἤγαγεν εἰς πέρας, ἀποπλανήσας τοὺς πρωτοπλάστους καὶ εἰσαγαγὼν τὸν θάνατον πρβλ. Γεν. Γ' 1 κ. ἐ. Γ' ωμ. 12, ἐνθα παρίσταται οὗτος ὡς εἰσηγητὴς καὶ τῆς πρώτης ἀνθρωποκτονίας, τῆς τοῦ Κεῖν, ἢν τινες τῶν ἐξηγητῶν θεωροῦσι νοσημένην ἐνταῦθα), καὶ οὗτοι ἐπεβούλευον τὴν ζωὴν τοῦ Ἰησοῦ (στίχ. 37. 40). Ἐκεῖνος ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν (πρμ. μετὰ σημ. ἐνεστ). Ἦντο ξένος καὶ ἔξω τῆς ἀληθείας τοῦ Θεοῦ, ἢ ἐν τῷ Θεῷ, ἢ ἀντικειμενικὴ ἀλήθεια, ἢς φορεῖς ὁ Ἰησοῦς, ἢ ἀλήθεια ἢ ἐλευθεροῦσαι τῆς δουλείας τῆς ἁμαρτίας (στίχ. 32.), ἢ φωτίζουσα τ. ἔ. τὸν νοῦν, ἀλλὰ καὶ τὴν καρδίαν εἰς τὸ ἀγαθόν

ρυθμίζουσα, ἢ ἀλήθεια αὕτη δὲν ἀποτελεῖ τὴν βίαν τῆς ἠθικῆς ὑποστάσεως τοῦ διαβόλου, (ἢν τρόπον οὐδὲ τῶν ἀκροατῶν τοῦ Ἰησοῦ), διότι οὐχ ἔστιν ἀλήθεια (μετὰ σημ. ὑποκειμενικῆς) ἐν αὐτῷ, διότι δὲν ὑπάγχει ἀνάλογος διαθέσις ἐν αὐτῷ, δὲν ὑπάρχει δεκτικότης, ἀγάπη καὶ ἔφρασις πρὸς τὴν (ἀντικειμενικὴν) ἀλήθειαν (ἢν τρόπον οὐδὲ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀκροατῶν τοῦ Ἰησοῦ). Ἄλλοι τῶν ἐξηγητῶν πιθανῶς (διὰ τὴν ταυτολογίαν) δέχονται ἀμφοτέρως τὰς ἐκφράσεις (τὸ συναρθρον ἐν τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἀναρθρον ἀλήθεια ἐν ὑποκειμενικῇ σημ., ἐν τῇ σημ. τῆς ὑποκειμενικῆς διαθέσεως τοῦ διαβόλου, ἀναφέροντες τινες αὐτῶν τὴν πρώτην ἐκφράσιν (ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν) ἐπὶ τῆς πρώτης, τῆς ἐνεργείας, τὴν δὲ δευτέραν (ὅτι ἀλήθεια οὐχ ἔστιν ἐν αὐτῷ) ἐπὶ τῆς ρυθμίζουσης τὴν ἐξωτερικὴν ταύτην ἐνεργεῖαν ἐσωτερικῆς διαθέσεως. Ὅτι, ὡς ἀρχαῖοι καὶ νεώτεροί τινες ἐξηγηταὶ ὑπέλαβον, ἐν τῷ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκε δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἀπὸ Θεοῦ ἀποστασίας τοῦ διαβόλου (τῆς πτώσεως αὐτοῦ) δηλον πρὸς ἄλλοις ἐκ τοῦ ῥήματος ἔστηκε, σημασίαν ἐνεσιτώσεως ἔχοντος. Ἡ πρὸς τὴν ἀλήθειαν καθόλου ἡμιστα παντὸς πρόσκλισις τοῦ διαβόλου δὴλη ἐκ τῆς καθόλου καὶ θεμελιωδῆς φιλοψευδοῦς αὐτοῦ διαθέσεως. Ὅταν οὗτος λαλῇ τὸ ψεῦδος (ἐξακολουθῶν λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς) ἐκ τῶν ἰστίων λαλῇ, ἄλλαις λέξεσιν ἀπορρέει τοῦτο ἐξ αὐτοῦ τούτου, ὅτι ψεῦδης ἐστίν, διότι τὸν ἠθικὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ ἀποτελεῖ θεμελιωδῶς τὸ ψεῦδος, ὅθεν προέρχεται τοῦτο ἀπ' αὐτοῦ ὡς ἀπὸ φυσικῆς τινος πηγῆς καὶ αἰτίας, (ὁ πνεύμα αὐτοῦ, τοῦ ψεύδους δηλ.). Πρβλ. Γεν. Γ' τὴν κατὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς τοὺς πρωτοπλάστους συκοφαντίαν.

Στίχ. 45. Ἐγὼ δὲ ὅτι ἀλήθειαν λέγω οὐ πιστεύετε μοι. Δῆλον ἄρα καὶ ἐνταῦθεν, ὅτι οὗτοι ἦσαν ἐκ τοῦ διαβόλου καὶ τὰς ἐπιθυμίας ἐκείνου ἠθελον ποιεῖν (στίχ. 44). Ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἠλήθηνεν ὁ Ἰησοῦς, ἀκριβῶς ἐπειδὴ Οὗτος ἦτο φορεῖς τῆς θείας ἀληθείας, ἢν οὗτοι στοιχοῦντες τῷ Πατρὶ αὐτῶν ἀπηναίοντο, ἤρουντο Αὐτῷ πίστιν.

Στίχ. 46. Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας. Μέγας λόγος, ἢν οὐδεὶς ποτε τῶν ἀνθρώπων ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ περὶ ἑαυτοῦ (πρβλ. Ἰωβ ΙΔ' 4), μόνος δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ θεῇ αὐτοσυνειδήσει. Καὶ τὸ ψεῦδος ὑπάγεται εἰς τὴν ἁμαρτίαν. Ταύτης τελείως ἀμέτοχος

ὁ Ἰησοῦς (ὡς ἠδύνατο νὰ μαρτυρήσωσιν καὶ οἱ ἀκροαταὶ Αὐτοῦ, οὓς προκαλεῖ εἰς ἀπάθειαν τοῦ ἐναντίου), δηλὸν ὅτι οὐδὲ νὰ ψευθεῖ ἠδύνατο. Καὶ ὅμως οὗτοι ἠπίστουσαν Αὐτῷ, δὲν ἐδέχοντο τὰ λόγια Αὐτοῦ ὡς ἔδει νὰ υποδεχθῶσιν αὐτὰ (εἰ τῆ ἀλήθειαν λέγω πιστεύετε μ.ο.ε.) προδήλως διότι ἐνδομύχως δὲν προσέκειντο πρὸς αὐτὴν ὄν τρόπον καὶ ὁ διάβολος.

Στίχ. 47. Ἐπανέρχεται (πρβλ. 42 κ. ε.) ἡ ἔννοια τῆς μὴ ἐκ Θεοῦ (ἄρα δὲ ἐκ τοῦ διαβόλου) ἠθικῆς καταγωγῆς παρέχουσα σαφῆ καὶ τὸν λόγον τῆς ἀπιστίας (στίχ. 46) τῶν ἀκροατῶν τοῦ Ἰησοῦ. Ὁ ἐκ τοῦ Θεοῦ ὢν, ὁ πρὸς Αὐτὸν συγγενεῖον, τείνει εὐήκοον οὓς εἰς τὰ ῥήματα τοῦ Θεοῦ (ὢν φροεῖς ἦτο ὁ Ἰησοῦς), τὴν ἀνάγκην δὲ ὁ μὴ ὢν ἐκ τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἀκροαταὶ ἄρα Αὐτοῦ μὴ προσκειμένοι εἰς τὴν ὑπ' Αὐτοῦ διδασκομένην ἀλήθειαν, μὴ ἀκούοντες τοὺς λόγους Αὐτοῦ ὡς ἔδει, ἀπειδέκνουν τρανότατα τὴν μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ καταγωγὴν αὐτῶν. Εὐδὴλον ὅτι δὲν πρόκειται περὶ τάξεων ἀνθρώπων (τῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν μὴ ἐκ τοῦ Θεοῦ), φῦσει τοιοῦτων, ἀλλὰ προαιρέσει. Αἰὰ δὲ τῆς φράσεως ἐκ τοῦ Θεοῦ δὲν ἐννοεῖται, ὡς εἰκὸς, ἐνταῦθα ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ συγγένεια, ἡ διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως καὶ τῆς ἐν Αὐτῷ πνευματικῆς ἀναγεννήσεως υἰότης πρὸς τὸν ἐν Οὐρανοῖς Πατέρα (Α' 12), ἀλλ' ἡ ἠθικὴ πρὸς τὸν Θεὸν συγγένεια (ἢ προδιάθεσις πρὸς τὸ θεῖον φῶς τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἠθικῆς ἀνακαινώσεως), ἢ εἰς τὴν ἀγαθὴν τοῦ ἀνθρώπου προαίρεσιν (I' 21) καὶ τὴν συνέργειαν τοῦ Θεοῦ (ΣΤ' 44) ἀπειλομένη, παρασκευαστικὴ τις ἀναγκαιοῦσα (βαθμὸς τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως καὶ τῆς ἀληθοῦς καὶ πλήρους ἐν Αὐτῷ υἱικῆς πρὸς τὸν Θεὸν σχέσεως καὶ συγγενείας).

Μόνη ἡ τήρησις τοῦ λόγου τοῦ Ἰησοῦ, ἢ εἰς Αὐτὸν πηλ. πίστις καὶ ἡ κατακολούθησις τοῦ θελήματος Αὐτοῦ σώζει ἀπὸ τοῦ αἰώνιου θανάτου. Ἡ ἀληθὴς γνώσις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Ἰησοῦ καὶ ἐν Αὐτοῦ, προαιώνιον τὴν ἀρχὴν ἔχοντος. Δολοφονικὴ κατὰ τοῦ Ἰησοῦ ἀπόπειρα. (Στίχ. 48-59).

Στίχ. 48. Οἱ ἀκροαταὶ τοῦ Ἰησοῦ βαρύτατα φέροντες τὸν ὑπὸ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ χαρακτηρισμὸν αὐτῶν ὡς υἰῶν τοῦ διαβόλου (οὐδαμῶς ἄρα ὄντων τέκνων τοῦ Ἀβραάμ καὶ δὴ τοῦ Θεοῦ ὡς ἡξίου καὶ

ἐκαυχῶντο) ἐκοπῶσιν εἰς ὕβρεις καὶ ὀνειδισμοὺς κατ' Αὐτοῦ. Οὕτω νὰ χαρακτηρίξῃ αὐτοὺς, κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν, ἠδύνατο μόνον Σαμαρείτης, μὴ γνήσιος δηλ. Ἰουδαῖος καὶ δυσμενῶς λίαν πρὸς αὐτοὺς διακειμένος, οὐχὶ δὲ ὁμόφυλος, καὶ ἐπὶ τούτοις ἄνθρωπος ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δαιμονίου διατελῶν. Τὸ λέγομεν δεικνύει, ὅτι ἐπανελαμβάνοντο πρότερον μεταξὺ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν αἱ τοιαῦται κρίσεις περὶ τοῦ Ἰησοῦ (Πρβλ. καὶ Ζ' 20). «Ἀναίσχυτον ἡ κακία καὶ ἰταμόν, ὅταν γὰρ καταδύσθαι δέη, τότε μᾶλλον ἀγριούται, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων γέγονε. Λέον γὰρ ἐπὶ τοῖς ρηθεῖσι κατανογῆται.... οἱ δὲ καὶ ὕβριζουσι Σαμαρείτην καλοῦντες καὶ δαιμονῶντα λέγοντες.» Χρυσ.

Στίχ. 49. Εἰς τὸν ὑπὸ ὀνειδιστικῶν πνεῦμα χαρακτηρισμὸν Αὐτοῦ ὡς Σαμαρείτου θεωρεῖ περιττὴν τὴν ἀπάντησιν ὁ Ἰησοῦς, ἀποκρούει ὅμως ἰσχυρῶς τὴν ὕβριν, ὅτι λέγων ὅσα τέως εἶπε περὶ ἑαυτοῦ καὶ ἐκείνων διετέλει ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δαιμονίου. Ἐκεῖνος τιμᾶ τὸν Οὐράνιον Αὐτοῦ Πατέρα, ὅπερ οὐδαμῶς θά ἔκραττεν, ἂν ἐνεφορεῖτο ὑπὸ (ἀντιθέου) πονηρᾶς ἀρχῆς. Καὶ ὅσα κατὰ τῶν Ἰουδαίων εἶπε ἀποκρούων τὰς ὑπερφιάλους ἀξιώσεις αὐτῶν, καὶ δὴ τὴν ἀξίωσιν αὐτῶν ὅτι ἦσαν τέκνα Θεοῦ, ἀφορμὴν εἶχον τὸν ζῆλον Αὐτοῦ τοῦτον ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ Οὐρανοῦ Πατρὸς(1). «Ὡστε αἱ ὀνειδιστικαὶ καὶ ἀτιμαστικαὶ κατ' Αὐτοῦ φράσεις οὐδένα εἶχον δίκαιον λόγον.

Στίχ. 50. Τὴν τοῦ Πατρὸς τιμὴν καὶ δόξαν προασπίζων καὶ ταύτην περὶ παντὸς ποιούμενος οὐδόλως μερμινᾶ ὁ Ἰησοῦς περὶ τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ, οὕτως ἔν τῶν ἀκροατῶν Αὐτοῦ καταρριπτομένης(2) (στίχ. 49: ὁ τιμᾶς τε μ.ε. Πρβλ. στίχ. 48.) «Ἄλλως τε καὶ ἔστιν ἐν οὐρανοῖς ὁ ζητῶν τὴν δόξαν Αὐτοῦ καὶ κρίνον ἐκείνους, οἵτινες δὲν ἀπονέμουσιν Αὐτῷ τὴν προσήκουσαν τιμὴν καὶ δόξαν. «Ἐκεῖνον (τῷ Θεῷ Πατρὶ) εὐθύνας ἀπείλετε τῶν λεχθέντων (Σαμαρείτης εἶ καὶ δαιμόνιον ἔχεις).» Χρυσ. Πρβλ. Ε' 41.45.

Στίχ. 51. Εἴτε ὅπως ἀποδείξῃ ὅ,τι περὶ ἑαυτοῦ ἠξίωσεν, ὅτι δηλ. ἔστιν ὁ ζητῶν (τὴν δόξαν Αὐτοῦ καὶ κρίνον), διότι ἡ διὰ τῆς

(1) «Ταῦτα εἶπον, φησί, δεικνύει ὅτι οὐ προσέκειν ἡμῖν τὸν Θεὸν καλεῖν πατέρα, ἀνδροφόνους οὐδιν.» Χρυσ.

(2) «Οὐδὲν μοι μέλει τῆς ὕβρεως ταύτης.» Χρυσ.

τηρήσεως ἢ μὴ τοῦ λόγου Αὐτοῦ παραχρῆ ἢ μὴ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἦτο ὑψίστη δόξα διὰ τὸν Ἰησοῦν καὶ ἕτα κτίσις τῶν τηρούντων ἢ μὴ τὸν λόγον Αὐτοῦ, εἴτε ὅπως παρίσχη νέον δείγμα τῆς διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀκροατῶν Αὐτοῦ πολλῆς μερίμενης Αὐτοῦ, ἣς ἀπῆ-
ται, ὅπως ἀπορήγη τοὺς περὶ αὐτὸν ἐλέγχους καὶ στρέψη τὴν προσο-
χὴν Αὐτοῦ εἰς τὰ σωτηριώδη, ἐν ἐπισήμῳ διαβεβαιώσει (ἄμελῶν ἀμῆν),
ὅπως προκαλέσῃ τὴν προσοχὴν, ἐπαναλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς ὅ,τι καὶ ἄλλοτε
ἀπαξ καὶ δις εἶπε καὶ πολλάκις δικαίως ἐκίρυσεν (Πρβλ. 1^ο 36. Ε' 24.
ΣΤ' 30 47. 50), τὸ φαῖδρον δηλ. καὶ χαριόσμον ἄγγελμα, τῆς ἐν τῇ
τηρήσει τοῦ λόγου Αὐτοῦ,—περιλαμβάνοντος τὴν εἰς Αὐτὸν πίστιν (1^ο
36) καὶ τὰς ἄλλας ἐντολάς Αὐτοῦ(1)—ἐγκυμμένην ἀναλλαγὴν τοῦ αἰωνί-
ου θανάτου.

Στίχ. 52-53. Οἱ ἀκροαταὶ τοῦ Ἰησοῦ σιμυρόνως πρὸς τὴν διαγρα-
φεῖσαν ἀνωτέρω (πρβλ. στίχ. 43. 47) ἠθικὴν αὐτῶν κατάστασιν δὲν
δύναται νὰ ἀντιληφθῶσι προσημάντως καὶ τῶν τελευταίων λόγων τοῦ
Ἰησοῦ, θεωροῦσι δ' αὐτοὺς ὡς ὑπερφίαλον ἀξίωσαν, ἦν ἀναμφισβητή-
τως μόνον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν δαιμονίου διατελῶν ἠδύνατο νὰ ποιῆται
τις ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Οὐδὲ ὁ Ἀβραάμ, οὐδὲ οἱ Προφῆται εἶχον τηλικαύτην
δύναμιν, ἦν ἡξίου ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὁ Ἰησοῦς, καὶ αὐτοὶ οὗτοι ὑποκύφαν-
τες εἰς τὸν θάνατον, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον γινόμενοι ἱκανοὶ νὰ παρίσχω-
σιν ἄλλοις αἰώνιον ζωὴν. «Ὡ τῆς κενοδοξίας! Πάλιν ἐπὶ τὴν συγγέ-
νειαν καταφύγουσι..... τοῦ Ἀβραάμ ἐλάττωνα αὐτὸν εἶναι ἐτόμιζον.»
Χρυσ.

Στίχ. 54. Ἀπεινῶν ὁ Ἰησοῦς ὑπερπολογεῖται ἑαυτοῦ ὡς σφε-
τερίζομένου δὴθεν (τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; στίχ. 53) δόξαν μὴ ἀνή-
κουσαν Αὐτῷ. Ποιᾶ τὴν δόξαν οὐδαμῶς ἠδύνατο νὰ ἐπαδιώξῃ Οὗτος, διό-
τι οὐδεμίαν εἰς αὐτὴν ἀπέδωκε σημασίαν (ἢ τίς ἐξ ἡμῶν οὕτως ἐστίν).
Τὸν Ἰησοῦν ἐδόξαζεν (ὡς ἐμαυτῶν ἢ ὑπερφυῆς δύναμις τῶν λόγων καὶ
ἔργων Αὐτοῦ καὶ ἢ διὰ τῆς τηρήσεως τοῦ λόγου Αὐτοῦ, στίχ. 51, πα-
ραχρῆ τῆς αἰωνίου ζωῆς) αὐτὸς ὁ Θεός, ὅν ὡς ἴδιον αὐτῶν Θεῶν (δι-
καίως δὲ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἐκλογῆς αὐτῶν ὑπ' Αὐτοῦ) ἐχαρακτή-

(1) «Ὁὐ τὴν πίστιν μόνον ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τὸν θεὸν τὸν καθαρὸν.»
Χρυσ.

ριζον, Οὕτως δ' ἄρα τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἰησοῦ γενομένην δόξαν ἔδει νὰ
ἀναγνωρίσωσιν. Ἀλλὰ δὲν ἀνεγνώρισαν, διότι παρὰ πάσας τὰς ἀξιώ-
σεις αὐτῶν (πρβλ. Ρωμ. Β' 17 κ. ἐ.) οὗτοι δὲν ἐγνώρισαν τὸν Θεόν
(οὐκ ἐγνώκατε αὐτόν), διότι δὲν ἠθέλησαν νὰ γνωρίσωσιν Αὐτόν,
ὡς Οὗτος ἀπεκαλύφθη διὰ τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐν Αὐτῷ (πρβλ. στίχ. 19.
καὶ Ζ' 28), διὸ δὴ καὶ δὲν ἀνεγνώρισαν Αὐτόν (τὸν Θεόν) ὡς δοξάζον-
τα τὸν Ἰησοῦν.

Στίχ. 55. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν αὐτοπροαίρετον ταύτην ἔλλει-
ψιν τῆς ἀληθινῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τῶν ἀκροατῶν Αὐτοῦ ὁ Ἰη-
σοῦς δηλοῖ, ὅτι γνωρίζει ὡς ἔδει τὸν Θεόν, διὸ καὶ ἀναγνωρίζει Αὐτόν
ὡς δοξάζοντα Αὐτόν, προσεπιδηλοῖ δὲ, ὅτι προβαίνει εἰς τὴν δήλωσιν
ταύτην οὐχὶ ἐξ ἐγωϊσμοῦ πρὸς ἀνάδειξιν ἑαυτοῦ (ὅπερ ἀποκλείει ἡ
ἐπ' Αὐτοῦ τήρησις τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ
τηρῶν), ἀλλ' ὅπως μὴ ψευθῆ, ὡς οἱ ἀκροαταὶ Αὐτοῦ, οἵτινες δὲν ἀνε-
γνώριζον (ἀληθῶς) τὸν Θεόν καὶ δὲν ἀνεγνώριζον Αὐτόν ὡς δοξάζον-
τα τὸν Ἰησοῦν πράγματι μόνον διότι δὲν ἠθέλων.

Στίχ. 56. Τὴν Μεσσιακὴν τοῦ Ἰησοῦ ἀποστολὴν πρὸς ἐντροπήν
τῶν μὴ θελησάντων ν' ἀναγνωρίσωσιν αὐτὴν ἀπογόνων αὐτοῦ (ἡ πα-
τήρ ὡμῶν) πανηγυρικῶς ἀνεγνώρισεν ὁ Πατριάρχης Ἀβραάμ, ὃν περὶ
τοσοῦτου οὗτοι ἐποιούντο καὶ εἰς μέσον ἐκάστοτε προέβαλλον (ὅθεν τὸ
πατήρ ὡμῶν), οὕτως δ' ἄρα ἔδει νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα.
Τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ ἀναγνώρισαν τῆς Μεσσιακῆς Αὐτοῦ ἀποστολῆς
ἐμβλέπει ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ ὑπὸ τῆς ἀγ. Γραφῆς διαζωγραφησῆς τῆς χα-
ρᾶς τοῦ Πατριάρχου διὰ τὴν ἐπαγγελίαν τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰσαάκ,
ἣτις (χαρὰ) παρίσταται πολλῶ μείζων, ἢ ὥστε νὰ ὀφείλεται εἰς μόνον
τὸ γεγονὸς τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰσαάκ. Δῆλον ἄρα, ὅτι ὀφείλετο ἡ χα-
ρὰ αὕτη κυρίως καὶ κατ' ἔξοχον εἰς τὴν μετὰ τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰσα-
άκ καὶ τοῦ ἀπ' αὐτοῦ γένους ἀρρήκτως συνδεδεμένην Μεσσιακὴν ἐπαγ-
γελίαν, ἄλλαις λέξεσιν (ὀφείλετο) εἰς τὴν πλήρωσιν τῆς ἐπαγγελίας
ταύτης διὰ τῆς ἐμφανίσεως εἰς τὸν κόσμον τοῦ Ἰησοῦ (ἡμέρᾳ ἐμῆ—
ἢ ἡμέρα τῆς ἐμφανίσεως, τῆς γεννήσεώς μου), μέλλοντος νὰ προέλθῃ τὸ
κατὰ σάρκα ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ἰσαάκ.

Ἠγαλλιόσατο ἔνα ἔθνη— διότι ἐμελλε νὰ ἴδῃ. Καὶ εἶδε.
Ἐν τῷ Παραδείσῳ, ὡς εἰκός, εὐρισκόμενος (πρβλ. Λουκ. ΙΣΤ' 22).

Πῶς εἶδε δὲν δορίζεται. Ἄλλοι τῶν ἐξηγητῶν ἀναφέροντες τὸ ἡγαλ-
λιάσατο ἰδεῖν εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τῆς γεννήσεως, ἀναφέρουσι τὸ
εἶδε καὶ ἐχάρη εἰς τὸν χρόνον τῆς ἐπὶ γῆς ἐπίσης ζωῆς τοῦ Πα-
τριάρχου, εἰς τὴν γέννησιν δηλ. αὐτὴν τοῦ Ἰσαάκ, προτυπώσαντες τὴν
τοῦ Ἰησοῦ, ἢ κατ' ἄλλους εἰς τὴν θυσίαν αὐτοῦ, προτυπώσαντες τὸν
σταυρὸν (Χρυσ.), ἢ εἰς τὴν γενομένην αὐτῷ ἐμφάνισιν τοῦ Θεοῦ (τῶν
τριῶν ἀνδρῶν). Γεν. ΙΗ'. «Ὅρθς πῶς τὸ μείζονα εἶναι τοῦ Ἀβραάμ
κατασκευάσει; Ὁ γὰρ χαρεῖς ἕνα ἴδη τὴν ἡμέραν εὐδηλον τὴν ἐπ' εὐεργ-
εσίαις γενομένην καὶ ὡς μείζονα..... Πάλιν δείκνυσιν ὄντας αὐτοὺς ἀλ-
λοτριούς ἐκεῖνον, εἴ γε ἔαρ' οἷς ἐκεῖνος ἔχαρεν, οὗτοι ἀλοῦσαι». Χρυσ.

Στίχ. 57. Οἱ ἀκροαταὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῇ παχιλότητι αὐτῶν ἐκ-
λαμβάνουσι τοὺς λόγους αὐτοῦ (εἶδε τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν) κατὰ
γράμμα, ὅθεν καὶ ἀπαντῶσιν οἰονοὶ ἐλέγχοντες διὰ τὸ ἀσύμμετρον τῶν
λεγόμενων. Οὐδὲ (ἡμῖς αἰῶνος; ἢ ἄλλως) τὸ μέτρον τῆς ἡλικίας ἀκριβα-
λοῦ ἀνδρός (πρβλ. Ἀριθμ. Δ' 3 39. ΙΙ' 24 κ. ε.) ὑπερβάς παρῖστα
Ἐαυτὸν ὡς σύγχρονον τοῦ πρὸς δεκάδων αἰῶνων ζήσαντος Πατριάρ-
χου! Κατ' ἄλλην ἤττον ἀσφαλῆ γραφήν, ἀπαντῶσαν καὶ παρὰ Χρυσ.,
ἀναγινώσκειται **τεσσαράκοντα ἀντὶ πεντήκοντα**. Τῶν ἐξηγητῶν
τινες εἰσηγοῦνται διαφόρους ἄλλας ὑποθέσεις, ὡν πιθανότερα ὅτι
ὁ μόνος τὸ 33 τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἄγων Ἰησοῦς δι' αὐτὸν ἢ ἐκεῖνον τὸν
λόγον ἐποίει ἐντύπωσιν πρεσβυτέρου τὴν ἡλικίαν ἀνδρός.

Στίχ. 28. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Ἰησοῦς διαβεβαιούσται τοὺς ἀκροατάς
αὐτοῦ, ὅτι οὐ μόνον σύγχρονος τοῦ Ἀβραάμ — παρ' ὅ,τι καὶ ἂν ἐνό-
μιζον οὗτοι περὶ αὐτοῦ — ἦτο, ἀλλὰ καὶ παλαιότερος, διαρκῆ καὶ αἰ-
ωνίαν (ἐγὼ εἰμ.) (1) τὴν ὑπαρξιν ἔχων. «Ὡσπερ ὁ Πατήρ ταύτη
κέρχεται τῇ λέξει, οὕτω καὶ αὐτός. Τοῦ διηγεκῶς γὰρ εἶναι σημαντικὴ
αὕτη, παντὸς ἀπληλαγμένη χρόνου.» Χρυσ.

Στίχ. 59. Οἱ ἀκροαταὶ τοῦ Ἰησοῦ ἀνιλαμβάνοντες ὁρθῶς τῆς
ἐννοίας τῶν λόγων αὐτοῦ, διὸ καὶ οὐδαμῶς διατεθειμένοι νὰ πιστεύ-
σωσιν αὐτῷ, ἴσον Ἐαυτὸν ποιοῦντι τῷ Θεῷ, ἐκλαμβάνουσι τοὺς λό-
γους αὐτοῦ ὡς βλασφημίαν κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅθεν καὶ ἐπιχειροῦσι νὰ

(1) Πρβλ. Δ' 1.

ἐφαρμόσωσιν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐσχάτην τῶν ποινῶν. Ἐποφελούμενος
στιγμαίου ἐνδοιασμοῦ καὶ ἀργοπορίας περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς φονικῆς
αὐτῶν προθέσεως ὁ Ἰησοῦς ἀπεμακρύνθη τοῦ Ἱεροῦ σῶος καὶ ἀβλα-
βῆς. «Φεύγει πάλιν ἀνθρωπίνως καὶ κρύπτεται ἱκανὴν διδασκαλίαν αὐ-
τοῖς παραθέμενος..... ἀνεχώρησεν ἐπὶ τὴν Ἰασιν τοῦ τυφλοῦ, διὰ τῶν
ἔργων πιστούμενος, ὅτι πρὸ τοῦ Ἀβραάμ ἐστιν.» Χρυσ. **Καὶ ἐ-
ξῆλθε..... παρῆγεν οὕτως.** Κατὰ τοὺς ἀρχαιότερους κώδικας ἀ-
ναγινώσκειται μόνον: **καὶ ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ.**

